

LEXICONORDICA

LEXICONORDICA

25 · 2018

FACKSPRÅK I NORDISKA ORDBÖCKER

NORDISKA FÖRENINGEN FÖR LEXIKOGRAFI

LexicoNordica 25 · 2018
Fackspråk i nordiska ordböcker

Huvudredaktörer

Sturla Berg-Olsen
Emma Sköldberg

Redaktionskommitté

Anna Braasch
Kjetil Gundersen
Annika Karlholm
Mariann Skog-Södersved
Ásta Svavarsdóttir

© 2018 LexicoNordica och författarna

Omslag och sättning: Laurids Kristian Fahl
Tryckt hos: Tarm Bogtryk a-s, Danmark

LexicoNordica trycks med ekonomiskt stöd av
Nordplus Nordens Språk

Nordplus

ISSN 0805-2735
ISSN 1891-2206 (online)

Innehåll

Sturla Berg-Olsen & Emma Sköldberg

Fackspråk i nordiska ordböcker 9

Tematiska bidrag

Lise Lotte Weilgaard Christensen

Brugeraspekter ved emneklassifikationer til
fagsproglige ressourcer..... 17

Øystein Eek

Fagspråk og koding i tre norskordbøker
fra Kunnskapsforlaget..... 37

Oddrun Grønvik

Naturvitskapleg ordtilfang – på veg frå særsmål
til allmennspråk 55

Åsa Holmér

Hur översätter man *spikning* till engelska?
Terminologiskt ordboksarbete för högskoleområdet.....77

Hans Landqvist & Emma Sköldberg

Bland nervdroppar, bakterier och screeningar: om medicinskt
språk i *Svensk ordbok utgiven av Svenska Akademien* 95

Patrick Leroyer & Henrik Køhler Simonsen

Indlæring af fagtekstproduktion på fremmedsprog:
om fagordbøger som prædeterminerede læringsværktøjer 115

Pär Nilsson & Bodil Rosqvist

Inför revideringen av SAOB. Fackspråk och
fackspråksbeteckningar i går, i dag och i morgon 135

Ágústa Þorbergsdóttir

Íslandske fagsprogsressurser: redaktørernes hensigter
og brugernes behov.....153

Ole Kristian Våge

Terminologiske ressurser i Norge: nye brukergupper
og bruksområder.....173

Icke-tematiska bidrag

Heidi Agerbo

Funktionsteoretisk diskussion af brugerreaktioner
på ordbogsartikler – med fokus på varemærker,
omdiskuterede ord og eksempelsætninger 195

Ken Farø & Lene Vinther Jensen

Den Danske Ordbog på nettet – en undersøgelse
af version 3.0.....215

Recensioner

Kristian Blenseniis

The Routledge Handbook of Lexicography: en monumental
ingång till lexikografi 237

Tove Bull

*Målreising og morsmålsdokumentasjon – leksikografi som
lingvistisk disiplin* 259

Erik Bäckerud & Bodil Rosqvist

Svar på recension av *Svenska Akademiens ordbok* på nätet 273

Harry Lönnroth

Portalen svenska.se – en ny digital samlingsplats för
språkresurser från Svenska Akademien..... 281

Toril Opsahl

NAOB – velskapt fra halsen og ned..... 293

Eiríkur Rögnvaldsson

Íslenskt orðanet: a treasure for writers and word lovers 313

Aldís Sigurðardóttir & Ellert Þór Jóhannsson

Sprogportalen málið.is..... 329

Mariann Skog-Södersved

Många kroker i långdansen – en diger samling av
finlandssvenska ordspråk och talesätt..... 343

Meddelanden

Pär Nilsson

Nytt från styrelsen för Nordiska föreningen för lexikografi 365

Redaktionellt..... 369

Fackspråk i nordiska ordböcker

Sturla Berg-Olsen & Emma Sköldberg

Det här är det 25:e numret i ordningen av *LexicoNordica*, en tidskrift som ges ut av Nordiska föreningen för lexikografi (NFL). Numret rymmer först och främst en tematisk del, vilken bygger på de föredrag som hölls vid symposiet på Schæffergården utanför Köpenhamn i januari 2018. Vidare innehåller numret två icke-tematiska bidrag, ett flertal recensioner samt några kortare meddelanden från föreningens ordförande. Längst bak i boken tillhandahålls upplysningar om tidskriften och anvisningar till blivande skribenter.

Som framgår av rubriken är årets tema fackspråk i nordiska ordböcker. Ämnet är vitt och de nio tematiska bidragen innehåller såväl teoretiska ställningstaganden som resonemang baserade på praktiska erfarenheter. Till exempel utgår Lise Lotte Weilgaard Christensen från danska och svenska terminologiska förteckningar som utarbetats inom företag och jämför deras olika ämnesklassificeringar. Ágústa Þorbergsdóttir redogör i sin tur för utbudet när det gäller isländska fackspråkliga hjälpmedel, men också för de behov som användarna av dessa kan tänkas ha. Patrick Leroyer & Henrik Køhler Simonsen presenterar å sin sida resultaten av en konkret användarundersökning av fackordböcker. Närmare bestämt har de studerat vilken roll fackordböcker har när studenter övar sig i att skriva facktexter på ett främmande språk. Också Ole Kristian Våge intresserar sig för bruket av terminologiska resurser. Han beskriver inte bara mer traditionella användningsområden utan tar också fasta på nya, vilka visar att behovet av terminologiskt arbete knappast har minskat.

Flera bidrag i tidskriften rör också hur fackspråk behandlas i allmänspråkliga verk. Øystein Eek dryftar t.ex. nutida användning av fack- och ämnesmarkörer i tre norska allmänspråkliga ordböcker och hur dessa markörer skulle kunna nyttjas för att öka mängden information i ordboksartiklarna ytterligare. Pär Nilsson & Bodil Rosqvist inventerar nuvarande principer för fackspråksbeskrivning i historiska *Svenska Akademiens ordbok* (SAOB) men diskuterar även hur beskrivningen kan komma att se ut i en reviderad upplaga av ordboken. Hans Landqvist & Emma Sköldberg utgår däremot från samtidsordboken *Svensk ordbok utgiven av Svenska Akademien* (SO). För att avgränsa sig har de valt att studera hur medicinska ord presenteras i verket.

Oddrun Grønvik utforskar istället det naturvetenskapliga ordförrådet. I sin artikel beskriver hon resultaten av en diakron undersökning i vilken hon fokuserar på specifika ord som används i läromedel och huruvida dessa ord behandlas eller rentav ska upptas i allmänspråkliga norska ordböcker.

Slutligen innehåller den tematiska delen också ett bidrag med ett tvåspråkigt perspektiv. Åsa Holmér redogör i detta för hur en terminologisk ordbok utarbetas i praktiken och som utgångspunkt för resonemangen tjänar en elektronisk svensk-engelsk ordbok med termer av relevans för högre utbildning.

Som redan antytts rymmer *LexicoNordica* 25 också icke-tematiska bidrag. Ett av dessa har författats av Heidi Agerbo och hennes artikel rör såväl arbetet med som användarsynpunkter på innehållet i olika ordboksartiklar i De Danske Netordbøger (NET). I redogörelsen koncentrerar hon sig på arbetet med artiklar som gäller varumärken och kontroversiella ord men också på språkexempel. Ken Farø & Lene Vinther Jensen diskuterar å sin sida styrkor och svagheter hos den nuvarande versionen av *Den Danske Ordbog* (DDO) på nätet.

Liksom i tidigare nummer av *LexicoNordica* har vetenskapliga recensioner en viktig plats. Mer precist rör det sig om åtta gransk-

ningar av metalexikografiska verk och ordböcker i olika format. Kristian Blensenius inleder med att granska en internationell samlingsvolym, som tar upp såväl enskilda lexikografiska frågeställningar som olika verk och projekt. *Det Norske Akademis ordbok* (NAOB), som publicerades på webben i slutet av 2017, belyses av Toril Opsahl och Eiríkur Rögnvaldsson recenserar Íslenskt orðanet, en ny digital ordboksresurs av Jón Hilmar Jónsson som bl.a. bygger på hans tidigare lexikografiska verk.

Vidare studerar Mariann Skog-Södersved en omfattningsrik samling av finlandssvenska flerordsuttryck. Harry Lönnroth tittar närmare på Svenska Akademiens ordboksportal, svenska.se. En annan portal som också granskas är málið.is, vilken undersöks av Aldís Sigurðardóttir & Ellert Þór Jóhannsson.

Bland recensionerna uppmärksammar dessutom Tove Bull en festschrift till Oddrun Grønvik. Utöver detta bemöter Erik Bäckerud & Bodil Rosqvist valda delar av innehållet i Erik M. Petzells recension av saob.se, en granskning som publicerades i *LexicoNordica* 24.

Under rubriken Meddelanden sammanfattar NFL:s ordförande Pär Nilsson bl.a. det gångna året inom föreningen. Han lämnar också viktiga uppgifter om nästa NFL-konferens, som äger rum i Helsingfors i juni 2019.

Den avslutande delen av boken rör själva tidskriften och dess redaktion. Liksom tidigare har *LexicoNordica* två huvudredaktörer: Sturla Berg-Olsen (Norge) och Emma Sköldberg (Sverige). Tidskriftens fem landsredaktörer representerar olika nordiska länder: Anna Braasch (dansk redaktör), Kjetil Gundersen (norsk redaktör), Annika Karlholm (svensk redaktör), Mariann Skog-Södersved (finländsk redaktör) samt Ásta Svavarsdóttir (isländsk redaktör).

Redaktionen har beslutat att de närmaste symposierna ska behandla följande teman:

2019: nordiska ordböcker med två eller flera språk

2020: kontroversiella ord i nordiska ordböcker

Förslag på möjliga föredragshållare år 2020 och på framtida *LexicoNordica*-teman tas tacksamt emot av redaktörerna.

Avslutningsvis vill vi rikta ett stort och varmt tack till landsredaktörerna för goda insatser och ett väl fungerande lagarbete under det gångna året. Vidare tackar vi Rikke E. Hauge för ovärderlig hjälp i samband med symposiet på Schæffergården och Laurids Kristian Fahl för sättning och distribution av detta nummer. Vi vill även tacka Fondet for dansk-norsk samarbeid, som ännu en gång gjort det möjligt att genomföra symposiet till ett förmånligt pris och Nordplus Nordens Språk, som beviljat ekonomiskt stöd till såväl symposium som till tryckning av tidskriften. Givetvis vill vi också tacka NFL:s styrelse, i synnerhet Pär Nilsson, för vårt goda samarbete under det år som gått.

Sturla Berg-Olsen
seniorrådgiver, dr.art.
Språkrådet
Postboks 1573 Vika
NO-0118 Oslo
sturla.berg-olsen@sprakradet.no

Emma Sköldberg
universitetslektor, docent
Institutionen för svenska språket
Göteborgs universitet
Box 200
SE-405 30 Göteborg
emma.skoeldberg@svenska.gu.se

TEMATISKA BIDRAG

Brugeraspekter ved emneklassifikationer til fagsproglige ressourcer

Lise Lotte Weilgaard Christensen

This article focuses on terminological resources and user aspects when creating subject classifications for in-house term bases in private enterprises. After an introduction to subject classifications in term bases, the article presents user aspects from the classifications developed during the DANTERM project. Furthermore, the article presents the results from a small survey among private enterprises conducted for this article. Finally, a proposal is offered for best practice for creating subject classifications for the term bases in questions. The results are compared to the usage of labels in LGP (language for general purposes) dictionaries.

1. Indledning

Fokus i denne artikel er emneklassifikationer til terminologiske ressourcer. Eftersom terminologiarbejde, som alt andet leksikografisk arbejde, er meget ressourcekrævende, er det vigtigt at de der indlæser de terminologiske artikler i termbaser, fra starten har et værktøj i form af en emneklassifikation hvor det er entydigt under hvilket emne den terminologiske artikel til et givet begreb skal lagres. Samtidig skal klassifikationen hjælpe til at slutbrugerne efterfølgende kan finde de lagrede begreber og deres termer. En senere ændring af emneklassifikationen og deraf følgende omstrukturering af termbasen kan kræve så enorme ressourcer at dette arbejde risikerer slet ikke at finde sted.

Hovedformålet med denne artikel er derfor at indsamle og præsentere nogle erfaringer med emneklassifikationer i udvalgte danske og enkelte svenske virksomheders interne termbaser. På

baggrund af brugerbehov foreslås derefter best practice for opbygning af sådanne emneklassifikationer. Ved *brugere* forstås her brugere af termbaserne. Der er dels tale om de primære slutbrugere som lagrer artiklerne og dermed tildeler dem emneklasser, og dels de primære slutbrugere der aktivt anvender termbaserne, dvs. oftest skribenter og oversættere. Sekundære brugere er andre medarbejdergrupper, kunder, leverandører o.l. der sjældnere anvender termbaserne.

Udgangspunktet har været at undersøge hvordan de etablerede emneklassifikationer fra DANTERM-projektet efterfølgende har fungeret i praksis. Projektets formål fremgår af dets fulde titel "Udvikling af metoder og værktøjer til oprettelse og drift af virksomhedsinterne terminologibaser". Projektet blev gennemført i årene 1998-2001 og var et samarbejde mellem Copenhagen Business School (CBS), Syddansk Universitet (SDU), Institut for Erhvervsinformatik i Kolding og DANTERMcentret i København samt seks store danske, private virksomheder. Under projektet fungerede DANTERMcentret som brobygger og som center for kompetenceopbygning (DANTERMcentret 2001:5ff.). Efter projektet fortsatte centret som afdeling under CBS frem til 2014. Da det kun i begrænset omfang viste sig muligt at indsamle erfaringer fra DANTERM-projektet, har jeg i december 2017 foretaget en spørgeskemaundersøgelse blandt en række virksomheder. Resultaterne fra undersøgelserne er samlet i førnævnte forslag til best practice for emneklassifikationer i virksomhedsinterne termbaser.

Afsnit 2 indeholder en kort beskrivelse af emneangivelser i leksikografisk og i terminologisk arbejde, en kort redegørelse for formålet med emneklassifikationer til termbaser samt eksempler på emneklassifikationer som virksomhederne kan støtte sig til i klassifikationsarbejdet. Herefter følger afsnit 3 med særligt fokus på brugerbehov i forbindelse med udarbejdelsen af emneklassifikationer i DANTERM-projektet. I afsnit 4 beskrives resultaterne fra spørgeskemaundersøgelsen. I afsnit 5 præsenteres forslaget til

best practice. Afsnit 6 sammenfatter relationen til emneangivelser i almensproglige ordbøger.

2. Emneklassifikationer i terminologisk arbejde

Fælles for leksikografer og terminologer er at de ikke klassificerer dokumenter, men for leksikografernes vedkommende ord som oftest med henblik på betydningsadskillelse og for terminologernes vedkommende begreber der er repræsenteret af termer (Svensén 2009:317; Engel 1999). I almen- og fagsproglige ordbøger indikerer markeringer en eller anden form for afvigelse eller begrænsning i anvendelse i forhold til de ord der ellers indgår i en given ordbog. Ord der ikke er markerede, skal ses som neutrale udtryk. Markeringer af fagområder i disse ordbøger omtales som diatekniske markeringer (Bergenholtz & Tarp 1994:132ff.; Svensén 2009:328). Da terminologerne altid tager udgangspunkt i de enkelte begrebers indhold og dermed deres tilhørsforhold til et fagområde, skal alle terminologiske artikler have en emneangivelse. Her taler man derfor ikke om at begreberne/termene er markerede eller umarkerede.

De vigtigste formål med emneklassifikationer i termbaser er at tildele en terminologisk artikel for et begreb et emne med henblik på at organisere og lagre beslægtede begreber sammen (Madsen 1999:196ff.). Dermed er det, som det anføres i forbindelse med DANTERM-klassifikationen, muligt "at opdele en større terminologisk datamængde i mindre, overskuelige mængder, der svarer til fagområder (eller dele af fagområder)" (DANTERM-klassifikationsudvalget 1994).

Det er vigtigt at klassifikationen er så klar og overskuelig i sin opbygning at der blandt brugerne er stor enighed om hvilket emne den terminologiske artikel skal tildeles (Danielsen 2001b:210). Ved emnetildelingen sikres det også at man senere hurtigt kan fremsø-

ge oplysninger om de lagrede begreber og sortere dem systematisk efter emneområde, eksempelvis i forbindelse med oversættelsesopgaver. Samtidig skal man kunne frasortere irrelevante søgeresultater. Såfremt samarbejdspartnere anvender de samme emneinddelinger, er det tillige muligt at udveksle terminologiske data.

I terminologi er emneklassifikationerne niveaueet over de terminologiske begrebssystemer og dermed det første trin til at gruppere beslægtede, faglige begreber sammen inden for afgrænsede fagområder. Nedobity (1988:145) anser således emneangivelsen som en vigtig information i termbaser da et begreb kun kan defineres såfremt man kender dets fagområde.

2.1. Universelle klassifikationer – UDK

Madsen (1999:197) nævner den universelle decimalklassifikation (UDK) som et eksempel på en dokumentklassifikation der kan anvendes som emneklassifikation i termbaser. Lenchs klassifikation (Rirdance 2006:21ff.) som blev anvendt i EU's tidligere termbank Eurodicautom var baseret på UDK (Madsen 1999:197; Nedobity 1988:146). UDK omfatter ti hovedklasser fra 0-9 hvor klasse 4 p.t. ikke er i anvendelse (McIlwaine 2010:5434). Hver hovedklasse kan underinddeles i yderligere ti underklasser og så fremdeles. Det betyder at opbygningen i UDK er hierarkisk.

I den svenske udgave af UDK ses inden for tekstilområdet under hovedklasse 6 eksempelvis en niveauinddeling på over seks niveauer ned til begreber som *kaseinfibrer* og *polyamidfibrer* (Tekniska Litteratursällskapet 1977:149)¹. Denne detaljeringsgrad ned på begrebsniveau egner sig ikke til termbaser (Madsen 1999:208ff.; Kudashev 2013:87ff.). Set ud fra et brugerspektiv kræver nogle eksisterende klassifikationer, f.eks. UDK, tillige en indsigt som den normale bruger ikke nødvendigvis har (Kudashev 2013:88; Picht 1994:118).

1 Der er refereret til den svenske UDK da en samlet, dansk UDK-oversigt med stor detaljeringsgrad ikke har været tilgængelig.

2.2. Terminologiske klassifikationer – DANTERM

I 1990'erne blev DANTERM-klassifikationen udarbejdet. Den skulle imødekomme de behov der stilles til en klassifikation til terminologiske ressourcer. Den bygger på mængdelæreprincippet og består af to niveauer (Picht 1994:119) og er dermed ikke dybt hierarkisk opbygget som UDK kan være.

På det øverste niveau er DANTERM-klassifikationen opdelt i 18 makroenheder der svarer til overordnede fagområder og betegnes med store bogstaver som for eksempel *A. samfundsvidenskab* og *I. teknik, industri, håndværk, forskellige erhverv*. Makroenhederne udgør en åben række og kan udvides. Det andet og nederste niveau består af mikroenheder der betegnes med en alfanumerisk kode som indeholder bogstavet for den relevante makroenhed og fire cifre, for eksempel I5000 som står for *fibre og fiberfremstilling* (DANTERM-klassifikationsudvalget 1994; Madsen 1999:142ff.). Klassifikationen har en åben og fleksibel struktur der kan tilpasses individuelle behov uden at det er nødvendigt at ændre den basale struktur.

DANTERM-klassifikationen blev anvendt som grundlag for de emnekoder der findes i Clausens tekniske ordbøger (Madsen 1999:142) der udkom i 1990'erne, se f.eks. Clausens tekniske ordbøger (1995:13ff.). Derudover blev DANTERM-klassifikationen anvendt af en række danske virksomheder som var medlemmer af netværket DANTERMbrugergruppen, men må i dag siges at være forældet inden for flere fagområder. I tråd med dette nævner Kudashev (2013:88) netop også det store arbejde der er forbundet med at vedligeholde fagspecifikke klassifikationer.

En anden tilgang ved valg af emneklassifikation er at undersøge om der inden for fagområdet findes anerkendte, fagspecifikke emneklassifikationer. Et sådant eksempel er beskrevet i Christensen & Lervad (1990:84ff.) hvor en tekstklassifikation blev tilpasset DANTERM-klassifikationen i forbindelse med opbygningen af en

flersproget terminologisk vidensbase inden for tekstilområdet. Resultatet af dette arbejde er senere indarbejdet i DANTERM-klassifikationen.

3. Emneklassifikationer i DANTERM-projektet

I DANTERM-projektet var tilvejebringelsen af emneklassifikationer relevant for fire af de seks involverede virksomheder, nemlig produktionsvirksomheden Crisplant a/s, tyggegummiproducenten DANDY A/S, ingeniørvirksomheden Krüger A/S og banken Nordea A/S. Nedenfor gøres der først rede for de brugerbehov som disse fire virksomheder fremførte under og umiddelbart efter projektet. Dernæst vil klassifikationsarbejdet hos DANDY A/S og Krüger A/S blive præsenteret da de har haft hver sin tilgang til inddragelse af brugerbehov som er relevante for denne fremstilling.

3.1. Brugerbehov i DANTERM-projektet

I det følgende har jeg undersøgt hvilke brugerbehov de enkelte virksomheder lagde vægt på under projektforløbet. Undersøgelsen er baseret på de enkelte virksomheders bidrag i slutrapporten fra DANTERM-projektet (DANTERMcentret 2001) samt diverse materialer fra workshopen “Hvordan grupperer man virksomhedens fagterminologi i emneområder?” som DANTERMcentret og DANTERMBrukergruppen afholdt på CBS i januar 2000.

Der er foretaget en inddeling efter: *struktur/detaljeringsgrad, indhold/omfang* samt *benævnelser for klasserne*. Om struktur/detaljeringsgrad anfører virksomhederne at klassifikationen skal være overskuelig, enkel i opbygning og let anvendelig. En enkelt nævner en opdeling i 2-3 niveauer. Også fleksibilitet og dermed indbygget mulighed for udvidelse nævnes. Om indhold/omfang anføres det at emneklassifikationerne skal være dækkende og virksomheds-

specifikke. I forbindelse med klassifikationsarbejdet hos Krüger A/S understreges det at emnerne i klassifikationen skal afgrænses så der er enighed blandt brugerne om i hvilke grupper begreberne skal lagres og genfindes (Danielsen 2001b:210). I det ligger også at klasserne skal være gensidigt udelukkende så der ikke er tvivl hos brugerne om hvor de skal lagre en artikel. Dermed undgås tillige overlap mellem klasserne. Hvad angår benævnelser for klasserne, er der stor enighed om at udtrykkene skal være genkendelige og forståelige hvorfor det frarådes at anvende forkortelser. Ovenstående er baseret på afsnittene om Nordea (Bundgaard 2001), Krüger A/S (Danielsen, 2001a; 2001b), Crisplant a/s (Kjeldgaard 2001) og DANDY A/S (Larsen & Andersen 2001).

3.2. Virksomhedsinterne emneinddelinger – Krüger A/S

Såfremt der ikke findes relevante emneklassifikationer, er en anden tilgang at undersøge om der findes interne virksomhedsspecifikke emneinddelinger der kan anvendes som udgangspunkt for klassifikationsarbejdet. Interne emneinddelinger har den fordel at brugerne allerede kender disse (Danielsen 2001b:209). Den emneklassifikation der blev udviklet hos Krüger A/S, tog således udgangspunkt i en virksomhedsintern emneinddeling fra et registreringssystem, primært i fire overordnede områder i dette system (Bygværker, Produkt, Opgavetyper og Varegrupper). Denne inddeling kunne dog ikke overføres direkte som klassifikation i Krügers termbase. For det første var der sammenfald og overlap i nogle af grupperne. For det andet var nogle betegnelser ikke entydige. For det tredje havde registreringssystemet en højere detaljeringsgrad end det var relevant for en termbase. Derudover havde en gruppe sprogmedarbejdere tidligere udarbejdet et udkast til emnegrupper. Fra denne inddeling blev der indarbejdet emner som sprogmedarbejderne havde fundet nødvendige (Danielsen 2001b:209, 214ff.).

Klassifikationsarbejdet hos Krüger resulterede i en klassifikation der lå tæt op ad en produktklassifikation, og den indeholdt som udgangspunkt to niveauer. Øverste niveau indeholdt 10 hovedemner der hver især kunne underinddeles i op til 14 underemner. Resultatet var en emneklassifikation der ikke var for generel, men heller ikke så detaljeret at det gik ud over fleksibiliteten (Danielsen 2001b:220).

Ved opbygning af nye hjemmesider anbefales det inden for informationsarkitektur ligeledes pga. fleksibilitet og senere udbygningsmuligheder at starte med en bred og flad struktur med to-tre niveauer (Rosenfeld et al. 2015:121). Samtidig fremhæves det dog også at en for bred og flad struktur kan medføre at brugerne har svært ved at foretage valg. Derudover er det vigtigt at finde en balance mellem bredde og dybde i hierarkiet (Rosenfeld et al. 2015:119). Sådanne overvejelser er også relevante for emneklassifikationer.

3.3. Virksomhedsinterne termlister – DANDY A/S

Hos DANDY A/S, nu Gumlink, fandtes der ikke, som hos Krüger A/S, interne emneinddelinger medarbejderne kunne trække på i deres klassifikationsarbejde, men der fandtes derimod en lang række forskellige ordlister som medarbejdere gennem årene havde udarbejdet. Disse ordlister blev samlet i en termkandidatliste på 2889 termer. Herefter blev hver enkelt term i listen tildelt en klasse. På den måde opstod der en lang række ustrukturerede klasser. De blev efterfølgende systematiseret, samtidig blev nogle overflødige klasser udeladt. Dette sorteringsarbejde resulterede i en emneklassifikation som blev implementeret i DANDY's termbase (Larsen & Andersen 2001:116, 119).

Denne brugerinvolverende tilgang kaldes *kortsortering* og anvendes ofte inden for informationsarkitektur ved design af hjemmesider og intranet (Spencer 2009:6ff.). Formålet med kort-

sortering er at få indsigt i hvordan personer forstår og sorterer information (Spencer 2009:5; Rosenfeld et al. 2015:344). Deltagerne i en kortsortering deles ofte op i små hold som får til opgave at inddele kort med påskrevne emner i logiske grupper. Efterfølgende sammenlignes resultaterne fra holdene for at undersøge hvor deltagerne kategoriserer ens hvilket er en indikation for hvor andre med rimelig sandsynlighed også vil lagre og søge efter information (Spencer 2004). Her ses parallelterne til arbejdet med klassifikationer til term-baser.

Der findes overordnet to typer kortsortering: *åben* og *lukket kortsortering*. I en åben kortsortering får deltagerne udleveret kort hvor emnerne er skrevet på kortene, men kategorierne er ikke foruddefinerede (Spencer 2009:4). Deltagerne grupperer de udleverede kort i overensstemmelse med indholdet og navngiver selv kategorierne (Rosenfeld et al. 2015:166). I de lukkede kortsorteringer får deltagerne udleveret et sæt kort med emner og et sæt kort med foruddefinerede kategorier. Her bliver deltagerne bedt om at placere de enkelte kort med de påskrevne emner under de foruddefinerede kategorier (Rosenfeld et al. 2015:166; Spencer 2009:52). Åbne kortsorteringer er egnede til indledende undersøgelser, mens de lukkede kortsorteringer er bedre egnede til validering (Rosenfeld et al. 2015:344). Kortsortering vil indgå i forslaget til best practice.

Emneklassifikationen hos DANDY A/S blev tilvejebragt som en åben kortsortering, sandsynligvis uden at deltagerne kendte til kortsorteringsteknikken.

4. Spørgeskemaundersøgelse

Som beskrevet i indledningen gennemførte jeg i første halvdel af december 2017 en spørgeskemaundersøgelse for at indsamle viden om erfaringer og aktuel praksis med virksomhedsinterne emne-

klassifikationer. Ni virksomheder, alle med minimum 600 ansatte, har responderet. Der er tale om to store svenske virksomheder og syv danske hvor de seks er medlemmer af det danske netværk Sprogambassadørerne. Netværket blev oprettet i 2015 og tæller i dag godt 70 medlemmer. Da det vurderes at mange af de virksomheder der i Danmark arbejder med terminologi på et seriøst plan, er medlemmer af Sprogambassadørerne, anser jeg de ni svar for at være et rimeligt repræsentativt grundlag. Der foreligger mig bekendt ikke tal på hvor mange danske virksomheder der har opbygget termbaser.

Spørgeskemaet bestod af fem grupper spørgsmål. Disse vil blive behandlet i de følgende afsnit.

4.1. Generel beskrivelse af termbaserne

Den første gruppe spørgsmål vedrører en generel beskrivelse af termbaserne. Af svarene fremgår at de responderende virksomheder overordnet befinder sig inden for det tekniske område og en enkelt inden for finanssektoren. Antallet af begreber i baserne er mellem knap 600 til 20.000. Der blev ikke spurgt om antal medtagne sprog, derfor giver antallet af begreber ikke et entydigt svar mht. termbasernes størrelse. Som formålet med at oprette termbaserne anføres begrebsafklaring, konsistent terminologi og kommunikation, intern vidensdeling, herunder hjælp til nye medarbejdere, forståelse af engelske tekster, tekstproduktion og naturligvis intern og eksternt oversættelse. Derudover nævnes termbasernes snitflader til andre sprogteknologiske værktøjer, herunder maskinoversættelse. Seks virksomheder anfører at det primært er sprogmedarbejdere eller terminologer der indlæser artiklerne i termbaserne, ofte efter forslag fra især skribenter og såvel interne som eksterne oversættere. De primære slutbrugere er skribenter og oversættere, også eksterne oversættere. Seks af virksomhederne svarer at alle medarbejdere er slutbrugere, som eksempler nævnes

bl.a. produktudviklere og undervisere. Brugergruppen kan altså være ret spredt på faggrupper. Det bemærkes at respondenterne tilhører den gruppe af primære slutbrugere der opretter artikler og tildeler dem emneklasser.

4.2. Grundlaget for klassifikationerne

I den anden gruppe af spørgsmål undersøges grundlaget for emneklassifikationen. Ingen af virksomhederne har taget udgangspunkt i eksisterende emneklassifikationer.

På spørgsmålet om der er fulgt en intern klassifikation svarer tre virksomheder at de har fulgt produktstrukturen eller virksomhedernes forretningsområder. En respondent mener at der er taget udgangspunkt i gamle termlister. Disse svar stammer fra virksomheder hvor der er generel tilfredshed med termbaserne. Endnu en virksomhed har fulgt de emneområder der anvendes i virksomhedens oversættelsesværktøjer. Endelig anfører en respondent at man løbende har oprettet nye klasser efterhånden som behovet opstod. En respondent gør opmærksom på at man planlægger at udbygge den eksisterende klassifikation med andre klassifikationssystemer eksempelvis for dokumenttyper. Fire svarer positivt på om brugerne har været inddraget i opbygningen af klassifikationen. Det er sket i form af brugerundersøgelser efter lancering af termbasen, gruppediskussioner mv. Der er tale om fire virksomheder hvor der udtrykkes generel tilfredshed med termbaserne.

4.3. Klassifikationernes opbygning

Den tredje gruppe af spørgsmål drejer sig om klassifikationens opbygning fordelt på niveauer og antal klasser. Syv virksomheder angiver at emneklassifikationen indeholder et niveau, mens to anfører to eller tre niveauer. Svarene om klassifikationer med flere niveauer stammer fra virksomheder hvor der udtrykkes tilfreds-

hed med hvordan deres termbaser fungerer. Antallet af klasser ligger på mellem fire og 35.

4.4. Klassifikationernes funktionalitet

Den fjerde gruppe spørgsmål går på hvordan klassifikationen fungerer. Fem respondenter svarer at det normalt er entydigt i hvilken kategori (klasse) et begreb skal placeres, en ved ikke, og tre svarer at det ikke fungerer godt. Som årsag til at emneklassifikationer fungerer godt anføres at de er enkle, fokuserede på forretningens og brugernes behov, at klasserne på hvert niveau er ret brede/ikke alt for specifikke. Blandt de positive respondenter uddyber to at manglende entydighed kan forekomme hvis en terminologisk artikel kan tilhøre flere klasser, hvis et begreb går på tværs af flere fagområder, uden dog at være helt generel, eller hvis termer bruges forskelligt i forskellige afdelinger.

På spørgsmålet om hvorfor emneklassifikationen fungerer mindre godt, anføres det at klasserne er for generelle/for brede, at klassifikationen ikke indeholder de rigtige emner. Desuden nævnes det at manglende entydighed kan skyldes at der er overlap mellem klasser, og at nogle ender som rodekasser. På spørgsmålet om hvad det vil kræve at få klassifikationen til at fungere tilfredsstillende svarer tre virksomheder. Her peges der på at der ikke må være for mange klasser og at emnerne skal være bredere. Som det fremgår af svarene inden for hele denne gruppe spørgsmål, er der fokus på bredden, men da svarene er kontekstafhængige, kan der ikke konkluderes nærmere på det. To svarer at en klassifikation bør indeholde over- og underkategorier. Der er tale om to respondenter hvor deres termbaser i dag kun indeholder et niveau.

4.5. De vigtigste principper for klassifikationerne

I den sidste gruppe spørgsmål bliver der spurgt om de vigtigste

principper for opbygningen af emneklassifikationer, dvs. principper forstået i forhold til brugerbehov. De fleste anfører brugervenlighed, herefter følger overskuelighed/enkelhed, sproglige hensyn til andre faggrupper end sprogfolk. Dernæst nævnes relevans/anvendelighed hvilket uddybes med at ikke-virksomhedsspecifikke termer/begreber medfører støj. Videre anføres inddragelse af interne klassifikationer af hensyn til genkendelighed for brugerne og endelig pragmatisme/sund fornuft. I forhold til søgninger nævnes hurtighed. I svarene optræder udtryk som intuition og ensartethed en enkelt gang. Det samme gælder et krav om at term-basen skal være opbygget rent begrebsorienteret. Der er i spørgeskemaundersøgelsen ikke samme fokus på udvidelse som i DAN-TERM-projektet.

5. Forslag til best practice

På baggrund af sammenfatningerne fra DANTERM-projektet og spørgeskemaundersøgelsen foreslås i tabellerne 1 og 2 en best practice for udarbejdelse af emneklassifikationer til virksomhedsinterne term-baser hvor der tages højde for brugerbehov. I venstre søjle fremgår selve forslaget til best practice. Den er inddelt efter overordnede kriterier for opbygning af klassifikationer, jf. forslaget. Til højre er de undersøgte principper anført ud for de kriterier som de efter min vurdering understøtter. Brugervenlighed anses som overordnet for alle principper hvorfor det er anført i en søjle yderst til højre.

BEST PRACTICE	PRINCIPPER	BRUGERVENLIGHED
Kriterium: Udgangspunkt		
<i>Universelle klassifikationer</i>		
<i>Terminologiske klassifikationer</i>		
Interne klassifikationer (forretningsområder, produkter) Understøttes af lukkede kortsorteringer	Genkendelighed Harmonisering	
Termlister (forretningsområder, produkter) Understøttes af åbne kortsorteringer	Genkendelighed Intuition	
Kriterium: Struktur		
Bred og flad struktur Så overordnet og enkel som muligt Horisontalt: ikke for mange klasser (<i>ingen klare råd</i>) Vertikalt: 1-3 niveauer Alfabetisk sortering af klasser ved mange faggrupper	Overskuelighed/ enkelhed Ensartethed Fleksibilitet	

Tabel 1: Forslag til best practice for emneklassifikationer til virksomhedsinterne termbaser.

Under kriteriet *Udgangspunkt* er inddragelse af eksterne emneklassifikationer anført med kursiv da de bør medtænkes selv om de ikke har haft nogen betydning i undersøgelsen. Det konkluderes derfor at en tilgang med virksomhedsinterne emneinddelinger hvor der tages udgangspunkt i brugernes umiddelbare omverden er bedre egnet end eksisterende klassifikationer. I de fleste af de undersøgte virksomheder er emneinddelingerne baseret på forretningsområder eller produkter, hos Krüger A/S var dette tillige koblet med emneinddelingen i et internt system. Såfremt der ikke eksisterer indlysende inddelinger, vil det være en oplagt mulighed at tage udgangspunkt i termlister som hos DANDY A/S. Begge tilgange tog højde for brugernes behov, hos Krüger ved genkendelighed ved brug af eksisterende systemer og hos DANDY ved direkte brugerinvolvering med åben kortsortering. En tilgang som hos Krüger A/S vil man kunne kombinere med lukkede kortsorteringer for at validere udvalgte problemområder.

Hvad angår kriteriet *Struktur*, så bør klassifikationen i begyndelsen være så overordnet og enkel som muligt, jf. afsnit 3.2. Udfordringen består i at finde en balancegang mellem for specifikke versus for generelle klasser og dermed antallet af klasser. Hvor den balance ligger, giver hverken svarene eller litteraturen en klar indikation af. Her spiller det naturligvis også en rolle hvor mange produktområder klassifikationen skal dække. I spørgeskemaundersøgelsen er der generel tilfredshed med en termbase der indeholder 35 emneområder, men der er også eksempler på at et antal mellem fire og syv klasser tilsyneladende fungerer godt. I forbindelse med DANTERM-projektet talte man om 13-14 klasser som tommelfingerregel. De fleste klassifikationer har kun et niveau, men der er en indikation af at termbaser med klassifikationer med to eller tre niveauer fungerer godt. I Krüger A/S anbefales en alfabetisk sortering af klasserne pga. termbasens brede målgruppe.

BEST PRACTICE	PRINCIPPER	
Kriterium: Indhold		BRUGERVENLIGHED
Gensidigt udelukkende klasser Ingen diverse-kategori Emneklassifikation på tværs af fagområder og afdelinger	Dækkende Anvendelighed/ relevans Overskuelighed/ enkelhed Intuition Hurtighed	
Benævnelser i klassifikation: Virksomhedsspecifikke termer, kendte af alle medarbejdere Ingen forkortelser	Genkendelighed Ensartethed	
<i>Kun virksomhedsspecifikke termer/begreber</i>	<i>Dækkende Anvendelighed/ Relevans</i>	
Kriterium: Brugerinddragelse		
Kortsortering Gruppediskussioner Reviews af oplæg Løbende brugerundersøgelser, for eksempel vha. kortsortering		

Tabel 2: Forslag til best practice for emneklassifikationer til virksomhedsinterne termbaser (fortsat).

Hvad angår kriteriet *Indhold*, så er det som nævnt helt afgørende at finde gensidigt udelukkende klasser og dermed gøre det så entydigt som muligt hvor de terminologiske artikler skal lagres. En diverse-kategori frarådes. Behovet for terminologiarbejde opstår ofte på grund af forskellig terminologi på tværs af afdelinger og fagområder i samme virksomhed, således går udtrykket *på tværs af* også igen i svarene. Følgelig skal det sikres at emneklassifikationerne dækker hele virksomhedens terminologi. På det sproglige plan understreges det at terminologien i klassifikationerne skal være genkendelig og forståelig, at forkortelser bør undgås, og at andre faggrupper end sprogfolk skal medtænkes. I et par svar fremhæves det at klassifikationerne kun kan fungere hvis termbaserne alene indeholder virksomhedsspecifikke begreber.

Som sidste punkt skal betydningen af kriteriet *Brugerinddragelse* fremhæves. Der tegner sig et billede af en generel ringere tilfredshed med emneklassifikationerne ved de større og ældre termbaser. Her synes indførelsen af en ny emneklassifikation at være en ret uoverskuelig opgave da det er usikkert om resultatet med en ny emneklassifikation vil komme til at stå mål med indsatsen. Derfor anbefales det at der sammen med løbende vedligeholdelse af termbaserne i øvrigt foretages brugerundersøgelser af klassifikationerne, for eksempel ved kortsorteringer. De vil være en vigtig måde løbende at justere klassifikationerne på så man undgår den uoverskuelige opgave som etablering af en helt ny emneklassifikation kan være.

6. Sammenfattende bemærkninger

Sammenholder man resultaterne fra de to undersøgelser om emneklassifikationer til virksomhedsinterne termbaser og valg af diatekniske markeringer i almensproglige ordbøger, så ses flere ens problemstillinger. Atkins & Rundell (2008:184) understreger

således også behovet for at man ved planlægningen af ordbøger overvejer hvilke fagområder der bør medtages. Derved kan opnås en standardiseret beskrivelse af markeringerne. Særligt interessant er det at forfatterne, lig resultaterne fra mine undersøgelser, anbefaler en vis hierarkisk struktur frem for en helt flad. Omfanget af det arbejde der er forbundet med de diatekniske markeringer, understreges af at arbejdet med klassifikationer i de to undersøgelser i artiklen beskæftiger sig med afgrænsede fagområder, og at primære slutbrugere med godt kendskab til fagområderne har været involveret i tilvejebringelsen af emneklassifikationerne.

Ifølge Svensén (2009:329ff.) og Atkins & Rundell (2008:227) er det i almensproglige ordbøger især relevant at registrere faglige markeringer i ordbogsdata-baserne. Derved er det muligt at udtrække faglige ordlister for at revidere artikler inden for bestemte fagområder. Svensén (2009:330) tilskriver ikke faglige markeringer nogen nævneværdig funktion i de publicerede ordbøger, mens Atkins & Rundell (2008:207) sågar ser en tendens til at disse markeringer kun anvendes i begrænset omfang i forhold til slutbrugerne af ordbøgerne.

Litteratur

- Atkins, BT Sue & Michael Rundell (2008): *The Oxford Guide to Practical Lexicography*. Oxford/New York: Oxford University Press.
- Bergenholtz, Henning & Sven Tarp (1994): *Manual i fagleksikografi. Udarbejdelse af fagordbøger. Problemer og løsningsforslag*. Herning: Systime.
- Bundgaard, Sys (2001): Nordea A/S. I: DANTERMcentret (2001), 21-58.
- Christensen, Lotte Weilgaard & Susanne Lervad (1990): TEXTIL-BASE – en terminologisk vidensbank. I: Heribert Picht (red.):

- Terminologi, edb og videns teknik, Nordterm-symposium. Varde, Danmark, 84-105.*
- Clausens tekniske ordbøger (1995): *Dansk-engelsk teknisk ordbog*. København: Fonden for Fagsproglig Leksikografi og Aschehoug Dansk Forlag A/S.
- Danielsen, Camilla Wiberg (2001a): Krüger A/S. I: DANTERMcentret (2001), 73-87.
- Danielsen, Camilla Wiberg (2001b): Produkt- og emneklassifikation – et praktisk eksempel. I: DANTERMcentret (2001), 207-223.
- DANTERMcentret (2001): *Viden om viden - Del 1 - Udvikling – Slutrapport for projektet – Udvikling af metoder og værktøjer til oprettelse og drift af virksomhedsinterne terminologibaser*. København: DANTERMcentret.
- DANTERM-klassifikationsudvalget (1994): *DANTERM-klassifikationen. Studieudgave til Syddansk Universitet & Handelshøjskolen i København*. Kolding.
- Engel, Gert (1999): Klassificering af virksomhedsinterne terminologiske data. Internt notat.
- Kjeldgaard, Lisbeth (2001): Crisplant a/s. I: DANTERMcentret (2001), 89-108.
- Kudashev, Igor (2013): *Quality Assurance in Terminology Management. Recommendations from the TermFactory project*. Helsingfors: University of Helsinki. <https://mustikka.uta.fi/project-glossary/download/QA_in_TM_Kudashev.pdf> (maj 2018).
- Larsen, Dorthe Oxlund & Inge Andersen (2001): DANDY A/S. I: DANTERMcentret (2001), 109-126.
- Madsen, Bodil Nistrup (1999): *Terminologi 1 – Principper og metoder*. København: Gads Forlag.
- McIlwaine, I.C. (2010): Universal Decimal Classification (UDC). I: *Encyclopedia of Library and Information Sciences*. Boca Raton, FL: CRC Press, Taylor & Francis Group, 5432-5439.
- Nedobity, Wolfgang (1988): Classification systems for terminolo-

- gical databanks. I: Catriona Picken (ed.): *Translating and the Computer 9. Proceedings of a conference, 12-13 November 1987*. London: Aslib, 145-153. <www.mt-archive.info/Aslib-1987-Ne-dobity.pdf> (februar 2018).
- Picht, Heribert (1994): *Entstehung, Grundlage und Anwendung der DANTERM-Klassifikation*. I: Annelise Grinsted & Bodil Nistrup Madsen (red.): *Festskrift til Gert Engel i anledning af hans 70 års fødselsdag*. København: Samfundslitteratur, 115-126.
- Rirdance, Signe (2006): *Towards Consolidation of European Terminology Resources: Experience and Recommendations from EuroTermBank Project*. Tilde.
- Rosenfeld, Louis, Peter Morville & Jorge Arango (2015): *Information Architecture: for the Web and Beyond*. Sebastopol, California: O'Reilly Media.
- Spencer, Donna (2004): *Card sorting: A definitive guide*. I: *Boxes and Arrows*. <<http://boxesandarrows.com/card-sorting-a-definitive-guide/>> (februar 2018).
- Spencer, Donna (2009). *Card sorting: Designing usable categories*. Brooklyn, New York: Rosenfeld Media.
- Svensén, Bo (2009): *A Handbook of Lexicography: The Theory and Practice of Dictionary-Making*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Tekniska Litteratursällskapet (1977): *Universella decimalklassifikationen*. Svensk förkortad upplaga. Stockholm.

Lise Lotte Weilgaard Christensen
lektor, ph.d.
Syddansk Universitet
Universitetsparken 1
DK-6000 Kolding
lotte@sdu.dk

Fagspråk og koding i tre norskordbøker fra Kunnskapsforlaget

Øystein Eek

Systematic labelling of field-specific headwords, definitions and examples in general dictionaries is useful for editorial purposes, but probably also useful for most users of dictionaries. The article discusses the labelling technique in three Norwegian monolingual dictionaries, and argues in favour of a wider use of labelling in metadata and also in the lexicographical texts themselves. The systematization of articles in encyclopedias is a possible source. The article also suggests a Nordic or Scandinavian joint effort in order to achieve best practice and exchange of updates.

1. Innledning

I denne artikkelen vil jeg drøfte i hvilken utstrekning bruk av fag- og emnemarkører er gjennomført i tre norske allmennordbøker, hvilke alternative løsninger som er brukt, og hvilke redaksjonelle tiltak som er aktuelle for å øke informasjonsmengden i ordbok-artiklene på dette området. Den bredeste drøftingen gjelder *Det Norske Akademis ordbok* (NAOB), som har det største materialet og den mest ambisiøse målsettingen. I tillegg blir *Tanums store rettskrivningsordbok* (Tanums) og *Kunnskapsforlagets store norske ordbok* (KFNO) behandlet.

2. Bakgrunn

Det er lang tradisjon for at allmennordbøker og -ordlister inneholder fagtermer. Utvalget er nødvendigvis mer begrenset enn i

fagordbøkene, som typisk brukes i eget fag, i utdannings- og yrkessammenheng. Definisjonene i allmennordbøkene er gjerne mer kortfattede enn i fagordbøkene, og det er ikke alltid uttrykt eksplisitt om oppslagsordet er en fagterm eller tilhører allmennspråket. Grensene er da også uklare i et samfunn der stadig flere har høyere utdanning, og hvor det profesjonelle liv og privatlivet går over i hverandre.

Allmennordbøkene har oftest vært utarbeidet av allmennleksikografer, som hovedsakelig har benyttet skriftlige kilder, bl.a. fagordbøker og leksika, både for å fange opp aktuelle fagtermer og for å kvalitetssikre definisjonene. I forordet til *Norsk rettskrivningsordbok* (1940), 1. utgave av *Tanums*, brukes mye plass på å redegjøre for ordbokredaktørenes skriftlige kilder, og ikke minst legges det vekt på at ordboken bringer mye ordmateriale fra det praktiske liv. Dette var et nybrottsarbeid.

Iblant har redaktørene/forfatterne benyttet fagkonsulenter for ytterligere kvalitetssikring av lemmautvalg og artikkelinnhold. Det finnes spor av spesialistenes medvirkning i ordbøkernes forord og innledninger. For eksempel nevnes 15 eksterne konsulenter og bidragsytere i forordet til bind 1 av *Norsk Riksmålsordbok* (1937) (NRO). Medarbeiderlisten i en annen av Aschehoug forlags samtidige utgivelser, *Aschehougs konversasjonsleksikon* (AKL), 3. utgave, bind 1 (1939), teller til sammenligning 132 faste og 16 spesialengasjerte fagmedarbeidere. I forordene til de ti utgavene av *Tanums* er det svært få opplysninger om spesialmedarbeidere. Dette betyr jo ikke at redaktørene ikke har søkt hjelp utenfor egne rekker, men heller at det å oppføre navn på spesialmedarbeidere ikke har vært ansett som viktig for verkets kredibilitet. I vår tid kunne man tenke seg at slike opplysninger har en verdi. For *Store norske leksikon* (SNL) på nettet har det vært viktig å kunne befeste oppslagsverkets troverdighet ved å knytte den enkelte artikkelteksten til en fagekspert, i motsetning til praksisen i Wikipedia.

Bak NAOB, etterfølgeren til NRO, står Det Norske Akademi for

Språk og Litteratur. Dette er en institusjon med ca. 50 høyt kvalifiserte medlemmer, og de gir som kollektiv ordboken status, men medlemmene har ikke systematisk vært bidragsytere eller faglige konsulenter for ordboken, og deres navn er kun nevnt indirekte på NAOBs nettsted, via lenke til Akademiets hjemmeside.

I mangfoldet av tilbud på internett er det sannsynlig at det i fremtiden vil bli viktigere enn før å kunne dokumentere troverdighet og faglig tyngde gjennom å vise til en avsender med status. Å ha fagspesialister med på laget i ordbokarbeidet vil da kunne få økt betydning.

Med ekspansjonen av utdanningssamfunnet og den eksplosive veksten i informasjonstilbudet på nettet øker etterspørselen etter fagspråk i ordbøkene. Av de kundeinnspill som kommer inn til redaksjonen for Ordnett, Kunnskapsforlagets digitale ordboktjeneste, dreier en betydelig andel seg om fagtermer. Mange innsendere legger ved nyttig dokumentasjon som viser deres seriøsitet og hjelper redaksjonen på vei (jf. Eek 2016).

For det videre arbeid med kvalitetssikring og oppdatering av ordbøkene er det viktig med oversikt over det materialet som allerede finnes i ordbokbasene, og redaksjonelle retningslinjer og gode rutiner for arbeidet. Som vi skal se, er dette for noen ordbøkers vedkommende ikke så enkelt slik materialet foreligger i dag. Arbeidet med mangelfullt kodede ordbokbaser kan imidlertid dra nytte av det som er gjort med lignende ordbokbaser.

LexicoNordica-symposiet 2018 brakte sammen leksikografer og terminologer fra de nordiske land. Det ble imidlertid ikke anledning til noen egentlig operativ dialog mellom de to grupperingene. Der terminologisk materiale foreligger, vil dette være et nyttig kilde materiale for leksikografene, men det er fortsatt et stykke igjen til at de terminologiske basene er så omfattende, vidtfaende (i encyklopedisk forstand) og tilgjengelige at de kan utnyttes som en del av leksikografenes faste og effektive rutiner.

Nyttige termer for beskrivelsen av fagspråk i allmennordbøker

og andre typer ordbøker finnes i *Nordisk leksikografisk ordbok* (NLO 1997), og enkelte av disse termene vil bli brukt i det følgende.

Leksikografene i de enkelte nordiske land arbeider med mange av de samme problemstillingene, selv om rammevilkårene er ulike og prosjektene står i forskjellige tradisjoner og har ulike ambisjoner. Det bør likevel være et mål at man kan utveksle materiale og planer og dermed utnytte kompetanse og ressurser best mulig. For eksempel kan man vurdere et nyordprosjekt knyttet til både fagspråk og allmennspråk mellom de dokumenterende ordbokprosjektene over skandinaviske språk. Støtte fra Nordisk ministerråd til et slikt samarbeidsprosjekt gjennom Nordplus Sprog-programmet burde det være mulig å oppnå.

3. Terminologi

De nødvendige termene for vårt formål fra NLO er *fagterm*, *genus proximum*, *differentia specifica*, *markør/emnemarkør* og *diasystematisk markering*. *Fagterm* er definert som «språklig uttrykk for et begrep som hører til et visst fagområde». Videre heter det:

I allmennspråklige ordbøker forekommer blant de allmennspråklige ordene også fagtermer, særlig fra emneområder som f.eks. behandles i medier der allmennheten ofte ser eller hører dem. Fagtermer i en allmennspråklig ordbok blir utstyrt med en markør.

NLO-artikkelen trekker et skille mellom allmennordbøkernes typisk *deskriptive* behandling, mens terminologiske lister utarbeidet av terminologer «vanligvis er normative». Det siste er utvilsomt riktig, men det første er avhengig av ordbokens art.

Genus proximum er «et visst begreps nærmeste overbegrep», og betegner «den klasse som begrepet inngår i som et element».

Sammen med dette inngår ofte i semantiske forklaringer det som kalles *differentia specifica*, altså det som skiller begrepet fra andre begreper innenfor samme klasse.

Emnemarkør er ifølge NLO en *markør* – altså et ikon eller et konvensjonalisert tekstelement – «som angir et emne eller et fagområde som en leksikalsk enhet kan henføres til». Markeringen viser at vedkommende enhet «tydelig og systematisk avviker fra hovedmengden av de leksikalske enhetene i ordboken», som det står i artikkelen **diasystematisk markering**. Jeg vil i denne artikkelen bruke betegnelsen *fag- og emnemarkør*.

Som en kuriositet kan nevnes at NLOs begrepsapparat ikke er tatt inn i allmennordbøkene som er omtalt i artikkelen, verken i lemmalisten, i definisjonene eller i innledningsstoffet. Dette er et eksempel på at allmennordbøkene ikke alltid har dratt nytte av terminologisk arbeid i fagmiljøene.

4. *Tanums store rettskrivningsordbok*

Tanums er en omfattende ordliste over norsk bokmåls offisielle rettskrivningsnorm, med ca. 210 000 oppslagsord, og med korte definisjoner og andre tilleggsopplysninger til en stor andel av oppslagsordene.

Tanums er den største leksikografisk redigerte ressursen i Norge med bøyingsformer basert på full offisiell rettskrivning for majoritetsmålformen bokmål, anslagsvis 50 % større enn Norsk ordbank (jf. Eek & Wangenstein 2014). Lemmalisten i den digitale utgaven består (februar 2018) av ca. 212 160 ord, hvorav ca. 147 000 sammensetninger. I utgangspunktet er *Tanums* en stor rettskrivningsordliste, men den har uunngåelig utviklet seg til en hybridform, der det er kortfattede definisjoner til ca. en fjerdedel av oppslagsordene, og indirekte semantiske forklaringer til de aller fleste ordene, gjennom lenking av sammensetningsleddene til riktig grunnord.

Helt siden 1. utgave kom i 1940, har *Tanums* vært et standardverk for opplysninger om ortografi, ordforråd og bøyningsverk i bokmål. Målgruppen har nok først og fremst vært voksne, velutdannede yrkesutøvere i tillegg til studenter.

Tanums inneholder ikke fag- og emnemarkører som kan trekkes automatisk ut av databasen, derimot en videre type markør, i kodesystemet kalt *veiviser*, som finnes ved ca. 8400 artikler. En eller annen form for semantisk forklaring finnes ved ca. 50 000 artikler. Typisk for *Tanums* er dermed genus proximum-forklaringer med begrenset bruk av *differentia specifica*, og med meget sporadisk bruk av fag- og emnemarkører. For eksempel er **abbør** forklart som «fisk». Før en eventuell rydding i basen er det ca. 450 forskjellige fag- og emnemarkører, og omtrent halvparten er brukt bare én gang. Det finnes hyppige kombinasjoner av fag- og emnemarkører, for eksempel «fysikk, medisin» ved **anaerob**, og de enkelte markørene er ikke plassert i egne xml-elementer, noe som kunne gjøres for å skaffe bedre oversikt. Et nyttig redaksjonelt grep ville det også være å identifisere flest mulig ord som er utbredt i genus proximum-forklaringene og legge inn fag- og emnemarkører i disse artiklene. De hyppigste fag- og emnemarkørene i *Tanums* er gjengitt i tabell 1. Tabellen viser at xml-elementet også benyttes til enkle etymologiske opplysninger.

botanikk	781
kjemi	727
sjøuttrykk	449
musikk	448
medisin	338
zoologi	259
teknikk	185
fysikk	180
språkvitenskap	177
gresk	175

mineralogi	160
jus (altså juridiske fagtermer)	150
matematikk	144
handelsfag	118
på motorkjøretøyer	104

Tabell 1: De hyppigste fag- og emnemarkørene i *Tanums*.

Et søk med regulære uttrykk i *Tanum*-basen viser at den inneholder 444 artikler som i forklaringen har ordet eller sammensetningsleddet *plante*, og som ikke har veiviser-element i databasen med fagmarkøren «botanikk». De aller fleste av disse ville (og bør på sikt) kunne klassifiseres som botanikkartikler.

5. Kunnskapsforlagets store norske ordbok

KFNO er en betydnings- og definisjonsordbok for moderat bokmål, med ca. 80 000 oppslagsord, og med definisjoner og andre tilleggsopplysninger til ca. 70 000 ord. *Tanums* og KFNO inngår i samleverket *Stor norsk ordbok* (SNO) på Ordnett.

KFNO har kortfattede grammatiske opplysninger og etymologier, en vel utbygd betydningsdel i de fleste artiklene, og redaksjonelle teksteksempler. Ordboken inneholder ikke litterære sitater med kildeangivelser, men redaksjonelle eksempler kan være forenklede versjoner av uttrykksmåter hentet fra litteraturen.

KFNOs målgruppe ligner *Tanums*, men distribusjonen har vært litt annerledes: Bokutgaven av *Tanums* har alltid vært et bokhandelsprodukt, mens de største volumene av den trykte utgaven av KFNO har vært solgt til leksikonkunder som tilleggsbind til *Aschehoug* og *Gyldendals store norske leksikon* (AGL). Den digitale utgaven har vært mye brukt blant skoleungdom og studenter i tillegg til yrkesutøvere, gjennom skole- og institusjonskontrakter.

Heller ikke denne ordboken har fag- og emnemarkører som kan trekkes automatisk ut. Derimot finnes en mer allmenn markør, *diskriminator*, som finnes i et antall av ca. 19 300, i ca. 14 000 artikler. Bruken ligner den som finnes i *Tanums*, men frekvensen er altså langt høyere. Det har ikke vært lagt restriksjoner på terminologien, og resultatet er at det finnes ca. 7400 varianter, hvorav ca. 6400 er brukt bare én gang. Langt de fleste av de hyppigst brukte diskriminatorene er stil-, ikke fagmarkører.

Typisk også for KFNO er genus proximum-forklaringer med mer utbredt bruk av *differentia specifica*, og med noe hyppigere bruk av fag- og emnemarkører enn i *Tanums*. Mange av artiklene inneholder semantisk informasjon der ordenes bruk på forskjellige fagområder er illustrert med definisjoner, redaksjonelle eksempler, egne definisjoner knyttet til eksemplene og eventuelt opplysninger om bruksrestriksjoner. Det hyppigste fag- og emnemarkørene er gjengitt i tabell 2.

i juridisk språk	260
musikkuttrykk	229
fagspråk	205
i idrett	198
sjøuttrykk	136
i militærspråk	115
i matematikk	85
i medisin	85
grammatikk	75
i språkvitenskap	72
i filosofi	63

Tabell 2: De hyppigste fag- og emnemarkørene i KFNO.

Søk med regulære uttrykk i denne basen gir 890 artikler som i forklaringen inneholder ordet eller sammensetningsleddet *plante*,

og som ikke har diskriminator med fagmarkøren «botanikk» eller «i botanisk språk». De aller fleste av disse ville kunne klassifiseres som botanikkartikler.

6. *Det Norske Akademis ordbok*

NAOB er en historisk og litterær ordbok over norsk riksmål og bokmål fra ca. 1830 til vår tid, med ca. 225 000 artikler og ca. 300 000 sitater fra litteratur, presse og nettsteder. Målgruppen for NAOB er alle med en viss kompetanse i og interesse for norsk språk og kultur, iallfall elever i videregående skole og andre med tilsvarende eller høyere utdanning.

For vårt formål er det viktigste trekk ved denne ordboken sammenlignet med de som er omtalt ovenfor, at artiklene om fagstoff typisk inneholder både fag- og emnemarkører og genus proximum-forklaringer med obligatorisk bruk av *differentia specifica*. Forklaringene er i mange tilfeller supplert med sitater fra skjønnlitteratur og sakprosa, men i mindre omfang enn ved de allmennspråklige ordene. NAOB-basen har nærmere 80 000 fag- og emnemarkører i ca. 460 kategorier, inklusive skjulte koder i ca. 2000 nyordartikler. De hyppigst forekommende markørene er gjengitt i tabell 3.

botanikk	5675	teknikk	1919
zoologi	5170	økonomi	1786
medisin	3679	fysikk	1778
kjemi	2923	anatomi	1346
sjøfart	2923	politikk	1207
musikk	2637	hagebruk	1138
militærvesen	2516	administrasjon	1077
jus	2272	språkvitenskap	1049
idrett	2178	biologi	1035

Tabell 3: De hyppigste fag- og emnemarkørene i NAOB.

Et tilsvarende søk som de ovenfor gir et interessant resultat også i NAOB. Søket gir ca. 1000 treff. Definisjonene er i denne ordboken mer utfyllende enn i de ovennevnte, og langt fra alle artikler som inneholder *plante* i definisjonene, kan klassifiseres som tilhørende botanisk fagspråk. Hvis søket begrenses til artikler med *plante* med ordmellomrom foran og bak, blir antallet treff bare ca. 90. Dette tyder på at bruken av fagmarkør i dette tilfellet er ganske godt gjennomført.

Et eksempel som kan illustrere potensialet for å forbedre bruken av fag- og emnemarkører, er at det forekommer ett eneste eksempel på emnekoding med *drakt* (i betydningen ‘klesdrakt, klær’), nemlig artikkelen *esprit*, der en av betydningene har denne emnemarkøren, mens det er 644 artikler som inneholder *drakt* i definisjonen, og 247 hvor oppslagsordet inneholder *drakt* som sammensetningsledd.

Ifølge NAOB-redaksjonen har det ikke vært en prioritert oppgave for redaktørene å bruke emnemarkører der ordet *ikke* tilhører en fagterminologi, eller der emnetilhørigheten fremgår av definisjonen. Antallet markører er likevel så pass høyt at bruken av disse fremstår som et karakteristisk trekk ved denne ordboken sammenlignet med de to andre.

7. NAOB og kategoriseringssystemet i AGL

I arbeidet med AGL fra 1970-årene til begynnelsen av 2000-tallet benyttet Kunnskapsforlagets redaksjon på ca. 15–20 personer et nettverk av fagekspertter som bidragsyttere, med mellom 300 og 500 mer eller mindre faste medarbeidere. Dels med det praktiske formål å kunne fordele stoffet til behandling både i redaksjonen og blant medarbeiderne, dels ut fra ønsket om en ontologisk-encyklopedisk inndeling av kunnskapsuniverset, ble det innført et numerisk fag- og emnekategoriseringssystem som etter hvert og

etter behov ble utbygd til et finmasket hierarkisk system. Her fikk alle aktuelle fag- og emneområder sin tallkode og hver artikkel-type sitt suffiks. Hver flerleddede artikkel kunne ha det nødvendige antall fagkoder som sikret at hver artikkeldel havnet hos riktig fagekspert. I tabell 4 vises et lite utsnitt av systemet.

Samferdsel / kommunikasjoner	Tallkode
Samferdsel generelt: stoff som ikke passer inn andre steder, bl.a. spedisjon, flyttebyråer	740
Navigasjon: både for sjø- og luftfart, GPS, navigasjonssystemer, så vel tradisjonelle som nyere teknikker	7401
Skip og båter / sjøfart og skipsindustri: skipsfartsnæring, rederivesen, historiske båttyper, seilskutevesen, skipsbygging, verft, ferger, fyrvesen, losvesen, navngitte skip, offentlig stell, lovgivning, personer, ulykker, båtkonstruktører; ikke navigasjon (7401), seil- og motorbåtspport (57)	741
Bil / motorkjøretøyer / veitrafikk: bilproduksjon, rutebilselskaper, veivesen, veiutbygging, kjente veier og veianlegg, offentlig stell, bedrifter, bilmerker, konstruktører, registreringsmerker, organisasjoner, lovgivning, personer, bilfirmaer, motorsykel; ikke bil- og motorsykkelsport (57), umotoriserte kjøretøyer (748), bilmerker	742

Tabell 4: Utsnitt av Kunnskapsforlagets fag- og emne kategoriseringssystem for leksika.

Fag- og emnemarkørene vises bare unntaksvis i selve leksikonteksten i den trykte utgaven, ettersom fagområdet artikkelen tilhører, antas å fremgå av oppslagsordets definisjon. I AGLs arvtaker på nett, SNL, vises derimot systematikken oppslagsordet inngår i, rett under dette. For eksempel står det under oppslagsordet **kur-siv**: «Store norske leksikon → Kunst og estetikk → Bokkunst og skrift → Skriftdesign og typografi → Skrift». En slik hierarkisk markering har mange fordeler, ettersom man kan gå så dypt ned i nyansering som redaksjonen finner formålstjenlig, uten å tape helheten av syne.

Alle leksikonprosjekter i nyere tid har nok operert med slike

systemer for inndeling av kunnskapsuniverset, men dette systemet har vært utviklet gjennom flere verk og utgaver og må kunne karakteriseres som godt kvalitetssikret.

En forenklet versjon av leksikonsystemet har, i kombinasjon med en systematisering av fagmarkørene i NRO, vært benyttet i fordelingen av fagstoffet mellom redaktørene i NAOB-redaksjonen. I redaksjonshåndboken er ca. 200 fag- og emneområder oppført, delvis med referanser til leksikonsystemets numeriske system. De hyppigst brukte fag- og emnemarkørene gjenfinnes som fagområdebetegnelser i redaksjonshåndboken. Men i NAOB er systemet av synlige markører helt flatt, slik at overbegrep ikke nevnes. De numeriske kodene er ikke lagt inn i metadataene; et termhierarki kan ikke genereres automatisk. Likevel er muligheten for å hente ut kategorisert stoff for videre bearbeiding langt bedre i NAOB enn i andre ordbøker jeg kjenner.

Redaksjonen har justert en del gamle kategorier fra NRO (som er oppført i forkortelseslisten til bind IV sammen med andre forkortelser i ordbokteksten), men det har ikke vært kapasitet til total modernisering og systematisering. *Fløtning* (av tømmer), som var en viktig virksomhet i Norge frem til omkring 1970, har sitt eget fagområde med ca. 100 artikler, men dette er ikke knyttet til det overordnede *skogbruk*. Som et annet eksempel kan nevnes de fagområder som omhandler tilrettelegging og produksjon av trykksaker og digitale publikasjoner. Fordelingen er gjengitt i tabell 5.

bokbinderfag	179
grafisk produksjon	1
tekstbehandling	2
typografi	467

Tabell 5: Grafiske fagmarkører i NAOB.

Størstedelen av artiklene handler om tradisjonell grafisk produksjon med blysets, og det er en viktig oppgave å bevare denne termi-

nologien for ettertiden. Redaksjonen har også hatt som siktemål å markere ved oppslagsordene om det de betegner, finnes i vår samtids dagligliv. Således er «om eldre forhold» en hyppig benyttet betydningsskille. Men det må også være et mål å bruke fagmarkører som stemmer med dagens terminologi. I Utdanningsdirektoratets oversikt på nett over læreplaner for videregående skole (Utdanningsdirektoratet udatert) opererer man med *Grafisk produksjon(steknikk)*, *herunder bokbinderfag*. Typografi som fag er underlagt grafisk design. Typografiske virkemidler i tekstproduksjon er en del av ordinær tekstbehandling, som det ikke gis spesiell utdanning i.

Dette er da et eksempel på at det er betydelige muligheter for forbedringer hvis redaksjonen går igjennom stoffet med fagfolk. Typologien bør fange opp det historiske, men også knytte forbindelsen med termer som moderne brukere kjenner igjen fra andre kilder.

I 2014 ble det gjennomført et prosjekt der Norsk rikskringkasting ved radioprogrammet Nitimen samarbeidet med NAOB-redaksjonen om å samle inn nyord fra publikum. «Ukens nyord» ble kåret i det populære programmet hver torsdag morgen, og det innsendte materialet ble benyttet i redigeringen. Resultatet var over 2000 nye oppslagsord. I den forbindelse ble det lagt inn fag- og emnemarkører i metadataene som ikke er publisert i selve ordboken, men først og fremst har vært beregnet på redaksjonell bruk. For eksempel er ca. 150 av de nye artiklene kodet med *livsstil*, en emnebetegnelse som ikke finnes i leksikonsystemet. De samme ordene har også andre lignende emnekoder, som *sport og fritid*, *sex og samliv* og *miljø*. Det at fag- og emnemarkørene er med i metadataene og ikke i ordbokteksten, markerer nok at redaksjonen har ansett disse oppslagsordene som å ligge i et grenseområde mellom fagspråk og allmennspråk, noe som kunne invitere til undersøkelser ordbokredaksjonene imellom. Typisk kan disse ordene eller deler av sammensetningene ha utspring i et fagmiljø, men de

er raskt blitt tatt opp av brede brukergrupper. Som eksempler kan nevnes *baristakunst* ('kunsten å tilberede kaffedrikker i en kaffebær') og *eldretsunami* ('svært kraftig økning i antallet eldre i løpet av en kort periode').

8. Argumenter for og imot synlig fag- og emne-markering

Ut fra min erfaring med produksjon av oppslagsverk og ordbøker er det ønskelig med god koding av artiklene i metadataene og også i selve ordbokteksten. For det første gir det mulighet for nyttige uttrekk for redaksjonell behandling. Det må være en fordel å gjøre denne kodingen så konsekvent og fleksibel som mulig, for eksempel med flere nivåer fra generelle til mer finmaskede kategorier. For det annet gir det mulighet for å generere ledetekster og legger til rette for målrettede søk i basen for brukerne. Derimot er det ikke sikkert at synlig fag- og emnemarkering alltid er positivt for brukeren. Ved termer som brukes med spesifikk betydning innen forskjellige fag og emner, slik at flere definisjoner er nødvendige, er en oppdeling og tydelig markering uunnværlig. Denne markeringen kan mest eksplisitt gjøres ved egne elementer, men å benytte definisjonen kan være like opplysende for brukeren.

I noen tilfeller kan man være i tvil om hvorvidt en term brukes innenfor flere fagområder, og et uttrykk for denne tvilen er at man ikke binder ordet til ett bestemt felt ved å bruke emnemarkør, men nøyer seg med en definisjon. I en dokumenterende ordbok er det ved fagspråk for øvrig nyttig å vise belegg fra både faglitteratur og skjønnlitteratur/presse, så kan ordbokbrukeren slutte seg til ordets bruksområde og anvendelighet utenfor den rent faglige sfæren. Økt bruk av fagspråk i allmennspråket (jf. *eldretsunami*) kan være et typisk trekk ved språkutviklingen i vår tid.

9. Leksikografens nettverk for kvalitetssikring

Selv for prosjekter som har god finansiering, vil det være et både administrativt og økonomisk problem å benytte leksikonets arbeidsform for å kvalitetssikre fagstoffet. Med den stadig sterkere spesialiseringen i vår tid er det nesten ikke grenser for hvor finmasket en faglig oppdeling av stoffet kan gjøres. I perioden mellom publiseringen og lanseringen av NAOB kom det i dagspressen en artikkel der definisjonen av *kryosfære* ble kritisert for å være foreldet og for snever. Termen *kryosfære* er forholdsvis ny i glasiologien, og dukket opp i SNL i 2015. NAOBs definisjon var fra 2010. Emneområdet er blitt aktualisert gjennom de senere års klimadebatt, og en presis definisjon er sterkt ønskelig. Eksempelet illustrerer at innspill fra ordbokens brukere er helt nødvendige, og de kan også føre til plutselig interesse blant flere for ord fra spesialområder, som redaksjonen da må kvalitetssikre ved hjelp av eksperter. Kanskje er det også nødvendig å gå inn i et samarbeid med andre ordbokredaksjoner som har de samme utfordringene.

10. Nordiske samarbeidsmuligheter

Kanskje kunne nordiske eller skandinaviske ordbokredaksjoner inngå et tettere samarbeid når det gjelder innsamling og dokumentasjon av fagspråk i store, allmenne ordbøker. Nordisk Ministerråds støtte til nordiske samarbeidsprosjekter i språksektoren gjennom Nordplus Sprog-programmet kunne bidra med tilskudd til et slikt samarbeid. Tiltak for å standardisere terminologi og metodikk i arbeidet med fagspråk i allmennordbøkene bør gjøres som et nordisk samarbeid. Ikke minst ville det styrke tilfanget av moderne fagspråk i disse ordbøkene hvis redaksjonene kunne utveksle nyordmateriale. Dermed ville det komme et praktisk resultat av symposiene som Ministerrådet er med på å finansiere.

Som en start ville det være naturlig å gjøre terminologien for

fagspråkområdet, særlig bruken av fagmarkører, i hvert av prosjektene tilgjengelig for partnerne. Så ville det være ønskelig å bestemme en overordnet ontologisk-encyklopedisk fag- og emneinndeling, for eksempel med utgangspunkt i et allmennleksikons system, bestemme underkategorier som er mest mulig felles iallfall på øverste nivå, og så opprette videre underkategorier etter behov, men med mest mulig ensartet terminologi, slik at alt fagspråk blir identifiserbart mot et mer overordnet nivå og dermed enkelt kan trekkes ut til samordnet redigering og annen kvalitetssikring. Så må ordbokens karakter avgjøre om det er hensiktsmessig med synlige fag- og emnemarkører i standardvisningen av ordbokteksten. Eksemplene fra NAOB med *livsstil* og *sport og fritid* viser at behovet strekker seg ut over de tradisjonelle fag og profesjoner, og bør favne livet i det moderne samfunn i videre forstand. Når et slikt system er utviklet for de større, dokumenterende ordbøkene, kan det overføres til de mindre, og så har man oppnådd mulighet for å trekke ut stoff til emnevis kvalitetssikring, og eventuelt gjøre tilknytningen til emner og fag mer synlig i ordbokvisningen dersom det er ønskelig.

Et beslektet prosjekt ville være å kartlegge rutiner for innsamling av nytt fagstoff og finne metoder for å utveksle slikt materiale. Det vil først og fremst være tale om termer og mer eller mindre rudimentære definisjoner, og så kunne partnerne behandle stoffet i henhold til sine egne redigeringsprinsipper og utgivelsesrutiner.

11. Oppsummering

Fagspråk er en viktig del av dagens allmennordbøker, og betydningen er sannsynligvis økende i takt med økningen i utdannelsesnivå i samfunnet. Ordbokredaksjonene har i varierende grad tatt i bruk programvareverktøy for å merke oppslagsord og andre innholdselementer med leksikografiske koder. Leksika og ordbøker er

kunnskapsressurser som normalt ikke utgis en gang for alle, men skal oppdateres og kvalitetssikres over tid. Etter min erfaring med slike utgivelser er systematisk koding i både metadata og ordbokteksten nyttig og gir fleksibilitet når det gjelder valg av informasjon i brukergrensesnittet. Det gjenstår mye arbeid før terminologien er kvalitetssikret og kodingen er konsekvent gjennomført, selv i utgivelser fra samme miljø, noe eksemplene fra norske ordbøker viser. Nordiske ordbokredaksjoner kan ha nytte av å utveksle informasjon om sine systemer og kanskje også inngå samarbeid om å forbedre håndteringen av fagspråk, særlig i de store dokumenterende ordbøkene. Det bør være mulig å få tilskudd fra Nordplus Sprog-programmet til slike tiltak.

Litteratur

- AGL = *Aschehoug og Gyldendals store norske leksikon*. 1.–4. utgave (1978–2010). Oslo: Kunnskapsforlaget.
- AKL = *Aschehougs konversasjonsleksikon*. 1.–5. utgave (1907–74). Oslo: H. Aschehoug & Co. (W. Nygaard).
- Eek, Øystein & Boye Wangenstein (2014): Tanums store rettskrivningsordbok – det norske bokmålets fasit. I: *LexicoNordica* 21, 9–38.
- Eek, Øystein (2016): Ordnett, forlaget og brukerne. I: Asgerd Gudiksen & Henrik Hovmark (red.): *Nordiske Studier i Leksikografi* 13. København: Nordisk Forening for Leksikografi, 111–118.
- KFNO = Tor Guttu (red.) (2017): *Kunnskapsforlagets store norske ordbok*. 3. utgave. Oslo: Kunnskapsforlaget.
- NAOB = Tor Guttu (red.): *Det Norske Akademis ordbok*. Oslo: Kunnskapsforlaget og Det Norske Akademi for Språk og Litteratur. <naob.no> (februar 2018).
- NLO = Henning Bergenholtz, Ilse Cantell, Ruth Vatvedt Fjeld, Dag Gundersen, Jón Hilmar Jónsson & Bo Svensén (red.) (1997): *Nordisk leksikografisk ordbok*. Oslo: Universitetsforlaget.

NRO = *Norsk Riksmålsordbok I–VI (1937–95)*. Oslo: H. Aschehoug & Co. (W. Nygaard) og Kunnskapsforlaget.

Ordnett. Oslo: Kunnskapsforlaget. <ordnett.no> (februar 2018).

SNL = Erik Bolstad (red.): *Store norske leksikon*. <snl.no> (februar 2018).

SNO = Rolf Karlsen (red.): *Stor norsk ordbok*. Oslo: Kunnskapsforlaget. <ordnett.no> (februar 2018).

Tanums = *Tanums store rettskrivningsordbok*. 1.–10. utgave (første utgave med tittel *Norsk rettskrivningsordbok*) (1940–2015) og nettutgave. Oslo: Johan Grundt Tanum og Kunnskapsforlaget. <ordnett.no> (februar 2018).

Utdanningsdirektoratet (udatert): Læreplanverket. <udir.no/laring-og-trivsel/lareplanverket> (mai 2018).

Øystein Eek
seniorredaktør, cand.philol.
Kunnskapsforlaget
Gullhaug torg 1
NO-0484 Oslo
oystein.eek@kunnskapsforlaget.no

Naturvitskapleg ordtilfang – på veg frå særsmål til allmennspråk

Oddrun Grønvik

This paper describes an attempt to elicit new science terms in general language which are suitable for inclusion in a general dictionary of Norwegian, by comparing lemma lists from two small corpora of teaching materials for 16–17-year olds. One corpus dates from the 1940s, the other from 1990–2000. A selection of likely science terms was extracted independently from each lemma list. Lemma lists are checked against general dictionaries, grouped by occurrence and discussed according to type.

1. Innleiing

Denne undersøkinga ser på korleis ein kan finna dekning for å påstå at naturvitskapleg ordtilfang har nådd allmennspråket og må reknast med i redigering av allmennspråklege ordbøker. Det er dermed ei undersøking av diakron språkending og status for særsmål i høve til allmennordtilfang. Dette er gjort ved å jamføra det mest frekvente ordtilfanget i eit tilsvarande utval lærebøker på to ulike tidspunkt.

Ei slik undersøking vil også visa kva for ord i det gjevne fagområdet som held seg og forblir frekvente over tid. Slik innsikt er nyttig for å få isolert det mest sentrale ordtilfanget, det som må meistrast av kompetente vaksne språkbrukarar og derfor har ein sjølvstøtt plass i til dømes ordbøker for lågare alderssteg eller for dei som har eit språk som andrespråk.

1.1. Premissar

Ein premiss er at når ordtilfang, tydingar og bruksmåtar innanfor eit fagområde i fleire år på rad høyrer med til pensum på eit klassesteg i den offentlege skulen som er ope for all ungdom, då er det sannsynleg at ordtilfanget er allment kjent – om enn halvgløymt – ti–femten år seinare.

Spørsmålet om tilgjenge til vidaregåande utdanning, og dermed til ordtilfanget i lærebøker for dette skuleslaget, krev ein kommentar. I 1940 var prosentdelen av norsk ungdom som tok gymnaset, godt under 10 prosent. Dette skuleslaget vart avløyst av dagens vidaregåande skule i 1974. Frå 1994 har all ungdom hatt krav på plass i vidaregåande skule, og om lag 70 prosent fullfører på fem år (Chaudary 2011). Dette er ein stor auke i prosent og reine tal, for ungdomskulla har vakse og ligg i dag på omkring 60 000 per kohort. Ein kan hevda at læremidla for gymnasiastar nådde dei utvalde få, medan dagens læremiddel av naudsyn må vera skrivne for alle.

Større allmennordbøker er innretta på den delen av folket som har høgare utdanning, eller som ønskjer å ta del i kunnskapen som høyrer til dette utdanningssteget. Tilgjenget på naturvitskapleg undervisning har nok vore avgrensa, men lærebøkene har vore tilgjengelege for alle. Innhaldet i lærebøkene kan direkte eller indirekte ha nådd langt fleire enn elevar som tek faga i vidaregåande skule. Slik sett er det ikkje urimeleg å rekna med at det mest brukte ordtilfanget i lærebøker for vidaregåande skulesteg bør reknast som lemmakandidatar for allmennordbøker.¹ Lærebokkorpus bør derfor innehalda brukande kandidatar til fornying av allmennspråklege lemmalister for til dømes naturfaga.

Allmennordbøker avgrensar seg mot å ta med smal, særspåk-

---

1 Noreg var seint ute med større allmennordbøker jamført med grannelanda. *Bokmålsordboka* og *Nynorskordboka*, dei to første allmenne eittspråklege definisjonsordbøkene for norsk, kom i første utgåve i 1986.

leg terminologi. Utfordringa er derfor å avgjera når eit ord passer grensa frå særsmål til allmennsmål. I generelle tekstkorpus utan avgrensing på sjanger eller emne vil det vera vanskeleg å avgjera når eit ord som er brukt i naturvitskapleg tyding, skal reknast som del av allmennspråket. Ordform, årstal for første førekomst, sjanger og frekvens er alle usikre indikatorar. Mykje naturvitskapleg ordtilfang er gammalt, som faga sjølve. Fagtradisjonen sidan mellomalderen er å laga nye termar på gresk-latinsk grunn. Det kan gå fleire hundreår før ein term for ei vitskapleg innsikt blir skulepensum. Døme på gamle vitskapsord med kort historie i allmennordtilfanget er ord som *atom*, *ozon* og *gen*.

Hypotesen i denne studien er at bruk i kontekst syner om ei ordform er nytta med ein naturvitskapleg definisjon og intensjon, medan sjanger både syner målgruppe og snevrar inn saksområde. Neste hypotese er at ei jamføring av to korpus frå same sakssfære og sjanger, med jamførbar brukargruppe og ulik datering, syner kva for ord som er på veg ut av teksttypen, kva som held seg, og kva som er på veg inn.

Føremålet er å dokumentera endring i ordtilfanget frå éin periode til ein annan innanfor eit gjeve saksområde, naturvitskapen. Når ein har eit utval ord frå lærebøker for den offentlege skulen som er skrivne for kjende fagområde og same elevgruppe, og finn kva som er likt og kva som er særlege for kvart av korpusera, bør det vera mogleg å finna ein del naturvitskapsord som er høvelege kandidatar til opptak i allmennordbøker.

I denne studien er det undersøkt om orda har artikkel i dei to mest brukte allmennordbøkene, *Bokmålsordboka* (om lag 60 000 artiklar) eller *Nynorskordboka* (om lag 80 000 artiklar). Kontrollen mot dei to ordbøkene gjev i alt seks ordgrupper, jf. kapittel 3. *Bokmålsordboka* og *Nynorskordboka* er brukte via ordbokportalen ordbok.uib.no (BOB-NOB).

1.2. Kva særkjenner naturvitskapleg ordtilfang?

Naturvitskapane har den ytre verda som forskingsobjekt. Faga har utgangspunkt i det ein kan sjå, sansa og måla, direkte eller indirekte. Ein undersøker fysiske eigenskapar ved stoff og ting, tilhøve og prosessar. Det høyrer med å greia ut om føremål og funksjonar, metodar og reiskapar. Etter kvart er naturfaga blitt differensierte, men ei tverrfagleg tilnærming er ofte naudsynt, så ord og omgrep frå matematikk og kjemi vil naturleg finnast i tekst som handlar om fysikk og biologi.

Disiplinane innanfor naturvitskapen er internasjonale, og termalaginga er ofte standardisert. Det finst omfattande regelsett for namngjeving og termdanning (jf. IUPAC Nomenclature). Regelsetta har eintydigheit som primærføremål, omsynet til ulike morsmål kjem i andre rekkje. Resultatet er mange importord i norsk, men òg mange termar av heimleg ordstoff som krev presis definering.

Engelsk er i dag den viktigaste språklege påverknadsagenten for norsk. I engelsk er den gresk-latinske innverknaden særleg sterk på grunn av tradisjonen med kløyvd ordtilfang – kvardagsord frå germansk, lærdomsord frå romansk. I dei nordiske språka og i tysk finst det ein tradisjon for omsetjingslån og nylaging av omgrepsnemningar, og at desse tendensane tevlar med kvarandre, syner seg i materialgjennomgangen under kapittel 4.

Somme greiner av naturvitskapane har termdublettar, ein norsk og ein importert. Eit inntrykk er at tendensen i Noreg etter 1950 har vore meir importert, i somme tilfelle i parallell med norske termar. I andre tilfelle er den norske termen gått or bruk. Døme i norsk er utskiftinga av ein del stoffnamn, jf. kapittel 4.3 nedanfor.

Undervisninga i naturfag i skulen går på norsk. Det er naudsynt, skal stoffet bli forstått. Lærebokforfattarane får dermed ei nøkkelrolle i formidling av både nytt ordstoff, bruken av orda i kontekst og utforming av definisjonar.

Grunnord frå allmennordtilfanget kan ha ein presis, naturvitskapleg definisjon i tillegg til ein lausare allmennspråkleg. Den strenge naturvitskaplege definisjonen manglar ofte bruksmerking, som i dømet nedanfor.

punkt n1

...

2 sted uten utstrekning: *to linjer krysser hverandre i et punkt*
(*Bokmålsordboka*)

I *Bokmålsordboka* og *Nynorskordboka* er det generelt lite bruksmarkeringar. Å sortera ut berre bruksmerkt ordtilfang som jamføringsgrunnlag vil ikkje gje eit rett bilete av kor mykje ordtilfang med naturvitskapleg referanse som er teke med. Det er derfor berre oppslagsforma som er sjekka.

2. Metode – ein komparativ studie

Ei undersøking av endring i almennordtilfanget over tid må vera ein komparativ studie, der ein samanliknar ordtilfang frå to ulike periodar. Skal samanlikninga ha verdi, må ho byggja på to eller fleire tekstkorpus som er like nok til å kunna jamførast og har fått (tilnærma) same analyse. Tekstutvalet frå kvar periode må vera likt med omsyn til sjanger, storleik og brukargruppe. I dette tilfellet er vi ute etter naturvitskapleg ordtilfang med høgt teoriinnhald, noko som kjem seint i grunnutdanninga. Brukargruppa bør derfor ha den høgaste utdanninga som er tilgjengeleg og meint for alle i ein aldersklasse.¹ Tekstane må vera publiserte og allment tilgjengelege. Ordtilfanget må vera lemmatisert og rangert etter frekvens.

---

1 Dette kravet lèt seg ikkje innfri heilt for det nyaste tekstkorpuset, sjå kapittel 2.1.

2.1. Sjanger – lærebøker

Kjeldene for fagspråklege tekstkorpus for ungdom er ideelt sett kvalitetssikra læremiddel, helst for eit klassesteg med lærestoff som er (tilnærma) likt for alle elevar. Noreg hadde i drygt 160 år ei språkleg godkjenningssordning for læremiddel som etter 1971 vart forvalta av Norsk språkråd. Denne ordninga tok slutt i 2000 (Kunnskapsdepartementet 2000).

Gode læremiddel kan sjåast som omgrepsnettverk. Nye ord blir presenterte med definisjon, og deretter brukte i kontekst. Dette er ein viktig føremon med lærebokkorpus framfor anna tilfang, til dømes aviskorpus. Aviskorpus kan nok brukast i testing, men vil alltid gje usikre resultat som er vanskelege å validera, ettersom avistekst ikkje er utarbeidd etter same presisjonskrav som læremiddel.

Denne undersøkinga er basert på jamføring av to små tekstkorpus for lærebøker som ligg femti–seksti år frå kvarandre i tid. Det første er frå 1939–1940, det andre frå 1990–2000. Eksakte tal for total ordmengd i dei to korpusa manglar. For det første korpuset er det ikkje oppgjeve eksakte bibliografiske referansar, men totalt lemmatal er på 19 549 ord, medan talet på laupande ord er 161 178 (Simonsen 1947:39). Det andre korpuset består av same tal bøker med same fagfordeling som det første, men heller ikkje her har det vore tilgjenge til sjølve tekstane.

Både korpus er undersøkte indirekte, via utsorterte lemmalister. Det første vart opphavleg samla og analysert av Kathrine Simonsen og ligg til grunn for doktoravhandlinga hennar (Simonsen 1947). Ho undersøkte implisitte læringskrav i den høgare allmennskulen (gymnaset) ved å analysera ordtilfanget i eit sett lærebøker for første klasse i gymnaset – det siste skuleåret med fellespensum for heile kullet. Elleve lærebøker er med, og alle større skulefag er dekte. Ordtilfanget er lemmatisert og sortert i grupper etter absolutt frekvens.

Seinare kom *Lærereens ordbok* (Simonsen 1953) med det ho rekna for dei 10 000 viktigaste orda til skulebruk i norsk bokmål. Føremålet med lista er pedagogisk. Ordtilfanget er alfabetisk oppført, med tilleggssopplysning per ord om rang etter eit spesiallaga vektingsssystem. Føremålet med vektinga er å gje føremon til ord som er godt distribuerte på tvers av fag. Denne ordlista er brukt som grunnlag for det første utvalet, men vektingsopplysningane er ikkje brukte.

Det andre korpuset er elleve lærebøker på bokmål frå perioden 1990–2000, plukka ut frå Nasjonalbibliotekets elektroniske samlingar. Utvalet er så likt det første som mogleg, med same fagfordeling og for det meste same alderssteg – 1. klasse i vidaregåande skule. Men førsteårsundervisninga i vidaregåande skule skil i dag ikkje ut kjemi og fysikk som eigne fag. Eit par av bøkene er derfor tekne frå andre året i vidaregåande skule og vender seg til elevar som har valt fagspesialisering.

Perioden 1990–2000 vart vald av di dette var det siste tiåret då lærebøker måtte godkjennast språkleg av Norsk språkråd. Norsk språkråd var kjent for å stilla strenge krav, og ein kan dermed rekna med at det er lite feil i desse lærebøkene, og at ordvalet er gjennomtenkt.

Det nyaste korpuset er lemmatisert og rangert av Lars G. Johnsen, Nasjonalbiblioteket. Ordbanken for bokmål, fullformgeneratoren som inneheld Språkrådets normeringsvedtak, er brukt som reiskap (Engh 2014; Grønvik & Ore 2014:141f.). Arbeidet vart gjort i desember 2017–januar 2018. Denne lemmatiseringa identifiserer ordform, men omfattar ikkje syntaksanalyse og skil ikkje homografar.

2.2. Utval

Frå Simonsen (1953) er det gjort eit manuelt utval på 1185 ord. Dette utvalet er heretter korpusliste 1. Frå lemmalista som er dregen

ut av korpuset frå Nasjonalbiblioteket, er det manuelt valt ut 1695 ord, heretter omtala som korpusliste 2.

Dette utvalet gjorde artikkelforfattaren manuelt ut frå følgjande kvalifikasjonar: ein gammal realartium, eit privatliv som filolog mellom realistar og legar, eigen allmennspråkleg kompetanse og eiga røynsle som leksikograf.

Utvalskriteriet var å ta med ord som såg ut til å ha naturvitenskapleg relevans i høve til dei realfaga som var undervisningsemne frå 1935 til 1945 og på 1990-talet. Det skal nemnast at kjemi og biologi hadde liten plass i vidaregåande skulegang 1935–1965 jamført med det faga har no.

2.3. Frekvens

Både korpuslister har opplysningar om frekvens i høve til heile korpuset, altså alle fag som er dekte. Men frekvensopplysningane er ulikt sette opp og for arbeidskrevjande å samordna i denne samanhengen.

Simonsen (1947) inneheld sju alfabetiske ordlister med absolutt frekvens for ulike frekvensintervall, frå meir enn 20 (s. 58f.) til 1, altså hapax (s. 113f.). Dei 10 000 orda som er med i Simonsen (1953), utgjer snautt 40 prosent av det totale talet oppslagsord i korpuset hennar (s. 11).² Lista er alfabetisk, men for kvart ord følgjer det frekvensopplysning etter eit eigenkomponert vekttsystem (s. 13–14) som tek omsyn både til frekvens og til fagdistribusjon.

Lemmalista som byggjer på lærebøkene frå Nasjonalbibliotekets elektroniske arkiv, har med dei om lag 11 000 orda med absolutt frekvens på meir enn 5. Lemmalista ligg føre med tal for absolutt frekvens per ord. Korpuset dekkjer heile fagspekteret. Absolutt frekvens seier dermed noko om prominens i lærebokvokabularet som heilskap, men ikkje noko om naturvitenskapleg relevans.

2 På det tidspunktet var Simonsens korpus utvida også med tekst frå læreverv for folkeskulen.

Frekvens er kommentert i samband med omtalen av dei einskilde ordgruppene som har tilfang frå korpusliste 2, men tala må brukast med atterhald.

3. Analyse av korpusliste 1 og 2

Utgangspunktet for materialanalysen er korpusliste 1 og korpusliste 2. Utvalet er gjort manuelt ut frå ei vurdering av om ordet høver i eller kan skrive seg frå naturvitskapleg tekst. Det var ingen intensjon om å finna eit visst tal ord. Korpusliste 1 omfattar som sagt 1185 ord, og korpusliste 2 omfattar 1695 ord, jf. kapittel 2.2.

Korpusliste 1 og korpusliste 2 vart samordna og kontrollerte for førekomst mot *Bokmålsordboka* og *Nynorskordboka* i kombinasjon, via BOB-NOB. Resultatet er eit register på 2164 ord som er merkte opp for førekomst i korpusliste 1 og 2 og i BOB-NOB. I registeret er kvart ord også merkt for om det er ei samansett ordform eller ikkje, og om det heilt eller delvis er eit importord eller ikkje.

Denne sorteringa gjev seks grupper med oppslagsord, som er kort kommenterte nedanfor. Gruppene er:

- 1 oppslagsord i både korpuslister og i BOB-NOB
- 2 oppslagsord i korpusliste 1 og i BOB-NOB
- 3 oppslagsord i korpusliste 2 og i BOB-NOB
- 4 oppslagsord i både korpuslister, men ikkje i BOB-NOB
- 5 oppslagsord berre i korpusliste 1
- 6 oppslagsord berre i korpusliste 2

Gruppe	Førekomst	Tal	Prosent av sum
1	Båe korpuslister og BOB-NOB	710	32,8
2	Korpusliste 1 og BOB-NOB	350	16,2
3	Korpusliste 2 og BOB-NOB	716	33,1
4	Båe korpuslister, ikkje BOB-NOB	5	0,2
5	Korpusliste 1	120	5,5
6	Korpusliste 2	263	12,2
I alt		2164	100

Tabell 1: Gruppering av oppslagsord frå korpusliste 1 og 2 jamført med oppslagsord i BOB-NOB.

Båe korpuslistene skriv seg frå bokmålstekst, men kontrollen mot BOB-NOB galdt for båe målformer. For det første er det mykje importord i naturfaga, og dermed stort samanfall i form mellom målformene. Dessutan viser statistikken over nettsøk i BOB-NOB at brukarar fortrinnsvis søkjer i båe ordbøker under eitt.³ Om tilslaget kjem i den eine ordboka og ikkje i den andre, får ein likevel opplysning om tyding og ofte om bruk.

I jamføringa mellom korpuslistene og BOB-NOB er det i utgangspunktet krav om full identitet på form og ordklasse. Dersom ordet har fleire former i rettskrivinga og forma i lista er ein annan variant enn den som finst i BOB-NOB, er det teke med. Til dømes er *frøhvite* i korpusliste 1 rekna som lik *frøkvite* i NOB. Men verb er ikkje rekna som lik verbalsubstantiv eller partisippadjektiv.

3 67,1 prosent av alle søk mot ordbok.uib.no i 2017 gjekk mot båe ordbøkene under eitt, 13,7 mot *Bokmålsordboka* og 19,2 mot *Nynorskordboka*. Tala er frå Ordbokstatistikk, Universitet i Bergens nettside for statistikk over besøk på ordbok.uib.no. Dette samsvarar med tidlegare observasjonar av bruk frå Eining for digital dokumentasjon, Universitetet i Oslo.

3.1. Ordtype

I nordisk leksikografi er det vanleg å skilja mellom grunnord, avleiingar og samansetningar. Tabell 2 nedanfor viser tal for lemma per ordgruppe, og tal og prosentdel samansetningar i kvar av gruppene.

Gruppe	Tal lemma	Tal samansetningar	Prosent samansetningar
1	710	224	31,5
2	350	243	69,4
3	716	301	42,0
4	5	5	100
5	120	111	92,5
6	263	232	88,2
I alt	2164	1116	51,6

Tabell 2: Ord sorterte på førekomst i korpusliste 1 og 2 og i BOB-NOB, med tal på samansette ord og del samansette ord i prosent innanfor kvar gruppe.

Det er allment godteke at det store skiljet går mellom grunnord med avleiingar på den eine sida og samansetningar på den andre. Grunnord og avleiingar er generelt rekna som meir sentrale i ordtilfanget enn samansetningar, som det kan lagast uendeleg mange av. I ordbøker vil derfor grunnord og avleiingar ha presedens over samansetningar som emne for leksikografisk handsaming. Der som ei samansetning lett kan forståast ut frå grunnorda og ikkje er høgfrekvent, kan ho gjerne førekoma i læreboktekst og likevel mangla artikkel i ordbøker.

I denne undersøkinga er det sett på kor stor del samansetningane utgjer av det utvalde ordtilfanget. Som venta er det større del samansetningar av total ordmengd i dei undergruppene av tilfanget som ikkje er dekte i BOB-NOB, og minst i den gruppa som er dekt i båe korpuslister og i BOB-NOB.

3.2. Importord

Det er sett på mengda av importord i kvar gruppe. Som importord er rekna alle ord som har opphav utanfor det nordiske språkområdet. Det er gjort unntak for importord frå tysk gjennom dansk som etter forma kan vera nordiske lagingar, av typen *vekselvirkning* (ODS). Importord som inngår i samansetningar med nordisk ordtilfang, er kategoriserte som «blanda».

Ein kan spørje kor god meining det gjev å skilja ut allment kjende ord som *sentral* og *system* som importord til liks med nyare termar som *hadron* og *zoofytt*. Ein grunn er at ein i nordisk term-laging lenge gjekk aktivt inn for å unngå ikkje-nordiske element i termar som skulle brukast i skulefag. Mengda av importord kan dermed seia noko om haldningsendring når det gjeld ordtilfang til undervisningsføremål. Tabell 3 viser talet på lemma per gruppe, talet på importord og blandingsord i kvar gruppe og kor stor prosentdel importorda utgjer i kvar gruppe.

Gruppe	Tal lemma	Tal importord	Tal blanda	Prosent importord og blanda
1	710	232	8	33,8
2	350	91	36	36,3
3	716	458	61	72,8
4	5	0	1	20,0
5	120	18	20	31,7
6	263	114	71	69,5
I alt	2164	913	197	51,3

Tabell 3: Ord sorterte på førekomst i korpusliste 1 og 2 og i BOB-NOB, med tal på importord eller samansetningar der eit element er eit importord, og del importord pluss blanda i prosent innanfor kvar gruppe.

Tabell 3 viser markert høgare del av importord i gruppe 3 (korpusliste 2 og BOB-NOB) og 6 (berre korpusliste 2). Delen av importord knytte til naturfaglege emne aukar radikalt frå om lag 1940 til 1990–2000, både i absolutte tal og i prosentdel. Dette kan ha bakgrunn i mange tilhøve knytte til både fag og undervisningsformer som det ikkje kan spekulereast over her, men resultatet er interessant og fortener vidare gransking.

4. Ordgruppe 1 til 6 – omtale

4.1. Gruppe 1. Oppslagsord i båe korpuslister og i BOB-NOB

Dei 710 orda i gruppe 1 utgjer 32,9 prosent av den analyserte ordmengda og har vore del av det mest frekvente ordtilfanget i lærebøker i meir enn 60 år. Gruppa har mest grunnord og avleiingar, og ein tilsvarande mindre del med samansetningar og importord – mellom 30 og 40 prosent, jf. tabell 2 og 3.

Lemmainventaret i korpusliste 1 er vekta og rangert av Simonsen på grunnlag av førekomst og distribusjon på fag, og fordelt i fleire lister. Den første lista inneheld lemma som er brukte meir enn 20 gonger (Simonsen 1947:49f.). Det var ikkje tid til å få Simonsens lister digitaliserte, noko som ville vore ein føresetnad for å bruka vektingssystemet hennar. Korpusliste 2 vart levert som elektronisk dokument med rangering og gjennomsnitt per lemma. I denne artikkelen er det derfor teke omsyn til rang – og rekna gjennomsnitt for grupper – berre i høve til korpusliste 2.

Alle orda er mellom dei 10 000 mest frekvente i sine korpus, men spennet i absolutt førekomst og rang er stort. Dei mest frekvente har i korpusliste 2 rang 118 og 120 og er nytta meir enn 2000 gonger, dei minst frekvente har lågaste moglege førekomst, 6, og rang på 9900-talet. Gruppe 1 har høgast gjennomsnittleg rang og

frekvens av alle gruppene, som rimeleg kan vera. Gjennomsnitt i rang for heile gruppe 1 er 3792, gjennomsnittleg tal for førekomst er 87,5.

Dei ti mest frekvente heimlege orda er *tall, vann, arbeid, øke, stoff, forhold, sterk, høy* (adj), *løsning og kraft*.

Dei ti mest frekvente importorda ifølgje korpusliste 2 er *eksempel, energi, atom, elektron, temperatur, areal, molekyl, kjemisk, elektrisk og prosent*.

Dei fleste av desse orda er med i meir-enn-20-lista i Simonsen (1947). Unntaka er *løsning, eksempel, atom, elektron, areal og kjemisk*.

Alle dei nordiske orda er polysem med allmenne grunntydningar og ei eller fleire meir presiserte naturvitskapelege tydingar. Dei naturvitskapelege definisjonane er sjeldan tydeleg markerte i BOB-NOB. Kor ønskjeleg slik utskiljing er, vil vera eit diskusjonsspørsmål for redaksjonen.

4.2. Gruppe 2. Oppslagsord i korpusliste 1 og i BOB-NOB

Orda i gruppe 2 er ikkje av dei 10 000 mest frekvente i lærebokkorpuset frå 1990–2000, og er derfor ikkje med i korpusliste 2. Dei 350 orda i gruppe 2 utgjer 16,1 prosent av total analysert ordmengd. 69,4 prosent av orda i gruppe 2 er samansetningar, og 36,3 prosent er importord eller samansetningar med importord.

Sjølve lista over ord gjev få peikepinnar for ein leksikograf om kvifor nett dette utvalet skulle ha blitt mindre aktuelt – endå om samansetningar alltid vil vera meir utsette for bortfall i bruk. Det er mange ord frå det metriske målesystemet (samansetningar med *gram, liter og meter*), og ein del ord som kan føre tanken til elevforsøk (*forstørrelsesglass, glødetråd, jernspon, kokekar*). Desse orda er likevel framleis oppslagsord i BOB-NOB og forsvare plassen i allmennordtilfanget ut frå frekvens og bruk i nyare tekst.⁴

4 Søk i Nasjonalbibliotekets nettbibliotek på dømeorda i bøker publiserte etter 1990 gjev frå om lag 500 til over 5000 tilslag.

4.3. Gruppe 3. Oppslagsord i korpusliste 2 og i BOB-NOB

Desse 713 orda er av dei 10 000 mest frekvente i korpusliste 2. Alle finst i BOB-NOB, men ikkje i korpusliste 1. Her vil ein venta å finna ord frå fagområde som har kome i forgrunnen etter 1945, endå om orda ofte er eldre i vitenskapsspråket. I denne gruppa er 41,8 prosent samansetningar, altså opp mot 60 prosent nye grunnord med avleiingar. Importord og samansetningar med importord utgjør 72,8 prosent. Dette vitnar om internasjonalisering av vitenskapleg terminologi i perioden fram til år 2000.

Gjennomsnittleg førekomst i absolutte tal er 33,2, medan gjennomsnittleg rang er 5200. Dette er lågare enn for orda i gruppe 1. Lågaste brukstal er 6, høgaste er 769 for importord og 333 for nordiske ord. Det at importorda er fleire og kjem høgare i absolutt frekvens, styrkjer inntrykket av auka internasjonalisering også i ordtilfanget.

Dei ti nordiske orda i denne gruppa med høgast absolutt frekvens er *lommeregner, sannsynlighet, hendelse, stråling, utfall, vekstfart, økning, kraftig, virkemiddel og trinn*.

Dei ti importorda i denne gruppa med høgast absolutt frekvens er *reaksjon, graf, funksjon, reagere, mol, ion, sentral, variere, oksygen og hydrogen*.

Desse orda vitnar om fornying av utstyr, fagområde og språk. Lommereknaren er blitt standardtilhøyr, sannsynsrekning og (bio)kjemi er blitt sentrale fagområde, og orda *surstoff* og *vannstoff* er bytte ut med *oksygen* og *hydrogen*.⁵ På dette punktet har Noreg gått lenger i å fjerna heimlege termar frå ordtilfanget i lærebøker enn dei skandinaviske grannelanda. I Noreg skal det no heita *kARBONDIOKSID* og *GLUKOSE*, i Sverige bruker ein framleis *KOLDIOXID* og *DRUVSØCKER* (Ribeck 2015:116 og 120).

5 Søk i Nasjonalbibliotekets netteneste NB N-gram syner at frå 1958 har importorda, til dømes *oksygen* og *hydrogen*, vore mest brukte.

4.4. Gruppe 4. Oppslagsord i korpusliste 1 og 2, ikkje i BOB-NOB

Dette slumpetreffet gjeld fem ord i utvalet, alle samansetningar: *linjestykke*, *tall-linje*, *næringsstoff*, *gassblanding* og *lommelyktbatteri*. Alle kan forsvare ein plass som oppslagsord; tre er nytta i redaksjonsmålet i BOB-NOB og burde ha hatt artiklar. Gjennomsnitt av absolutt frekvens er 25,4, og gjennomsnittleg rang er 5664,5.

4.5. Gruppe 5. Oppslagsord berre i korpusliste 1

Ordgruppa som berre finst i korpusliste 1, femner om 120 oppslagsord. Av desse er 111 samansetningar, altså 92,5 prosent. Importorda er 38 i talet, 31,6 prosent, dei fleste av dei også samansetningar. Ingen av orda som er siterte nedanfor, står i meir-enn-20-lista (Simonsen 1947:58–66).

Det at orda ikkje har artikkel i BOB-NOB, kan ha å gjera med at dei er samansetningar. Alle samansetningsledd finst dessutan i BOB-NOB som sjølvstendige oppslagsord. Somme av orda i gruppa er tre- og fireledda, til dømes *kvadratcentimeter* og *kilogramprototyp*.

At orda manglar i nyare pensum, kan òg vitna om ei endring i pedagogisk metode. Realfagsundervisninga var i åra før og etter andre verdskrigen i Noreg innretta mot elevforsøk med eit gjeve utstyr som tillét direkte observasjon av årsak og verknad. Ord som *dynamomaskin*, *lakmuspapir*, *leydenflaske*, *løpehjul*, *metallstang*, *primærspole* og *stålmagnet* høyrer til i denne samanhengen og kan ha blitt uaktuelle når slike elevforsøk fall bort.

4.6. Gruppe 6. Oppslagsord berre i korpusliste 2

Det er 266 oppslagsord som berre finst i korpusliste 2. 185 av dei, 69,5 prosent, er importord eller samansetningar med importord.

235 oppslagsord, 88,5 prosent, er samansetningar. Bruken går frå 356 til 6 førekomstar i korpuset, med gjennomsnitt på 18. Gjennomsnittleg rang er 6944.

I denne lista bør det vera interessante kandidatar til inkludering i BOB-NOB. Dei mest frekvente orda av nordisk opphav er *tilnæringsverdi*, *brytningsvinkel*, *førsteakse*, *delforsøk*, *andreakse*, *høydele*, *høydelingspunkt*, *bunnpunkt*, *spenningskilde*, *likningssett* og *stigningstall*.

Dei ti mest frekvente som er importord eller samansetningar med importord, er *vannmolekyl*, *termofysikk*, *reaksjonslikning*, *hydrogengass*, *energinivå*, *likevektskonstant*, *oksygengass*, *funksjonsuttrykk*, *kovalent* og *kloridion*.

Det dei nordiske orda og importorda har sams, er at etymologisk opphav ikkje spelar noka rolle for forståing. Termar er normativt definerte. Ein må vita kva ordet skal tyda, og korleis fagmiljøet meiner at det skal brukast, og det å vita krev ein adekvat og presis definisjon. Eit døme kan vera ordet *tilnæringsverdi*, som i matematikk tyder 'avrunda (tal)verdi som representerer intervallet attom avrundinga'. Det vil seie at 1,6 som tilnæringsverdi ligg mellom 1,55 og 1,64, medan 1,6 som eksakt verdi = 1,60. Dette kan ein ikkje resonera seg fram til via tilhøvet mellom ledda i samansetninga, endå om ein kan ha ei mindre presis førestelling om kva lei ordet bør tolkast i.

Kjemi og biologi har som nemnt større plass i pensum på 1990-talet enn på 1940-talet. Mellom ord som finst berre i korpusliste 2 er dette lett synleg. Her er mange samansetningar for kjemiske sambindingar av typen *bariumnitrat*. Ord som *basepar*, *egenprotolyse*, *energiomsetning*, *genpar* og *næringsssalt* peikar mot biologi, medan til dømes *massevirkningslov*, *oktettregel*, *protolyse* og dei mange samansetningane med *ion*, *atom* og *molekyl* viser auka plass for kjemi.

Om orda dermed har rett på plass i ei allmennordbok, blir ei vurderingssak for kvar redaksjon. Å ta dei med vil vera ei utstrekkt

hand til store ungdomskull som skal gjennom lærestoff foreldra deira ikkje har prøvt og ikkje kan hjelpe så mykje med, men ord-bokredaksjonen skal også ta omsyn til heilskap, profil og det overordna føremålet med utgjevinga.

Uansett vil det å ta med slike ord i ei allmennspråkleg ordbok kvesse krava til god definisjonsskriving, for skal dei med, må ord-boka tilby ordartiklar som er forståelege for folk som ikkje kjenner ordet frå før, og som samstundes toler å bli refererte til, til dømes i skularbeid.

Meir enn tretti av importorda på korpus 2-lista er samansetningar med nemningar for grunnstoff og etterledd av typen *ion*, *molekyl*, *nitrat*, *oksid*. Slike samansetningar finst frå før i BOB-NOB, men det er verdt å ha i mente at denne ordtypen no kjem i ei liste over dei 10 000 mest brukte orda i eit lærebokutval som dekkjer alle fag, og der målgruppa er 16–17-åringar i vidaregåande skule – eit skuleslag der all norsk ungdom har rett på plass, og som er rekna som sjølvne inngangsdøra til høgare utdanning.

5. Konklusjon

Denne undersøkinga syner at jamføring av to lærebokkorpus frå ulike periodar kan vaska fram ordtilfang som bør vurderast for opptak i allmennordbøker.

Veikskapen ved undersøkinga er at utvalet av kandidatord i korpusliste 1 og 2 er gjort av éin person på grunnlag av skjønn, og at utvalet ikkje er kontrollert mot tekstførelegg. Ein kan styrkja framgangsmåten til dømes ved å ha fleire personar til å gjera utvalet i parallell.

Det er i dag også mogleg å jamføra korpus maskinelt og vaska fram kandidatord ved å måla til dømes relativ frekvens av ord i eit korpus med faglitteratur mot eit korpus med allmenn litteratur, eller ved å kontrastera fleire lærebokkorpus. Det siste er nyleg gjort

i avhandlinga til Judy Ribeck (2015). I den avhandlinga er føremålet å isolera det typiske ordtilfanget og dei karakteriserande draga ved naturvitskapleg tekst, og føremålet er såleis annleis enn i denne studien, men metodisk er arbeidet til Ribeck svært interessant. Ved Nasjonalbiblioteket i Oslo arbeider Lars G. Johnsen med å laga reiskapar som tillèt jamføring og analyse av sjølvvalde delkorpus innanfor det elektroniske tekstarkivet til Nasjonalbiblioteket, etter metodar som liknar dei Ribeck nyttar. Der vil ein kunna velja korpus etter sjanger og tid, og dermed studera utvikling av ordtilfang diakront. Ein kan også sjå og lagra konkordansar som referansedokument. Dette vil vera ei forbetring jamført med denne studien, av di ein lettare kan kontrollera bruk og tyding av utvalde einskildord enn når ein, som her, vel sannsynlege grunnord frå ei liste utan kontekst.

I siste instans vil likevel alle ansvarlege ordbokredaktørar gjera lemmautvalet sitt mot verkeleg tekst. Ei liste som dette kan aldri bli meir enn ei liste med framlegg. Slik sett kan det forsvarast å innimellom gjera bruk av språkets trøffelhundar.

Litteratur

Ordbøker

- BOB-NOB = *Bokmålsordboka* og *Nynorskordboka*. Språkrådet og Universitetet i Bergen. <<http://ordbok.uib.no>> (mai 2018).
 ODS = *Ordbog over det danske sprog*. Det Danske Sprog- og Litteraturselskab. <<http://ordnet.dk/ods/ordbog?query=vekselvirkning>> (mai 2018).

Annan litteratur

- Engh, Jan (2014): IBMs leksikografiske prosjekt for Norsk 1984–1991. I: *Maal og Minne* 1, 67–101.

- Chaudary, Manju (2011): Sju av 10 fullfører videregående opplæring. *Samfunnsspeilet* 2011, 5–6. <<https://www.ssb.no/utdanning/artikler-og-publikasjoner/sju-av-ti-fullforer-videregaaende-opplaering>> (januar 2018).
- Grønvik, Oddrun & Christian-Emil Smith Ore (2014): Samvirket mellom ordbank og ordbok. I: Ruth Vatvedt Fjeld & Marit Hovdenak (red.): *Nordiske studier i leksikografi* 12. Oslo: Nordisk forening for leksikografi, 139–159.
- IUPAC Nomenclature = International Union of Pure and Applied Chemistry. Nomenclature. <<https://iupac.org/what-we-do/nomenclature/>> (mai 2018).
- Kunnskapsdepartementet (2000): *Vedtak til lov om endringer i lov 17. juli 1998 nr 61 om grunnskolen og den vidaregåande opplæringa (opplæringslova) m.m. 25.07.2000*. Opphavleg utgjeve av Kirke-, utdannings- og forskningsdepartementet. <<https://www.regjeringen.no/no/dokumenter/vedtak-til-lov-om-endringar-i-opplarings/id106732/>> (januar 2018).
- Nasjonalbibliotekets nettbibliotek. <<https://www.nb.no/search>> (juli 2018).
- NB N-gram. Nasjonalbiblioteket. <https://www.nb.no/sp_tjenester/beta/ngram_1/> (juli 2018).
- Ordbanken for bokmål. Språkbanken, Nasjonalbiblioteket. <<https://www.nb.no/sprakbanken/show?serial=oai%3Anb.no%3Asbr-5&lang=en>> (januar 2018).
- Ordbokstatistikk. Universitetet i Bergen. <<https://ordbok.uib.no/perl/ordbokstatistikk.cgi>> (juli 2018).
- Ribeck, Judy (2015): *Steg för steg. Naturvetenskapligt ämnesspråk som räknas*. *Data linguistica* 28. Språkbanken. Department of Swedish, University of Gothenburg. <<http://svenska.gu.se/publikationer/data-linguistica>> (januar 2018).
- Simonsen, Kathrine (1947): *Om lærebokvokabularet i den høyere skole*. Oslo: J.W. Cappelens forlag.

Simonsen, Kathrine (1953): *Lærereens ordbok. De ti tusen viktigste ordene i lærebøkene*. Oslo: J.W. Cappelens forlag.

Korpus 1990–2000

Benedictow, Ole Jørgen (1995): *Norges- og verdenshistorie før 1850. VK1. Lærebok*. Oslo: Universitetsforlaget.

Brandt, Tor (1991): *Kjemi 2Kj. tretimerskurs*. Oslo: Aschehoug.

Callin, Christian (1997): *ERGO fysikk. 2FY. Grunnbok*. Oslo: Aschehoug.

Eriksen, Thomas Hylland, Jostein Ryssevik & Leonhard Vårdal (2000): *I samfunnet. 1. Lærebok. Samfunnslære for den videregående skolen. VK1*. Oslo: Aschehoug.

Erstad, Gunnar (2000): *Matematikk. 1MX, 1MY. Oppgavesamling. Fasit med løsninger*. Oslo: Aschehoug.

Erstad, Gunnar (2000): *Matematikk. 1MX, 1MY*. Oslo: Aschehoug.

Grande, Sidsel Øiestad & Jan Fredrik Myklebust (1997): *Logos. Religion, livssyn, etikk*. Oslo: Cappelen.

Hellne-Halvorsen, Ellen Beate, Ivar Jemterud & Inger Marie Semmen (2000): *Tekst og tanke. Norsk for grunnkurset. Lære- og litteraturbok*. Oslo: Aschehoug.

Kvam, Aud, Ivar Odd Størkersen & Odd Valdermo (1989): *Vita. Naturfag 1 for den videregående skolen. Grunnbok*. Oslo: Gyldendal.

Sørbel, Leif, Jens Fredrik Nystad & Sverre Granli (1999): *Geografi. Felles allment fag. VK1*. [Oslo]: Gyldendal undervisning.

Oddrun Grønvik
forskar, Dr. Litt. H. C.
Universitetet i Bergen
NO-5020 Bergen
Oddrun.Gronvik@uib.no

Hur översätter man *spikning* till engelska? Terminologiskt ordboksarbete för högskoleområdet

Åsa Holmér

In this paper I discuss how the work of editing a terminological dictionary is done in practice. I focus on the Swedish-English electronic dictionary, which covers terminology in higher education. It has been revised once each year since 2008 by different working groups consisting of both subject specialists and translators. The project is led by me and other terminologists from TNC (the Swedish Centre for Terminology). In the paper I show how a terminological dictionary differs from a lexicographic one and how it provides the opportunity to address certain aspects of concepts, such as the difference between concepts in general language and in language for specific purposes, hierarchies between concepts and equivalence problems between languages.

1. Inledning

Sedan 2007 har Sveriges centrum för fackspråk och terminologi Terminologicentrum TNC varit involverad i arbetet med en ordbok över högskoleterminologi. Då fick dåvarande Högskoleverket (nuvarande UHR, Universitets- och högskolerådet) i uppdrag av det svenska utbildningsdepartementet att ansvara för en elektronisk svensk-engelsk ordbok som skulle innehålla termer av relevans för högre utbildning (hädanefter kallad UHR-ordboken). Ordboken skulle fungera som ett stöd för myndigheter i deras internationella arbete.

Arbetet med UHR-ordboken har sedan starten letts av mig och andra terminologer vid TNC. Liksom vid allt terminologiarbete

som TNC utför utgår vi här ifrån det terminologiska angreppssättet. Det innebär bland annat följande:

- Ett visst fackområdes ord och uttryck beskrivs, inte hela språket.
- Arbetet är begreppsorienterat och utgår från begreppen bakom de språkliga uttrycken.
- Arbetet sker i form av ett samarbete mellan terminologer och fackexperter, vilket garanterar att olika slags nödvändig kompetens hämtas in.
- Resultatet är mer eller mindre normerande, med avsikten att klargöra tidigare otydligheter.
- Syftet är att inom fackområdet komma överens om gränserna för begreppen i form av definitioner och om hur begreppen ska benämnas på ett eller flera olika språk – för att få till stånd en effektiv kommunikation.

Förutsättningarna för att tillämpa det terminologiska angreppssättet enligt uppräknningen ovan är särskilt goda med tanke på att fackområdets företrädare också var initiativtagare, något som är att betrakta som en ideal situation för ett terminologiskt projekt.

Under hösten 2017 publicerades 1 562 termposter i den tionde versionen av *Svensk-engelsk ordbok för den högre utbildningen*. Ordboken finns tillgänglig på Universitets- och högskolerådets webbplats och ingår även i Rikstermbanken.

I den här artikeln tar jag upp hur arbetet med en ordbok som har ett terminologiskt angreppssätt genomförs. Framför allt tas skillnaden mot lexikografiska ordböcker upp, både hur arbetet bedrivs, i bland annat olika arbetsgrupper, och hur resultatet presenteras i själva ordboken. Med olika exempel visar jag hur man i en terminologisk ordbok får möjlighet att ta upp vissa aspekter av begrepp, såsom skillnaden mellan språkbruket i allmänspråk

och fackspråk, hierarkier mellan begrepp och ekvivalensproblem mellan språk.

2. Terminologiskt angreppssätt vid ordboksarbete

Ordlistor som arbetas fram terminologiskt skiljer sig från lexikografiskt framarbetade ordlistor. En skillnad med terminologisk analys, vilket Nuopponen & Pilke poängterar inledningsvis i sin bok *Ordning och reda: terminologilära i teori och praktik* (2016), är att man fokuserar på det undersökta fackområdets begrepp i stället för att samla termer och definiera dem. Författarna menar att den metoden är ett effektivt verktyg i olika sammanhang där man analyserar eller ordnar vetande.

Enligt terminologiläran (se bland annat Nuopponen & Pilke 2016 och Suonuuti 2004) innebär ett terminologiskt angreppssätt först och främst att man har en onomasiologisk utgångspunkt och utgår från begreppen bakom de språkliga uttrycken. Det innebär också att man arbetar i kluster av begrepp som har relationer till varandra snarare än att ta sig an ord efter exempelvis alfabetisk ordning.

Svensén (1992) menar att den typiska terminologiska ordboken i jämförelse med den typiska lexikografiska är

- snarare onomasiologisk än semasiologisk
- alltid fackspråklig
- snarare för fackmän än för lekmän
- snarare normerande än beskrivande
- alltid synkronisk, alltid samtidsinriktad
- både enspråkig och flerspråkig
- både aktiv och passiv.

3. Arbetet med UHR-ordboken: steg för steg

3.1. Arbetet bedrivs i tre arbetsgrupper

Arbetet med UHR-ordboken bedrivs i tre olika grupperingar och i tre steg: 1) Projektgruppen, den egentliga arbetsgruppen som består av en terminolog från TNC och sakkunniga från olika kunskapsområden vid UHR, lägger grunden genom att reda ut de svenska begreppen. 2) Översättargruppen, en särskild arbetsgrupp bestående av översättare vid framför allt de olika lärosätena i Sverige, tar sig sedan an arbetet med att tillföra engelska ekvivalenter. 3) Referensgruppen, med representanter för ett trettiotal olika svenska lärosäten, får i slutskedet arbetet på remiss. Referensgruppen är ovärderlig i det att de olika deltagarna kan jämföra med den terminologi som används vid deras eget lärosäte och på så sätt ge projektgruppen viktig input. Saknas ord? Finns ord som bör strykas? Är uppgifterna korrekta?

Bearbetningen innebär att vi terminologer och sakkunniga delar upp begreppen mellan oss efter kompetens. De i projektgruppen som är bäst lämpade får i uppgift att exciperera terminologiska data som är relevanta för begreppen i fråga. Under projektgruppsmötena diskuterar hela gruppen begreppsklustret och kommer fram till termposter som går vidare till översättargruppen för bearbetning och tillförelse av engelska ekvivalenter.

Inför remissarbetet samlas alla grupperna vid ett möte där vissa särskilt kniviga begrepp diskuteras. Efter en remissrunda bearbetas begreppen av projektgruppen och översättargruppen, och en ny version av ordboken publiceras på webben.

3.2. Terminologi för högre utbildning sällas fram

Inför den första versionen av ordboken hade vi ett antal källor att utgå ifrån, framför allt *Svensk-engelsk ordbok för utbildningsområdet* (1996).

En utgångspunkt för urvalet var då och är fortfarande att begreppen antingen ska vara specifika för högskoleområdet eller ha en specifik betydelse när det gäller utbildning. Att verksamma i högskolan ofta använder ett visst begrepp är alltså inte i sig ett skäl att ta med det. Men här är det inte alltid självklart var gränsen går. Viktigt är att det som bearbetas ska utgöras av termer inom den högre utbildningen ”som behöver engelska ekvivalenter och som är svåra att finna översättningar till i vanliga ordböcker”, som det stod i Högskoleverkets första beskrivning av ordboken.

Inför den första versionen av ordboken gjorde vi en grovrensning i materialet. Återstoden delades in i fyra grupper:

- A. **Fackspecifika begrepp**, det vill säga begrepp som hör hemma inom det fackområde som ska behandlas, den högre utbildningen: *amanuens, disputation, opponent, student, studiemedel, tentamen.*
- B. **Facköverskridande begrepp**, det vill säga begrepp som hör hemma i två eller flera fackområden, alltså i utbildningssystemet överlag: *adjunkt, antagningsbesked, behörighet, betyg, examen, studiebidrag, undervisning, upprop, urval.*
- C. **Begrepp som tillhör närliggande fackområden:** *anslag, breddad rekrytering, dyslektiker, etnicitet, funktionshinder, hörslina, remiss.*
- D. **Begrepp som tillhör ett allmänt språkbruk:** *annonsera, anställning, bilaga, föräldraledighet, jämlikhet, storstadsregion, verksamhet, värdegrund.*

De begrepp som är intressanta för ordboken bör främst höra till grupperna A och B. Vissa ord från grupperna C och D har kommit igenom nålsögat, men i stort sett har vi varit restriktiva med att ta med begrepp från dessa grupper.

I det inledande arbetet var det alltså väsentligt för oss att stryka termer i källorna som inte var relevanta att ha med i en ordbok

över högre utbildning. Men vi behövde även lägga till begrepp som saknades. Här var representanterna i referensgruppen mycket värdefulla; de kunde fylla hål och komplettera ordboken men också markera de begrepp som de ansåg behövde definieras eller ges annan information.

3.3. Begreppen bearbetas i begreppskluster

Inför den första versionen av ordboken delade vi in de cirka 1 000 begrepp som blev kvar efter gallringen i ett tiotal klasser, som bland annat Antagning, Forskning, Internationalisering, Utbildningsformer och Utvärdering. Därefter analyserades de begrepp som hörde ihop, klassvis och gruppvis, något som är a och o om man vill arbeta terminologiskt.

I samband med de årliga uppdateringarna av ordboken har vi fortsatt att bearbeta begreppen i kluster av relaterade begrepp. Exempelvis har alla underbegrepp till begreppet ”student” analyserats parallellt (se vidare 4.1). Det gör att arbetet resulterar i tydliga gränsdragningar mellan begreppen och har också underlättat inventeringen av andra relaterade begrepp som nu finns med i ordboken.

3.4. Informationen struktureras i olika fält

För att strukturera den terminologiska informationen i termposten har vi möjlighet att använda följande fält:

Svensk term: Term som rekommenderas i första hand.

Svensk synonym: Term som rekommenderas i andra hand.

Engelsk term: Term som rekommenderas i första hand.

Engelsk synonym: Term som rekommenderas i andra hand.

Sökterm: Term som har med begreppet att göra och som finns beskrivet i anmärkningen (till exempel en tidigare an-

vänd term, en ledigare form, en mindre precis term). Det leder till att man får träff i rätt termpost även om man söker på en obsolet term.

Definition: Beskrivning av ett begrepp som ska göra avgränsningar mot andra begrepp. Följer strikta formregler, bland annat inleds definitionen alltid med termen för närmast överordnade begrepp och får exempelvis inte innehålla exempel eller insnävningar för sammanhanget.

Anmärkning: Information om begreppet som anses relevant men som inte bör förekomma i en terminologiskt utformad definition (exempel, hänvisningar, insnävningar för sammanhanget).

Ekvivalensanmärkning: Information om hur de engelska termerna används eller hur de förhåller sig till de svenska termerna.

Se även: Länk till annan termpost i ordboken.

Hänvisning: Webblänk till relevant information om begreppet.

Vissa begrepp har bearbetats mer noggrant och försetts med både definitioner och anmärkningar. Definitionerna som är med i ordboken är tänkta att normera språkbruket inom högskoleområdet, bland annat i syfte att förebygga tolkningstvister. Den terminologiska metoden syns i definitionerna; de är formulerade på ett sätt som gör att man kan se hur begreppen är relaterade till varandra.

De begrepp som har definierats eller fått en tydliggörande anmärkning är framför allt begrepp som är av central betydelse för högskolevärlden i och med att de utgör grund för andra begrepp. I figur 1 kan man exempelvis se hur termposten **student** ser ut i Rikstermbanken (2018).

SVENSK TERM:	student
DEFINITION:	person som är antagen till och bedriver högskoleutbildning
ANMÄRKNING:	Med högskoleutbildning avses utbildning inom universitet och högskola på såväl grundnivå och avancerad nivå som forskarnivå. Termen <i>studerande</i> används i övergripande sammanhang för någon som är under utbildning, även om det inte rör sig om högskoleutbildning. Om man vill vara precis bör man alltså inte använda <i>studerande</i> som synonym till <i>student</i> i den betydelse som avses här.
SE ÄVEN:	högskoleutbildning
ENGELSK TERM:	student

Figur 1: Termposten *student* i UHR-ordboken.

Men alla termposter i ordboken innehåller inte definitioner eller annan information om begreppen. Hälften av ordbokens begrepp har i dagsläget enbart de svenska och engelska termfälten ifyllda. Allt eftersom arbetet fortskridit har vi dock haft ambitionen att kvalitetsförbättra ordboken. De termposter där användarna behöver mer information för att hitta rätt i både de svenska och engelska begreppsvärldarna får därför alltfler fält ifyllda.

4. Så syns det terminologiska angreppssättet i ordboken

I det här avsnittet finns exempel på hur olika problem med gränsdragningar mellan vissa begrepp har hanterats i UHR-ordboken. Exempelen är utvalda för att åskådliggöra hur det terminologiska angreppssättet syns i ordboken.

4.1. Gränser mellan begreppen dras

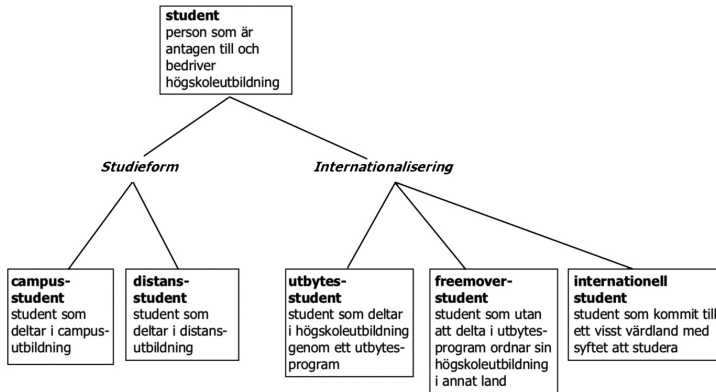
Arbetet med att dra gränser mellan begreppen i ett begreppscluster är navet i terminologiarbetet. Det använder terminologer både under själva arbetet med att synliggöra relationerna mellan begreppen och efteråt för att åskådliggöra hela klustret.

Även i definitionerna syns begreppsrelationerna. Enligt terminologiläran används det närmaste överordnade begreppet som inledning till definitionen av ett underordnat begrepp. Därför är begreppsrelationerna avgörande för att definitioner av närliggan-

de begrepp ska bli terminologiskt konsistenta.

Figur 2 visar en del av begreppsklustret över begreppet ”student” i form av ett begreppssystem.

Figur 2: Begreppssystem över ”student” med underbegrepp.

I termposterna till några av de underordnade begreppen finns ganska omfattande anmärkningar. De visar på hur lätt det kan bli missförstånd om man inte skiljer på uttryckssidan och innehålls-sidan. (Efter termerna nedan återfinns de anmärkningar som ligger i respektive termpost.)

utbytesstudent:

Här avses såväl svenska utbytesstudenter som bedriver studier utomlands, som utländska utbytesstudenter som bedriver studier i Sverige. Utbytet sker mellan lärosäten som har ingått utbytesavtal med varandra i form av ett utbytesprogram, vilket innebär att studierna utomlands kan tillgodoräknas i hemlandets högskoleutbildning.

freemover-student:

En freemover-student kan vara såväl en svensk student som reser utomlands för studier som en utländsk student som reser till Sverige för studier. Det kan också vara en student som deltar i högskoleutbildning via utbytesavtal mellan stater, alltså inte via avtal direkt mellan lärosäten.

internationell student:

Vid beräkning av studentrörlighet mellan länder kan rörligheten överskattas om beräkningen baseras på medborgarskap. Gruppen ”personer med annat medborgarskap än svenskt som studerar i Sverige” består nämligen dels av personer som var bosatta här innan studierna påbörjades, dels av personer som kommit till Sverige i avsikt att studera. ”Internationella studenter” avser endast de senare. Tidigare användes *gäststudent* för detta begrepp.

4.2. Uttryckssidan skiljs från innehållssidan

Man kan säga att det råder en sorts polysemi hos substantivet *examen*, som terminologer menar kan ge klarhet i kommunikationen. Termen *examen* används både om själva det godkända resultatet efter en viss utbildning och om examinationen, det vill säga den process som leder fram till det godkända resultatet. Dessutom används *examen* ibland om examensbeviset. Denna klarhet försöker vi råda bot på genom att tydliggöra språkbruket och ge rekommendationer till alternativa uttrycksätt. Vi hänvisar då givetvis också till termposten **examination** och dess definition: ”Använd inte *examination* som synonym till *examen*. Använd *examensbevis* för intyget om en viss examen.”

Det terminologiska angreppssättet är till hjälp också i små begreppskluster för att hålla reda på innehållssidan och uttryckssidan. Den tämligen nya termen *senior professor* har börjat användas

das ute på lärosäten för pensionerade professorer som (trots själv-motsägelsen) har en sorts anställning efter pensioneringen. En *professor emeritus* är visserligen också pensionerad professor, men utan anställning men med en ”särskild anknytning” till sin gamla institution. Här finns en enkel hänvisning mellan dessa båda begrepp för att användaren ska bli medveten om vari skillnaden består.

4.3. Synonymer undviks helst

Det terminologiska angreppssättet medför att synonymer till ett visst begrepp hamnar i samma termpost. Exempelvis finns *per capita-ersättning* beskrivet i en post, och i samma post återfinns synonymen *studentpeng*, med anmärkningen att uttrycket används i ledigt språk. Finessen med detta är förstås att den som tror att facktermen är *studentpeng* dels hamnar i rätt post och får veta den rätta engelska översättningen, dels lär sig att högskolevärlden i första hand rekommenderar *per capita-ersättning* som term.

Vi kan också lägga in en kommentar om att en viss synonym kan väljas i vissa sammanhang:

examensarbete

Ett examensarbete kallas i vissa sammanhang för *självständigt arbete* och i ledigare språkbruk för *exjobb*.

heltidsstudier

I ledigt språkbruk används ibland *helfartsstudier* i stället för *heltidsstudier*.

lärosäte

Lärosäte är en övergripande term för alla inrättningar som bedriver högskoleutbildning, både universitet och högskolor. [...] Ett alternativ till den övergripande termen *lärosäte*

är uttrycket *universitet och högskolor*. I engelskan kan på motsvarande sätt uttrycket *universities and university colleges* vara ett alternativ till termen *higher education institution, HEI*.

Men terminologer strävar egentligen efter att varje begrepp ska representeras av bara en term. Vi avråder alltså i möjligaste mån från synonymi. Skälet är att synonymer kan leda till att begreppen som termerna används om blir luddiga i kanterna. Ett exempel här är UHR-ordbokens skrivning om *studerande* som finns i termposten *student* (jämför figur 1). I tidigare versioner låg *studerande* som synonym, men numera finns följande anmärkning:

Termen *studerande* används i övergripande sammanhang för någon som är under utbildning, även om det inte rör sig om högskoleutbildning. Om man vill vara precis bör man alltså inte använda *studerande* som synonym till *student* i den betydelse som avses här.

Det här är också ett exempel på hur vi i anmärkningen kan visa på vikten av precision inom ett fackområde och varna för alltför allmänna ord.

4.4. Gråzonen mellan allmänord och facktermer behandlas

Högskoleterminologi utgör ett fackområde som beträds av många i ett samhälle, vilket medför att allmänheten, som här inkluderar studenter och journalister, ofta använder facktermerna lite opreciserat och luddigt. Men fackpersonerna har behov av att behålla precisionen i vissa kontexter. För att hjälpa dem lägger vi ibland in anmärkningar om hur det kan göras. Ett exempel är skrivningen i termposten **praktik**:

Ordet *praktik* används övergripande även i högskolevärlden. Om man vill vara mer precis bör man använda uttryck som ”praktik inom högre utbildning”. Viss högskoleutbildning kan förenas med praktik antingen genom att utbildningen innehåller tillämpade moment på en arbetsplats, under eller direkt efter studietiden.

Tillämpade moment inom en utbildning kallas ofta för *verksamhetsförlagd utbildning*, särskilt inom lärar- och vårdutbildningar. En anställning efter utbildningstiden kan kallas för *traineeanställning*. Den utbildning som bedrivs under den anställningen kan kallas för *traineeutbildning*.

Termen *lärande i arbetslivet* används framför allt inom yrkeshögskolan.

Även i fackspråk är det vanligt att preciserande förled stryks i sammansättningar eller flerordiga termer: om det är självklart att uppsatsen som det skrivs om är vetenskaplig används ofta kortformen *uppsats* i stället för *vetenskaplig uppsats*. Men i vissa sammanhang kan det leda till otydlighet. Därför finns en kommentar som gör användaren medveten om att vissa kontexter kan behöva ett förtydligande:

universitetslärare

Kortformen *lärare* kan användas när sammanhanget är klart, det vill säga när det är tydligt att det rör sig om en adjunkt verksam vid ett universitet eller en högskola. Annars bör man använda termerna *universitetslärare* eller *högskolelärare*.

examen

Termen *examen* står här för ett övergripande begrepp som kan förekomma på olika utbildningsnivåer. Om man behöver precisera utbildningsnivån för att ange att en examen

är från en högskoleutbildning kan man använda *akademisk examen*.

4.5. Ekvivalensanmärkning för olikheter mellan svenska och engelska

Inledningsvis i arbetet med UHR-ordboken låg fokus på att reda ut den svenska begreppsvärlden. Källspråket har varit svenska så definitioner och anmärkningar har gällt svenska termer och begrepp. Men allteftersom arbetet med översättningen har fortskridit har det visat sig ett behov av att också tydliggöra hur de engelska termerna borde tolkas och användas.

Termen *spikning*, som kommer av att man förr bokstavligt talat spikade upp avhandlingen (vilket fortfarande förekommer på vissa svenska lärosäten), används än i dag om när man tillkännager att en disputation ska äga rum. Här insåg vi att en kommentar behövdes till den engelska ekvivalenten *notification of the date of the defence of a doctoral thesis* som inte direkt kunde ses som en term. Därefter har omkring 50 termposter fått följande ekvivalensanmärkning:

Det engelska uttrycket ska snarare ses som en förklaring av det svenska begreppet än en etablerad engelsk term.

Samma ekvivalensanmärkning har av naturliga skäl ekvivalenten till *akademisk kvart* fått: *academic tradition that lectures begin 15 minutes after the time announced*.

Termen *utbildning* används polysemt om dels undervisningsverksamheten, dels resultatet av undervisning. I engelskan används olika termer och därför står det så här i anmärkningen:

Termen *utbildning* används dels om undervisningen och lärandet (på engelska: *courses and study programmes*), dels

om resultatet av undervisningen, det vill säga de sammanlagda kunskaperna och färdigheterna (på engelska oftast *education* om man avser teoretiska kunskaper respektive *training* om man avser yrkesinriktade eller praktiska färdigheter).

4.6. Svenska termer rekommenderas i stället för engelska

En del av de begrepp vi har hanterat kommer från arbetet med den så kallade Bologna-processen inom EU. Dessa begrepp härrör inte från Sverige och därför har de inga motsvarigheter på svenska. Oftast används i svenskan en engelsk term. I de fallen har vi velat ge förslag på svenska termer som kan ersätta de engelska. Så har det varit med *joint degree* där vi tidigt gick ut med den svenska termen *gemensam examen*.

Ett annat begrepp som före Sveriges inträde i EU inte fanns i svenskan står *free mover* för. Det kallas en student för som på egen hand ordnar sin högskoleutbildning i ett annat land (se vidare figur 2 och avsnitt 4.1). Här var det svårare att hitta en svensk term – när vi frågade lärosätena använde alla *free mover* även på svenska – så vårt förslag blev *freemover-student*, en term som med det efterledet blir mer hanterlig i svenska texter.

Sedan en tid tillbaka har en sorts avgiftsfri kurs, så kallad *MOOC* (*massive open online course*), blivit vanlig på internet. De här kurserna kan numera ingå i utbudet från ett lärosäte och behöver därför benämnas på svenska. Det vi rekommenderar i UHR-ordboken är en anpassad svensk term: *mooc-kurs* (med *öppen webbkurs* som synonym) som lärosätena i referensgruppen sanktionerade.

En term som det engelska *paper* har fått flera olika förslag till svensk ekvivalent:

Använd inte *paper* som svensk term. Den engelska termen *paper* kan översättas alltefter sammanhang på olika sätt, till exempel *konferensartikel*, *konferensföredrag*, *konferensbidrag*, *forskningsartikel*, *seminarierapport*, *uppsats*, *vetenskaplig uppsats*.

Även engelska *science park* har en anmärkning med förslag på tänkbara svenska ekvivalenter:

På svenska finns andra tänkbara uttryck för engelskans *science park* och *research park*, t.ex. *forskningsby*, *teknikpark*, *forskarpark*, *teknik- och forskningspark*.

5. Slutord

UHR-ordboken är en tämligen omfattande ordbok; ofta arbetar man som terminolog med mindre kluster av begrepp. Men den terminologiska utgångspunkten är alltid densamma: begreppet är i centrum för arbetet. UHR-ordboken är omfattande också i att den både söker klargöra gränserna för olika begrepp i den svenska begreppsvärlden och samtidigt förser översättare med ekvivalenter som är grundade på en tillräckligt god analys.

Jag vill göra följande sammanfattning av särarten hos en terminologisk ordbok som UHR-ordboken:

- Terminologiskt ordboksarbete bedrivs inte i alfabetisk ordning. Begreppsanalysen görs alltså inte för ett begrepp i taget utan för flera sammanhörande begrepp. Ämnesuppdelning i olika klasser, undergrupper och mindre begreppskluster är med andra ord avgörande för ordboksarbetet.
- Begreppet bakom termen är i fokus och det är väsentligt att skilja innehållssidan från uttryckssidan.

- Ett mål är att begränsa synonymin och, om synonymer ändå existerar, uppmärksamma ordboksanvändaren på de olika kontexter som synonymerna kanske används i.
- Det finns särskilda formkrav på utformningen av definitionerna. Bland annat tydliggörs begreppsrelationerna i definitionerna genom att närmaste överbegrepp inleder definitionen av ett visst begrepp.

Den terminologiska ordboken är till för kommunikation inom ett avgränsat fackområde. Det är därför högst väsentligt att terminologien under hela arbetet har ett nära samarbete med sakkunniga inom fackområdet. På så sätt förankras arbetet fortlöpande och resultatet sprids till de berörda. De termer som rekommenderas och de definitioner som begreppen bakom termerna beskriver måste med andra ord godkännas av fackområdets representanter. Annars finns risken att ordboken enbart blir en skrivbordsprodukt.

Litteratur

- Nuopponen, Anita & Nina Pilke (2016): *Ordning och reda: terminologilära i teori och praktik*. Lund: Studentlitteratur.
- Rikstermbanken (2018) <<http://www.rikstermbanken.se>> (oktober 2018).
- Suonuuti, Heidi (2004): *Terminologiguiden: en introduktion till terminologiarbete i teori och praktik*. Solna: Terminologicentrum.
- Svensén, Bo (1992): Terminologi och lexikografi. I: Christer Laurén (red.): *Terminologiläran och dess relationer till andra områden: nordisk forskarkurs i Mariehamn, Åland september 1990*. Stockholm: Nordterm, 97–122.
- Svensk-engelsk ordbok för den högre utbildningen* (2018). <<http://www.uhr.se/publikationer/Svensk-engelsk-ordbok>> (oktober 2018).

Svensk-engelsk ordbok för utbildningsområdet (1996). Stockholm:
Högskoleverket.

Åsa Holmér
språkkonsult och terminolog
Terminologikum TNC (vars verksamhet upphör vid årsskiftet
2018/2019)
Box 6160
SE-102 33 Stockholm
asa.holmer@tnc.se

Bland nervdroppar, bakterier och screeningar: om medicinskt språk i *Svensk ordbok utgiven av Svenska Akademien*

Hans Landqvist & Emma Sköldberg

In this paper, we report on a comparative pilot investigation concerning medical language in *The Contemporary Dictionary of the Swedish Academy* (SO). Challenges posed by how general languages dictionaries treat lemmas commonly used in the field of medicine are identified. We clarify how the field of medicine is presented in the first edition of SO (2009). Comparisons are made between SO and two Swedish specialist Internet resources. The paper is concluded with a discussion of how the field of medicine can be presented in the second edition of SO.

1. Inledning

Olika fackområden – med tillhörande speciella ord, uttryck och termer – spelar en större eller mindre roll för människor. Ett fackområde som har stor betydelse också för dem som inte är utbildade inom området är medicin, eftersom alla människor kommer i kontakt med detta fält och dess språkbruk (Andreassen 2010:16). Samhällsutvecklingen i stort, den allmänna högre utbildningsnivån och informationsteknologins framsteg har därtill lett till att ”många av medicinens facktermer blivit en del av allmänspråket” (Pettersson 2017). Mot bakgrund av dessa omständigheter redovisar vi i den här artikeln en pilotundersökning av hur uppslagsord som kan sägas tillhöra medicinens område behandlas i *Svensk ordbok utgiven av Svenska Akademien* (SO, 2009). Särskilt fokus ligger på den kommande andra upplagan av ordboken. De båda upplagorna omtalas härnäst som SO1 respektive SO2.

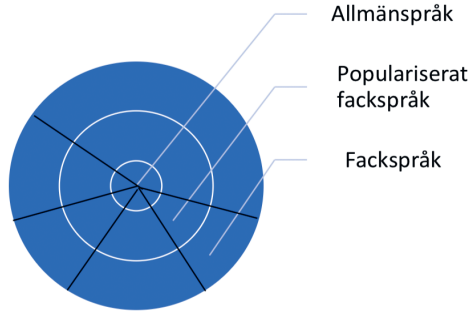
I artikeln anläggs tre perspektiv. För det första identifierar vi några utmaningar med medicinens område i allmänspråkliga ordböcker generellt. För det andra kartlägger vi hur området hanteras i SO₁. För det tredje diskuterar vi hur medicinens område kan hanteras i SO₂. Undersökningen är även ett bidrag till forskningen om ”the treatment of terms (often called scientific and technical words) in general language dictionaries [...]” (Nielsen 2015:247). Behovet av sådana studier påpekas av t.ex. Béjoint (1988:355) och Nielsen (2015:247).

2. Medicinens område och medicinens språk

Olika fackområden alternativt ämnesområden kan vara mer eller mindre svåra att avgränsa i sig själva och i förhållande till varandra. Kärnan i medicinens område kan sägas bestå av kliniska diagnostiska, förebyggande och behandlande aktiviteter som är inriktade på människors liv och hälsa. Hit hör t.ex. allmänmedicin, kirurgi och ortopedi (Nationalencyklopedin, NE, *medicin*). Enligt NE ingår även prekliniska områden som anatomi, cellbiologi och fysiologi i medicinens område liksom områden som farmakologi och patologi, vilka intar en mellanställning mellan kliniska och prekliniska områden (NE, *medicin*). Däremot nämns inte områdena odontologi, psykologi och veterinärmedicin i artikeln *medicin* utan dessa behandlas i egna artiklar (NE, *odontologi, psykologi, veterinärmedicin*). Gränserna för medicinens område är alltså inte alldeles klara.

Inte heller gränsdragningen mellan allmänspråk och fackspråk är okomplicerad (jfr Jessen 1996:7–25; Gotti 2003). Relationen kan beskrivas med hjälp av en skala där allmänspråk och fackspråk kan sägas representeras av var sin ytterpunkt med mellanliggande lägen (jfr Béjoint 1988:359–360). En annan möjlighet innebär att allmänspråk och fackspråk beskrivs med hjälp av ett antal cirklar.

Den innersta cirkeln representerar allmänspråket, medan de yttre cirklarna representerar mer eller mindre specialiserat fackspråk. Dessa cirklar kan vidare indelas i zoner, som har formen av tårtbitar, t.ex. en zon för medicinens fackspråk, en för juridikens och en för botanikens (jfr Jessen 1996:14; se figur 1).

Figur 1: Förhållandet mellan allmänspråk och fackspråk åskådliggjort med hjälp av cirklar och zoner.

Ju närmare den innersta cirkeln man befinner sig i en viss zon, desto fler egenskaper delar det aktuella fackspråket med allmänspråket.

Lexikala egenskaper anses vara särskilt viktiga för att identifiera fackspråk, även om de inte är tillräckliga (Gotti 2003:18). En sådan uppfattning uttrycks även i SO1 där *fackspråk* definieras som en "språklig variant som används vid kommunikation inom ett verksamhetsområde". Definitionstillägget meddelar därutöver att *fackspråk* "främst utmärks av en uppsättning unika facktermer el. av specialbetydelser hos allmänspråkliga ord". Vidare definierar SO1 *fackterm* som "ord som har väl avgränsad specialbetydelse inom ngt verksamhetsområde" med definitionstillägget "och som antingen inte finns i allmänspråket el. har en betydelse som är skild från allmänspråkets".

I SO1 påpekas alltså att allmänspråkliga ord kan ha special-

betydelser inom ett fackspråk. Ett exempel är ordet *avvikelse*. Den första betydelsen som SO1 meddelar till uppslagsordet *avvikelse* är ”uppvisad eller uppmätt skillnad” och den andra är ”utvikning” med definitionstillägget ”från ämnet”. I vårdssammanhang innebär *avvikelse* däremot antingen ”negativ händelse (händelse som medfört något oönskat) eller tillbud (händelse som hade kunnat medföra något oönskat)” (Vårdhandboken.se).

Vad gäller termer i dagens medicinska språk har dessa inhemska, grekiskt-latinska och engelska ursprung (Dahlgren & Nyman 1996:11), vilket illustreras av rubriken till den här artikeln: *nervdroppar* (lat. *nervus*; fornsv. *drupi, dropi*), *bakterier* (grek. *bakterion*) och *screeningar* (eng. *screening*). Yrkesverksamma inom medicinens område pekar också på en variation inom det medicinska språket. Utöver facktermer kan nämligen ”ett slags allmänord i ’det medicinska allmänspråket’” användas vid vårdpersonals möten med patienter och anhöriga, t.ex. *blindtarmsinflammation* istället för *appendicit*. Därtill kan jargongord användas i ”det medicinska arbetspråket [...]” mellan vårdpersonal, t.ex. *app* istället för *appendicit* (*Medicinskt fackspråk i skrift* 2010:6; exemplet ur Holmér 2008).

Fackspråkliga lexikala resurser för medicinens område är tillgängliga i tryckt och digital form, t.ex. *Medicinsk miniordbok* (Lindskog 2014a) och *Medicinsk terminologi* (Lindskog 2014b) respektive *Medicinsk ordbok* (MedOrd), *Svensk MeSH* (MeSH) och *Socialstyrelsens termbank* (SocTerm). MedOrd utgår från Lindskog (2014a). Svensk MeSH, dvs. Medical Subject Headings, ska göra det möjligt att hitta bra sökord för sökning i medicinska databaser och erbjuda översättning av medicinska termer mellan engelska och svenska. SocTerm tillhandahåller definierade begrepp med tillhörande termer för vård och omsorg, vilka även har samhällsanknytning (jfr Bowker 2018 om lexikografi kontra terminologi).

Inför vår undersökning av SO1 kan vi därmed konstatera att

medicinens område kan definieras mer eller mindre brett, att medicinens språk kan uppvisa variation vad gäller specialiseringsnivå och kommunikationssituationer och att upplysningar om det svenska medicinska språkets lexikala resurser erbjuds i tryckt och digital form.

3. Området medicin i SO1

I det följande står alltså uppslagsord i SO som är kopplade till området medicin i fokus. I detta avsnitt presenterar vi först SO1 och de uppgifter om fackspråk som ges i förtexterna. Därefter visar vi hur det medicinska språket signaleras i artiklarna. I avsnitt 4 förs en diskussion om hur långt SO1 når när det gäller lemmaurval, precision, begriplighet för användarna samt innehållslig korrekthet och vilka innehållsliga aspekter som lyfts fram vid beskrivningen av medicinskt språk.

3.1. SO1 och fackspråkliga inslag

SO1 är en definitionsordbok med cirka 65 000 uppslagsord. SO:s primära uppgift är att beskriva det moderna svenska allmänspråket med tyngdpunkt på ordens betydelser och användning (se vidare Malmgren 2009a, 2009b). Ordboken gavs först ut i tryck men är numera också tillgänglig som appar för iOS och Android. Sedan hösten 2017 är SO1, tillsammans med Svenska Akademiens andra enspråkiga ordböcker, även tillgänglig via portalen svenska.se. SO utarbetas vid Institutionen för svenska språket, Göteborgs universitet och vi deltar i det pågående arbetet mot en andra upplaga.

När det gäller behandlingen av just fackspråk i en allmänspråklig ordbok kan en rad frågor ställas, t.ex. vilka fackområden som ska täckas in, vilka uppslagsord inom respektive fackområde som ska väljas ut och hur dessa uppslagsord ska beskrivas (jfr Humbley

2018). Utifrån bl.a. Atkins & Rundell (2008:28, 178) är svaren på frågorna avhängiga av vilka ordbokens typiska användare är och vilka situationer som den typiskt används i. SO₁ vänder sig i första hand till modersmålstalare och avancerade inlärare av svenska. Den är deskriptiv, korpusbaserad och främst avsedd för reception men även för produktion (jfr Svensén 2004:15–49 om typer av ordböcker).

Ordböcker över allmänspråket innehåller i regel ett ganska markant inslag av facktermer. I synnerhet brukar de inkludera termer som hör hemma inom fackområden som gemene man ofta kommer i kontakt med (Svensén 2004:6; jfr avsnitt 1 ovan). När det gäller SO₁ står det förhållandevis lite om fackspråk och uppmärkning av detta, men i förtexterna sägs det att:

Inom de flesta fackområden finns en rikt utvecklad terminologi. Det finns t.ex. hundratusentals medicinska termer. Det är lätt att inse att bara en bråkdel av dem kan tas med i en allmän ordbok av SO:s typ. Kriteriet för att ta med facktermer är generellt sett att de förekommer i texter som vänder sig till icke-specialister, t.ex. tidningstexter eller skönlitterära texter. (SO₁:IX)

Utifrån citatet kan man säga att SO₁ är en ganska typisk allmänspråklig ordbok. Enligt Svensén (2004:6) gäller däremot inte den omvända situationen; ord som enbart tillhör allmänspråket upp-tas vanligen inte i fackordböcker (se vidare avsnitt 4.1 nedan).

3.2. SO₁ och bruklighetskommentarer

Liksom de flesta allmänspråkliga ordböcker innehåller SO₁ olika typer av bruklighetskommentarer, varav ett antal gäller just fackområdestillhörighet. Av förteckningen i den tryckta ordbokens förtexter framgår att sammanlagt 46 olika fackrelaterade kom-

mentarer används och att en av dessa är ”med.” (medicin). I listan återfinns också angränsande områden, bl.a. ”anat.” (anatomi), ”fysiol.” (fysiologi) och ”psykol.” (psykologi). Utifrån listan kan man alltså lockas att tro att dessa områden, enligt SO1, utgör olika fackområden (jfr avsnitt 2 ovan).

Fackspråkliga bruklighetskommentarer sticker ut typografiskt i SO1-artiklarna genom att de skrivs inom vinkelparenteser, t.ex. <med.>, men kommentarerna används faktiskt förhållandevis lite. Den bakomliggande tanken är nämligen att en explicit fackspråklig bruklighetskommentar är överflödig om det framgår av betydelsebeskrivningen (inklusive tillhörande språkprov) att ett uppslagsord, eller en viss betydelse hos ett uppslagsord, är mer fackspråklig/t än allmänspråklig/t (jfr Jessen 1996:49, 158). I SO1 leder principen till att artikeln *naprapati*, ”en medicinsk behandlingsmetod [...]”, saknar bruklighetskommentar. Detsamma gäller *kontusion* med definitionen ”krosskada efter slag, stöt e.d.” och språkprovet ”han hade fått kontusioner och näsblod men ingenting var brutet”. Däremot finns kommentaren <särsk. med.> vid *tremor*, eftersom ettordsdefinitionen ”darrning” inte är tillämplig enbart inom medicinens område.

4. Resultat av en pilotundersökning

Frågan är nu vilka ambitioner som avspeglas i SO1 när det gäller ord och uttryck som kan kopplas till medicinens område. För att få ett första svar på frågan har vi genomfört en undersökning utifrån ämnestaggar i den lexikaliska databas som ligger till grund för både SO1 och SO2. Taggarna pekar ut 99 olika områden, t.ex. ”ekon.” (ekonomi), ”heminr.” (heminredning), ”med.” (medicin) och ”pedag.” (pedagogik). Vissa områden är i sin tur indelade i underområden. Det är bara redaktörerna som kan se vilka områden det rör sig om och vilka ordboksartiklar som hör till respektive

(under)område. Ämnestaggarna är alltså inte identiska med de explicita bruklighetskommentarerna som användare finner i SO1.¹

Listan med artiklar som är försedda med taggen ”med.” pekar ut 4 997 huvudbetydelser/underbetydelser. Området ”med.” är i sin tur indelat i elva underområden av varierande storlek. Dessa är: Hälso- och sjukvårdsinrättningar (113 artiklar), Medicinska tillbehör, utrustning och instrument (134), Läkare och vårdpersonal (136), Läkemedel (220), Människans kropp och dess funktioner (2 013), Patienttyper (121), Sjukdomar och åkommor samt deras symtom (1 117), Undersökning och behandling (387), Vetenskapliga grenar och medicinsk datainsamling (102), Välfärd (24) och Övrigt (andra medicinskt relaterade ord) (630).

Generellt sett är tilldelningen av ämnestagg i databasen mycket generös. Bland uppslagsorden med taggen ”med.” återfinns bl.a. *apotek*, *anestesi* och *antabus* men också *andedräkt*, *ansikte* och *amorbåge*. En bidragande orsak till att området är stort, och i viss mån vildvuxet ur ett mer renodlat medicinskt perspektiv, är innehållet i underområdet Människans kropp och dess funktioner, vilket omfattar inte mindre än 2 013 artiklar, t.ex. de ovan nämnda *andedräkt*, *ansikte* och *amorbåge*.

Vidare har vi, för att få perspektiv på hur medicinens område hanteras i SO1, jämfört SO1 med två fackspråkliga resurser, nämligen MedOrd och MeSH (se avsnitt 2 ovan). SO1 fungerar alltså som utgångspunkt, och vi har granskat ett antal slumpvis utvalda artiklar inom de elva medicinska underområdena i SO-databasen. Urvalet är gjort utifrån de alfabetiskt ordnade artiklarna inom underområdena. För att avgränsa vårt material har vi granskat var trettionde uppmärkt betydelse/underbetydelse i underområden med jämförelsevis få artiklar, t.ex. Hälso- och sjukvårdsinrättningar. I de större undergrupperna som Sjukdomar och åkom-

1 Taggarna tillkom i en tidigare version av den nuvarande databasen för att möjliggöra extrahering av delmängder av ordboken inför extern granskning och för att stödja avancerade sökningar (se vidare Malmgren 1999).

mor samt deras symtom har vi granskat var femtionde betydelse/underbetydelse. Totalt rör det sig om 116 betydelser/underbetydelser i SO1. Tabell 1 återger hur substantivet *epitel* i undergruppen Människans kropp och dess funktioner beskrivs i de tre aktuella verken.

SO1	<p>epite¹ substantiv ~et, plur. ~, best. plur. ~en ORDLED: epi-tel-et • ytligt cellskikt som täcker hud och slemhinnor EXEMPEL: <i>flimmerepitel</i> HIST.: sedan 1860; till grek. <i>epi</i> 'på' och <i>thele</i> 'bröstvårta'</p>
MedOrd	<p>epitel yttersta cellagret i hud och slemhinna.</p>
MeSH	<p>Epithelium Epitel <u>Svensk definition</u> Ett eller flera skikt av epitelceller, uppburna av basalmembranet, som täcker kroppens inre och yttre ytor. <u>Engelsk definition</u> The layers of EPITHELIAL CELLS which cover the inner and outer surfaces of the cutaneous, mucus, and serous tissues and glands of the body.</p>

Tabell 1: *Epitel* i SO1, MedOrd och MeSH.

Exemplet *epitel* i tabell 1 är typiskt för materialet som helhet. Eftersom SO1 är en allmänspråklig ordbok meddelar den uppgifter om uttal, ordklass, böjning och ordled. Därutöver finns språkexempel, här i form av en sammansättning, årtal för förstabelägg samt etymologi. Betydelseskivningarna i SO1 och MedOrd sammanfaller till stor del, fastän formuleringarna inte är identiska. Emellertid är beskrivningen i MeSH av mer fackspråkligt slag genom t.ex. facktermen *basalmembranet* och formuleringen ”kroppens inre och yttre ytor”. Speciellt för MeSH är även att den inkluderar både engelska och svenska.

4.1. Urval av lemman

Vår undersökning visar att huvuddelen av de SO₁-ord som valts ut för granskning saknas i MedOrd och MeSH. Det gäller exempelvis *endokrinolog* och *sommarsjuka*. Andra SO₁-ord ger däremot träffar i MedOrd och MeSH, t.ex. *leukemi* och *cannabis*. En möjlig förklaring till skillnaden mellan SO₁ och de båda andra resurserna kan vara att många av de aktuella SO₁-orden helt enkelt har ansetts vara för allmänspråkliga för att vara aktuella i mer fackspråkliga källor (jfr Svensén 2004:6). Men skillnaderna mellan lemmalist-orna kan naturligtvis också kopplas till referensresursernas olika storlek, egenskaper och tänkta uppgifter (se avsnitt 2 ovan).

Det bör dock påpekas att graden av överensstämmelse mellan resurserna varierar mellan de olika medicinska undergrupper som de taggade SO₁-orden är indelade i. De största likheterna mellan SO₁ och övriga resurser finns inom SO:s underområden Läkemedel, Sjukdomar och åkommor samt deras symtom och Vetenskapliga grenar och medicinsk datainsamling. Minst likhet finns i fråga om Hälso- och sjukvårdsinrättningar, Läkare och vårdpersonal respektive Patienttyper. Inom dessa senare underområden, som ändå måste betraktas som tydligt medicinska (jfr avsnitt 2 ovan), kan en allmänspråklig ordbok som SO således fylla en viktig funktion genom att SO₁, till skillnad från MedOrd och MeSH, faktiskt upptar dessa uppslagsord.

Med SO₁ som utgångspunkt finner man lätt uppslagsord som ingår i SO₁ men inte i de två andra resurserna. Det är svårare att identifiera uppslagsord som inte ingår i SO₁, men som borde ingå i SO₂. Utifrån jämförelsen med MedOrd och MeSH kan vi dock identifiera ett antal potentiella uppslagsord för SO₂. Vissa utgår från klassiska språk, t.ex. *endometriosis* och *ortorexi*. Andra är sammansatta av klassiska och inhemska element, t.ex. *cytologprov* och *prostataförstoring*. Också en hel del medicinska förkortningar kan vara aktuella, t.ex. *ivf* som står för *in vitro-fertilisering*. Det finns

också medicinskt relaterade ord, exempelvis *endovenös* och *ballongmage*, som inte upptas i någon av de tre resurserna. Också dessa exempel är möjliga nyord för SO₂ med tanke på deras frekvens och spridning i samtida texter avsedda för icke-specialister.

Jämförelsen mellan de tre verken visar även att det finns stor variation bland SO₁-lemmana ifråga om ålder, grad av formalitet/stilnivå och teknicitet, frekvens i samtida texter och de attityder som de kan tänkas förmedla (jfr Svensén 2004:379–380). Ett SO₁-ord som *sanatorium* hör till en äldre tid och är försett med bruklighetsbeteckningen <delvis histor.>, medan uppslagsordet *luftskalle* istället klassificeras som <informell beteckning>. Vidare är adjektivet *atrofisk*, ”som har att göra med atrofi”, att betrakta som en fackterm men lemmat saknar märkning med <med.>. Ett ord som *bröstkatar* har mycket låg frekvens i samtida texter. Slutligen får *vanskapt* med sin tydligt negativa klang sägas vara klart föråldrat, inte enbart <ngt åld.> som sägs i SO₁.

Sammanfattningsvis innehåller SO₁ medicinskt relaterade ord som användare kan ha svårt att hitta information om på annat håll. Många SO₁-ord uppfattas dock sannolikt som mindre aktuella, och patientorganisationer och andra förordar inte sällan alternativa ord. Många lemmen är också lågfrekventa i de moderna korpusmaterial, inklusive medicinska, som Språkbanken/Korpus vid Göteborgs universitet erbjuder. Mycket talar alltså för att en utmönstring av vissa medicinska uppslagsord/betydelser är aktuell inför SO₂ eftersom de inte förekommer särskilt ofta i dagens svenska allmänspråk.

Pilotundersökningen visar därtill att tilldelningen av ämnes-taggar i SO-databasen tycks vara lite för frikostig med tanke på vad taggningen är avsedd att användas till. Innehållet i de medicinska undergrupperna är så heterogent att de delvis är svåra att använda för extern granskning och eventuella avancerade sökningar i databasen och en digital version av SO₂.

4.2. Uppgifter om lemman

En relevant fråga är hur samstämmiga uppgifterna om det medicinska ordförrådet i SO1 är jämfört med MedOrd och MeSH. Vår undersökning visar att SO1 i hög grad ger liknande information som referensverken. Det gäller t.ex. förhållandet mellan uppslagsorden *leukemi* och *blodcancer* i SO1, MedOrd och MeSH. Informationen om *leukemi* är fylligare än den om *blodcancer*, men bägge beteckningarna ingår i verken. Men det finns också undantag, bl.a. artiklarna om *sockersjuka* och *diabetes* (se tabell 2).

SO1	<p>sockersjuka 🗨️ [såk'-] substantiv ~n ORDLED: socker sjuk-an • en ämnesomsättningssjukdom som bland annat leder till ökning av sockerhalten i blodet och urinen på grund av bristande produktion av insulin <ej som fackmässig beteckning> SYN. <u>diabetes</u> EXEMPEL: <i>försök med att operera in insulinproducerande kapslar på patienter med svår sockersjuka</i> HIST.: sedan 1839</p>
SO1	<p>diabe'tes 🗨️ substantiv, best. f. ~en el. ~ ORDLED: dia·bet-es-en • sockersjuka EXEMPEL: <i>diabetespatient; åldersdiabetes</i> HIST.: sedan 1797; till <i>diabe'tes melli'tus</i>; bildn. till grek. <i>diabe'tes</i> 'passage' och lat. <i>mel'</i> 'honung'</p>

Tabell 2: *Sockersjuka* och *diabetes* i SO1.

Inom såväl forskning som hälso- och sjukvård används numera nästan uteslutande *diabetes* (jfr insulin.se). Som framgår av tabell 2 är det i SO1 dock den äldre beteckningen *sockersjuka* som utgör huvudartikel, trots bruklighetskommentaren <ej som fackmässig beteckning>. Artikeln om *diabetes* är mindre uttömmande. I MedOrd och MeSH nämns däremot flera typer av diabetes och *sockersjuka* upptas inte.

I fallen *leukemi/blodcancer* och *diabetes/sockersjuka* handlar det

om två konkurrerande beteckningar och vilka av dem som ska betraktas som primära. Detta har i sin tur betydelse för hur aktuella artiklar ska utformas. En annan aspekt av betydelsebeskrivningen har att göra med vilka innehållsliga komponenter hos ett ord som bedöms vara viktiga att lyfta fram. Producenterna bakom de tre resurserna fokuserar ibland på något olika komponenter. Detta framgår bl.a. vid uppslagsordet *kodein*. I tabell 3 återges definitionerna till ordet i resurserna.

SO1	en alkaloid som framställs ur morfin anv. som svagare smärtstillande medel
MedOrd	smärtstillande och hostdämpande medel
MeSH	Ett opiumliknande, smärtstillande medel besläktat med morfin, men med svagare smärtstillande egenskaper och med svagt lugnande effekt. Det har även hostdämpande verkan

Tabell 3: *Kodein* i SO1, MedOrd och MeSH.

Enligt SO1 är kodein ”en alkaloid som framställs ur morfin”. Först av definitionstillägget framgår det att ämnet ”anv. som svagare smärtstillande medel”. MedOrd och MeSH är inte lika precisa om typen av ämne utan lägger mer vikt vid att kodein har såväl smärtstillande som hostdämpande egenskaper. Frågan är förstas vilken information som kan antas vara mest relevant för SO-användare. Vi anser dock att SO2 tydligare bör informera om kodeinets funktioner och ge mindre exakta uppgifter om typen av organisk förening (jfr Humbley 2018:340–341 om definitioner i allmänspråks- och fackspråksordböcker).

Enligt vår undersökning är SO och MedOrd relativt likartade när det gäller graden av precision i definitionerna, även om MedOrd emellanåt är lite mer utförlig än SO1. Mest detaljerade upplysningar ges vanligen av MeSH. Substantivet *solarplexus* betraktar vi som ganska typiskt för materialet. I tabell 4 återges resursernas betydelseangivelser till detta uppslagsord.

SO1	en nervknut i maggropen ° äv. maggropen
MedOrd	nervceller i bakre bukhåleväggen
MeSH	Ett komplext nätverk av autonoma nervtrådar, omfattande sympatiska och parasympatiska efferenta nerver och afferenta visceral nerv. Solarplexus är det största av de autonoma nervnäten och beläget i den del av bukhålan som omger bukartären och övre tarmkåartären

Tabell 4: *Solarplexus* i SO1, MedOrd och MeSH.

Tabell 4 visar en tydlig skillnad i precision i fråga om beskrivningen av solarplexus och dess placering i kroppen (jfr *maggropen* i SO1 kontra *bakre bukhåleväggen* i MedOrd). Särskilt värda att notera är de fackspråkliga ord och uttryck som används i MeSH, t.ex. *parasympatiska efferenta nerver*, *afferenta visceral nerv* och *övre tarmkåartären*, jämfört med *nervknut* i SO1 och *nervceller* i MedOrd. Formuleringarna i MeSH kan kopplas till fackspråkets krav på precision (Humbley 2018:340–341).

Ytterligare en aspekt av intresse i samband med bruket av facktermer och behovet av precision är hur begripliga de upplysningar som meddelas kan vara för olika användare. Generellt sett torde definitionerna i SO1 vara mer begripliga för långt fler svensktalande än beskrivningarna i MedOrd och i MeSH. Men situationen är inte alltid sådan. Ett exempel är betydelseangivelserna ifråga om organet *njure* (se tabell 5).

SO1	ett parigt, bönformigt organ som avlägsnar vatten och avfallsprodukter från blodet varvid urin bildas
MedOrd	organ belägna på var sida om ryggraden med uppgift att rena blodet från avfallsprodukter, reglera syra-basbalansen och upprätthålla vätskebalansen
MeSH	Ett organ i kroppen som filtrerar blod för utsöndring av urin och reglerar jonkoncentration

Tabell 5: *Njure* i SO1, MedOrd och MeSH.

Av tabell 5 framgår att de tre verken beskriver organet *njure* på ganska olika sätt. SO₁ tar fasta på att människan normalt har två njurar, hur njurar ser ut och vilka funktioner de fyller. Formuleringen *parigt, bönformigt organ*, med de två preciserande men lågfrekventa adjektiven, kan dock vara något svårbegriplig. I Med-Ord fokuseras njurens placering i kroppen och funktioner. Användaren kan även dra slutsatsen att människan normalt har två njurar. MeSH lägger stor vikt vid organets funktion. Samtidigt är beskrivningen så komprimerad att den sannolikt är svår att förstå för icke-fackmän. Njurarna hjälper kroppen att rena blodet och att göra sig av med restprodukter, och utförseln av restprodukterna sker via den urin som bildas i samma organ.

5. Från SO₁ till SO₂ – och därefter

Sammanfattningsvis meddelar SO₁ uppgifter om ett stort antal uppslagsord vilka är relaterade till medicinens område. Vissa uppgifter är tillgängliga för användarna av ordboken i tryckt och digital form, andra enbart för redaktörerna.

De medicinska uppslagsord som beskrivs i SO₁ skiljer sig åt på en rad punkter, t.ex. vad gäller ålder, stilnivå och teknicitet (jfr Svensén 2004:378–380). Många av dem kan också vara svåra att få upplysningar om på annat håll, åtminstone i de två fackspråkliga resurser som utnyttjats här. Detta talar för att man inte ska minska ner på antalet medicinska ord/betydelser i SO₂.

Samtidigt visar vår pilotundersökning att urvalet av ord/betydelser inom medicinens område inte är helt uppdaterat i SO-databasen, särskilt med tanke på att SO gör anspråk på att beskriva samtida språkbruk (SO:VII). Våra intuitiva bedömningar får stöd av sökningar i olika modernare korpusmaterial. Därför behövs det såväl en utmönstring av befintliga ord/betydelser som en komplettering med i sammanhanget nya ord/betydelser i SO-databasen inför SO₂.

Undersökningen visar också att det finns en variation när det gäller hur medicinrelaterade ord/betydelser redovisas i SO-databasen, dvs. med avseende på artikelinnehållet. En jämförelse av ett antal artiklar med tanke på val av primärt uppslagsord, val av betydelsekomponenter, precision och begriplighet utfaller ibland till SO:s fördel, ibland till fördel för någon av de båda fackspråkliga resurserna MedOrd och MeSH. Vidare framgår det att redaktörerna bakom en allmänspråklig ordbok har svårt att hålla jämna steg med utvecklingen inom olika fackområden och fackspråk, dvs. att uppnå en saklig och språklig korrekthet i ordbokens artiklar. Slutligen är det en utmaning att finna en balans mellan precision och begriplighet i fråga om ord/betydelser med tillhörighet till olika områden liksom att välja perspektiv för sådana artiklar.

Avslutningsvis vill vi också peka på två frågeställningar som vår undersökning tangerar. Den första gäller innehållet i ordboksartiklar och vilka encyklopediska upplysningar som en allmänspråklig ordbok bör meddela när mer fackspråkliga resurser finns tillgängliga, i det här fallet MedOrd och MeSH (jfr Svensén 2004:353–362). Den andra frågeställningen avser omfattningen och kvaliteten på det empiriska underlaget för fackspråkliga inslag i allmänspråkliga ordböcker, i det här fallet medicinska korpusar (jfr Bowker 2018:162–164; Humbley 2018:342). De medicinska delkorpusar som ingår i Språkbanken/Korp är förhållandevis små och därtill numera något åldersstigna. Här finns det alltså ett utvecklingsbehov, eftersom allmänspråkliga ordboksprojekt måste ha tillgång till uppdaterade underlag, såväl allmänspråkliga som fackspråkliga.

Litteratur

Ordböcker och termdatabaser

Lindskog, Bengt I. (2014a): *Medicinsk miniordbok*. 8 uppl. Lund: Studentlitteratur.

Lindskog, Bengt I. (2014b): *Medicinsk terminologi*. 6 uppl. Lund: Studentlitteratur.

MedOrd = Medicinsk ordbok. <<http://medicinskordbok.se/>> (mars 2018).

MeSH = Svensk MeSH. <<https://mesh.kib.ki.se/>> (mars 2018).

SO (2009) = *Svensk ordbok utgiven av Svenska Akademien*. Stockholm: Norstedts (i distribution).

SocTerm = Socialstyrelsens termbank. <<http://termbank.socialstyrelsen.se/>> (mars 2018).

svenska.se = Svenska Akademiens ordböcker. <<https://svenska.se/>> (mars 2018).

Annan litteratur

Andreassen, Kristin (2010): *Anvendeligheden af lange nominalkomposita, oversat fra engelsk til dansk, i medicinsk fagsprog*. København: Copenhagen Business School. <http://studenttheses.cbs.dk/bitstream/handle/10417/1486/kristin_andreassen.pdf> (mars 2018).

Atkins, B. T. Sue & Michael Rundell (2008): *The Oxford Guide to Practical Lexicography*. Oxford: Oxford University Press.

Béjoint, Henri (1988): Scientific and Technical Words in General Dictionaries. I: *International Journal of Lexicography* 1:4, 354–368.

Bowker, Lynne (2018): Lexicography and terminology. I: Pedro A. Fuertes-Olivera (ed.): *The Routledge Handbook of Lexicography*. Abingdon: Routledge, 158–170.

- Dahlgren, Sven & Hans Nyman (1996): Förord. I: Hans Nyman & Svenska Läkaresällskapet (red.): *Medicinens språk*. Stockholm: Almqvist & Wiksell Medicin/Liber, 11–12.
- Gotti, Maurizio (2003): *Investigating Specialized Discourse*. Bern etc.: Peter Lang.
- Holmér, Åsa (2008): Rubella eller röda hund — vad ska vi välja? Exempel från arbetet med språkliga riktlinjer för Snomed-projektet. Presentation vid Svensk-finskt översättarseminarium Vår Gård, Saltsjöbaden, 11–12 september 2008. <https://www.kotus.fi/files/1080/Microsoft_PowerPoint_-_Rubella_eller_roda_hund.ppt.pdf> (mars 2018).
- Humbley, John (2018): Specialised dictionaries. I: Pedro A. Fierres-Olivera (ed.): *The Routledge Handbook of Lexicography*. Abingdon: Routledge, 334–350.
- insulin.se = insulin.se: Diabetes – en folksjukdom. <http://www.insulin.se/Startsida_insulin/Om-diabetes/> (mars 2018).
- Jessen, Annette (1996): The presence and treatment of terms in general dictionaries. Ottawa: Université d'Ottawa – University of Ottawa. <<https://ruor.uottawa.ca/handle/10393/4427>> (mars 2018).
- Malmgren, Sven-Göran (1999): Att göra en enspråkig definitionsordbok mer produktionsinriktad – exemplet Nationalencyklopedins ordbok. I: Peter Slotte, Pia Westerberg & Eva Orava (red.): *Nordiska studier i lexikografi* 4. Helsingfors: Nordiska föreningen för lexikografi, 285–290.
- Malmgren, Sven-Göran (2009a): Från *Nationalencyklopedins ordbok* (1995–96) till *Svensk ordbok utgiven av Svenska Akademien* (2009). Med tillbaka- och sidoblickar. I: *LEDA-Nyt* 47, 14–20.
- Malmgren, Sven-Göran (2009b): On production-oriented information in Swedish monolingual defining dictionaries. I: Sandro Nielsen & Sven Tarp (red.): *Lexicography in the 21st Century: In honour of Henning Bergenholtz*. (Terminology and

- Lexicography Research and Practice 12.) Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins, 93–102.
- Medicinskt fackspråk i skrift. Råd och riktlinjer* (2010). Version 1 2010-03-05 Läkartidningen, Socialstyrelsen, Svenska Läkarsällskapet, Terminologacentrum TNC. <<http://www.tnc.se/produkt/medicinskt-facksprak-i-skrift/>> (mars 2018).
- NE = *Nationalencyklopedin*. <<http://ne.se>> (mars 2018).
- Nielsen, Sandro (2015): Legal Terms in General Dictionaries of English: The Civil Procedure Mystery. I: *Lexikos* 25, 246–261. <<http://lexikos.journals.ac.za/pub/issue/view/83>> (mars 2018).
- Pettersson, Tom (2017): Det svenska medicinska språket. I: *Terminfo* 2017:1. <<http://www.terminfo.fi/sisalto/terminfo-12017-371.html>> (mars 2018).
- Språkbanken/Korp. <<https://spraakbanken.gu.se/korp/>> (mars 2018).
- Svensén, Bo (2004): *Handbok i lexikografi. Ordböcker och ordboksarbete i teori och praktik*. 2 omarbet. och utökade uppl. Stockholm: Norstedts Akademiska Förlag.
- Vårdhandboken.se = Vårdhandboken, Rutiner [Avvikelse- och riskhantering]. <<http://www.vardhandboken.se/Texter/Avvikelse--och-riskhantering/Rutiner/>> (mars 2018).

Hans Landqvist
 universitetslektor, docent
 Institutionen för svenska språket
 Göteborgs universitet
 Box 200
 SE-405 30 Göteborg
 hans.landqvist@svenska.gu.se

Emma Sköldberg
 universitetslektor, docent
 Institutionen för svenska språket
 Göteborgs universitet
 Box 200
 SE-405 30 Göteborg
 emma.skoeldberg@svenska.gu.se

Indlæring af fagtekstproduktion på fremmedsprog: om fagordbøger som prædeterminerede læringsværktøjer

Patrick Leroyer & Henrik Køhler Simonsen

This article discusses the role of specialized dictionaries for foreign-language text production in learning situations. First, we carried out a controlled experiment with ten test subjects. The test subjects were asked to produce a LinkedIn sales text and the experiment generated a total of ten screen recordings, ten texts, ten self-assessments and ten rubric feedback sheets. Second, we analyzed the data and found that specialized dictionaries are not, as one would normally expect, used by students to communicate, but to learn how to communicate.

1. Indledning og problem

Dette bidrag handler om, hvordan fagordbøger til fremmedsproglig fagtekstproduktion rummer et stort læringspotentiale som med fordel kan integreres og udnyttes leksikografisk. For behovet for at lære at producere gode fagtekster, specielt på fremmedsprog, er stort. Undervisning i fagtekstproduktion indgår også i mange kommunikationsuddannelser rundt om i verden. Bidraget beskriver et nyt studie i vores forskning i leksikografisk brugeradfærd og ligger i direkte forlængelse af de undersøgelser og indsigter, vi tidligere har diskuteret i f.eks. Leroyer & Simonsen (2018), hvor vi analyserede studerendes brugeradfærd og anvendelse af sprogresourcer og ordbøger.

I forlængelse af de undersøgelser, som vi tog udgangspunkt i i Leroyer & Simonsen (2018), gennemførte vi i efteråret 2017 en række nye undersøgelser. På basis af analyser af disse nye empiriske

data indså vi, at vi her har at gøre med et relativt uopdyrket område inden for fagleksikografien: nemlig at studerende kan anvende fagordbøger til at blive bedre til at skrive og dermed understøtte deres læring. Litteraturen synes dog allerede at pege på det, i hvert fald implicit, idet det f.eks. fremgår af Fuertes-Olivera (2018:275), at fagordbogen også kan indeholde “texts for improving users’ writing skills” og “hyperlinks to open data sources”. Så teorien efterlyser altså elementer, der gør en bedre til at skrive.

Vores data synes at vise, at når studerende er i en læringsituation, så er skrivning både kognition og metakognition i form af refleksioner om deres egen læring. Vores data synes også at vise, at kommunikation (det at skrive) er tænkt ind som et læringsredskab. De studerende lærer, som i dette eksperiment, om markedet ved at skrive om markedet, om virksomheder ved at skrive om virksomheder og om virksomhedskommunikation ved at skrive en LinkedIn-artikel om en innovativ læringsplatform til brug på universiteter.

Tekstproduktion som læringsituation er en kognitiv proces, da de studerende ikke skriver for at kommunikere, men for at lære at kommunikere. Det var en erkendelse, som vi kom til, efter at vi havde analyseret skærmoptagelser, tekster, selv-evalueringer etc. Men før disse erkendelser definerede vi følgende fire forsknings-spørgsmål, som har styret vores empiriske arbejde samt teoretiske overvejelser:

- A. Hvad kendetegner brugeradfærden under produktion af fagsproglige tekster på fremmedsprog i en specifik fagsproglig læringsituation?
- B. I hvilket omfang kan og bør skelnen mellem kommunikativt og kognitivt orienterede brugersituationer opretholdes, når brugeren i kombination anvender både fagleksikografiske og ikke-fagleksikografiske online sprog- og tekstressourcer som led i en læringsproces?

- C. Hvordan kan fagordbøger videreudvikles for at blive endnu mere brugerdeterminerede værktøjer i sådanne specifikke læringsituationer?
- D. På hvilken måde kan erkendelser fra vores data anspre til en funktionel videreudvikling af de teoretiske præmisser for koncipering af fagordbøger?

2. Metode

Vi rekrutterede ti forsøgspersoner på kandidatuddannelsen i International Business Communication på Copenhagen Business School i efteråret 2017. Med forsøget ønskede vi at undersøge brugeradfærden under tekstproduktionsprocesser på engelsk i et læringsmiljø under anvendelse af flersprogede fagleksikografiske ressourcer samt online sprog- og tekstressourcer. Vi var interesserede i at få større indsigt i selve læringsprocessen, inklusive de metakognitive processer, hvilket vi gjorde ved at inddrage de studendes selvevaluering baseret på en rettevejledning, som i øvrigt også blev anvendt efterfølgende i forbindelse med underviserens feedback til de studerende.

Forsøgspersonerne fik først udleveret en case med en specifik opgave. Dernæst fik forsøgspersonerne instruktioner om at tænde deres skærmoptager og derefter skrive en salgsorienteret LinkedIn-artikel om et specifikt produkt. Endelig fik forsøgspersonerne besked på, at uploade både skærmoptagelse og selve teksten samt at foretage en selvevaluering af deres egen performans ved hjælp af rettevejledningen. Forsøget gav således ti skærmoptagelser af ca. en times varighed, ti tekster på ca. en side, ti selvevalueringer og endelig ti feedbackskemaer fra underviseren, hvilket samlet set udgør vores empiriske fundament.

3. Eksisterende teoretiske tilgange

En diskussion af en række teoretiske tilgange er en forudsætning for at kunne analysere vores empiriske data og for at kunne bidrage med nye teoretiske overvejelser. For det første argumenteres for at leksikografien i særlig grad synes at basere sig på en skarp skelnen mellem to grundlæggende forskellige situationer, hvori ordbøger kan være til nytte, se f.eks. Tarp (2006:58). Tarp skelner mellem hhv. kommunikative situationer (dvs. situationer, hvori der opstår et problem i forbindelse med en igangværende eller planlagt kommunikation) og kognitive situationer (dvs. situationer, hvori der er et ønske om at få viden om et emne). Denne skelnen er helt central for funktionslæren.

Denne skarpe skelnen i funktionslæren opretholdes stadig, nu ti år senere, som det vil fremgå af f.eks. Bergenholtz & Agerbo (2017:35-36), som hhv. beskriver kommunikative og kognitive situationer således:

Communicative Situations: the need to get information which in a specific situation is necessary in order to accomplish successful communication

- situation in which a person needs help to understand parts of a text
- situation in which a person needs help to formulate parts of a text
- situation in which a person needs help to translate parts of a text

Cognitive Situations: the need in a specific situation to acquire knowledge which you do not already have

- situation in which a person needs to acquire knowledge

about a specific (singular) phenomenon or about a more complex theme

- situation in which a person has a goal-oriented need to learn something, either on his/her own or by being taught by someone.

Det centrale i ovenstående er frasen “need to learn something”, dvs. at det anerkendes, at man kan befinde sig i en situation, hvor læring er det underliggende behov. Situationerne beskrives således af Bergenholtz & Agerbo (2017:24):

When we use the word situation, it refers to a time at which a certain information need occurs. Such a situation may occur as a result of another situation and thereby be a part of a course of events. Of course, such a situation is related to the preceding situations in the same course of events.

Med andre ord – situationer er altafgørende og afløser dynamisk hinanden, ligesom både kommunikative og kognitive situationer veksler, som beskrevet af f.eks. Fuertes-Olivera & Tarp (2015:67-68), som skriver, at “the needs may be either cognitive, when it is a question of background knowledge, or communicative when it is ‘merely’ a question of reading, transferring, reproducing and revising the text.”

Denne beskrivelse omhandler oversættelse, men oversættelse er en særlig form for tekstproduktion, hvorfor vi mener, at den også gælder for “almindelig” tekstproduktion, der ligeledes inkluderer lignende faser.

Litteraturen omfatter desuden allerede en række bidrag om såkaldt lørnerleksikografi, f.eks. Tarp (2006:201-320), som foreslår en specifik teori for lørnerordbøger. Tarp (2006) er dog, som anført ovenfor, baseret på den skarpe skelnen mellem hhv. kommunikative og kognitive situationer, men som det fremgår af vores data, sy-

nes denne skelnen ikke altid at være retvisende i praksis, i hvert fald når det omhandler tekstproduktion i en undervisningssituation.

Vores data synes at pege på at en såkaldt kommunikativ situation, som at producere en tekst på fremmedsprog som led i en nøje didaktisk tilrettelagt øvelsesaktivitet, snarere tjener et andet formål end selve kommunikationen, nemlig at den studerende i skriveprocessen tilegner sig viden om markedet, genren og produktet, altså viden om fagkommunikation og dertil knyttede færdigheder i at anvende denne viden i praksis. Det kommunikative kan anses som en katalysator for videnstilegnelsen, og vi argumenterer for, at en skelnen mellem hhv. kommunikative og kognitive situationer ikke i sådanne læringssituationer synes at være relevant. Det er kognition alene – og metakognition – der er styrende for inddragelse og udnyttelse af de fagleksikografiske ressourcer.

4. Tekstproduktionssituationer af en særlig art

Som allerede anført, efterlyser den eksisterende teori om tekstproduktionsprocesser tekster og andre ordbogselementer, som kan hjælpe brugeren med at blive *bedre* til at skrive (dvs. læring). Dette baner klart vejen for en større vægtning af læringssituationer og læringsprocesser og dermed en læringsorienteret tilgang til koncipering af fagordbog til fagtekstproduktion.

I en oversættelsessituation, som den Fuertes-Olivera (2018:275) beskriver, er oversættelse både præget af kommunikation og kognition – og der er tale om situationer, der afløser og påvirker hinanden indbyrdes. Der er en dialektisk relation mellem kommunikative og kognitive situationer, hvilket i sig selv ikke er overraskende nyt.

Vores forståelse derimod er, at indlæringsprocesser der knytter sig til tekstproduktion i en læringssituation styres af interne, autonome videnstilegnelsesprocesser og metakognitive reflek-

sionsprocesser under den løbende vidensanvendelse. Dette sker mens den studerende løser sin tekstproduktionsopgave. Det skal præciseres, at disse læringsprocesser også finder sted eksternt, når underviseren fx gennemgår skrivevejledninger eller retoriske strategier for tekstproduktion af bestemte typer tekster eller tekstgenerer. Den indlæring, der finder sted under de interne, autonome tekstproduktionsprocesser, spiller dog en væsentlig rolle, og dette har stor betydning ikke alene for inddragelse af, tilgang til og anvendelse af leksikografiske ressourcer, men også for koncipering af særlige leksikografiske ressourcer til netop disse situationer. Der findes altså tekstproduktionssituationer, som ikke er kommunikative situationer, men derimod rene kognitive situationer, og som teorien indtil nu endnu ikke har behandlet, da tekstproduktionssituationer hovedsageligt anses som enten rene eller blandede kommunikative situationer. Vores forsøgspersoner befinder sig i en læringsituation og i et læringsrum, der styrer videnstilegnelse og -anvendelse og den dertil tilknyttede informationssøgning i en stadig vekselvirkning med den fremmedsproglige skriveproces. Vi har dermed at gøre med det, vi vil kalde tekstproduktionssituationer af en særlig art, som ikke hører ind under kommunikationssituationer, men under kognitive situationer.

Det vil altså sige, at forsøgspersonerne under løsning af opgaven lærer om

- selve emnet for tekstproduktion (didaktik, software) på fremmedsprog
- afsender- og modtagerforhold (konsulentvirksomhed, samarbejdspartnere, potentielle kunder, konkurrenter) på fremmedsprog
- medieforhold og medieplatform (LinkedIn) på fremmedsprog
- genrestruktur og genrekonventioner (LinkedIn-opdateringer) på fremmedsprog

- retorik, argumentation, standardfraser
- fagtermer for at kunne reproducere disse fremover (ved eksamen, mhp. fremtidig job etc.)
- øvrige, egnede leksikalske og fraseologiske ressourcer.

Det egentlige mål er ikke at kommunikere, men at lære og at blive bedre til at skrive, kommunikere og forbedre ens kommunikationskompetencer. Så indlæring finder altså sted under selve tekstproduktionen. Det er selve videnstilegnelsen og -anvendelsen, der styrer alle aspekter af tekstproduktionen og inkluderer også metakognitive refleksioner både før, under og efter.

Vi kan konkludere, at fremmedsproglig tekstproduktion i en læringsituation både er kognition og metakognition – og at kommunikation således blot er tænkt ind og instrueret som læringsredskab. Figur 1 illustrerer, hvordan den studerende i en læringsituation lærer om egne kognitive processer ved at forholde sig metakognitivt gennem refleksioner, løbende retning og selvevaluering og om, hvordan den studerende lærer at lave skriftlig markedsorienteret virksomhedskommunikation gennem indlæring af specifik skrivning af en LinkedIn-artikel som genre.

Figur 1: Tekstproduktion i en læringsituation er kognition.

Denne ændrede forståelse af tekstproduktionsprocesser medfører en ændring af vores forståelse af de leksikografiske processer.

5. Resultater og analyse

Analysen af de empiriske data gav os en række interessante indsigter, fordi vi fik adgang til data, som både gav os indblik i de studerendes proces (skærmoptagelserne), produkter (teksterne) og refleksioner (selvevalueringerne), ligesom vi kunne sammenligne de studerendes selvevalueringer med vores egne evalueringer (feedback). Vi vil i det følgende beskrive de ti forsøgspersoners bruger- og søgeadfærd og uddrage særligt interessante indsigter i forhold til behandlingen af vores forskningsspørgsmål. Tabel 1 viser en oversigt.

Nr.	Adfærd	Nr.	Adfærd
1	Producerer engelsk tekst Postediterer engelsk tekst Læser "About us" på virksomheds hjemmeside Læser virksomheds LinkedIn-side Ser video på virksomheds hjemmeside	2	Læser om genren på siden "How to write at LinkedIn" Læser tekstressourcer på internettet Producerer engelsk tekst Slår ord op i Google Translate Postediterer engelsk tekst
3	Aktiverer online-ordbøger Producerer engelsk tekst Slår ord op i V&B, BNC og ØKON Slår ord op i Google Translate Postediterer engelsk tekst	4	Producerer engelsk tekst Bruger indbygget stavkontrol i Google Docs Læser case-opgave Postediterer engelsk tekst

5	Producerer engelsk tekst Slår ord op i Google Translate Slår ord op i BNC Slår ord op i Wiktionary Postediterer engelsk tekst	6	Producerer engelsk tekst Læser caseopgave Slår ord op i Google Translate Postediterer engelsk tekst
7	Producerer engelsk tekst Læser caseopgave Slår ord op i Google Translate Postediterer engelsk tekst	8	Producerer engelsk tekst Bruger indbygget stavekontrol i Word Slår ord op i Google Translate Postediterer engelsk tekst
9	Producerer engelsk tekst Læser online-tekster om blog posts Læser gammel opgave Slår ord op i V&B Postediterer engelsk tekst	10	Læser online-tekster om blog posts Skriver dispositionen for en LinkedIn-artikel Producerer engelsk tekst Slår ord op i V&B

Tabel 1: Oversigt over forsøgspersonernes adfærd.

Bruger- og søgeadfærden hos f.eks. forsøgsperson nr. 1 er kendetegnet ved først og fremmest at være fokuseret på at levere en tekst hurtigt og derefter at bruge tid på post-editering. Under post-editeringen anvender vedkommende derimod meget tid på at tilegne sig viden om virksomheden, markedet og genren. Personen foretager ingen opslag i hverken fagordbøger eller tekstressourcer, men bruger virksomhedens hjemmeside og LinkedIn-profil.

Bruger- og søgeadfærden hos f.eks. forsøgsperson nr. 2 derimod er kendetegnet ved først at undersøge alt om genren. Vedkommende bruger over halvdelen af tiden til forud for løsning af opgaven at læse om genren og om sproget i LinkedIn-artikler. Først efter lang tid starter forsøgspersonen med at producere selve teksten og slår gentagne gange op i Google Translate og Wiktionary. Forsøgsperson 2 bruger ganske lidt tid på post-editeringen.

Endelig er bruger- og søgeadfærden hos forsøgsperson nr. 3 interessant, fordi vedkommende slet ikke undersøger hverken virksomhed, marked eller genre. Forsøgsperson 3 er derimod udelukkende sprogligt orienteret og koncentrerer sig udelukkende om det sproglige. Forsøgsperson 3 foretager påfaldende mange opslag i forskellige onlineresourcer, især Google Translate og BNC, men også i ordbøger.

6. Diskussion og forslag til nye fagleksikografiske teser

Ifølge funktionsteorien anses tekstproduktion som en arketypisk kommunikativ situation. Men som det fremgik af beskrivelsen af tre udvalgte forsøgspersoners informationssøgnings- og skriveprocesser ovenfor, så er den omtalte type af tekstproduktion indlejret i en kognitiv situation, hvor selve målet er læring, og ordbogsopslag samt øvrige opslag spiller en væsentlig rolle i de forskellige læringsprocesser. Tekstproduktionen kan ses som den arena, hvor på videnstilegnelse finder sted. Som vi så i forsøget, så skriver de studerende ikke for at kommunikere, de skriver for at lære at kommunikere. De slår ikke ord op for at skrive, men for at lære at skrive. Det fremgår især tydeligt af brugeradfærden hos forsøgsperson 1 og 2, som begge bruger meget tid på at lære om hhv. virksomheden, markedet, genren, argumentationen og det anvendte sprog.

Det er derfor den kognitive læringsituation, hvori målet er opnåelse af specifikke kompetencer, der styrer vekselvirkningen mellem informationsøgnings- og tekstproduktionsprocesser. Informationer søges løbende gennem ordbogsopslag og øvrige opslag, behandles, reflekteres, indarbejdes, kvalitetssikres og evalueres. Forsøgspersonernes bruger- og søgeadfærd viste klart, hvordan studerende arbejder i en læringsituation og for den sags skyld også, hvordan alle vi andre lærer i lignende situationer.

Forsøgsperson 1 og 2 f.eks. undersøger og reflekterer – dog på forskellige tidspunkter i processen – over hvad det er for en virksomhed og hvordan man skriver til det pågældende medium, og derefter producerer de en tekst på fremmedsprog.

De indsigter, vi har fået gennem denne undersøgelse, kan derfor meget vel tænkes at have stor betydning for design og udvikling af genrebaseerede lærerfagordbøger til specifikke læringssituationer. I dette tilfælde er der tale om virksomhedskommunikation på fremmedsproget engelsk og sådanne lærerordbøger bør derfor indeholde stærkt varierede og integrerede, specifikke leksikalske datasæt, strukturerede tekstlige datasæt (korpora, dokumentssamlinger, skrivevejledninger og nøje udvalgte links til åbne tekstressourcer).

Den teoretiske skelnen mellem kognitive og kommunikative situationer anfægtes principielt ikke, og tekstrelaterede aktiviteter kan fortsat ses som kanoniske kommunikationssituationer og processer (hvori der også kan indgå kognitive situationer), men dette sker vel at mærke kun i det omfang kommunikation er et mål i sig selv!

Den teoretiske skelnen ændres derimod i kombinerede situationer med videnstilegnelse og direkte afledte vidensanvendelser, hvor kognition og metakognition er styrende for tekstskrivningsprocesserne og dermed også for tilrettelæggelse af de leksikografiske data, der har til formål at understøtte disse. Dette har følgende store konsekvenser for den måde fagordbøger til tekstproduktion konciperes på, så de i langt højere grad kan matche de specifikke læringssituationer i tekstproduktionen, som de har til formål at bistå.

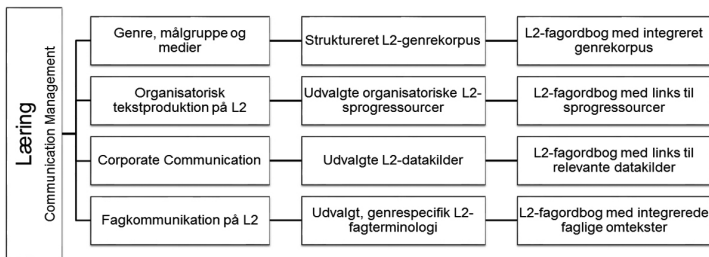
Figur 2 viser sammenhængen mellem hhv. læringsmål, studieaktiviteter og læringsaktiviteter, og det er denne sammenhæng vi anvender som udgangspunkt for vores forslag til koncipering af læringsunderstøttende fagordbøger.

Figur 2: Læringsmål, studieaktiviteter og læringsaktiviteter.

De læringsmål, som på forhånd var defineret for det kursus, som testpersonerne kom fra, bliver således realiseret vha. en række udvalgte studieaktiviteter (f.eks. videnstilegnelse, diskussion, produktion, kollaboration, analyse, øvelse) og læringsaktiviteterne er de aktiviteter, man som underviser gennemfører med de studerende for at understøtte de udvalgte studieaktiviteter (f.eks. skriftlige opgaver, analyser og diskussion i klassen etc.) for ultimativt at indfri læringsmålene.

Og det er her, at nye læringsunderstøttende fagordbøger, som målrettet er konciperet til at understøtte specifikke studieaktiviteter og dermed også de helt konkrete læringsaktiviteter, kan spille en helt afgørende rolle. Figur 3 illustrerer, hvordan læringsunderstøttende, genrebaserede fagordbøger for fremmedsproglig tekstproduktion kunne konciperes.

Figur 3: Model for læringsunderstøttende, genrebaserede fagordbøger for fremmedsproglig tekstproduktion.

Kigger vi nu på kurset Communication Management, som alle testpersonerne blev rekrutteret fra, som eksempel, så peger læringsmålene på, at de studerende skal lære noget om genre og retoriske strategier, fagsproglig tekstproduktion, virksomhedskommunikation som genre og endelig fagsproglig tekstproduktion på engelsk, jf. CBS (2018).

Disse læringsmål fremgår i omskrevet form i anden kolonne i figur 3. I henholdsvis kolonne 3 og 4 anføres, hvorledes disse læringsmål kunne understøttes ved at udbygge specifikke, læringsunderstøttende, leksikografiske ressourcer som f.eks. en L2-fagordbog med integreret genrekorpus, eller en L2-fagordbog med integrerede links til relevante organisatoriske sproressourcer.

Ved at gå baglæns og først identificere læringsmålene, derefter studieaktiviteterne og til sidst læringsaktiviteterne, så bliver det muligt at udvælge præcis de leksikografiske elementer, der kan understøtte en optimal læringsproces i et specifikt kursusforløb.

Der argumenteres for, at fagleksikografien bør spille en fremtrædende rolle i læringsindsatsen. Ikke kun som et hjælpemiddel, der kan til- eller fravælges, men som en integreret og uundværlig del af læringsprocessen og som en vigtig del af den forretningsmodel, som ordbøger kunne hvile på, jf. i øvrigt Simonsen (2016), som behandler forretningsmodellen i leksikografi. Et lignende emne omtales af Kernerman (2013:1), som konstaterer, at ordbøger i stigende grad går fra håndgribelige til virtuelle artefakter, og at de helt naturligt skal integreres i de teknologier vi som mennesker anvender, herunder også læringsplatforme.

Det kan naturligvis indvendes, at vores forslag er for vidtgående, fordi de tænker fagleksikografien ind i læringsprocesser. Et argument kunne være, at vores tanker ikke vil kunne overleve mødet med praksis. Vi fastholder dog, at den leksikografiske tilgang til at udvælge, strukturere og sikre effektiv adgang til data, vil udgøre en stor styrke i en tid, hvor alle skal lære nyt, ligesom moderne teknologier rent faktisk allerede gør det muligt at indarbejde lærings-

understøttende leksikografiske elementer i allerede eksisterende læringsplatforme.

Fagordbøger til fagtekstproduktion, herunder også strukturerede fagleksikografiske data som input til integrerede e-lærings-systemer, er som det er fremgået af diskussionen ovenfor, prædeterminerede til læring. På basis af vores empiriske studier og vores teoretiske overvejelser vil vi afslutningsvis fremsætte følgende seks fagleksikografiske teser med fokus på fagordbøger konciperet til indlæring af fagtekstproduktion.

1. Fagordbøger er, medmindre de er konciperet til læring, ikke særlig relevante for fagfolk, da disse i deres egenskab af at være fageksperter normalt behersker faget og dermed ikke har behov for fagleksikografiske data som støtte til udøvelse af deres hverv.
2. Fagordbøger til indlæring af fagtekstproduktion, herunder også på fremmedsprog, er særlig relevante for fagfolk under uddannelse eller videreuddannelse og bør naturligt indgå i deres uddannelser.
3. Fagordbøger til indlæring af fagtekstproduktion, herunder også på fremmedsprog, er særlig relevante for uddannelse af semifagfolk, dvs. folk som ikke er fagfolk, men som er dybt afhængige af faglig viden til indlæring af fagkommunikation – fx translatører, der lærer at arbejde med jura, økonomi, teknik uden at være jurister, økonomer eller ingeniører – og skal lære dele af et fag og dets kommunikation for at kunne løse fagkommunikationsopgaver og kvalitetssikre disse.
4. Fagordbøger til indlæring af fagtekstproduktion, herunder også på fremmedsprog, er prædeterminerede til at udvikle sig og blive brugt som specifikke læringsinstrumenter i specifikke læringssituationer, herunder også som læringsledsagere under livslang læring.

5. Fagordbøger til indlæring af fagtekstproduktion, herunder også på fremmedsprog, kan med fordel blive centrale læringsinstrumenter på specifikke e-læringsplatforme, der samler og linker til relevante lærings- og evalueringsressourcer i øvrigt.
6. Fagordbøgers værdi som læringsinstrumenter er direkte proportional med graden af deres specificitet – dvs. jo mere målrettede de er til det specifikke læringsmiljø, f.eks. som en integreret del af et bestemt kursus i fagtekstproduktion på fremmedsprog – jo mere effektive er de som læringsinstrumenter.

Vi er overbeviste om, at de fagleksikografiske ressourcer skal integreres i værdikæden – her læringsværdikæden. Og i det øjeblik det sker, så vil de leksikografiske opslagsværkers rolle ændre sig fra at være ofte lidt antikvariske artefakter, som brugerne sagtens kan undvære og i stigende grad vælger fra, til at være en helt uundværlig del af det at lære.

7. Konklusion

At lære og at lære at lære for at omstille sig hurtigt er i øjeblikket på dagsordenen overalt i videns- og informationssamfundet. Her kan fagleksikografi spille en central rolle. For at spore os ind i denne rolle har vi på basis af en analyse af vores datasæt udviklet en række overvejelser om læringsunderstøttende fagordbøger.

På spørgsmålet om, hvad der kendetegner brugeradfærden under produktion af fagtekster på fremmedsprog i en specifik fagsproglig læringsituation viste de empiriske data, at en stor del af brugerne overvejende var optagne af at tilegne sig viden om mediet, markedet, organisationen, produktet og de retoriske virkemidler, før de overhovedet startede med at producere teksterne.

På spørgsmålet om, hvorvidt vi stadig bør operere med en skarp skelnen mellem kommunikativt og kognitivt orienterede brugersituationer i forbindelse med tekstproduktion, har vi gennem analysen af de empiriske data og vores teoretiske overvejelser kunne fastslå, at det i en læringsituation ikke længere giver mening at opretholde en sådan skelnen. De empiriske data viste entydigt, at en tilsyneladende kommunikativt orienteret situation (at skrive en tekst) i realiteten kan være rent kognitivt orienteret, og at det i høj grad handler om at lære at skrive en tekst fremfor at producere en tekst. Dette kan blandt andet observeres i søgeadfærd, når brugeren i kombination anvender både fagleksikografiske og ikke-fagleksikografiske online sprog- og tekstressourcer som led i en læringsproces og efterfølgende gør disse til genstand for metarefleksioner. Derfor har vi valgt at introducere begrebet 'fagtekstproduktion af en særlig art'.

På spørgsmålet om fagordbøger kan videreudvikles for at blive endnu mere brugerorienterede værktøjer i sådanne specifikke læringsituationer har vi umiddelbart kunnet konstatere, at det i høj grad er tilfældet. I diskussionen ovenfor foreslog vi på basis af vores analyse en model for udvikling af læringsunderstøttende fagordbøger til fagtekstproduktion, hvilket også hænger sammen med vores sidste forskningsspørgsmål om, hvorvidt vores indsigter kunne anspore til en funktionel videreudvikling af de teoretiske præmisser for koncipering af fagordbøger med den beskrevne funktion. Vi præsenterede dette som første skridt hen imod en fuldt integreret og læringsmålstyret fagordbog, der både vil kunne understøtte læringsprocesserne omkring fagtekstproduktion på fremmedsprog og fungere som direkte input til disse. Afslutningsvist samlede vi vores refleksioner i seks metaleksikografiske teser til fordel for en sådan integration.

Der er uden tvivl behov for yderligere forskning i læringsunderstøttende fagordbøger og i hvordan fagleksikografien kan blive fuldt integreret i specifikke læringsaktiviteter. Vores næste

undersøgelser vil afsøge relevansen og performansen af teoretiske modeller for udvikling af sådanne læringsunderstøttende fagordbøger, så vi mere præcist kan definere og optimere grundvilkårene for fremmedsproglig fagtekstproduktion af en særlig art i et fagleksikografisk perspektiv.

Litteratur

Ordbøger og andre leksikografiske ressourcer

BNC = *The British National Corpus*, version 3 (BNC XML Edition). 2007. Distributed by Bodleian Libraries, University of Oxford, on behalf of the BNC Consortium. <<http://www.natcorp.ox.ac.uk/>> (april 2018).

V&B = Herman Vinterberg & C.A. Bodelsen: *Dansk-engelsk. Gyldendals Røde Ordbøger*. København: Gyldendal. <<http://ordbog.gyldendal.dk.esc-web.lib.cbs.dk>> (april 2018).

Wiktionary = *Wiktionary, the free dictionary*. Wikimedia Project. <<https://en.wiktionary.org/wiki/Wiktionary:Main>>.

ØKON = Annemette Lyng Svensson: *Økonomisk Ordbog Engelsk-Dansk/Dansk-Engelsk*. Samfundslitteratur. <<http://ordbog.gyldendal.dk.esc-web.lib.cbs.dk>> (april 2018).

Anden litteratur

Bergenholtz, Henning & Heidi Agerbo (2017): Types of Lexicographical Information Needs and their Relevance for Information Science. I: *Journal of Information Science Theory and Practice* 5(3), 15-30.

CBS (2018): KAN-CICOO1008U Communication Management. I: <<http://kursuskatalog.cbs.dk/2017-2018/KAN-CICOO1008U.aspx?lang=en-GB>> (april 2018.)

- Fuertes-Olivera, Pedro A. (2018): Dictionaries for text production. I: Pedro A. Fuertes-Olivera (ed.): *The Routledge Handbook of Lexicography*. Abingdon: Routledge, 267-283.
- Fuertes-Olivera, Pedro A. & Sven Tarp (2015): *Theory and Practice of Specialised Online Dictionaries. Lexicography versus Terminography*. Berlin/Boston: De Gruyter Mouton.
- Kernerman, Ilan (2013): Dictionary *n. Obsolete?* I: *Kernerman News* 21, 1. <https://www.kdictionaries.com/kdn/kdn21_2013.pdf> (august 2018).
- Leroyer, Patrick & Henrik Køhler Simonsen (2018): Sprogresourcer kontra ordbøger: hvad er bedst? I: *Nordiske Studier i Leksikografi* 14. Reykjavík: Nordisk Forening for Leksikografi, 186-194.
- Simonsen, Henrik Køhler (2016): *Hvor er forretningsmodellen? En analyse af de forretningsmæssige udfordringer i forlags- og informationsindustrien med særlig fokus på opslagsværker*. MBA-afhandling. Institut for Økonomi og Ledelse. Aalborg Universitet.
- Tarp, Sven (2006): *Leksikografien i grænselandet mellem viden og ikke-viden: Generel leksikografisk teori med særlig henblik på lærerleksikografi*. Doktorafhandling. Handelshøjskolen i Århus.

Patrick Leroyer
 lektor, PhD
 Aarhus Universitet
 Jens Chr. Skous Vej 4
 DK-8000 Aarhus C
 pl@cc.au.dk

Henrik Køhler Simonsen
 ekstern lektor, PhD, MBA
 Copenhagen Business School
 Dalgas Have 15
 DK-2000 Frederiksberg
 hks.msc@cbs.dk

Inför revideringen av SAOB. Fackspråk och fackspråksbeteckningar i går, i dag och i morgon

Pär Nilsson & Bodil Rosqvist

In this article we examine technical language in the Swedish Academy's dictionary (SAOB). How is the description carried out today and how has it been done over the years? A proposal is presented for how the description should be accomplished in a revised edition of the dictionary, here called SAOB2. A major restriction on the use of technical language labels is proposed.

1. Inledning

Ordbok över svenska språket utgiven av Svenska Akademien (SAOB) är efter drygt 120 år snart ett färdigställt ordboksverk. Sedan det första häftet av ordboken gavs ut 1893 har mycket hunnit hända både inom lexikografin och språkvetenskapen, och också inom språket som sådant. Det här innebär att ordboken är i behov av att uppdateras och revideras på flera områden.

Alltsedan SAOB-projektet inleddes har såväl fackspråk som allmänspråk utgjort beskrivningsobjektet. Som redaktören Hjelmqvist uttryckte det i sin presentation av ordboken (1893:53) skulle den ”omfatta de olika språken i språket: jordbruksarbetarens och fiskarens, så väl som geologens och filosofens”. Specialister inom olika yrken och vetenskaper fick i uppdrag att samla in yrkesuttryck och ”lärda ord” från de olika fackvetenskaperna och hantverken, och fungerade som sakkunniga vid ordboksartiklarnas utformande.

En viss förskjutning har skett i synen på SAOB:s uppgifter (se

bl.a. Larsson 2009:40f.), och vad gäller beskrivningen av facktermer har de långtgående specialiseringar som skett inom de flesta ämnesområden medfört att de ursprungliga ambitionerna dämpats något. Numera betraktas det knappast som möjligt för en och samma ordbok att beskriva alla ”språk i språket”. Specialiseringarna har medfört att fler termer än tidigare måste lämnas åt specialordböcker.

I skrivande stund arbetar sig SAOB-redaktionen framåt i alfabetet mot slutmålet, bokstaven ö, men ett planeringsarbete inför en kommande revidering har också påbörjats. Arbetet tar sikte på en ny upplaga av ordboken, här kallad SAOB₂, som endast kommer att publiceras i digitalt format. För detta syfte har bl.a. ett antal arbetsgrupper med olika ansvarsområden tillsatts inom redaktionen. En av dessa grupper har fackspråksbeskrivningen i ordboken som sin huvuduppgift, och gruppens arbete tar sin utgångspunkt i studien i föreliggande artikel.

Syftet med studien är att inventera principerna för hur fackspråksbeskrivningen i SAOB ser ut nu och att diskutera hur den kan se ut i framtiden: vilket fackspråk är det som beskrivs? Hur beskrivs det? Vad är rimligt att göra i en reviderad upplaga av ordboken?

Artikeln är disponerad enligt följande. Efter detta inledande avsnitt följer ett teoretiskt bakgrundsavsnitt där de språkliga strukturerna i fackspråk diskuteras på ett allmänt plan (avsnitt 2). I avsnitt 3 och 4 diskuteras hur fackspråk hanteras och beskrivs i SAOB. Slutligen diskuteras möjliga vägar framåt i avsnitt 5.

2. Vad är fackspråk?

Innan vi riktar blicken mot hur fackspråksbeskrivningen ser ut i SAOB:s ordboksartiklar i praktiken behöver vi ställa oss ett par principiella frågor: vad avses egentligen med termen *fackspråk* och

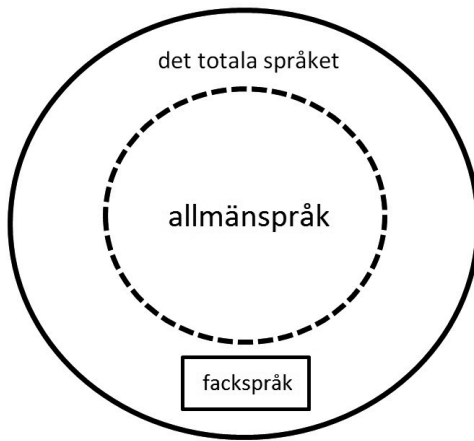
varför är det överhuvudtaget relevant att beskriva sådant språk i allmänordböcker? Termen fackspråk är nämligen inte entydig, utan kan användas lite olika i olika sammanhang. Fackspråklighet går att diskutera ur flera perspektiv och vi vill särskilt framhålla två sätt att se på saken, på ett rent allmänt plan (jfr Ralph 1980). Det första innebär att vi tänker oss förhållandet mellan fackspråk och allmänspråket som en skala med två ytterpoler. Det handlar då om specificitet – från ytterst specificerat i fackspråksänden till vagt och allmänt i allmänspråksänden (se figur 1).

Figur 1: Skalan allmänspråk–fackspråk.

Verbet *gära*, 'gm oxiderande smältning i flam- eller blästerugn befria (råkoppar, stundom rånickel) från föroreningar', hör exempelvis snarare hemma i fackspråk än i allmänspråk, medan *värma upp* får betraktas som ett allmänspråkligt uttrycksätt. Att det är frågan om en skala implicerar dock att gränserna mellan ytterpolerna är oskarpa.

För det andra kan fackspråk betraktas som en del av en större helhet, som ett språk i språket. Vi tänker oss då fackspråk som en klart avgränsad del av det totala språket, tydligt åtskild från allmänspråket (se figur 2; jfr Ralph 1980:164). Om målet i ett lexikografiskt perspektiv är att beskriva de centrala delarna av det totala språket ingår fackspråk som ett särskilt område som det gäller att förhålla sig till.

Figur 2: Fackspråk som en del av det totala språket.

Ur detta perspektiv noterar vi att det föreligger grundläggande skillnader i den språkliga strukturen mellan fackspråk och allmänspråk, dels i fråga om hur betydelser utvecklas, dels i fråga om hur de semantiska komponenter som konstituerar betydelserna struktureras. Fackspråk är nämligen strikt reglerat, bestämt och fastlagt. De kategoriska gränserna befinner sig i fokus: hur skiljer sig termen från andra termer? Vad exakt betyder ordet, och vad betyder det inte? Fackspråkets stramare och mer fixerade struktur är förstuds en följd av dess funktion. För att kunna uttrycka sig så precist som möjligt inom ämnessfären krävs en väldefinierad och stringent begreppsapparat.

Allmänspråket är däremot mer organiskt – betydelser utvecklas naturligt, bl.a. genom metaforer, metonymier och betydelseutvidgningar, och i regel inte genom aktiva beslut i språkgemenskapen. Allmänspråklig betydelseutveckling kan således beskrivas som ett historiskt förlopp, medan fackspråkliga betydelser ofta saknar kronologi – även om de i regel inte heller är konstanta över tid, utan ersätts eller specificeras när behovet finns. Vidare gäller för

allmänspråket att ords centrala betydelseinnehåll är i fokus; den semantiska analysen kretsar här ofta kring kärnbetydelser och typiska drag (jfr Svensén 2004:278). För ord i allmänspråket är vanligen inte den exakta betydelsen avgörande, utan snarare vad ordet betyder i normala fall, i vardagliga kommunikationssituationer (jfr t.ex. Rosch 1978, Taylor 2003). Gränsen mot närliggande betydelser är otydlig.

I teorin är skillnaden mellan strukturerna tydlig, men vid en analys i praktiken kan det vara svårt att separera dem båda. Språkbrukarna använder sig ju av material både från fackspråk och allmänspråk – fackpersoner uttrycker sig förstås även med hjälp av allmänspråket och i allmänspråket förekommer också facktermer (med mer eller mindre fackmässig ackuratess). Man växlar mellan strukturerna och strukturerna överlappar delvis varandra. Ett problem som kan uppstå i språksituationer till följd av det här är missförstånd – talare och lyssnare förstår helt enkelt inte varandra. Att beskriva gränsen mellan fackspråk och allmänspråk i ordböcker är därför relevant och upplysande.

Slutligen ska sägas att vid sidan om specificitet och struktur är förstås ett ords relation till ett givet ämnesområde avgörande för om det ska betraktas som fackspråk eller ej. Facktermer är knutna till vissa fackområden och förekommer frekvent i för dessa representativa facktexter. Men också i det här avseendet är fackspråkighet en gradfråga. Ralph (1980) diskuterar fackspråk i samband med uppbyggnaden av Lexikalisk databas (Språkdata). Han lyfter det faktum att vissa ord, s.k. ”plusord”, är överrepresenterade i facktexter utan att i sig vara facktermer i egentlig mening (dvs. de används inte exklusivt inom det aktuella facket) (Ralph 1980:167).¹ Inom de flesta fackområden lånar man också metoder

1 Ralph (1980:168–171) undersöker facktermer i en arkeologisk facktext och identifierar som sådana bl.a. *bautasten*, *båtyxa*, *elöt* och *fornborg*. Samtidigt noteras en överrepresentation för ord som *bark*, *datera*, *period*, *uddig* som inte i sig betraktas som (arkeologiska) facktermer (s.k. plusord).

och tekniker från andra discipliner, vilket i sin tur medför att även terminologi lånas in. Resultatet blir att det är svårt att bedöma till vilket fackområde en fackterm egentligen hör. Även om ursprung-
 et vanligen är ett specifikt fackområde hör samma fackterm på ett naturligt sätt till flera.

3. Fackspråklighet och fackspråksbeskrivningar i SAOB

I SAOB används i dag 172 olika fackbeteckningar, exempelvis *bot.*, *med.*, *zool.* osv. Dessutom förekommer den allmännare beteckningen ”i fackspr.”²

Det är inte helt självklart vad det huvudsakliga syftet med fackspråksangivelserna i SAOB är. Två olika huvudsyften kan urskiljas: 1) att signalera att ordets användning (i den aktuella betydelsen) är begränsad till experters språk inom visst område, dvs. närmast att likställa med en bruklighetsuppgift, eller 2) att ange inom vilken sfär ordet används (i det aktuella fallet), såsom en del av betydelsebeskrivningen. Ibland tillmäts det första av dessa syften störst vikt i SAOB, ibland det andra. Det faktum att syftet med fackspråksangivelserna i SAOB inte är tydligt formulerat har medfört att fackspråksbeteckningar inte anges på ett helt konsekvent sätt i ordboken.

När artikeln *UMBELLAT* inleds med beteckningen *bot.*, dvs. *botanisk term* (se figur 3), kan beteckningen delvis jämföras med en bruklighetsuppgift. Den talar om att användningen av ordet *umbellat* är begränsad till botaniskt fackspråk. Beteckningen signalerar vidare att ordet befinner sig i den precisa delen av skalan. Därmed indikeras också att det finns en specifik och fastslagen definition för användningen, med tydliga semantiska gränser.

2 Det går även att kombinera dessa båda slag av beteckningar och man kan således stöta på formuleringar som ”(i fackspr., särsk. *relig.*)”.

bot. individ l. art av familjen Umbelliferae (i modern botanisk systematik vanl. benämnd: Apiaceae), flockblommiga växter; i pl. äv. om familjen. **EUPHRASÉN** *Barthelemi* 174 (1795). Ett stycke ifrån oss satt i blomflocken på en umbellat en buskskvätta. **ROSENIUS** *Naturst.* 69 (1897). Umbellaterna utgöra en stor .. och väl karakteriserad familj, som tillhör isynnerhet den norra tempererade zonen. **SKÄRMAN** *Forssell* 45 (1902).

Figur 3: Fackspråksangivelsen *bot.* i artikeln UMBELLAT från saob.se. Artikelns början och relevant textavsnitt har markerats.

Detta är däremot inte fallet när ord som *korv*, *potatismos* och *soppa* åsätts fackspråksbeteckningen *kok*. (som ska utläsas *term inom kokkonsten*, dvs. *matlagningsterm*). I dessa fall ska beteckningen snarast antyda ordens betydelse genom att tala om vilken semantisk sfär ordet tillhör. I många fall kommer denna information emellertid fram även på annat sätt. Att ordet *soppa* ingår i sfären *mat* framgår av definitionen 'maträtt av flytande konsistens [...]', vilket strängt taget gör fackspråksangivelsen överflödig. Andra ord inom samma sfär saknar också beteckning, så t.ex. *biff*, *mos*, *nudel* och *sylt*.

Ibland tycks fackspråksbeteckningar med beskrivande syfte mer befogade, t.ex. när en fackbeteckning inte kompletteras av en definition. Sammansättningarna *ostgratäng* och *potatismos* definieras exempelvis endast indirekt genom beteckningen *kok*.

1) jordart (se d. o. **1 a**) bestående av jämförelsevis små, i regel mer l. mindre runda, gm vittring l. mekanisk sönderdelning av bergarter bildade mineralkorn (bergartsfragment) som icke (l. i obetydlig grad) äro sammankittade, i fråga om kornstorlek i regel motsatt dels: grus (med grövre korn), dels: mo (med finare korn); särsk. om sådan jordart (tillhörande de kvartära bildningarna o.) huvudsakligen bestående av kvarts o. (i mindre mängd) fältspat; äv. om liknande material åstadkommet på teknisk väg gm krossning av sten o. d. (i sht förr äv. av malm); i fackspr. särsk. om jordart l. material med en bestämd korndiameter (numera i regel 0,2–2 mm). *Fin, grov, strid sand. Vit, gul, röd sand. Man strör sand på vägar vid isigt vägslag. Pojken satt och silade sand mellan fingrarna. Slipa, skura med sand.*

Figur 4: Fackspråksangivelse i artikeln SAND från saob.se. Artikelns början och relevant textavsnitt har markerats.

Kanske är fackspråksangivelsen mest nödvändig i de fall då en allmänspråklig användning måste skiljas från en fackspråklig. Angivelsen signalerar då att man rör sig mellan den allmänspråkliga strukturen och den fackspråkliga.

I fall som SAND (se figur 4 ovan) använder lekmannen och fackmannen samma ord, men med (delvis) olika betydelse. Dyliga exempel är vanliga i SAOB. Den fackspråkliga betydelsen utgör här en del av en större helhet och det är frågan om en specialanvändning av det allmännare begreppet.

Förhållandet kan också vara det omvända. Ett ord eller en betydelse som ursprungligen var en fackterm kan ha spridit sig till och etablerat sig i allmänspråket, och i samband med detta börjat användas oprecist eller mer eller mindre felaktigt. Även sådana fall kan markeras i SAOB, i regel med formuleringen ”i icke fackmässigt spr.” (se exemplet SPASM i figur 5).

1) i sht *med.* sjukligt tillstånd bestående i av viljan oberoende, häftig muskelsammandragning l. rörelse, kramp(ryckning); stundom närmande sig bet.: krampanfall l. konvulsion l. grimas; ofta i uttr. *ha* l. *få spasmer* (jfr **2 b**), särsk. (i icke fackmässigt spr.): *ha kronisk, monoton kramp, vanl. lokaliserad till ansiktet, facialkramp*; i sht i pl. *Ha spasmer i ansiktet, benen.*

Figur 5: Fackspråksangivelse i artikeln SPASM från saob.se. Artikeln är beskuren och relevant textavsnitt har markerats.

Fackspråkighet är, som påtalats tidigare, en gradfråga och i de mest fackspråkliga fallen föreligger alltså dels en fackterm (påträffad i facktexter), dels en redaktionell fackbeteckning, dels (vad som avses att vara) en fackdefinition. I mindre klara fackspråkliga fall finns olika möjligheter för redaktörerna att gardera sin beskrivning. Således påträffas i ordboken ofta sådana formuleringar som ”i sht³ i fackspr.” eller ”i sht *med.*” (så t.ex. i exemplet SPASM

3 i sht = i synnerhet

ovan), men man kan även stöta på explicita beskrivningar av s.k. plusord (jfr avsnitt 2 ovan). Exempelvis inleds definitionen av *VIT*, adj.² 1 *e a* med skrivningen ”(i sht i zoologiskt fackspr.)” (se figur 6). Formuleringen anger – till skillnad från förkortningen *zool.* – inte att det rör sig om en zoologisk fackterm, utan snarare att det är frågan om en användning av ordet som är överrepresenterad i zoologisk facktext.

a) (i sht i zoologiskt fackspr.) i fråga om art l. varietet av djur (jfr *b*), särsk. i förb. med dels *hakvinge*, *häger*, *kornnask*, *silkesapa* (förr äv. *slevgåås*, *spannmålsmal*), se under resp. huvudord, dels *elefant* (se **ELEFANT 1**), *ibis* (se **IBIS**, sbst.¹), *kakadua* (se **KAKADU**), *korall* (se **KORALL**, sbst.¹ **3**), *myra* (se **MYRA**, sbst.² **1 c**), *orm* (se **ORM 1 f**), *pelikan* (se **PELIKAN 1**), *räv* (se **RÄV**, sbst.¹ **1 d e**), *stork* (se **STORK**, sbst. **1**), förr äv. *rapphöna* (se **RAPPHÖNA 1 c**), *sjöbjörn* (se **SJÖ-BJÖRN 1**).

Figur 6: Angivelse av plusord i artikeln *VIT*, adj.² 1 *e a*, från saob.se. Artikeln är beskuren och relevant textavsnitt har markerats.

4. Mer om fackspråksbeskrivningen i SAOB – de olika beteckningarna

Som nämnts ovan ingår 172 fackspråksbeteckningar i SAOB:s nuvarande arsenal. Dessa har inte varit konstanta i hela verket. Några av dem har tillkommit under ordbokens utgivningsperiod, samtidigt som andra har mönstrats ut.

Av de cirka 60 äldre fackspråksbeteckningar som har utgått genom åren har några helt enkelt ersatts av en annan benämning; *apotekarterm* har bytts ut mot *farmakologisk eller farmaceutisk term* och *sockerbageriterm* mot *konditorterm*. Andra beteckningar har samordnats och lyfts till en mer generell nivå. *Militärmedicinsk term* särskiljs exempelvis inte längre från *medicinsk term* och de tidigare separata ämnesbeteckningarna *skjutkonst*, *skjutvapen*,

vapenhistoria och *vapenlära* ingår alla i det mer övergripande ämnesområdet *vapen och vapenhistoria*. Utöver detta har beteckningar avseende termer inom äldre hantverk som *snörmakeri*, *timmermansarbete* och *vagnmakeri* uttrangerats, liksom termer inom andra verksamhetsområden som med tiden fått minskad betydelse i vårt samhälle, som exempelvis *kavalleri* och *missionshistoria*.

Även bland de beteckningar som fortsatt ingår i ordbokens arsenal finns några ämnesområden representerade som tycks kunna betraktas antingen som föråldrade eller som alltför specialiserade eller perifera, och därmed tämligen överflödiga. Beteckningarna för följande 17 verksamhetsområden har alla använts mindre än tio gånger i SAOB: *bildhuggarkonst*, *brevduvor* och *duvavel*, *brännvinsbränning*, *egyptologi*, *filateli*, *frenologi*, *genetik*, *glasmästeri*, *histologi*, *kopparslageri*, *korgmakeri*, *körsnärsarbete*, *metafysik*, *paleontologi*, *paleozoologi*, *plåtslageri* och *rättsfilosofi*. Beteckningen *spårvägsterm* har använts något fler än 10 gånger, men endast i artiklarna SPÅR och SPÅRVÄG.

Det är oklart varför just beteckningarna för hantverken *snörmakeri*, *timmermansarbete* och *vagnmakeri* har mönstrats ut från listan, medan däremot beteckningar som *färgarterm*, *handskmarkarterm*, *hattmakarterm* och *repslagarterm* fortfarande innefattas. Parallellt med dessa specificerade beteckningar förekommer också, alltsedan projektets start, den mer generella etiketten *hantverkarterm*.

Även inom ämnesområdet sport förefaller utbudet av beteckningar något tillfälligt sammansatt. I dagens förteckning ingår *fäktningsterm*, *gymnastikterm*, *term inom ridkonsten* och den mer generella beteckningen *sportterm*. Etiketterna *idrottsterm* och *term inom simsporten* har funnits tidigare, men mönstrats ut. Med tanke på hur många sporter som finns (var och en med sitt speciella ordförråd) är det anmärkningsvärt att just fäktning, gymnastik och ridkonst specificeras, men inga andra. Förmodligen hänger detta ihop med den framskjutna ställning dessa (från det militära

livet utgående) idrottsgrenar hade i det svenska samhället i slutet av 1800-talet då riktlinjerna för SAOB:s redigering drogs upp.

Några av de fackområden som utvecklats under 1900-talet har tillfogats SAOB:s förteckning, exempelvis *datalogi*. För de fackspråk som saknar egen beteckning ges den generella uppgiften ”i fackspråk”.

Ovan konstateras att flera fackbeteckningar förekommer mindre än tio gånger i SAOB. Ett sådant exempel är alltså beteckningen *filateli* (förkortad *filat.*) som endast anges två gånger, nämligen för orden *originalgummi* och *tandning*. *Originalgummi* uppges betyda ’den ursprungliga gummeringen på ett frimärke’, och definitionen för verbalsubstantivet *tandning*, som återfinns i artikeln *TANDA*, lyder (med uttydda förkortningar) ’uppsättning av tänder, med (sådana eller sådana) tänder försedd kant, särskilt (*filat.*) i fråga om frimärke’. Andra ord som skulle kunna ses som specialtermer inom filatelin har emellertid inte åsatts etiketten *filat.* Substantivet *tand* har en generell beskrivning som även kan omfatta fackspråkliga användningar (som dock inte nämns explicit): ’utskjutande eller uppstickande mindre del på ngt’. Att ordet förekommer i frimärkssammanhang sägs med hjälp av språkexemplet ”tänderna på ett frimärke” från Östergrens *Nusvensk ordbok* (1954). På samma sätt kan de generella definitioner som ges på orden *massvara* och *vattenmärke* implicit innefatta även fackspråklig användning om frimärken. I andra artiklar kommer det filatelistiska sammanhanget fram redan i definitionen, men utan angivelse av fackspråklig etikett. Definitionen av ordet *helsak* lyder exempelvis ’av frimärkssamlare använd benämning på hela och obesurna frankokouvert, brevkort, kortbrev och dylikt’. Det är svårt att avgöra huruvida skillnaderna i beskrivning beror på att orden faktiskt har olika tyngd i fackspråk eller om de bara är en tillfällig följd av vilka exempel som råkar finnas i ordbokens excerptmaterial.

När det gäller att tolka och förstå de olika fackbeteckningarna föreligger en del hinder för läsarna som ordboksredaktionen har

att ta itu med. Exempelvis är de förkortningar som används ofta svåra att uttyda. Att *ärftl.* betyder 'term inom ärftlighetsläran' och *bef.* 'term inom befästningskonsten' är på inget sätt självklart för läsaren. I dylika fall bör förkortningen rimligen förtydligas, antingen genom att (delvis) lösas upp eller genom att digitalt länkas till en klickbar förklaring.

Vidare har stavningen i beteckningarna ibland hunnit förändras under ordboksprojektets gång. Detta innebär att t.ex. *bergv.* (*term inom bergväsendet*) fram till 1962 (också) kunde stavas *bärgv.* i ordboken, och att *hovsl.* (*hovslagarterm*) även har förkortats *hofsl.* Detta är förstås inte helt lyckat, men å andra sidan relativt enkelt att åtgärda i en ny upplaga av ordboken.

Att vissa områden är väldigt specificerade och finfördelade innebär också att deras motsvarande etiketter ibland överlappar varandra innehållsligt och att det är svårt att dra gränsen mellan de olika områdena. I SAOB förekommer både beteckningarna *ekonomisk term*, *kameral term*, *term inom bankväsendet* och *bokförings-term* – var gränsen går i de här fallen är svårt att säga, både för läsaren som ska förstå och för redaktören som ska beskriva.

Sammanfattande kan sägas att obalans råder när det gäller i vilken mån fackspråk inom olika ämnesområden kategoriseras och etiketteras i SAOB (vilket förstås inte alls är anmärkningsvärt med tanke på ordbokens långa utgivningstid). Vidare blandas mycket specifika beteckningar med mer generella sådana på ett, ur ett nutida perspektiv, slumpartat sätt. Även själva formen hos etiketterna växlar och är inte sällan otydlig.

5. Fackspråksbeskrivningen i framtiden

Efter denna genomgång av fackspråksbeskrivningen i SAOB står det klart att den behöver förbättras, förtydligas och förenklas i många avseenden. Den vinst en idealisk systematik skulle innebära

för användarna av SAOB2 måste dock vägas mot den arbetsbörda den skulle medföra för redaktionen. Att genomföra alltför stora förändringar, som innebär att ordboksinnehållet måste omdanas helt och hållet, är inte rimligt utifrån detta perspektiv.

Vi har konstaterat att det måste betraktas som en omöjlig uppgift för en och samma ordbok att beskriva alla ”språk i språket” från 1521 fram till i dag. Samtidigt har vi noterat att den fackspråkliga strukturen delvis överlappar den allmänspråkliga och att det i praktiken kan vara svårt att skilja den ena från den andra, vilket betyder att fackspråksbeskrivningarna i ordboken fyller en viktig funktion när det gäller att klargöra skillnader mellan de olika strukturerna. Det är också rimligt att fackbeteckningar med stor spridning i allmänspråket ska kunna slås upp i en allmänspråklig ordbok. Det gäller således att hitta en lämplig nivå för i vilken utsträckning fackspråklig terminologi ska beskrivas i SAOB2. En riktlinje skulle kunna vara att facktermer som (frekvent) används i läroböcker på grundnivå, dagstidningar och fackböcker som riktar sig till allmänheten i regel ska gå att finna i ordboken.

Med tanke på SAOB:s historiska perspektiv kan det emellertid vara befogat att beskriva fackspråkliga ord och användningar från äldre tid i större utsträckning än moderna sådana. När det gäller äldre fackspråk vill vi därför förorda att också ord och användningar från snävare fackkretsar förtecknas och förklaras. I fråga om moderna termer kan vi hänvisa till specialordböcker, men det kan vara svårt eller omöjligt att slå upp de äldre facktermerna någon annanstans.

5.1. Beskrivningssätt och arbetsmetod

Inför revideringen av SAOB skulle vi vilja se en kraftigt förkortad lista över fackspråksbeteckningar, endast omfattande mer grundläggande ämnesområden samt den generella angivelsen ”i fackspråk”. Det är dessutom viktigt att de fackbeteckningar som an-

vänds är begripliga. Svårförståeliga förkortningar bör förlängas, döpas om eller länkas till en uttydning.

Vilka områden som ska betraktas som grundläggande kan delvis avgöras genom att de olika beteckningarnas respektive frekvens i SAOB undersöks. Naturligtvis kommer vi också att kunna dra lärdom av andra ordboksprojekt. Enligt Þorbergsdóttir (2018) är de mest frekvent behandlade fackområdena i *Íslensk orðabók* exempelvis zoologi, botanik, biologi, medicin och grammatik (inklusive metrik)⁴, och i ISLEX områdena biologi, medicin och juridik. Även Eek (2018) diskuterar olika ämnesområdens respektive vikt, då i fråga om *Det Norske Akademis ordbok* (NAOB). En tumregel bör vara att fackområden som många kommer i kontakt med, och som berör människors vardag, ska beskrivas extra utförligt och även representeras av en fackbeteckning.

Ämnenas räckvidd skulle kunna utökas genom att flera kategorier samordnas och lyfts till en mer generell nivå. *Odontologi*, *obstetrik* och *oftalmologi* kan exempelvis ingå i den överordnade kategorin *medicin*. Sällan använda beteckningar som exempelvis *brännvinsbränning*, *filateli* och *plåtslageri* skulle istället utgå helt, och ersättas av metatext av typen ”i fråga om brännvinsbränning” (etc.).

Vi föreslår också att fackspråksetiketternas syfte ska vara att fungera som bruklighetsmarkör, dvs. att signalera att ordets användning (i den aktuella betydelsen) i stort sett är begränsad till experters språk inom ett visst område. Etiketter i den nuvarande upplagan av SAOB som inte har detta syfte, utan snarare sätts ut för att ringa in ordets betydelsfär, som exempelvis i artiklarna *KORV* och *SOPPA*, skulle således strykas. Betydelsfären bör framgå på annat sätt. Detta skulle medföra en radikal minskning av antalet fackspråksangivelser.

Att ett ämnesområde företräds av en fackbeteckning i SAOB

4 Även i SAOB är dessa områden väl företrädna och hamnar rimligtvis högt upp på listan över de mest frekventa fackområdena.

bör förslagsvis innebära att ordförrådet inom det aktuella området är någorlunda konsekvent beskrivet och att centrala termer inom området representeras (till en viss punkt eller nivå, om förhållandet mellan allmänspråk och fackspråk betraktas som en skala). Redaktionen har redan nu kontakt med ett antal ämnesexperter. Kanske vore det möjligt att genom ett fördjupat samarbete med dessa upprätta termlistor som kan säkerställa större konsekvens och rimlig utförlighet i den språkliga beskrivningen för varje enskilt ämnesområde. För vissa ämnesområden går det också att använda redan utarbetade, och allmänt tillgängliga, termlistor. SAOB:s historiska perspektiv utgör dock en försvårande dimension. Det är långt ifrån alla experter som kan uttala sig om facktermers utveckling över tid. I fråga om det äldre språket måste vi således i större utsträckning förlita oss på det insamlade excerptmaterialet när det gäller urval och beskrivning. Materialet från 1500- till 1800-talet är å andra sidan betydligt mer heltäckande än materialet från 1900- och 2000-talet (med sitt allt mer specialiserade fackspråk).

Förändringar av listan över fackbeteckningar och av principerna för när de ska synas i artiklarna innebär att många artiklar behöver justeras. Ibland räcker det att stryka eller ändra en fackbeteckning. I en del fall kan det även bli aktuellt att tillföra definitionen en fackbeteckning som saknas. Andra gånger krävs också en modifiering av definitionen.

5.2. Avslutande ord

Vi har här skisserat en möjlig väg mot en mer balanserad och systematisk fackspråksbeskrivning i SAOB. Hur än riktlinjerna gällande fackspråk kommer att se ut inför revideringen kommer arbetet troligtvis att behöva göras i flera steg. Förändringar som är förhållandevis lätta att utföra kan implementeras först, medan mer krävande uppgifter troligen måste skjutas på framtiden.

SAOB₂ kommer att vara under ständig utveckling, och många revideringsuppgifter måste trots allt ses som betydligt angelägnare än beskrivningen av fackspråk, så t.ex. tillägg av uppslagsord som saknas och revidering av föråldrade definitioner.

Om vi såhär i planeringsstadiet tillåter oss att tänka helt fritt, utan praktiska hänsyn, skulle vi önska att en indelning i ämneskategorier av samtliga uppslagsord i SAOB kunde göras innan revideringsarbetet tog sin början (såsom har gjorts för *Oxford English Dictionary* i *The Historical Thesaurus of the OED*). En sådan grund skulle underlätta det interna arbetet mot större balans och konsekvens, inte bara vad gäller fackspråk utan även vad gäller ord tillhörande det allmänna ordförrådet som kan knytas till ett visst ämnesområde. Kvaliteten på ordboksinnehållet skulle därmed höjas betydligt. Ur ett användarperspektiv skulle en ämnesindelning dessutom innebära att det blev möjligt att söka ord utifrån betydelse, och inte bara utifrån form.

En mer modest och realistisk ambition, som med all sannolikhet kommer att kunna förverkligas, är att fackbeteckningarna märks upp och görs sökbara i SAOB₂. De ord som då kan sökas fram via en viss beteckning kommer på intet sätt att motsvara det samlade ordförrådet inom det aktuella ämnesområdet, men med de uppstramade principer för fackspråksbeskrivningen som föreslås här skulle de åtminstone utgöra en homogen grupp, nämligen ord (inom ämnesområdet i fråga) som befinner sig nära den specificerade fackspråkliga ytterpunkten på skalan mellan allmänspråk och fackspråk.

Litteratur

Ordböcker

Historical Thesaurus of the OED online. <public.oed.com/historical-thesaurus-of-the-oed> (maj 2018).

Íslensk orðabók (2007). Reykjavík: Edda.

ISLEX = *ISLEX-ordboken*. Huvudredaktör: Þórdís Úlfarsdóttir. Reykjavík: Árni Magnússon-instituttet for islandske studier. <islex.is> (maj 2018).

NAOB = *Det Norske Akademis ordbok*. Oslo: Det Norske Akademi for Språk og Litteratur & Kunnskapsforlaget. <naob.no> (maj 2018).

SAOB = *Ordbok över svenska språket utgiven av Svenska Akademien (Svenska Akademiens ordbok)*, 1893–. Lund. <saob.se> (maj 2018).

Annan litteratur

Eek, Øystein (2018): Fagspråk og koding i tre norskordbøker fra Kunnskapsforlaget. I: *LexicoNordica* 25 (dena volym).

Hjelmqvist, Theodor (1893): *En ny källa för vår fosterländska odling: några anteckningar om Svenska Akademiens ordbok*. Lund: Gleerups.

Larsson, Lennart (2009): Hur märker användaren av SAOB de 110 åren mellan A och TYNA? I: *Språk och stil* NF 19, 35–52.

Ralph, Bo (1980): Hur mycket fackspråk är fackspråk? I: Sigurd Fries & Claes-Christian Elert (utg.): *Svenskans beskrivning 12. Förhandlingar vid Sammankomst för att dryfta frågor vid svenskans beskrivning 12*. Umeå, 163–172.

Rosch, Eleanor (1978): Principles of Categorization. I: Eleanor Rosch & Barbara B. Lloyd (eds.): *Cognition and Categorization*. Hillsdale New Jersey: Lawrence Erlbaum Associates, 27–48.

- Svensén, Bo (2004): *Handbok i lexikografi. Ordböcker och ordboksarbete i teori och praktik*. Stockholm: Norstedts.
- Taylor, John R. (2003): *Linguistic categorization*. 3rd ed. Oxford: University Press.
- Porbergstöttir, Ágústa (2018): Fagsprog i islandske ordbøger. Föredrag vid symposiet Fackspråk i nordiska ordböcker, Schæffergården, 11–13 januari 2018.

Pär Nilsson
redaktör
Svenska Akademiens
ordboksredaktion
Dalbyvägen 3
SE-224 60 Lund
par.nilsson@svenskaakademien.se

Bodil Rosqvist
biträdande huvudredaktör
Svenska Akademiens
ordboksredaktion
Dalbyvägen 3
SE-224 60 Lund
bodil.rosqvist@svenskaakademien.se

Íslandske fagsprogsresurser: redaktørernes hensigter og brugernes behov

Ágústa Þorbergsdóttir

This article considers the relationship between the aim of Icelandic specialised language dictionaries on the one hand and the needs of their users on the other hand. The different user groups are examined, together with the contexts in which the dictionaries are used, and the needs of individual users and user groups. The main motivations for compiling Icelandic specialised language dictionaries are analysed, and the ways in which the needs of their users are met in the dictionaries is also examined. Furthermore, current knowledge about the situation concerning the needs and wishes of users is reviewed. Finally, there is a brief discussion about the importance of compiling Icelandic specialised language dictionaries with regard to ensuring quality.

1. Indledning

I artiklen tages motivationerne bag fagordbøgernes tilblivelse under overvejelse i forhold til hvordan de gavner brugerne. Endvidere problematiseres forskellige brugersituationer og brugernes egentlige behov og hvordan dette realiseres i islandske fagsprogsresurser. Forholdet mellem fagordbøgernes hensigt og brugernes behov er ikke tidligere undersøgt i en islandsk kontekst, hvilket er formålet med denne artikel.

Min problemformulering er: Hvordan er forholdet mellem de islandske fagsprogsresursers hensigt og brugernes behov? For at kunne besvare det spørgsmål vil jeg analysere og diskutere følgende underspørgsmål:

- Hvor præcis er hensigten med de islandske fagordbøger formuleret, og hvad er redaktørernes motivation?
- Hvordan realiseres brugerbehovene i de islandske fagsprogsressurser?
- Hvordan skal redaktørerne reagere på tidligere undersøgelser om brugerbehov?

Artiklen indledes med en redegørelse for de metoder jeg anvender ved undersøgelsen. Derefter gøres der rede for hensigter med de islandske fagordbøger, motivationer bag dem og i hvilken grad der tages hensyn til de forskellige brugergrupper. Afslutningsvis beskrives resultaterne af undersøgelsen.

2. Metode

For at besvare min problemformulering bedst muligt anvendte jeg primære data som består af egne observationer af islandske fagsprogsressurser, herunder en række fagordbøger og termsamlinger.

For det første benyttede jeg mig af et register over 50 fagordsamlinger i artiklen *Íslenskar íðorðaskrár* (Baldur Jónsson 1987:21-24). Registret omfatter 60 år (1927-1987), og fagordssamlingerne er i rækkefølge efter alder. Materialet i registret er af diverse størrelser og typer, og deraf var 14 publikationer som viste sig at være nordiske fagordsprojekter hvor islandske ord er tilføjet. 14 andre publikationer viste sig at være duplikater ofte lavede af lærere i forbindelse med undervisning. Jeg sprang over de nordiske projekter da de ikke har islandske redaktører. Jeg undlod at gennemgå duplikaterne, som foruden at være svært tilgængelige har begrænset distribution. Som følge deraf er deres indflydelse formodentlig relativt lille. Resten af materialet i registret har jeg gennemgået som det fremgår af det følgende.

Angående fagsprogsmateriale publiceret efter 1987 har jeg gennemgået et register på Árni Magnússon-instituttet for islandske studiers website. Her undersøgte jeg især trykte fagordbøger, f.eks. en publikationsserie fra Islandsk sprogævn. I de fleste tilfælde findes elektronisk fagsprogsmateriale i den islandske termbank (OÍM).

Termbanken blev lanceret på webben i 1997 af Islandsk sprogsekretariat, men i 2006 overtog Árni Magnússon-instituttet dens administration. Her publiceres diverse termsamlinger fra termudvalg og andre som arbejder med fagsprog og terminologi. Der findes nu godt 60 termsamlinger i termbanken, og i forbindelse med min undersøgelse har jeg gennemgået dette materiale. Det kan dog fremføres, at der ikke findes forord eller præcise informationer i alle disse termsamlinger hvor man f.eks. kan læse om redaktørernes hensigt med dem. Min metode var at gennemgå publicerede fagordbøger, læse deres forord og eventuelle artikler om dem. Jeg undersøgte endvidere om man kan mærke motivation ud fra fagordsresurserne selv, fx hvis der medtages mange synonyme, kan det indikere, at der er tale om deskriptivt fagordsarbejde.

I maj 2017 foretog jeg en brugerundersøgelse af den islandske termbank, og resultaterne af den diskuteres i afsnit 5 (Ágústa Þorbergsdóttir 2017). Hovedformålet med undersøgelsen var at samle viden om hvordan termbanken bruges og om brugernes behov. I undersøgelsen anvendte jeg to forskellige metoder: en brugerundersøgelse med spørgeskema (i alt 302 respondenter), og en webanalyse med værktøjet Google Analytics. Brugeranalysen viste tydeligere brugernes behov, men til gengæld gav Google Analytics vigtige oplysninger om hvordan termbanken bruges og hvordan brugere finder frem til den.

3. Fagordbøgernes hensigt og motivationen bag dem

En del af denne undersøgelse af fagordbøgernes hensigt er at analysere motivationen bag dem. Fagordbøger kan undertiden have flere motivationer, og i disse tilfælde forsøger jeg at finde ud af, hvad er primær og hvad er sekundær motivation. I nogle tilfælde kan disse motivationer knyttes sammen, og det er derfor ikke muligt at afgøre hvilken motivation er primær. I min undersøgelse analyserer jeg fire slags motivationer: 1) sprogrensning, 2) sprogrøgt og udvikling af sproget, 3) dokumentation af sprogbrug og 4) som hjælpemiddel til effektiv sprogbrug.

3.1. Sprogrensning som motivation

Man kan tydeligt mærke sprogrensning som motivation i det ældste publicerede fagsprogs materiale, som var tosprogede ordlister uden definitioner. Det første islandske ordudvalg blev oprettet i 1919 af Ingeniørforeningen. Udvalgets oprindelige betegnelse var ”sprogrensningsudvalget” (Guðmundur Finnbogason 1919:53), og det bekæmpede aktivt dansk indflydelse på islandsk. Ordudvalget behandlede især fagord inden for søfartsområdet og foreslog nye islandske ord i stedet for de danske ord som var udbredte i islandsk sprogbrug. I udvalgets ordliste findes der f.eks. *hnit* for *koordinat*, *lámagn* for *horizontalintensitet* og *þvergöngutími* for *kulminationsklokkeslæt*. Karakteristisk for denne ældste termsamling var, at den skulle bidrage til afskaffelse af danske ord i islandsk.

Forestillingen om et rent sprog, hvor neologismer, der er dannede af islandske termer, foretrækkes frem for låneord, var almindelig på denne tid. Udenrigsministeriet uddelte midler til neologismearbejde i mange år og publicerede hæfterne *Nýyrði I-IV* (1953-1956) samt den tekniske ordbog *Tækniorðasafn* (1959). I neologismehæfterne fandtes der først og fremmest fagord knyttet til

søfart, landbrug og flyvning, men den tekniske ordbog indeholdt fagord andgående husbyggeri, værktøj og andre tekniske områder. Ved udarbejdelsen af disse publikationer anvendtes den metode, at islandske ord, som ikke fandtes i islandske ordbøger, blev registreret og siden oversat til andre sprog, henholdsvis dansk, engelsk eller tysk. I neologismehæfternes forord står, at her finder man nye ord der er blevet indsamlet forskellige steder, for det meste fra trykt materiale. Indsamlingen er også sket ved bistand fra fagkyndige på forskellige områder. Det ansås for betydningsfuldt at dokumentere disse ord og understøtte deres anvendelse (*Nýyrði I* 1952:3). Redaktøren af *Nýyrði III* skriver, at da det blev klart at der herskede kaos omkring anvendelsen af termer, har han prøvet at udvælge de ord som var bedst dannet og så ud til at kunne leve længst, foruden at passe på at de var i overensstemmelse med det islandske sprog. Desuden blev der dannet nye ord i stedet for låneord og ord som redaktøren anså som mindre heldige. Det fremgår ikke af redaktørens forord ud fra hvilke kriterier ordene vurderes (*Nýyrði III* 1955:3).

3.2. Sprogrøgt og udvikling af sproget som motivation

Bevaring og udvikling af sproget er de to grundelementer som islandsk sprogpolitik bygger på (jf. Íslenska til alls 2009), og det kan godt mærkes som motivation bag mange islandske fagordbøger. Der lægges vægt på at bidrage til at der altid findes et ordforråd til at imødekomme nye forhold og til sikring af at islandsk bruges på så mange områder som muligt. Dette kan tydeligt ses i arbejdet med udviklingen af ordforrådet hos mange termudvalg.

I islandske fagordbøger og termsamlinger udgivet i slutningen af det 20. århundrede er sprogrøgt stadigvæk en almindelig motivation, men nu bestræber man sig på at friholde islandsk for påvirkning fra engelsk og ikke længere dansk. Her nævnes nogle eksempler om fagordbøger, hvor de islandske ækvivalenter frem-

hæves. Det første er en EDB-termsamling (TO-1983), hvor der i forordet (TO-1983:10) siges at formålet med ordbogen er at brugerne kan anvende islandsk når de taler om EDB. Et lignende eksempel findes i en miljøteknologisk termsamling (UÍO-2007), hvor redaktøren skriver i bogens forord at termudvalgets opgave er at udvikle islandsk ordforråd for at der kunne skrives og diskuteres om bygningsingeniørvidenskab på fuldgældigt islandsk (UÍO-2007:7).

I en artikel om udarbejdelsen af en termsamling i biologi nævnes manglen på islandske termer som motivation til termsamlingens tilblivelse. Der nævnes især behovet for islandske termer i undervisningen (Þuríður Þorbjarnardóttir 2003:13).

Endnu et eksempel er en termsamling om flyvning (FO-1993) hvor redaktøren skriver i forordet, at udgaven har sine rødder i en diskussion som startede i 1985 om stigende påvirkning af engelsk på modersmålet og om at det engelske sprog prægede diskussion om flyvning i stort omfang (FO- 1993:5).

Det er ikke ualmindeligt at islandsk termordforråd udvikles på den måde at islandske ord bliver tilføjet diverse nordiske eller internationale termprojekter. I disse tilfælde drejer det sig om et organiseret termarbejde og en systematisk termdannelse inden for specifikke emneområder. Der dannes islandske ord som modsvarer fremmede ord på bestemte termlister, dvs. forudsætningen for denne udvikling er ikke at der opstår et stærkt behov i samfundet for nøjagtig disse ord.

I figur 1 vises et eksempel fra en termsamling, som det elektroniske termudvalg udarbejdede. Dette termudvalg bestemte, at ændre sine arbejdsmetoder efter midten af det 20. århundrede og basere arbejdet på et omfattende termprojekt fra Den internationale elektrotekniske kommission (IEC), som arbejder på koordinering af standarder på det elektrotekniske område rundt omkring i verden.

Úr orðasafninu <i>Raftækniorð</i>
Flokkun: 212-14-11
[íslenska] lati
[þýska] Inhibitor kk.
[enska] inhibitor

Figur 1: Et eksempel fra den islandske elektrotekniske termsamling *Raftækniorð* i termbanken OÍM.

Det islandske elektroniske termudvalg begyndte målbevidst at arbejde med det store termprojekt fra IEC og tilføje islandske termer, men bestemte endvidere, at definitionerne ikke skulle oversættes til islandsk. Termprojektet fra IEC har siden været fyldestgørende materiale for det islandske elektroniske termudvalg, men før havde termarbejdet været tilfældigt. Termer, som udvalgets medlemmer kendte, hørte, så eller dannede selv, blev diskuteret på møderne, hvor det blev bestemt hvilke termer man ønskede at medtage i samlingen (Bergur Jónsson 1991:4-5).

I figur 2 her neden for vises tilsvarende eksempel i termsamlingen fra IEC. Begrebets nummerering (212-14-11), som henviser til et bestemt felt inden for elektroteknik, holdes i den islandske termsamling i OÍM. Nummereringen er unik og ændres ikke på trods af, at termerne selv ændres.

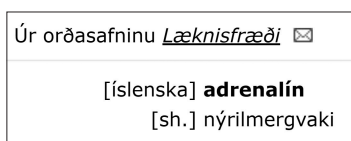
Area	Electrical insulating solids, liquids and gases
IEV ref	212-14-11
en	inhibitor substance used in small proportion to suppress a chemical reaction
fr	inhibiteur, m substance qui, utilisée en faible proportion, empêche une réaction chimique
ar	مانع
de	Inhibitor, m

Figur 2: Her vises et tilsvarende eksempel (jf. figur 1) i termsamlingen fra IEC.

3.3. Dokumentation af sprogbrug som motivation

Jeg anser at motivationen til engelsk-islandsk matematisk ordbog (EÍS-1997) i det mindste delvis er en dokumentation af termer som er i brug på det pågældende område. Det fremgår af forordet, at det er til besvær at islandske matematiske fagord ingen steder findes registrerede, hverken almindelige ord eller sjældne. Konsekvenserne er uklart sprogbrug, og for klarhedens skyld bruges derfor hellere fremmedord (EÍS-1997:v).

I fagordbøger hvor synonymymer medtages, kan det indikere at der er tale om en kortlægning eller dokumentation af fagområdets termer og begreber. Det kan give brugeren mulighed for at finde frem til et begreb, selv om vedkommende kun kender synonymet. I figur 3 vises et eksempel fra en termsamling inden for medicin, hvor en forældet term (*nýrilmergvaki*) er registreret som et synonym. Argumentet for denne fremstilling er at det kan være vigtigt at finde en forklaring hvis man støder på disse synonymymer.

Figur 3: Et eksempel fra en medicinsk termsamling i termbanken OÍM. Forkortelsen *sh.* på figuren betyder 'synonym'.

3.4. Effektiv sprogbrug som motivation

Normativt termarbejde har ifølge terminologiske teorier det grundlæggende mål at skabe klarhed i en uklar sprogbrug og dermed gøre kommunikationen mere effektiv. Konsekvent anvendelse af et fælles ordforråd anses som en forudsætning for at kommunikere og samarbejde effektivt og præcist om et bestemt fagområde.

Et eksempel på dette er den førnævnte fagordbog, UÍO-2007, (jf. afsnit 3.2), hvor synonymer er særdeles ualmindelige.

Definitioner af begreber kan også være en forudsætning for effektiv sprogbrug. Idéen om publicering af en termsamling inden for international politik og statsvidenskab opstod hos en universitetslærer under undervisning (ÍAS-2012:1), fordi det havde vist sig at studerende blandede sammen islandske termer som fx. *alþjóðavæðing* ('internationalisering') og *hnattvæðing* ('globalisering'). Med publikationen blev der forsøgt at koordinere termer og begreber, der anvendes inden for det faglige område, og dermed sigte mod effektiv sprogbrug.

4. Hvordan realiseres brugerbehovene i de islandske fagsprogsressurser?

Brugere har forskellige behov for informationer, og de kan deles op i nogle hovedgrupper efter deres faglige kompetence: fagfolk, halvfagfolk og lægfolk (Bergenholtz & Kaufmann 1997:98-99) eller: fagekspert, oversætter og lægfolk (Madsen 1999:119-121). Disse grupper er forskellige hvad angår deres viden om et bestemt fagområde og endvidere i hvilken grad de behersker det pågældende fagsprog på deres modersmål og på fremmedsprog. Brugergruppen kan have betydning for udarbejdelsen af fagsprogsressurser, det faglige niveau og hvordan emnet præsenteres og definitionerne udformes.

Her vurderes i hvilken grad der tages hensyn til de diverse brugergrupper i de islandske fagsprogsressurser og hvilke krav de skal opfylde for at kunne anvendes som et godt hjælpemiddel for brugerne. Det undersøges om man kan mærke at fagordbøger eller termsamlinger er rettet mod en speciel brugergruppe, og hvordan de svarer til dens individuelle behov.

4.1. Angivelse af ækvivalenter

Det er meget almindeligt at der i islandske fagsprogsressurser kun angives islandske termer og ækvivalenter på andre sprog, i langt de fleste tilfælde på engelsk. Her kan nævnes adskillige publicerede fagordbøger i bogform, f.eks. engelsk-islandsk økonomisk ordbog (EÍV-1990), engelsk-islandsk matematisk ordbog (EÍS-1997) og biologisk ordbog (LÍF-1997). Det samme gælder den islandske termbank; i omtrent halvdelen af dens termsamlinger angives der kun ækvivalenter til de islandske termer, men ikke definitioner (Ágústa Þorbergsdóttir 2018b:262-263). Dette er begrænsende og betyder mindre gavn for lægfolk som har brug for hjælp for at få forklaret termer de ikke forstår. I tilfælde af polysemi kan det være svært for lægfolk at vide hvilken af de anførte ækvivalenter der skal vælges hvis der mangler nærmere informationer.

For dem som har nogen indsigt i det pågældende fag, kan disse fagordbøger og termsamlinger bruges til at tjekke termer og være en hjælp til tekstforståelse og oversættelse på modersmålet. I denne sammenhæng kan det også nævnes, at i Island er der en lang tradition for at danne nye islandske ord i stedet for at bruge de internationale termer, og derfor er det vigtigt at kunne slå dem op. Disse nye islandske ord har sjældent nogen lighed med de internationale ord, f.eks. *veðurfræði* 'meteorologi'.

Fagfolk kan nok have gavn af fagordbøger og terminologiske samlinger hvor der kun angives ækvivalenter. Fagfolk har stor viden på det fagområde, de beskæftiger sig med, men derimod kan de have brug for at sikre sig, at termerne fra flere sprog dækker over det samme begreb.

4.2. Formidling af et fagligt indhold

For at brugere, som ikke er fageksperter, kan have gavn af fagordbogsartikler, f.eks. til at oversætte en tekst til ækvivalerende

islandsk tekst, må artiklen indeholde definitioner eller faglige forklaringer. Hvis der ikke findes definitioner, kan brugere som ikke har kendskab til det givne emne, let forveksle begreber. Som før nævnt mangler der ofte definitioner i det islandske fagsprogsmateriale og desuden kan formidling af et fagligt indhold mislykkes, hvis redaktører ikke er opmærksomme på, at udformningen af definitionerne passer til målgruppen. I figur 4 vises et eksempel fra en EDB-termsamling, hvor der findes links til mange andre termer i definitionen.

<p>[islenska] ritvinnsla kv.   [skilgr.] Beiting <u>gagnavinnslu</u> á <u>texta</u>, t.d. til þess að skrá, breyta, <u>raða</u>, <u>tvínná</u>, <u>heimta</u>, <u>geyma</u>, <u>birta</u> eða prenta <u>textann</u>.   [s.e.] <u>birta</u></p>
<p>[enska] text processing   [sh.] word processing</p>

Figur 4: Kompliceret definition i en EDB-termsamling. Figuren er fra termbanken OÍM hvor termsamlingen publiceres.

Definitionen i eksemplet oven for er unødvendigt kompliceret for lægfolk som heller ikke har forstand på de andre termer som definitionen også knyttes til. Den anførte term, *ritvinnsla*, er et forholdsvis udbredt ord, også blandt dem som ikke er EDB-eksperter, og for lægfolk kunne definitionen næsten være sværere at forstå end selve begrebet. Et sådant tilfælde burde få redaktørerne til at reflektere over balancen mellem brugernes sandsynlige bekendtskab til termen og definitionens kompleksitet.

Selvom definitioner af denne type, som er udarbejdede efter terminologiske principper, har til formål at gøre sprogbruget klart og effektivt, så kan man ikke ignorere det at alle disse henvisninger kan virke forvirrende for lægfolk. Fageksperter vil ikke have besvær med at forstå, men det tager mere tid for dem som samtidig behøver at forstå flere begreber i en definition.

4.3. Indlæring

Som et eksempel på et fagordsprojekt beregnet til en bestemt målgruppe kan nævnes skriftserien *Íðorðarit Stofnunar Árna Magnússonar í íslenskum fræðum* (jf. Ágústa Þorbergsdóttir 2018a). Her er der tale om små hæfter, som er rettede mod specifikke læringsmiljøer. Fem hæfter er allerede publicerede, dvs. inden for epidemiologi (ÍF-2012), statsvidenskab (ÍAS-2012) og medicin (tre hæfter) (OL-2013-2017). De to førstnævnte er alfabetisk ordnede, men de andre opdeles i systematisk ordnede dele. Formålet med denne inddeling er at klargøre forskellen mellem begreber som ligger tæt på hinanden. Det giver studerende og andre interesserede mulighed for at fordybe sig i et emne. Med forholdsvis små hæfter (det største indeholder knap 700 begreber), som stilles til gratis rådighed i en pdf-udgave, er det nemmere at danne sig et overblik over emneområdet og finde termer, som man ikke kender. De kan derfor bruges som læremidler.

4.4. Videnstilegnelse

Langt de fleste islandske fagordbøger er tosprogede. Ensprogede islandske fagordbøger er sjældne. Den juridiske ordbog *Lögfræðiorðabókin* fra 2008 er et eksempel på denne type fagordbog. Formålet er at forklare begreber som er relevante i forbindelse med love. Ordbogen vil gavne brugere som har behov for viden om juridiske begreber. De kan anvende ordbogen til formål såsom produktion af tekster på modersmålet angående rigtig termvalg.

4.5. Hjælp til tekstproduktion

Hvis en fagordbog skal kunne benyttes som hjælp til skrivning, er grammatiske oplysninger ikke mindre nødvendige end de faglige. De typer informationer, den enkelte redaktør vælger at medtage,

er antagelig betingede af de brugersituationer, som han har haft i tankerne. Sproglige oplysninger om fagord som genus, ordklasse eller kollokationer med fx præpositioner kan gavne brugere til at formulere sætninger.

I islandske fagordbøger og termsamlinger angives der sjældent grammatiske oplysninger og i det hele taget kan de ikke anses for at være et godt hjælpemiddel til tekstproduktion. Brugseksempler er endnu sjældnere. Figur 5 viser et eksempel fra en geologisk termsamling, hvor redaktøren illustrerer brug af termen *samhverfuflötur*. Eksemplerne (isl. *dæmi*) i denne termsamling er autentiske. Det kan være medvirkende til at brugerne oplever termsamlingen eller fagordbogen som en praktisk og anvendelig resurse til at producere tekster. Brugeren kan have gavn af at se fagordet anvendt i en kontekst.

[islenska] samhverfuflötur [sérsvið] Kristalla- og steindafræði [skilgr.] Speglun sem flytur tiltekna rúmmynd þannig að hún falli aftur saman við sjálfa sig. [dæmi] Þessir 9 samhverfuletir skerast í samtals þremur skurðlínum, sem tengja saman miðju gagnstæðra útlata teningsins.
[enska] mirror plane
[spænska] plano de simetría

Figur 5: Eksempel på sprogbug i den geologiske termsamling *Jarðfræði 2* som publiceres i termbanken ÓÍM.

5. Kendskab til brugerbehov

I en gennemgang af fagordbøgers hensigt og deres brugeres behov er det vigtigt at få et overblik over hvilket kendskab man allerede har til brugere og deres behov. Der mangler præcise undersøgelser af dette emne foruden en brugeranalyse af den islandske termbank foretaget i forbindelse med en undersøgelse i 2017 (Ágústa Þorbergsdóttir 2017; jf. afsnit 2). Selvom den var begrænset til brugere af den islandske termbank, kan den til en vis grad bruges som in-

dikator for brugerbehov alment hvad angår fagsprog. Resultaterne viste at studerende og oversættere er langt de største brugergrupper. Resultatet viste endvidere at termbankens primære funktion er som hjælpemiddel til brugerne ved oversættelse fra fremmedsprog til modersmål.

Selvfølgelig skal der udvises forsigtighed ved overføring af resultaterne til andre forhold, men det er interessant at få oplysninger om de største brugergrupper og det er højst sandsynligt, at det samme gælder for islandsk fagsprogsmateriale generelt.

Som tidligere nævnt er der en lang tradition i Island for at danne islandske ord i stedet for at bruge de internationale termer. Oversættere kan derfor have nytte af termsamlinger hvor der kun angives ækvivalenter, således at de kan foretage en korrekt oversættelse. Studerende kan også få gavn af at finde islandske alternativer til de internationale fagtermer af den grund at de islandske fagord er betydningsmæssigt ret gennemsigtige og kan indikere det pågældende begrebs indhold. Eksempel: *katalysator* (dansk), *catalyst* (engelsk), *hvati* (islandsk), men *hvati* er relateret til verbet *hvetja* 'fremme'.

Efterspørgslen efter informationer om fagord er stor, men det kan være svært at finde frem til islandske fagord, og der mangler tydeligvis gode fagordbøger på mange emneområder.

Brugerundersøgelsen viste at mange brugere anvender Google Translate, Wikipedia og Google for at finde frem til islandske fagord (Ágústa Þorbergsdóttir 2017:102). Google Translate er stadigvæk det eneste oversættelsesværktøj der findes for at oversætte til og fra islandsk, og desuden er det gratis og tilgængeligt for alle, der har en computer. Desværre er Google Translate af ringe kvalitet og laver ofte fejl fordi det ikke håndterer sprogets mange nuancer. I Wikipedia kan enhver oprette nye termer og lægge ind definitioner, og der er begrænsede godkendelsesprocedurer for at opretholde kvaliteten i artiklernes indhold. Det har indflydelse på pålidelighed og troværdighed.

Søgemaskiner (f.eks. Google, Bing eller Yahoo) kan finde frem til termbanker eller andre fagordsressurser på webben. I den førnævnte brugerundersøgelse viste det sig at 37 % procent af brugerne af ÓÍM har fundet den via en søgemaskine (Ágústa Þorbergsdóttir 2017:104). Alligevel skal søgemaskiner på webben bruges med forsigtighed for at finde frem til fagordsressurser fordi søgeresultaterne kan være af ringe kvalitet.

For sikring af troværdighed er det ønskværdigt at fagordbøger udarbejdes i samarbejde mellem fagfolk, som har kendskab til leksikografiske eller terminologiske teorier og arbejdsmetoder og fageksperter, f.eks. for at sikre at vigtige fagord medtages og at definitionerne er rigtige.

I Island er det i virkeligheden oftest kun fageksperter som står bag tilblivelsen af termsamlinger og andet fagsprogsarbejde. Drivkraften for eksperternes arbejde er almindeligvis baseret på deres interesse, og de deltager i et frivilligt arbejde. Hvis fagordbøger skal indeholde sproglige informationer og eksempler, bør det være anderledes. Så må der ansættes professionelle leksikografer og det kræver økonomisk støtte. Det er bedrøveligt hvis der ikke fås økonomiske midler nok til udarbejdelse af fagsprogsressurser. Det kan medføre de ubehagelige konsekvenser at Google og Wiktionary, hvor der er manglende kendskab til fagsprog og leksikografi, når endnu stærkere markedsposition blandt brugerne.

6. Konklusion

Det forskningsspørgsmål, som jeg tog udgangspunkt i, er forholdet mellem de islandske fagordbøgers hensigt og brugernes behov. Det viste sig at islandske fagsprogsressurser er af forskellig art, og der kan ligge forskellige motivationer bag dem, f.eks. sprogrøgt, udvikling af ordforråd, effektiv sprogbrug eller dokumentation af fagområdets termer og begreber. I nogle tilfælde sammenflettes

disse formål. Dokumentation af sprogbrug kan f.eks. føre til koordinering, som også kan føre til effektivt sprogbrug. Hvis termer findes registrerede, er det mere usandsynligt at der dannes endnu flere termer om samme begreber. I det ældste fagsprogsmateriale, hvor udenlandsk indflydelse på islandsk bekæmpedes, var sprogrensning en tydelig motivation. Der lægges stadigvæk vægt på at islandske termer bruges, men synsvinklen er nu snarere sprogrøgt end sprogrensning.

Ifølge min undersøgelse har de fleste brugere behov for hjælp ved oversættelse fra fremmedsprog til modersmålet. De almindelige tosprogede ordlister, som mange er uden definitioner og sproglige informationer, kan sandsynligvis være til hjælp til disse brugere, fx oversættere, for at finde islandske termer. Det begrænser dog anvendelsesmulighederne, at der sjældent angives tilstrækkelige informationer i de islandske fagsprogsressurser for at de kan bruges som værktøj til tekstproduktion. Studerende viste sig at være en stor brugergruppe, og målrettede fagordsprojekter, jf. afsnit 4.3, kan være til stor gavn for dem.

Det er ikke realistisk i et lille sprogsamfund som i Island at der publiceres specifikke fagordbøger for forskellige brugergrupper. Resultatet af et fagordsarbejde skal kunne bruges af flere eller alle brugergrupper. Derfor er det vigtigt at holde eventuelle definitioner på et niveau, som enhver i brugergruppen har mulighed for at forstå, og forsøge at dække så mange forskellige informationsbehov som muligt. Hvis niveauet på definitionerne ligger meget højt, kan det gavne eksperter med stor faglig indsigt, men derimod have den uønskede effekt at forvirre lægfolk. Min undersøgelse kan bruges til at klargøre hvilke behov fagordbøgerne skal opfylde.

Det er klart at fagordbøger med en faglig fremstilling, der både indeholder fagtermer, definitioner, sproglige informationer og desuden eksempler som også kan bruges til friere tekstproduktion på det fremmede sprog, ikke kan laves af andre end professionelle leksikografer og med hjælp fra fageksperter. Jeg anser dette for ure-

alistisk, eftersom islandsk fagsprogsarbejde i stor grad er ulønnet og frivilligt arbejde. En ændring er ønskværdig, men det kræver store resurser og en øget forståelse for fagordbøgernes betydning i det moderne informationssamfund.

Til sidst understreges det at der mangler mere præcise undersøgelser om islandsk fagsprog, f.eks. om brugernes behov for fagsprogsresurser og på hvilke emneområder der ikke findes fagordbøger.

Litteratur

Ordbøger og termresurser

- EÍS-1997 = *Ensk-íslensk stærðfræðiorðaskrá ásamt íslensk-enskum orðalykli* (1997): Reynir Axelsson (red.) Reykjavík: Íslenska stærðfræðafélagið. Háskólaútgáfan.
- EÍV-1990 = *Ensk-íslensk viðskiptaorðabók*. (1990): Önnur útgáfa endurskoðuð og aukin. Terry G. Lacy & Þórir Einarsson (red.) Reykjavík: Bókaútgáfan Örn og Örlygur.
- FO-1993 = *Flugorðasafn. Íslenskt-enskt, enskt-íslenskt*. (1993): Jónína M. Guðnadóttir (red.). (Rit Íslenskrar málnefndar 7.) Reykjavík: Íslensk málnefnd.
- ÍAS-2012 = *Íðorðasafn í alþjóðastjórn málum og stjórn málafræði. Íslenskt-enskt, enskt-íslenskt* (2012): Ágústa Þorbergsdóttir, Kristín Una Friðjónsdóttir & Silja Bára Ómarsdóttir (red.). (Íðorðarit Stofnunar Árna Magnússonar í íslenskum fræðum 2.) Reykjavík: Stofnun Árna Magnússonar í íslenskum fræðum.
- IEC = International Electrotechnical Commission. <www.electropedia.org> (marts 2018).
- ÍF-2012 = *Íðorð í faraldsfræði. Íslensk-ensk, ensk-íslensk* (2012): Hólmfríður Kolbrún Gunnarsdóttir (red.). (Íðorðarit Stofnunar Árna Magnússonar í íslenskum fræðum 1.) Reykjavík: Stofnun Árna Magnússonar í íslenskum fræðum.

- LÍF-1997 = *Líforðasafn. Enskt-íslenskt.* (1997): Hálfðan Ómar Hálfðanarson & Þuríður Þorbjarnardóttir (red.). Reykjavík: Offsetfjölritun efn.
- Lögfræðiorðabókin = Páll Sigurðsson (red.) (2008): *Lögfræðiorðabók með skýringum.* Reykjavík: Lagastofnun Háskóla Íslands.
- Nýyrði I (1953): Sveinn Bergsveinsson (red.). Reykjavík: Menntamálaráðuneytið.
- Nýyrði II (1954): Sjómennska og landbúnaður. Halldór Halldórsson (red.). Reykjavík: Leiftur hf.
- Nýyrði III (1955): Landbúnaður. Halldór Halldórsson (red.). Reykjavík: Menntamálaráðuneyti.
- Nýyrði IV (1956): Flug. Halldór Halldórsson (red.). Reykjavík: Menntamálaráðuneyti.
- OÍM = Orðabanki Íslenskrar málstöðvar. <www.ordabanki.hi.is> (marts 2018).
- OL-2013-2017 = *Orðasafn í líffærafræði I-III* (2013, 2016, 2017): Jóhann Heiðar Jóhannsson (red.). (Íðorðarit Stofnunar Árna Magnússonar í íslenskum fræðum 3-5.) Reykjavík: Stofnun Árna Magnússonar í íslenskum fræðum.
- TO-1983 = *Tölvuorðasafn. Íslenskt-enskt, enskt-íslenskt* (1983): Orðanefnd Skýrslutæknifélags Íslands. (Rit Íslenskrar málnefndar 1.) Reykjavík: Hið íslenska bókmenntafélag.
- Tækniorðasafn* (1959): Sigurður Guðmundsson (red.). Reykjavík: Menntamálaráðuneyti.
- UÍO-2007 = *Umhverfistækni – Íðorðabók* (2007): Einar B. Pálsson (red.) Reykjavík: Háskólaútgáfan.

Anden litteratur

- Ágústa Þorbergsdóttir (2017): Brugeranalyse af ordbanken. I: Marianne Aasgaard & Ole Våge (red.): *Hvem er brukerne av termi-*

- nologiske ressenser – og hvordan når vi ut til dem? Rapport fra NORDTERM 2017.* Oslo: Språkrådet, 98–106.
- Ágústa Þorbergsdóttir (2018a): Íðorðarit Stofnunar Árna Magnússonar í íslenskum fræðum. I: *Orð og tunga* 20, 159–163.
- Ágústa Þorbergsdóttir (2018b): Den islandske termbanks forskellige resurser. I: Ásta Svavarsdóttir, Halldóra Jónsdóttir, Helga Hilmysdóttir & Þórdís Úlfarsdóttir (red.): *Nordiske Studier i Leksikografi* 14. Reykjavík: Nordisk Forening for Leksikografi, 262–270.
- Baldur Jónsson (1987): Íslenskar íðorðaskrár. I: *Málfregnir* 1, 21–24.
- Bergenholtz, Henning & Uwe Kaufmann (1997): Terminography and Lexicography. A Critical Survey of Dictionaries from a Single Specialised Field. I: *Hermes*, 19, 91–125.
- Bergur Jónsson (1991): Orðanefnd rafmagnsverkfræðinga 50 ára. I: *Málfregnir* 10, 3–13.
- Guðmundur Finnbogason (1919): Orðanefnd Verkfræðingafjelagsins. I: *Tímarit Verkfræðingafjelags Íslands* 4(6), 53–55.
- Íslenska til alls. Tillögur Íslenskrar málnefndar að íslenskri málstefnu samþykktar á Alþingi 12. mars 2009 (2009): <<http://hdl.handle.net/10802/4405>> (marts 2018).
- Madsen, Bodil Nistrup (1999): *Terminologi. Principper og metoder.* Med bidrag af Hanne Erdman Thomsen. København: Gads Forlag.
- Þuríður Þorbjarnardóttir (2003): Er líf í orðabankanum? I: *Málfregnir* 22, 13–15.

Ágústa Þorbergsdóttir
 projektleder
 Stofnun Árna Magnússonar í íslenskum fræðum
 Laugavegi 13
 IS-101 Reykavík
 agusta.thorbergdottir@arnastofnun.is

Terminologiske ressurser i Norge: nye brukergrupper og bruksområder

Ole Kristian Våge

Who are the end users of terminology resources, and in which areas are such resources employed? This article explores these questions in the handbooks of terminology and other seminal publications. Furthermore, the article identifies certain fields of application emerging in Norway, i.e. terminology resources in digitalization of the public sector, in language technology, in education, and in plain language measures.

1. Innledning

Hvem er brukerne av terminologiske ressurser, og hvordan blir disse ressursene brukt? Spørsmålet blir stadig aktualisert, ikke bare på grunn av terminologiens nye bruksområder, men også fordi det i det siste har blitt satt spørsmålsteget ved legitimiteten til terminologi som fag. Nedbyggingen av terminologiske fagmiljøer i Norden de siste årene bærer vitnesbyrd om at utvikling av terminologiske ressurser ikke blir prioritert like høgt som tidligere. I Sverige ble det i 2018 besluttet å legge ned Terminologisentrum (TNC), som har vært landets nasjonale senter for fagspråk og terminologi siden 1941. I Danmark besluttet Copenhagen Business School i 2017 å legge ned DANTERM-centret og landets eneste utdanningstilbud i terminologi. I Norge er det eneste akademiske fagmiljøet i terminologi, ved Norges Handelshøyskole (NHH) og Universitetet i Bergen, betydelig redusert, og det blir knapt tilbudt undervisning i faget.

I lys av denne situasjonen er det nødvendig å diskutere hvem som er brukerne av terminologiske ressurser, og hvilken rolle

termbaser og termlister har innenfor de nye bruksområdene. En slik diskusjon kan bidra både til terminologifagets utvikling og ikke minst til fagets styrking og legitimitet. Samtidig har den også betydning for kvaliteten på terminologiske ressurser.

I denne artikkelen vil jeg aller først avgrense hva jeg regner som terminologiske ressurser. Deretter vil jeg se på hvordan brukere av og bruksområder for slike ressurser blir tematisert i håndboklitteraturen i terminologi samt i et par andre sentrale, normative tekster i faget. Med dette rammeverket vil jeg forsøke å besvare de innledende spørsmålene, særlig i norsk sammenheng. Til slutt vil jeg ta for meg nye bruksområder som utpeker seg som særlig aktuelle. Denne gjennomgangen kan kaste lys over terminologifagets utvikling samtidig som den kan bidra til fagets legitimitet.

2. Terminologiske ressurser

Terminologiske ressurser er terminologiske data som er strukturert i egne oppsett, gjerne kalt termposter. Utvikling av terminologiske ressurser skjer hovedsakelig på to måter i Norge i dag. En god del virksomheter lager enkle termlister og publiserer dem i rapporter eller på nettsider. I sin enkleste form inneholder de termer og som regel definisjoner. Noen av dem er rikere ved at de inneholder synonymi eller ekvivalente termer på to eller flere språk. De terminologiske dataene i slike termlister er gjerne atskilt ved hjelp av kolonner eller med tabulatoravstand. Listene har derfor en nokså flat struktur som i liten grad egner seg til maskinell gjenbruk.

Andre virksomheter står bak mer omfattende termbaser. Disse er databaser som inneholder terminologi fra ett eller flere fagfelt, og som brukerne får tilgang til gjennom et eget søkegrensesnitt. Termbaser er oppbygd av termposter med standardiserte datafelt, og noen av dem er gjerne strukturert etter begrepsrelasjoner i en slags ontologi, noe som gjør dem anvendelige til maskinell gjenbruk.

I motsetning til Sverige, der det finnes én nasjonal termbase (Rikstermbanken), har Norge en distribuert termbasestruktur. Det betyr at det finnes flere separate termbaser, og det er særlig fem av dem som utpeker seg i kraft av sitt omfattende innhold. NHH forvalter Termportalen, som inneholder flere termbaser fra fagfelt som bl.a. økonomi, finans, maritime fag og juss, totalt 95 879 termposter. Standard Norge, som er det største av standardiseringsorganene i landet, forvalter termbasen Snorre, som inneholder terminologi fra en rekke tekniske fagfelt, fra bygg og anlegg til bedriftsorganisasjon og næringsmiddelteknologi, totalt 55 500 termposter. Utenriksdepartementet forvalter EU-basen, som inneholder terminologi fra oversatt lovverk fra EU, totalt 43 061 termposter. Helsebiblioteket forvalter Medical Subject Headings (MeSH), som er en flerspråklig database med emneord for bibliografisk indeksering, katalogisering og litteraturgjenfinning utviklet for biblioteker i helsesektoren, totalt 19 085 norskspråklige termposter. Langt mindre er Språkrådets termwiki, som inneholder terminologi fra akademiske disipliner som bl.a. astronomi, kjønnsforskning, klima, lingvistikk og kjemi, totalt 2 200 termposter. Sistnevnte termbase skal være et lavterskeltilbud til fagmiljø som ikke disponerer egne termbaser. I tillegg til disse finnes det flere mindre termbaser i Norge.

I Stortingsmelding 35 (2007–2008) *Mål og mening* blir Språkrådet i Norge tildelt funksjonen som nasjonalt samordningsorgan for utvikling og tilgjengeliggjøring av terminologi. Språkrådet arbeider derfor med å legge til rette for og koordinere utviklingen av terminologiske ressurser i Norge i samarbeid med en rekke institusjoner.

Island har en liknende organisatorisk tilordning ved at terminologiutvikling blir koordinert ved Árni Magnússon-instituttet. I Danmark ble terminologiutvikling ofte koordinert fra fagmiljøet ved Copenhagen Business School (inntil nedleggelsen av fagtilbudet), mens det i Sverige og Finland har vært henholdsvis de

halvoffentlige institusjonene TNC og Terminologicentralen (TSK) som har ivaretatt og samordnet terminologiarbeidet. Finske TSK har samme status som tidligere, mens det svenske språkrådet kommer til å ta over deler av TNCs tidligere portefølje.

3. Brukergrupper

3.1. Hvem er de intensjonelle brukerne?

Et vesentlig poeng i den normative litteraturen i terminologi er at brukerne er viktige. Under rådene for hvordan terminologiarbeidet bør organiseres, skriver Suonuuti (2015:47) at man må «bestem[me] målgruppe, og vurder[e] dens behov». I *ISO 15188:2001 Project management guidelines for terminology standardization*, som er gjeldende standard for organisering av standardiseringsprosjekter i terminologi, blir det påpekt at man i forberedelsesfasen må «[i]dentify potential users» og «[i]dentify users' needs» (International Organization for Standardization 2001:10). Imidlertid sier ingen av disse tekstene hva som legges i dette.

I Kageuras (2015:57) oppstilling av vesentlige forskjeller mellom terminografi og leksikografi er brukergruppe én av flere parametere. For terminografiens del dreier det seg om «specialists, terminologists and documentalists», mens det i leksikografien er snakk om «lay people». Det er en dikotomi som med fordel kan nyanseres en del. En slik framstilling ignorerer først av alt fagleksikografien som en etablert underdisiplin av leksikografien. Videre legger Kageura til grunn at allmennheten ikke møter på eller har behov for tilgang til spesialisert kunnskap. Det er rimelig å anta at vanlige personer kommer borti terminologi i møte med helsevesenet, forvaltningsmyndigheter og til og med akademiske disipliner i noen tilfeller. Kategoriene til Kageura kan derfor i beste fall forstås som prototypiske.

Dobrina (2015:183) diskuterer hvem som er sluttbrukere («target users») av produktet til ulike typer termprosjekter, og hun opererer med følgende fem kategorier: 1) «domain experts (researchers, employees in an organization, participants in a project)», 2) «domain stakeholders (persons with an interest in, or a relation to, the domain)», 3) «translators of specialised language texts», 4) «single user (a person or an organisation)» og 5) «practically everybody in need of any kind of terminological information». Tidligere har Nkwenti-Azeh (2001:604ff.) listet opp følgende brukergrupper: «translators and interpreters», «technical writers», «subject specialists», «terminologists and lexicographers», «information and documentation specialists» og «language planners and standardization experts». Warburton (2015:363) deler på sin side brukergruppene i to: kommersielle aktører og offentlig sektor. Det som savnes i litteraturen, er en diskusjon om hvilke konsekvenser det får for det terminologiske arbeidet når man spesifiserer en bestemt målgruppe. Eller sagt på en annen måte: Hvordan blir kategorien brukergruppe operasjonalisert i terminologiarbeidet? Man kunne tenke seg variabler som alt fra kriterier for termutvalg til markedsføring av sluttproduktet.

Én ting er hva faglitteraturen sier om aktuelle brukergrupper. Noe annet er hvem termbasene eksplisitt henvender seg til. En gjennomgang av de fem største termbasene i Norge kan gi en pekepinn. Av Termportalen (Norges handelshøyskole), Termbasen Snorre (Standard Norge), EU-termbasen (Utenriksdepartementet), Språkrådets termwiki og Medical Subject Headings (MeSH) (Helsebiblioteket) er det bare sistnevnte som oppgir informasjon om målgruppe. I et faktaark lenket til den norske søkeportalen til MeSH står det at basen er myntet på studenter, forskere, helsepersonell, pasienter, pårørende og bibliotek- og utdanningsinstitusjoner (Folkehelsebiblioteket 2017).

3.2. Hvem er de faktiske brukerne?

Noe overraskende har det aldri blitt gjennomført noen undersøkelser av hvem som faktisk er brukerne av termbasene i Norge. Imidlertid har Árni Magnússon-instituttet gjennomført en brukeranalyse av Islandske språksekretariats ordbank, som er en nasjonal termbase (Þorbergsdóttir 2017). Ordbanken ble etablert i 1997 og har siden vokst til å inneholde ca. 180 000 termposter fra 60 termbasener, alle to- eller flerspråklige. Ifølge denne undersøkelsen var den største brukergruppen studenter (35 %), deretter fulgte oversettere (24 %), så forskere og spesialister (13 %), helsepersonell (11 %) samt noen mindre brukergrupper. Et annet funn i undersøkelsen var at de fleste brukte termbasene til å finne islandske ekvivalenter til en fremmedspråklig term (85 %), men mange søkte også ekvivalenter på et annet språk (58 %), og en del færre søkte etter definisjon (36 %). Det er altså mange studenter som bruker basen til å finne islandske og fremmedspråklige termer, og det er rimelig å anta at mye av forklaringen er å finne i det at det er høg grad av flerspråklighet i undervisning i universitets- og høyskolesektoren på Island.

Situasjonen er ikke ulik i Norge og de andre nordiske landene. Bruken av engelsk som vitenskapsspråk er omfattende og økende på en rekke fagfelt ved universiteter og høyskoler (Gregersen 2014). Flerspråklige termbasener med innhold fra vitenskapelige disipliner er derfor et verktøy som kan styrke det nasjonale fagspråket og dermed hindre domenetap innen sentrale disipliner. Mye av innholdet til Språkrådets termwiki stammer fra et ønske om å utvikle engelsk-norske termlister i undervisningsemner der engelsk står sterkt, og det er derfor ikke unaturlig å tenke seg studenter i disse emnene som brukere (se avsnitt 4.3). Hvorvidt de faktiske brukerne er studenter, vites egentlig ikke, men i betraktning av funnene på Island framstår det som sannsynlig.

3.3. Hva er bruksområdene?

Et annet fruktbart spor i denne undersøkelsen kan være å se nærmere på terminologiens bruksområder. Terminologiens prinsipper og metoder stammer opprinnelig fra et behov for å harmonisere definisjoner og termer i industri og produksjon (Cabré 2000:129). Fra denne klassiske tilnærmingen har det utgått ulike faglige retninger der man har videreforedlet disse prinsippene og metodene. Det å lage en uttømmende oversikt over alle retningene som terminologiens prinsipper og metoder anvendes etter, er ingen enkel oppgave. I håndbøkene gjøres det noen forsøk som er verdt å se nærmere på. Bauer (2015:223) vektlegger nokså allmenne bruksområder knyttet til tekstproduksjon og annen kommunikasjon, både innadrettet og utadrettet i organisasjoner og virksomheter, f.eks. teknisk skriving, dokumentasjon og kommunikasjon i salg, markedsføring og opplæring (se tabell 1).

technical writing	content and documentation management
language services	product management
software development	customer and staff training
procurement and purchasing	sales
legal and compliance	marketing and PR

Tabell 1: Bruksområder for terminologi ifølge Bauer (2015:334).

I samme håndbok gjør Warburton (2015:366f.) en liknende øvelse. Imidlertid vektlegger Warburton en rekke andre bruksområder, særlig knyttet til IKT og automatisering, f.eks. maskinoversettelse, automatisk innholdskategorisering, informasjonsekstrahering og tekstsammenfatning (se tabell 2). Samtidig må det understrekes at Warburtons liste bygger på både eksisterende og potensielle bruksområder. Med andre ord peker listen også på nye, framtidige bruksområder. Warburtons anliggende avgrenser seg dessuten til terminologiens bruksområder i private bedrifter.

controlled authoring	computer-assisted translation
content optimization for search and navigation	information retrieval
text summarization	information extraction
science and technology watch	question-answering systems
automatic content categorization	semi-automated glossary creation
content management	knowledge management
machine translation	indexing
search engine optimization	document filtering
text mining	product classification and cataloguing
federation of heterogeneous document collections	cross-lingual information retrieval
document summarization or abstraction keyword assignment	automatic construction of domain taxonomies and ontologies

Tabell 2: Bruksområder for terminologi ifølge Warburton (2015:366f.).

Mens Bauer tar utgangspunkt i terminologi i menneskelig kommunikasjon, vektlegger Warburton langt på vei terminologi i maskinell prosessering av informasjon. Dette skillet illustrerer tosidigheten i terminologisk arbeid: I noen bruksammenhenger tar man utgangspunkt i termer som kommunikative enheter, i andre bruksammenhenger tar man utgangspunkt i begreper som kognitive størrelser, og dermed som kunnskapsenheter. Dette utgjør både et analytisk og et metodisk skille i terminologifaget (Laurén, Myking & Picht 1997).

I det klassiske terminologiarbeidet har man tatt utgangspunkt i begreper som kognitive enheter, særlig i forbindelse med utarbeiding av enhetlig terminologi og definisjoner i tekniske standarder. I slikt arbeid skal det utarbeides begrepssystem før utforming av definisjoner og fastsetting av termer, i alle fall om man legger terminologiske prinsipper og metoder til grunn. Senere har terminologiarbeid og termbaser vært viktig i organisasjoner som

oversetter fagtekster. Termbaser fungerer da som et verktøy der oversettere slår opp for å finne ekvivalente termer i målspråket, ikke ulikt bruk av fagleksikografiske ressurser (se også avsnitt 4.5).

Det er metodologisk vanskelig å identifisere alle de faktiske bruksområdene for terminologiske ressurser i Norge siden det ikke foreligger noen undersøkelser her, og ei heller i andre nordiske land. Et alternativ er da en heuristisk tilnærming basert på erfaringene Språkrådet har hatt med støtte og bistand til terminologiske prosjekter de siste to årene. I kraft av sin samordningsfunksjon på feltet har Språkrådet god oversikt over aktuelle prosjekter og deres formål. Om man legger til grunn en slik framgangsmåte, utpeker følgende nye bruksområder seg som særlig aktuelle: digitalisering, språkteknologi, undervisning og klarspråk (se avsnitt 4). Det må likevel understrekes at denne gjennomgangen ikke er uttømmende, og flere tradisjonelle bruksområder blir kort nevnt i et eget punkt til slutt.

4. Aktuelle bruksområder for terminologiske ressurser i Norge i dag

4.1. Digitalisering i det offentlige

Stortingsmelding 27 (2015–2016) *Digital agenda for Norge* tar opp hvordan IKT kan benyttes for å fornye, forenkle og forbedre offentlig sektor. I det ligger det at offentlig sektor skal utforme digitale løsninger som skaper sammenheng på tvers av sektoren, både for borgere og for private virksomheter. Blant annet skal borgere og virksomheter bare trenge å oppgi informasjon én gang til det offentlige. Dersom flere offentlige etater trenger den samme informasjonen, skal den altså utveksles mellom disse. En slik automatisk informasjonsutveksling mellom etater krever ikke bare en teknisk løsning, men også enhetlig terminologi. Mangel på koor-

dinert terminologiutvikling har gjort at det eksisterer eksempelvis 16 ulike definisjoner av termen *samboer* i det offentlige i Norge (Aanderud-Larsen 2018). Det gjør det vanskelig å utveksle informasjon og statistikk om samboere.

Derfor har det offentlige nylig satt i gang et oppryddingsarbeid i forvaltningsterminologien basert på et felles rammeverk i to etapper. I første etappe skal offentlige etater utvikle interne termbasener for egen forvaltningsterminologi, kalt «orden i eget hus-prosjekter» (DIFI 2018). I dag har etater som Skatteetaten, Nav, Brønnøysundregistrene, Statistisk sentralbyrå, Kunnskapsdepartementet og Lånekassen kommet i gang med dette terminologiarbeidet, og flere andre etater har signalisert at de setter i gang med arbeidet i løpet av 2018.

I andre etappe skal etater i størst mulig grad harmonisere termer og definisjoner på overlappende forvaltningsområder. I dag har Skatteetaten og Nav allerede kommet i gang med denne etappen på sine overlappende forvaltningsområder, mens Kunnskapsdepartementet for tiden harmoniserer administrativ terminologi i universitets- og høyskolesektoren.

Dette begrepsarbeidet bygger på terminologiens prinsipper og metode, og det utarbeides en felles standard i regi av Direktoratet for forvaltning og ikt for hvordan de terminologiske dataene skal modelleres og struktureres (ibid.). Arbeidet er derfor nært knyttet opp til fagområdene datamodellering og informasjonsarkitektur. Språkrådet har bistått direktoratet i utarbeidelsen av denne standarden og tilrettelagt for erfaringsutveksling i form av seminarer. Samtidig deltar Språkrådet i flere av prosjektene med terminologisk veiledning.

Termbasene som har blitt utviklet innenfor dette rammeverket, blir oftest omtalt som *begrepskataloger*, og det utvikles for tiden en felles portal, kalt *felles begrepskatalog*, som gjør det mulig for brukere å søke på tvers i alle de offentlige termbasene på ett og samme sted.

Det er påfallende at dette bruksområdet for terminologi ikke er nevnt i litteraturen. Riktignok finnes det en tradisjon for informasjonshenting og -organisering (se tabell 2), men det er noe ganske annet enn automatisk datautveksling mellom ulike virksomheter. Det kan skyldes at dette bruksområdet for terminologiarbeid er nokså nytt.

4.2. Språkteknologi

Språkteknologisk utvikling skjer på ulike felt. Ifølge en rapport utgitt av META-NET, et forskningsnettverk som skal bidra til det teknologiske grunnlaget for et flerspråklig europeisk informasjonssamfunn, skjer det hovedsakelig på områdene korrekturlesing, nettsøk, taleteknologi (talegjenkjenning og talesyntese), maskinoversettelse, dialogsystem, informasjonsekstrahering og tekstgenerering (De Smedt et al. 2012:17ff.).

Disse språkteknologiske områdene krever ulike typer språkressurser: tekstkorpus, talekorpus, parallellkorpus, leksikalske (herunder terminologiske) ressurser og grammatikker (ibid. 30). Det er særlig innen maskinoversettelse man ser at terminologiske ressurser har blitt og vil bli etterspurt i Norge.

Maskinoversettelse har vært et forsknings- og utviklingsfelt i mange år. De første løsningene var regelbaserte, men etter hvert har leverandørene av oversettelsesprogram gått over til en statistikkbasert metode. Nevromaskinoversettele har blitt viet mye oppmerksomhet de siste to–tre årene og representerer en mer avansert versjon av den statistikkbaserte metoden. Den er nå tatt i bruk av f.eks. Google og Microsoft. Denne metoden bygger på kunstige nevrone nettværk i maskinlærning, slik at sannsynligheten av riktig ord i målspråket blir analysert på setningsnivå.

Statistikkbaserte oversettelsesprogram krever store mengder parallelle tekster samt tospråklige termlister for fagspråklige oversettelser. Domenespesifikke språkressurser i form av tospråklige

termlister sikrer høy kvalitet på oversettelsen siden termen i mål-språket er fastsatt på forhånd uten at man må ty til sannsynlighets-utregning.

Imidlertid mangler det terminologiske ressurser mellom norsk og andre språk på en rekke områder, og META-NET-rapporten peker på at det finnes «flere leksikalske ressurser som dekker all-mennspråket, men det er betydelige mangler når det gjelder termi-nologi for spesialiserte domener» (ibid. 29). EU-kommisjonen har gjennom satsingen CEF Digital satt i gang prosjektet eTranslation, hvor man skal utvikle et maskinoversettelsesprogram mellom EU-landenes forvaltnings-språk samt norsk og islandsk (EU-kommi-sjonen 2017). En av de nødvendige språkressursene er flerspråklige termbaser, og språkteknologivirksomheten Tilde koordinerer nå arbeidet med å samle nødvendige termressurser innen spesifikke domener.

Behov for terminologiske ressurser kan man også se kontu-rene av innenfor andre språkteknologiske domener, blant annet kunstig intelligens. Denne teknologien krever strukturert infor-masjon uttrykt i naturlig språk. Virksomheten IBM har utviklet Watson, en plattform for kunstig intelligens som kan anvendes på flere områder. Mest kjent er kanskje Watson for diagnosestilling i helsesektoren, og virksomheten legger også til grunn helsefaglige termlister i utviklingen av Watson på norsk. Det er imidlertid usikkert hva dette bruksområdet innebærer for terminologiarbeid i framtiden.

4.3. Undervisning

Stortingsmelding 35 (2007–2008) *Mål og mening* peker på fag-språk i universitets- og høyskolesektoren som strategisk viktig i norsk språkpolitikk på grunn av presset fra engelsk og faren for domenetap. Språkrådet har derfor satt i gang og støttet en rekke prosjekter som har hatt som mål å utvikle tospråklige termlister

i akademiske disipliner med stort innslag av engelskspråklig pensumlitteratur.

Første steg i dette arbeidet var et eget mønsterpraksisprosjekt i terminologi som skulle finne en egnet arbeidsmåte for utvikling av tospråklige termlister i academia (Våge 2016). I dette prosjektet, som tok for seg kjemisk terminologi, ble to ulike arbeidsmetoder prøvd ut, der den ene viste seg å være mest hensiktsmessig. Denne metoden gikk ut på at en mastergradsstudent gikk gjennom sentrale pensumbøker på engelsk og manuelt plukket ut fagtermer. Disse fagtermene ble lagret i et arbeidsark sammen med tilhørende definisjoner som studenten hentet fra fagordbøker, gjerne mellom tre og fem for hvert begrep. Slike arbeidsark ble gjennomgått i møter med mellom tre og fem fagpersoner fra flere ulike universiteter, og fagpersonene fastsatte norske fagtermer og norsk-språklige definisjoner. Disse ble i etterkant registrert i Språkrådets termwiki. Metoden har blitt overført til prosjekter i følgende andre disipliner: kjemi (fortsettelse av mønsterpraksisprosjektet), kognitiv lingvistik, kjønnsforskning, klima, astronomi, matematikk, celle- og molekylærbiologi og kryptovaluta og blokkjedeteknologi.

Termlistene var primært tenkt å fungere som språklig støttemateriale i undervisningen, og det samsvarer i høy grad med bruken av termbaser på Island. Det er påfallende at dette bruksområdet ikke blir omtalt i litteraturen ovenfor.

Heller ikke flerspråklige termlister utviklet for elever i videregående skole som har innvandringsbakgrunn, blir omtalt i litteraturen. Denne brukergruppen må gjennomgå samme fagopplæring som norskspråklige elever, men får i noen tilfeller tilgang til språklig støttemateriell i form av termlister på språk som f.eks. arabisk, dari og somali. I Norge utvikles det for tiden slike termlister innenfor naturfag og samfunnsfag (se Lunde, Halvorsen & Tusvik 2017). Språkrådet bistår med terminologisk veiledning på begge fagområdene.

4.4. Klarspråk

Klarspråk har blitt viet økt oppmerksomhet i Norge de siste årene, særlig i offentlig sektor, der Språkrådet og Direktoratet for forvaltning og ikt har vært sentrale pådrivere. Arbeid med klarspråk har som formål å gjøre tekster, særlig de som retter seg mot andre enn fagfolk, mer brukervennlige og forståelige, og i en del sammenhenger betyr det også å lage termlister som forklarer sentrale termer i en tekst (Senje & Aasen 2010:59ff.). Flere statlige organer, f.eks. Datatilsynet, Lånekassen og Statens innkrevingssentral, har derfor laget termlister på sine nettsider der målgruppa er allmennheten som søker informasjon på disse sidene. Et interessant tilfelle er bransjeorganisasjonen Finans Norge, som har laget en termliste med vanskelige termer innen pensjonsordningen.

Utvikling av terminologiske ressurser som en del av klarspraksarbeidet er ikke nevnt i litteraturen ovenfor. Det betyr ikke nødvendigvis at termlister myntet på allmennheten er ukjent eller nytt innenfor terminologien. Det må heller forstås som at utviklingen av slike termlister nå blir integrert som en del av et mer helhetlig språkarbeid hos flere institusjoner.

4.5. Tradisjonelle bruksområder

I tillegg til de nye bruksområdene finner vi også eksempler på mer tradisjonelle. Standard Norge, som forvalter termbasen Snorre, arbeider med standardisering på flere områder. Terminologiarbeidet her er hovedsakelig knyttet til tekniske standarder og behovet for begrepsharmonisering (se ovenfor). Helsebibliotekets MeSH-base er hovedsakelig myntet på indeksering i fagbiblioteker, mens Utenriksdepartementets termbase er et hjelpemiddel i forbindelse med oversettelse av juridiske tekster fra EU til norsk.

5. Oppsummerende diskusjon

Formålet med denne gjennomgangen av brukergrupper og bruksområder for terminologiske ressurser har vært å peke på hvilken retning faget terminologi går i, særlig i Norge. Bruksområder som digitalisering, språkteknologi, undervisning og klarspråk har blitt særlig aktualisert de siste årene. Slike bruksområder for terminologiske ressurser erstatter neppe etablerte bruksområder i Norge, men må nok ansees som komplementære. Det er likevel påfallende at den terminologiske litteraturen ikke behandler disse bruksområdene. Det kan skyldes at bruksområdene er nokså nye, eller at de er særlig relevante i en norsk eller en nordisk sammenheng. Håndbøkene i terminologi er med få unntak skrevet av terminologer utenfor Norden.

Innledningsvis ble en gjennomgang av brukergruppene etterlyst. Vi har sett at de i liten grad er eksplisitte i eksisterende term-baser, og i en del tilfeller er det vanskelig å identifisere én bestemt gruppe. Større term-baser kan ha innhold som skal nå ulike brukergrupper og dekke flere bruksområder. Samtidig krever utviklingen av nye språkteknologiske verktøy gjenbruk av eksisterende termressurser. Term-baser må da være i stand til å utveksle innhold med hverandre og med andre språkteknologiske verktøy gjennom et API (application programming interface), et programmerings-grensesnitt som kan hente ut terminologisk informasjon fra en term-base til bruk i en ekstern programvare.

Utvikling av terminologiske ressurser bør gjøres med henblikk på målgruppen, ifølge litteratur i faget. Imidlertid savnes det en diskusjon om hva dette innebærer i praksis. Det kan for eksempel dreie seg om kriterier for termutvalg i et prosjekt og brukertilpassete definisjoner. Samtidig kan en slik brukerorientering være problematisk også, særlig om de terminologiske ressursene som utvikles, skal kunne brukes i andre sammenhenger. Med andre ord kan man spørre seg om for mye brukertilpassing kan hemme

gjenbruk. Kan for eksempel termlister utviklet for elever i videregående skole være uegnet til gjenbruk i kunstig intelligens? Er termlister som er utviklet i forbindelse med klarspråk, egnet som støttemateriale på høyere nivå i universitets- og høyskolesektoren? Denne artikkelen vil ikke forsøke å svare på spørsmålene, men nøyer seg med å peke på noen nye problemstillinger som følger med tilpassing til spesifikke målgrupper og nye bruksområder for terminologiske ressurser.

Terminologiske fagmiljøer har vært under press i Norden de siste årene. Det å identifisere hvilke brukergrupper og hva slags bruksområder faget utvikler terminologiske ressurser for, kan være en fruktbar vei for å legitimere fagets eksistens. I artikkelen har jeg skissert noen av disse nye bruksområdene der det er behov for terminologisk kompetanse.

Litteratur

Termbaser

Helsebiblioteket. Medical Subject Headings (MeSH). <<http://mesh.uia.no/>> (desember 2017).

Norges handelshøyskole. Termportalen. <<http://www.terminologi.no/forside.xhtml>> (desember 2017).

Språkrådet. Språkrådets termwiki. <<http://termwiki.sprakradet.no/wiki/Hovedside>> (desember 2017).

Standard Norge. Termbasen Snorre. <<http://www.standard.no/termbasen/>> (desember 2017).

Terminologicentrum. Rikstermbanken. <rikstermbanken.se>. (desember 2017).

Utenriksdepartementet. EU-termbasen. <<http://nfm.sdlproducts.com/multiterm>> (desember 2017).

Annen litteratur

- Bauer, Silvia Cerrella (2015): Managing terminology projects: Concepts, tools and methods. I: Kockaert & Steurs (2015), 324–340.
- Cabré, María Teresa (2000): *La terminología. Representación y comunicación*. Barcelona: IULA.
- De Smedt, Koenraad, Gunn Inger Lyse, Anje Müller Gjesdal & Gyri S. Losnegaard (2012): *Norsk i den digitale tidsalderen*. META-NET. <<http://www.meta-net.eu/whitepapers/e-book/norwegian-bokmaal.pdf>> (mai 2018).
- DIFI (2018): *Veileder for orden i eget hus*. Direktoratet for forvaltning og ikt. <<https://www.difi.no/fagomrader-og-tjenester/digitalisering-og-samordning/nasjonal-arkitektur/informasjonsforvaltning/veileder-orden-i-eget-hus>> (mai 2018).
- Dobrina, Claudia (2015): Getting to the core of a terminological project. I: Kockaert & Steurs (2015), 180–201.
- EU-kommisjonen (2017): eTranslation. <<https://ec.europa.eu/cef-digital/wiki/display/CEFDIGITAL/eTranslation>> (desember 2017).
- Folkehelsebiblioteket (2017): Faktaark: Medical Subject Headings (MeSH) – nå på norsk. <http://www.helsebiblioteket.no/om-oss/hjelp/informasjonsmaterieill/_attachment/255914?_ts=15d-od205eda&download=true> (desember 2017).
- Gregersen, Frans (red.) (2014): *Hvor parallelt. Om parallellspråkighet på Nordens universitet*. København: Nordisk minister-råd.
- International Organization for Standardization (2001): *ISO 15188:2001 Project management guidelines for terminology standardization*. <<https://www.iso.org/standard/26698.html>> (desember 2017).
- Kageura, Kyo (2015): Terminology and lexicography. I: Kockaert & Steurs (2015), 45–59.

- Kockaert, Hendrik J. & Frieda Steurs (red.) (2015): *Handbook of Terminology*. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins.
- Laurén, Christer, Johan Myking & Heribert Picht (1997): *Terminologi som vetenskapsgren*. Lund: Studentlitteratur.
- Lunde, Marit, Lene Halvorsen & Rim Tusvik (2017): Tematiske og flerspråklige ordlister i naturfag. I: Marianne Aasgaard & Ole Våge (red.): *Hvem er brukerne av terminologiske ressurser – og hvordan når vi ut til dem? Rapport fra NORDTERM 2017*. Oslo: Språkrådet, 107–111.
- Nkwenti-Azeh, Blaise (2001): User-Specific Terminological Data Retrieval. I: Sue Ellen Wright & Gerhard Budin (red.): *Handbook of Terminology Management*. Volume 2. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins, 600–612.
- Senje, Aud Anna & Kjetil Aasen (red.) (2010): *Klarspråk i praksis. Håndbok i godt forvaltningsspråk*. Oslo: Kunnskapsforlaget.
- Stortingsmelding 35 (2007–2008) *Mål og mening*. <<https://www.regjeringen.no/no/dokumenter/stmeld-nr-35-2007-2008/id519923/>> (desember 2017).
- Stortingsmelding 27 (2015–2016) *Digital agenda for Norge*. <<https://www.regjeringen.no/no/dokumenter/meld.-st.-27-20152016/id2483795/>> (desember 2017).
- Suonuuti, Heidi (2015 [2008]): *Termlosen*. Oslo: Språkrådet.
- Porbergsdóttir, Ágústa (2017): Brugeranalyse af ordbanken. I: Marianne Aasgaard & Ole Våge (red.): *Hvem er brukerne av terminologiske ressurser – og hvordan når vi ut til dem? Rapport fra NORDTERM 2017*. Oslo: Språkrådet, 98–106.
- Våge, Ole (2016): Erfaringar frå eit mønsterpraksisprosjekt i kjemisk terminologi. Utprøving av to arbeidsmetodar. I: Nina Pilke & Nina Nissilä (red.): *Tänkta termer – Terminologihänsyn i nordiskt perspektiv*. Vasa universitet, 154–171.
- Warburton, Kara (2015): Managing terminology in commercial environments. I: Kockaert & Steurs (2015), 360–392.

Aanderud-Larsen, Silje (2018): *Begrepsarbeid i eget hus – orden i digitalskapen?* Innlegg på seminaret Orden i eget hus – erfaringer og utfordringer i begrepsarbeidet. Språkrådet 8. mai.

Ole Kristian Våge
seniorrådgiver, ph.d.
Språkrådet
Postboks 1573 Vika
NO-0118 Oslo
ole.vage@sprakradet.no

ICKE-TEMATISKA BIDRAG

Funktionsteoretisk diskussion af brugerreaktioner på ordbogsartikler – med fokus på varemærker, omdiskuterede ord og eksempelsætninger

Heidi Agerbo

This article serves two purposes: (1) to show that most lexicographical decisions are closely related to language policy (2) by discussing some well-known lexicographical topics from a functional perspective, including the treatment of trademarks, disputed words and usage examples in dictionaries. The article combines practical work and theory as all examples are based either on actual user reactions to entries in The Danish Internet Dictionaries or on the production of entries for these dictionaries.

1. Introduktion

Det nævnes ofte i den leksikografiske litteratur, at en ordbog betragtes som en slags bibel af dens brugere; at brugerne mener, den afspejler sandheden og beskriver det korrekte sprog. Med tilstedeværelsen af ordbøger på internettet er distancen mellem leksikograf og bruger blevet mindre, og det kan observeres, at en del ordbogsbrugere forholder sig mere kritisk til ordbogsindholdet end tidligere. Brugere af online ordbøger kan nemt sende redaktørerne e-mails med kritiske kommentarer, og en del ordbogsartikler bliver diskuteret på de sociale medier. Denne artikel er inspireret af en række henvendelser fra ordbogsbrugere, som jeg og de øvrige redaktører på ordbogsprojektet De Danske Netordbøger (NET) har modtaget gennem de sidste 10 år. Herudover er den også inspireret af en række nutidige diskussioner i Danmark om (1) lem-

matiseringen eller beskrivelsen af kulturelle ord (fx om det er nedgørende over for grønlændere at lemmatisere ordet *grønlænderstiv* i *Den Danske Ordbog*) og (2) varemærkenavne (fx om det er et brud på kæderestauranten Jensens Bøfhus' juridiske rettigheder, at en lokal fiskerestaurant også anvender *Jensen* i sit navn). Sådanne brugerhenvendelser og diskussioner medfører, at det er nødvendigt at diskutere, hvad formålet med ordbøger egentligt er, og hvilken opgave leksikografer er pålagt.

Leksikografiske opslagsværker er først og fremmest værktøj, som folk skal kunne bruge, når de oplever forskellige slags informationsbehov. Derfor er det nødvendigt, at leksikografer ikke lader sig guide af andres personlige værdier eller moralske eller økonomiske retningslinjer, men at de følger leksikografiske teorier og principper til at hjælpe brugerne med at få deres informationsbehov tilfredsstillet. Det er i dag nemt for ordbogsbrugere at skaffe sig opmærksomhed og opbakning i deres kritik af ordbogsartikler på trods af deres manglende leksikografiske viden. Firmaer truer med at trække leksikografen i retten, og privatpersoner hiver fat i medierne for at skabe røre. Typisk defineres sprogpolitik på følgende måde:

A set of governmental decisions on the relative priorities of the use of languages in a state, for the purposes of employment, education etc., which can influence the number and types of reference works produced and used (Hartmann & James 1998:81).

Men Bergenholtz (2006:26) inddeler dette begreb i flere typer og beskriver bl.a. følgende undertype:

A special form of specific intralingual language policy is a puristic language policy based on a particular historical, moral, or political perception of "proper language", which

results in the prohibition of, or opposition to, certain grammatical constructions, words, or word forms in a particular language.

En vigtig pointe i denne definition er, at sprogpolitik ikke blot fastlægges af nationale regeringer, men også kan besluttes af virksomheder, internationale organisationer, familier og individuelle personer. Denne artikel vil give eksempler, hvor både virksomheder og privatpersoner forsøger at fastlægge sprogpolitikken i et konkret sæt ordbøger: De Danske Netordbøger, som er seks almensproglige online ordbøger produceret ud fra samme leksikografiske database. Eksemplerne illustrerer nogle af de juridiske, etiske og teoretiske beslutninger, man som leksikograf skal foretage. Artiklen har til formål at vise og argumentere for, baseret på egne ordbogserfaringer, at leksikografer altid er tvunget til at foretage sprogpolitiske valg – at det ikke er muligt at være fuldstændig objektiv – og at disse valg skal være teoretisk baserede.

2. Den leksikografiske funktionsteori

I begyndelsen af 1990'erne blev de første publiceringer om den leksikografiske funktionsteori udgivet. Denne teori bygger på princippet om, at en ordbogs funktion afhænger af tre komponenter: en bestemt **bruger**, der i en bestemt **situation** oplever et bestemt **informationsbehov**. For at udarbejde en ordbog er man derfor nødt til først at beskrive disse tre komponenter, og herudfra beslutter man, bl.a. hvilke oplysningstyper der skal indgå i ordbogen, og hvordan disse skal præsenteres. Nogle af de mest udforskede funktioner i litteraturen er reception og produktion. Ved reception har en person behov for at forstå dele af en tekst, dvs. at vedkommende ofte søger oplysninger om betydningen af et ord, og ved produktion har en person behov for hjælp til at skrive en

tekst, dvs. at vedkommende ofte søger oplysninger om, hvordan et ord bøjes eller skal kombineres med andre ord (for flere oplysninger om denne teori, se bl.a. Fuertes-Olivera & Tarp 2014). Mange ordbøger er konciperet til at inkludere begge funktioner, dvs. de er polyfunktionelle, men flere nyere ordbøger er designet med én funktion, dvs. de er monofunktionelle. I nedenstående eksempler på brugerhenvendelser om varemærker og eksempelsætninger samt udarbejdelse af artikler med omdiskuterede lemmer vil ordbogsfunktionen danne udgangspunktet for argumentationen.

3. Eksempler fra De Danske Netordbøger (NET)

3.1. Varemærker

Vi har gennem årene modtaget flere henvendelser fra firmaer angående NETs angivelse af varemærker, bl.a. opslagsord som *dankort*, *tabasco*, *rockwool*, *spinning* og *lego*. Behandling af varemærker inden for leksikografien er ikke et nyt emne, selvom det kun fylder lidt i den leksikografiske litteratur; emnet behandles (næsten) ikke i nogle af de meget kendte håndbøger om leksikografi såsom Zgusta (1971) og Atkins & Rundell (2008). Et varemærke er et symbol eller navn, der peger tilbage på producenten af et produkt, og som anvendes af producenten til at adskille produktet fra andre lignende produkter (Landau 2001:405). Det er officielt registreret og derfor juridisk beskyttet.

Fra producentens synspunkt opfattes det ofte som problematisk, at et varemærke overhovedet optages i en ordbog, da der således er større risiko for, at ordet overgår fra unikt til generisk, fordi folk dermed ikke længere forbinder det med dets oprindelige kilde (Landau 2001:406; Svensén 2009:428). Derfor hyrer flere firmaer en advokat til at kontakte ordbogsredaktører og kræve af dem, at de i den pågældende ordbog beskriver ordet som et vare-

mærke og gør det klart, at brugerne ikke må skrive ordet med lille begyndelsesbogstav, ikke må bøje ordet, og at de skal anvende varemærketegnet efter ordet. Fra leksikografens synspunkt har man til opgave at give de mest nyttige oplysninger om brugen af et opslagsord, uanset hvilken type ord der er tale om, samt gøre dette på en kort og præcis måde, der gør det nemt for brugeren at anvende disse oplysninger. Dvs. at hvis et varemærke behandles generisk af brugerne, så vil leksikografer også beskrive denne anvendelse af varemærket i deres ordbøger (Hargraves 2015). I den danske varemærkelov står følgende skrevet vedrørende gengivelse af varemærker i ordbøger med videre:

§ 11, stk. 1. Ved udgivelse af leksika, håndbøger, lærebøger eller lignende skrifter af fagligt indhold skal forfatteren, udgiveren og forlæggeren på begæring af indehaveren af et registreret varemærke sørge for, at dette ikke gengives uden angivelse af, at det er et registreret varemærke (Patent- og varemærkestyrelsen 2017).

Det interessante er, at det ikke præciseres, på hvilken måde det skal angives i danske ordbøger, at der er tale om et varemærke.

3.1.1. Lemma: *spinning*

Den 28. marts 2011 modtog vi et brev fra en advokat, der repræsenterer firmaet Mad Dogg Athletics Inc., vedrørende lemmaet *spinning* i NETs ordbøger. I dette brev stod bl.a. følgende:

For det femte fremgår det, at SPINNING (ord) betyder 'konditionstræning, der foregår i hold på motionscykler til musik'. Dette er heller ikke korrekt. SPINNING (ord) er et varemærke, og derfor har SPINNING (ord) ikke nogen egentlig betydning. Allerhøjest kan følgende siges om SPINNING (ord): 'SPINNING® er en særlig form for indendørs

cykling, der blev udviklet i 1980'erne. Varemærket SPINNING® tilhører i dag Mad Dogg Athletics Inc.?

Derudover skrev advokaten, at de, fordi der er tale om et registreret varemærke i Danmark, kan kræve, at ordet ikke gengives, uden at det nævnes, at der er tale om et registreret varemærke. Han nævnte også, at ordet i ordbogsartiklen bruges på en måde, der klart er generisk, hvilket han ikke mente, redaktøren havde ret til at gøre. Det er her vigtigt at nævne, at kollokationer, eksempler og sammensætninger i ordbøgerne er autentiske angivelser – de er ikke leksikografens egne forslag. Det betyder, at artiklerne blot afspejler, hvordan sprogbrugerne faktisk anvender dette ord. Her ses dermed tydeligt forskellen på producentens og leksikografens interesser.

I *Retskrivningsordbogen* (RO), hvori den officielle danske retstavning fastlægges, forklares, at ordet *spinning* skal skrives med varemærketegnet, men at det ikke skal skrives med stort/store bogstav(er), og at ordet kan bøjes i bestemt form ental. RO's artikel er således et eksempel på et kompromis mellem sprogbrugsprincippet og varemærkeloven, da det beskrives, hvordan ordet anvendes, men også tilføjes, at varemærkesymbolet skal benyttes ved tekstproduktion, selvom et mindretal af sprogbrugerne faktisk angiver dette med ordet.

3.1.2. Lemma: *lego*

Den 10. oktober 2017 modtog vi en e-mail fra LEGO Koncernen vedrørende definitionen af lemmaet *lego* i vores ordbøger: 'legetøj bestående af små plastikelementer, som kan samles til personer, bygninger, maskiner eller lignende'. I e-mailen stod bl.a. følgende:

Jeg har noteret, at LEGO® fremstår med små bogstaver, uden ®, i sammensatte ord ("legoklods"), bøjet ("legoer") eller i det hele taget er angivet som generisk ord flere sted-

er i jeres ordbøger [...]. Betydningen ovenfor er ukorrekt, idet LEGO® er et varemærke, som også er brugt for legetøj (og som i øvrigt er brugt for meget mere, såsom tegnefilm, computerspil, tøj osv.), hvorfor vi også venligst skal bede jer ændre denne definition, f.eks. til ‘LEGO®: varemærke’ eller ‘LEGO®: varemærke især kendt som varemærke for legetøj bestående af ...’

Her påpeger advokaten, som i det foregående eksempel, at ordet *lego* ikke er generisk, men et varemærke, og at det derfor bør skrives med store bogstaver efterfulgt af et varemærketegn, og at det ikke kan tildeles betydningsangivelsen ‘legoklods’. Der står dog ikke skrevet nogen steder i den danske lovgivning, at man ikke må bøje eller stave et varemærkenavn som et appellativ. Heymann (2010) påpeger desuden, at fordi et varemærke behandles som et appellativ, er det ikke ensbetydende med, at det fratages dets status som varemærke.

Som nævnt ser man for varemærker en tydelig konflikt mellem leksikografers ambitioner om at portrættere den faktiske ordbrug i henhold til form og indhold af ord og varemærkeejeres ønske om at beskytte deres økonomiske interesser. Hvad ingen advokater, lingvister eller leksikografer hidtil har diskuteret er, hvordan man kan eller bør præsentere varemærker ud fra en ordbogs funktion. Her er der for eksempel forskel på beskrivelserne, hvis man sammenligner ordbøger, der skal anvendes til reception, i forhold til ordbøger, der skal anvendes til produktion. Ved reception skal det være muligt for en bruger at finde et lemma, som vedkommende har læst i en tekst, og få en betydningsangivelse. Hvis der er flere typiske (altså ofte forekommende) måder at angive det samme lemma på, fx *LEGO*, *LEGO®*, *Lego* eller *lego*, så skal det være muligt for brugeren at søge på alle disse former og i alle tilfælde blive givet en betydningsangivelse. Hvorvidt en form er korrekt eller forkert, er irrelevant for det behov, som brugeren i det pågældende tilfæl-

de har, altså ved reception. Herudover skal leksikografen angive, med hvilken betydning disse ord anvendes. En typisk betydning er ‘plastikklods’ (hvis man analyserer autentiske tekster), hvilket medfører, at selvom advokaten ovenfor ikke mener, at ordet har en egentlig betydning, så bør ordet beskrives på denne måde, så brugeren får hjælp, når denne læser en tekst og har brug for at forstå ordet. Ved produktionsbehov er det i stedet vigtigt for brugeren at vide, bl.a. hvorledes denne skal stave ordet i forhold til den tekst, vedkommende er ved at skrive. Her kunne man, som leksikograf, angive de mange forskellige skrivemåder, der er nævnt ovenfor, men det er samtidig nødvendigt at fortælle brugeren, hvilken skrivemåde ordbogen anbefaler, og hvornår en skrivemåde kan anbefales frem for andre, dvs. i forhold til tekstens formål. Dette er en proskriptiv tilgang, jf. Bergenholtz & Gouws (2010). Hvis det drejer sig om en skolestil, så er brugeren pålagt at følge angivelserne i RO. Hvis der er tale om reklametekster på fx LEGOs egen webseite, så kan man følge firmaets egne krav til stavning, dvs. følge dets interne sprogpolitik. Hvis man ser på frekvensen af ordets forekomst i autentiske tekster (fx ved en Google-søgning), så skriver sprogbrugerne ofte med stort startbogstav eller kun med små bogstaver (især i bestemt form ental) ved betydningen ‘plastikklods’, og ordet bøjes både i ental og i flertal. Man kunne altså i en produktionsordbog angive, at lemmaet *LEGO*® anvendes om firmanavnet, og at lemmaet *lego* eller *Lego* anvendes specifikt om de plastikklods, som firmaet producerer. Til sidstnævnte lemma kunne man også lave en produktionsanmærkning, hvori det nævnes, hvordan ordet skrives i bestemte typer tekster.

3.2. Eksempelsætninger

Da man begyndte at anvende korpuser i leksikografien, satte det gang i en debat om, hvorvidt konstruerede eller autentiske eksempler var bedst at anvende i ordbøger (Atkins & Rundell 2008:456).

Imellem disse to typer af eksempler findes de adapterede eksempler, fx anvendt i NET, som er autentiske eksempelsætninger, i hvilke man har rettet stavfejl, anonymiseret visse personers navne, reduceret særligt lange strukturer og lignende (Svensén 2009:283). Ifølge Kilgarriff et al. (2008:426) er følgende karakteristisk for det gode eksempel:

1. Naturligt og typisk; viser de typiske og mest frekvente anvendelsesmønstre
2. Informativt; hjælper med at udlede en definition
3. Forståeligt for lærnere; ingen anvendelse af svær leksis eller komplicerede mønstre, ingen forstyrrende navne.

Herudover hævder forfatterne, at ordbogsbrugere foretrækker mange eksempler, hvilket dog kan betvivles. Det er muligt, at nogle brugere i nogle situationer har brug for mange eksempler, men (1) det er kun i forbindelse med visse typer informationsbehov, og (2) der vil fra behov til behov være forskel på, hvilken type eksempler de har brug for, og om de har behov for eksempler. Dette bekræftes af Frankenberg-Garcia (2014), der sammenligner nytten af eksempler og definitioner for lærnere til henholdsvis reception og produktion.

Selvom det i omteksterne til NET nævnes, at eksempelsætningerne er autentiske tekster og ikke afspejler ordbogens holdning, er der stadigvæk folk, som henvender sig og udtrykker deres forargelse over bestemte eksempler, bl.a. når deres folkeslag indgår i et negativt eksempel. Men her er det nødvendigt at gøre klart, hvilket formål eksempelsætninger tjener i en ordbog. Der kan nævnes to, når vi fokuserer på monolingvale kommunikative ordbøger:¹ (1)

¹ Svensén (2009) skelner mellem seks funktioner, et eksempel kan tjene, men fra et funktionsteoretisk perspektiv kan man overordnet skelne mellem tre: semantiske, syntagmatiske og kognitive. Bemærk, at Svenséns brug af ordet *funktion* og den funktionsteoretiske anvendelse ikke er helt ens.

afklare eller understøtte betydningen af et opslagsord (dvs. understøtte reception), jf. punkt 2 ovenover, og (2) belyse ordets morfo-syntaktiske karakteristika (dvs. understøtte produktion). Disse situationer skal selvfølgelig også sammenkobles med de intenderede brugertyper, fx om der er tale om danske modersmålstalere eller folk, der er ved at lære dansk, eller om der er tale om lægmænd eller fagfolk. De fleste leksikografiske håndbøger vil sige, at man som leksikograf skal udvælge neutrale (ikke-stødende) eksempler, men bør leksikografen også gøre dette, selvom eksempelsætningen er repræsentativ enten i henhold til betydning eller syntaks? Er det vigtigere at producere ikke-stødende artikler end at give oplysninger, der hjælper brugerne med at løse deres informationsbehov? Leksikografer er ikke enige om svarene på disse spørgsmål.

Der vil altid være en form for skævhed med hensyn til selekterede eksempler. Måske vil der være flere eksempler, hvori mænd omtales i ledende stillinger; måske vil visse nationaliteter indgå i eksempler, der omtaler negative forhold; måske vil der være mange eksempler, hvori en blondine anskues negativt. En leksikograf skal ikke primært selekttere eksempler ud fra ligelige fordelinger, men ud fra eksemplets anvendelighed i forhold til brugerens informationsbehov.

3.2.1. Lemma: *elske*

I september 2016 modtog vi følgende mail (uddrag):

Jeg sender jer en mail, da jeg bliver ret forarget over nogle af jeres eksempler [...]. Jeg søger på ordet “elske” på den danske netordbog for at få inspiration til at bruge et andet ord, altså af betydningen ‘at kunne lide’. Jeg slår så dette ord op og støder på to eksempler, som jeg bestemt ikke synes hører til og meget uacceptabelt især den med Al-Qaeda.

Eksemplet med Al-Qaeda blev fjernet, da det faktisk ikke belyste den betydningsangivelse, som det forekom under, men i det andet tilfælde valgte redaktøren ikke at foretage nogen ændringer. Det drejede sig om følgende eksempelsætning for ordet *elske* i betydningen 'have seksuelt samvær med': "Brug også køkkenet til at elske i. Giv jer selv et hurtigt elskovskick med en quickie op ad køkkenbordet eller køleskabet." Brugeren modtog følgende e-mail (uddrag) som svar på dennes henvendelse:

[...] Angående det andet eksempel, så er der ikke nogen god grund til at udskifte dette – det er en fin illustration af, hvordan ordet bruges med den pågældende betydning. Om man så mener, man bør dyrke sex i et køkken eller ej, er en anden sag. Vi fortæller ikke, hvad folk bør gøre – vi præsenterer autentiske eksempler på, hvordan ordene anvendes.

Som eksempelsætning i en produktionsordbog kunne man dog godt finde et bedre eksempel, der illustrerer nogle af ordets morfosyntaktiske karakteristika, bl.a. "X elsker med Y," "X og Y elsker," "X og Y elsker på Z" eller "X og Y elsker i Z". Et bedre eksempel for folk med produktionsbehov kunne derfor være: "Vi lå og elskede på en flad klippe" eller "Hun elskede ofte med ham på hans hotelværelse" (autentiske eksempelsætninger). Men det er ikke ud fra sådanne funktionsteoretiske kriterier brugerne henvender sig – det er typisk udelukkende ud fra moralske kriterier, dvs. de forsøger at implementere individuel sprogpolitik. Bemærk, at brugeren slet ikke kommenterer på artiklen ud fra sit egentlige informationsbehov: at variere sin sprogbrug.

3.2.2. Lemma: *heile*

I januar 2017 modtog vi følgende mail fra en bruger:

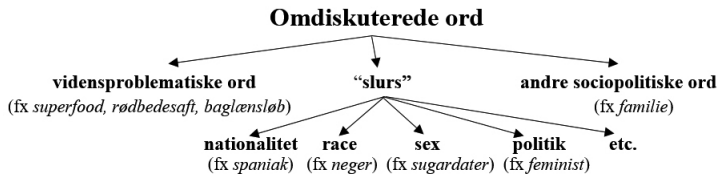
I forbindelse med mine elevers anmeldelse af filmen “Dren-
gen i den stribede pyjamas” slog en elev verbet “heile” op.
Her blev vi mødt af eksemplet: “Tænk at nogen kan finde
på at heile med den forkerte arm!” Jeg er i chok over dette
eksempel og foreslår, det rettes til: “Tænk at nogen kan
finde på at heile og strække deres arm til ære for Hitler nu
om dage.”

Ordbogsbrugeren modtog hertil det svar, at vi ikke ville udskifte
eksemplet, da der er tale om et autentisk eksempel, og da eksem-
plerne ikke skal bruges til at udtrykke ordbogens holdning til op-
slagsordene, men til at illustrere, hvordan ordene anvendes. I det-
te tilfælde havde brugeren selv konstrueret en eksempelsætning,
hvori der gives udtryk for, at nogen finder det skandaløst, at man
kunne finde på at heile. Vedkommende havde altså forsøgt at ret-
te eksemplet til i forbindelse med reception. Det er her vigtigt at
påpege, at NETs betydningsordbog ikke indeholder eksempelsæt-
ninger, og at de udvalgte eksempler i de øvrige ordbøger ikke skal
understøtte behovet for at forstå betydningen af et ord. I forhold
til tekstproduktion kan man forklare, at ordet typisk forekommer
i konteksten “X heiler”. Et godt autentisk eksempel kunne være
følgende: “[...] straks marcherer tre danskere hen over pladsen
i spidsen for koreanerne, mens de heiler til landets ledere med
strakte arme og knyttede hænder” eller “Under besættelsen var
det de unge konservative brushoveder med skråremmene, der
skrålende heilede for Hitler ved deres partimøder [...]” hvor man
ser, at man kan heile *for* nogen eller heile *til* nogen.

3.3. Omdiskuterede ord

Ifølge Hauptfleisch (1993:121) skal en leksikograf altid først og
fremmest “maintain the strictest objectivity and impartiality when
defining sensitive and controversial lexical items such as racist lan-

guage”. Visse ord vil dog i leksikografisk sammenhæng altid skabe problemer i forhold til at bevare objektivitet. Det drejer sig bl.a. om ord, der omhandler nationalitet og seksualitet; på engelsk kaldes disse “slurs”. I denne artikel vil disse ord indgå i kategorien “omdiskuterede ord” (se figur 1) sammen med andre ord, der i samfundet bliver diskuteret i stort omfang, og om hvilke der er stor uenighed.

Figur 1: Omdiskuterede ord.

Ud over *sugardating* og *danskhed*, der vil blive præsenteret nedenfor, er der tale om ord såsom *feminist*, *rødbedesaft*, *spaniak*, *muslim*, *neger* og *familie*. Nogle af disse ord er forbundet med uklare forskningsresultater og populære myter, bl.a. *rødbedesaft* og *baglænsløb*, og bliver derfor her kaldt “vidensproblematisk ord”. Sådanne ord tages med, da folk ofte diskuterer dem, og da denne usikre viden er relevant at kommentere på, især i forbindelse med kognition. Eksempelvis vil det for et ord som *rødbedesaft* for nogle funktioner være relevant at diskutere eller præsentere diskussionen om rødbedesafteffekt på kroppen i forhold til løb og træning. I gruppen “andre sociopolitiske ord” findes bl.a. *familie*, som i nutidens danske samfund med nye og mange familiestrukturer er sværere for en leksikograf at beskrive end tidligere.

I arbejdet med NET har vi modtaget kritiske henvendelser om nogle af disse omdiskuterede ord, bl.a. *feminist* (se Bergenholtz 2013). Mange leksikografer vil så vidt muligt forsøge ikke at støde brugerne af ordbøgerne, men til sådanne kritiske henvendelser skriver Green (1998:104):

The victim culture, every sufferer grasping for their own holocaust, ensures that anyone who feels offended can call for moderation, for dilution, and in the end, as is all too often the case, for censorship.

Hermed pointerer han, at det er umuligt at undgå at støde nogen, når man laver leksikografisk arbejde, da folk har tendens til (alt for) hurtigt at blive stødt eller fornærmet.

Ikke overraskende vil den leksikografiske behandling af omdiskuterede ord variere en del. I nogle tilfælde anvendes markører for sprogbrug (fx “derogatory” og “offensive”), i andre tilfælde er disse kommentarer inkluderet i betydningsangivelsen, og i en tredje gruppe er sådanne kommentarer slet ikke angivet. I nogle diskussioner fokuserer man på, hvorvidt disse omdiskuterede ord overhovedet skal inkluderes i en ordbog (se fx Hauptfleisch 1993); i andre tilfælde handler diskussionen om, hvordan sådanne ord skal beskrives (se fx Murphy 1998). I begge tilfælde kan man argumentere for, at det er ordbogens funktion, dvs. bl.a. de intenderede brugere (modersmålstalere, lørnere, lægmænd, etc.) og situationen (reception, produktion, kognition, etc.), der er den afgørende faktor for ordets repræsentation i en ordbog, hvilket vil blive demonstreret i nedenstående eksempler. De to beskrevne lemmaer er illustrationer på ord, der er blevet diskuteret meget i de danske medier i løbet af de sidste par år, og som er omgærdet af stor uenighed blandt danske sprogbrugere. For begge eksempler illustreres også vigtigheden af anmærkningsfelter i forbindelse med omdiskuterede ord.

3.3.1. Lemma: *sugardating*

Sugardating er et velkendt fænomen i mange lande, men i Danmark er det relativt nyt. I oktober 2017 kunne danske tv-seere følge en dansk sugardater i dokumentaren “En sugardaters fortælling”. Denne miniserie affødte mange diskussioner om, hvorvidt

sugardating er et nyt fænomen, eller om det er det samme som prostitution. Kønsforsker Christian Groes skelner i et debatindlæg i Politiken mellem forskellige typer af sugardating, hvoraf nogle kan beskrives som sexhandel, og andre kan karakteriseres som gaveøkonomi (Groes 2017). I artiklen betegnes *sugardating* som 'gråzoneprostitution', men i flere af kommentarerne til dette indlæg skriver folk, at det i bund og grund drejer sig om prostitution (her kunne man måske tale om en form for gruppedynamisk sprogpolitik). Spørgsmålet er så, hvor dette efterlader leksikografen og dennes fremstilling af dette lemma. I NETs skriveordbog ses følgende uddrag af artiklen med lemmaet, der blev oprettet i begyndelsen af 2017:

sugardating *substantiv* <en; sugardatingen, ikke flertal>

Betydning

aftale mellem en yngre kvinde og en ældre, velhavende mand om at mødes og gøre hinanden selskab eller dyrke sex, mod at kvinden modtager penge, økonomisk støtte til betaling af en regning eller gaver

Denne artikel bør nok karakteriseres som mangelfuld, da den ikke inkorporerer de forskellige nuancer af sugardating i betydningsangivelsen (fx at yngre mænd også kan være sugardaters), og da den ikke inkorporerer eller kommenterer på de synonyme, folk anvender for dette lemma². I sidstnævnte tilfælde kunne man selvfølgelig blot undlade at angive synonyme som i den nuværende artikel, da man derved ikke risikerer at støde nogen – men det er ikke en leksikografs primære opgave. En leksikograf har til opgave at producere et informationsværktøj, der kan hjælpe en bruger med at løse en bestemt type informationsproblem. Hvis

2 Denne ordbogsartikel blev redigeret og opdateret i april 2018. I den opdaterede artikel er de to synonyme nævnt, og der er skrevet en anmærkning til synonymi.

ordbogsbrugeren er ved at skrive en tekst om sugardating, kan der bl.a. dukke informationsbehov op vedrørende bøjningen af dette ord og mulige måder at variere sprogbrugen på, dvs. at vedkommende i sidstnævnte tilfælde har behov for eventuelle synonymmer. Spørgsmålet er så, om der overhovedet findes nogen synonymmer for dette ord, og hvis ja, så hvordan disse skal præsenteres. Som nævnt ovenfor omtaler nogle personer sugardating som *gråzoneprostitution*, og andre omtaler det som *prostitution*, men der er stor uenighed om, hvorvidt disse ord faktisk er synonyme med *sugardating*. Leksikografen har altså bl.a. følgende valg:

1. Ikke angive nogen synonymmer
2. Kun angive *gråzoneprostitution* som synonym
3. Kun angive *gråzoneprostitution* som synonym og hertil lave en anmærkning om brugen af dette synonym
4. Angive både *gråzoneprostitution* og *prostitution* som synonymmer
5. Angive *gråzoneprostitution* og *prostitution* som synonymmer og lave en anmærkning om brugen af dem.

Ved første mulighed skal brugeren selv udlede, at ordene ikke kan anvendes som synonymmer, og at det er bevidst, de ikke er blevet nævnt. Dette kan betegnes som en præskriptiv tilgang. Fjerde mulighed angiver, at disse anvendes som synonymmer, men intet nævnes om de kontekster, hvori synonymmerne anvendes, eller at disse anvendelser af nogle vil blive betragtet som kontroversielle. Dette kan betegnes som en form for deskriptiv tilgang. En anden deskriptiv tilgang ses ved tredje og femte mulighed, hvor leksikografen kommenterer på brugen af ordene. Hvis man også laver anbefalinger til brugeren, fx “det kan skabe problemer at anvende synonymet *prostitution*, hvorfor man bør undgå at anvende det som synonym” eller “sugardaters vil typisk ikke kalde sugardating *prostitution*; dette synonym anvendes af folk, som ikke er en del

af miljøet” og i begge tilfælde anbefaler at anvende *gråzoneprostitution*, vil det være en proskriptiv tilgang (Bergenholtz & Gouws 2010).

3.3.2. Lemmaer: *danskhed* og *dansker*

Danskhed blev i 2016 kåret som Årets Ord i DR-radioprogrammet Sproglaboratoriet. Dette begreb, samt det at være dansker, blev diskuteret meget i løbet af året, bl.a. i forbindelse med offentliggørelsen af den nye Danmarkskanon, som nævnte de ti værdier, der bedst kendetegner Danmark. Hvis man i forbindelse med reception læser betydningen af *danskhed* og *dansker* i *Den Danske Ordbog* (DDO), bliver man ikke meget klogere på, hvad disse ord faktisk betyder: hhv. ‘det at være dansk og føle sig dansk; dansk særpræg og dansk kultur’ og ‘person fra Danmark.’ Det er ikke særligt klart, hvad det vil sige, at en person er “fra” et land. NETs betydningsordbog har omtrent samme betydningsforklaring af *danskhed*, men lemmaet *dansker* er beskrevet mere detaljeret. Her præciseres det i betydningsangivelsen, at en dansker har dansk statsborgerskab, føler et kulturelt tilhørsforhold til Danmark og taler flydende dansk. I en leksikalsk anmærkning, der vises i den ene af NETs ordbøger, nævnes syv aspekter, som det at være dansker kan anskues ud fra. I anmærkningen står til sidst, at den pågældende ordbog har valgt at lægge vægt på de tre af disse aspekter, dvs. dem, der nævnes i betydningsangivelsen. Der vil sandsynligvis være folk, som ikke er helt enig i denne beskrivelse af en dansker, men hvis en ordbog virkelig skal være et brugbart værktøj til at løse informationsproblemer, så nytter det ikke noget, at en bruger i forbindelse med reception blot får at vide, at en dansker er en person fra Danmark; især ikke, hvis der er tale om en ordbogsbruger med dansk som modersmål, der allerede vil vide dette, men som formentlig slår op i en receptionsordbog for at få en mere præcis eller detaljeret betydningsangivelse. En leksikograf er nødt til at træffe nogle valg for at hjælpe brugeren bedst muligt.

4. Konklusion

Denne artikel har argumenteret for, at leksikografiske beslutninger skal bygge på en leksikografisk teori, og at leksikografiske beslutninger ofte er sprogpoltiske beslutninger. Det er ikke muligt at opnå fuldstændig objektivitet, da man er nødt til at træffe et valg om, hvordan bestemte lemmaer skal repræsenteres i bestemte opslagsværker. Selvfølgelig skal man som leksikograf ikke bevidst forsøge at skabe et negativt portræt af visse grupper af personer eller provokere ordbogsbrugerne, men man skal heller ikke vige fra de autentiske data af frygt for, at visse brugere bliver stødte. “The dictionary-maker’s job is to record, not restrict. Call it power without responsibility if you will, but the prerogatives of the harlot remain superior to those of the self-appointed censor.” (Green 1998:107). Man kan hertil tilføje, at leksikografen ikke kun har til opgave at registrere og beskrive data, men også at guide og rådgive brugeren, så denne får hjælp til at løse sit informationsproblem.

Litteratur

Ordbøger

DDO = *Den Danske Ordbog*. Online: <<http://ordnet.dk/ddo>> (oktober 2017).

NET = *De Danske Netordbøger* (*Den Danske Netordbog*; *Hvad er det nu, det hedder?*; *Betydningsordbogen*; *Grammatik- og Staveordbogen*; *Skriveordbogen*; *Synonymordbogen*). Online: <www.ordbogen.com> (oktober 2017).

RO = *Retskrivningsordbogen*. Online: <<https://dsn.dk/>> (oktober 2017).

Anden litteratur

- Atkins, Sue B.T. & Michael Rundell (2008): *The Oxford Guide to Practical Lexicography*. Oxford: Oxford University Press.
- Bergenholtz, Henning (2006): Towards a Definition of Communication Policy, Language Policy and Language Planning. I: *Stellenbosch Papers in Linguistics* 34, 1-34.
- Bergenholtz, Henning (2013): Man fjerner ikke et stykke virkelighed ved at fjerne ordet for det. I: *Den Korte Avis*. <kortlink.dk/rwfv/> (november 2017).
- Bergenholtz, Henning & Rufus H. Gouws (2010): A Functional Approach to the Choice between Descriptive, Prescriptive and Proscriptive Lexicography. I: *Lexikos* 20, 26-51.
- Frankenberg-Garcia, Ana (2014): The Use of Corpus Examples for Language Comprehension and Production. I: *ReCALL* 26, 128-146.
- Fuertes-Olivera, Pedro & Sven Tarp (2014): *Theory and Practice of Specialised Online Dictionaries*. Berlin: Walter de Gruyter.
- Green, Jonathon (1998): Language: It's a Dirty Job ... I: *Critical Quarterly* 40/3, 104-107.
- Groes, Christian (2017): Kønsforsker skriver om sugardating. I: *Politiken* 20.10.2017. <<http://politiken.dk/6165293>> (oktober 2017).
- Hargraves, Orin (2015): Trademarks and the Lexicographer in the Digital Age. I: *Dictionaries: Journal of the Dictionary Society of North America* 36, 88-99.
- Hartmann, Reinhard K.K. & Gregory James (1998): *Dictionary of Lexicography*. New York: Routledge.
- Hauptfleisch, Daniel C. (1993): Racist Language in Society and in Dictionaries: A Pragmatic Perspective. I: *Lexikos* 3, 83-139.
- Heymann, Laura. (2010): The Grammar of Trademarks. I: *Lewis & Clark Law Review* 14, 1313-1350.

- Kilgarriff, Adam, Miloš Husák, Katy McAdam, Michael Rundell & Pavel Rychlý (2008): GDEX: Automatically Finding Good Dictionary Examples in a Corpus. I: *EURALEX '08 Proceedings*. Barcelona: Institut Universitari de Lingüística Aplicada, 425-432.
- Landau, Sidney (2001): *The Art and Craft of Lexicography*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Murphy, Lynne (1998): Defining People: Race and Ethnicity in South African English Dictionaries. I: *International Journal of Lexicography* 11, 1-33.
- Patent- og varemærkestyrelsen (2017): Varemærkeloven. <<http://vmguidelines.dkpto.dk/love-og-regler-med-tilknyttede-artikler/varemaerkeloven.aspx>> (april 2018).
- Svensén, Bo (2009): *A Handbook of Lexicography*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Zgusta, Ladislav (1971): *Manual of Lexicography*. The Hague: De Gruyter Mouton.

Heidi Agerbo
ph.d.-studerende og ordbogsredaktør på De Danske Netordbøger
Aarhus Universitet
Jens Chr. Skous Vej 4, 1481-629
DK-8000 Aarhus C
heap@cc.au.dk

Den Danske Ordbog på nettet – en undersøgelse af version 3.0

Ken Farø & Lene Vinther Jensen

This review article takes a selective look at the electronic corpus-based Danish dictionary *Den Danske Ordbog*. We aim at a descriptive and critical – yet fair – analysis of this major pioneering work within Danish monolingual lexicography. Focusing on the online version and some of its new features, we try to find out whether this lexical tool meets the needs in terms of coverage of both recent and more general lexis. We also suggest a new way to perceive corpus-based dictionaries and the possible consequences of their inclusion policies.

1. Indledning

Den Danske Ordbog (DDO) er et *flagskib*. Både for Det Danske Sprog- og Litteraturselskab (DSL) og for den danske ordbogsverden som helhed. Ifølge ordbogen selv er et flagskib (bl.a.) betegnelsen for “et projekt eller et produkt, der er det største eller mest betydningsfulde for fx et firma”. Selvfølgelig er der forgænger, *Ordbog over det Danske Sprog* (ODS, 1918-55)¹, som DDO med hensyn til omfang (6 vs. 33 bind) ikke når til sokkeholderne. Men DDO vil og kan noget andet end sin forgænger: Ud over at være stærkt dynamisk og interaktiv, er den videnskabeligt radikal. I hvert fald på de fleste punkter. Den er med afsæt i KorpusDK i høj grad *korpusbaseret*, ikke bare *korpusstøttet* som en del andre søsterordbøger (fx *Duden*-ordbøgerne og *Nudansk Ordbog*). På dette punkt ligner den fx *Macmillan English Dictionary* (MED). Vi vil imidlertid pege på et par punkter, hvor den ikke er radikal

---

1 ODS dækker det danske ordforråd fra ca. 1700 til 1950.

nok. Desuden vil vi forelægge en kættersk tanke til udviklingen af fremtidens korpusbaserede ordbog, nemlig en anderledes tilgang til frekvensprincippet for lemmaoptaget end hidtil. Vores hovedpunkter er: 1) nye features, 2) dobbeltformer og beslægtede variansfænomener, 3) det semantisk/pragmatiske felt ‘tak’², 4) ordbogens lemmabestand, og 5) muligheden for justering af algoritmen for inklusion.

Eftersom især den trykte version har været genstand for utallige omtaler siden 2003 (jf. nedenfor og litteraturlisten), vil vi fokusere på onlineudgavens funktioner og indhold. Titlen på denne artikel skal forstås sådan, at vi opfatter bogudgaven (bind 1-6, udgivet 2003-05) som version 1.0, den første selvstændige onlineversion (2009) som 2.0, og den foreliggende som 3.0. (2018). Artiklen er notabene skrevet inden opdateringen af DDO i juni 2018.

2. Tidligere undersøgelser og omtaler

I 2003-2018 er der udkommet en stor mængde omtaler af DDO. Nogle af de mest produktive – og samtidig mest kritiske – afsendere har været Århus-skolen med afsæt i sin “funktionslære”, både fordi skolen har udgjort et stærkt fagligt og ambitiøst fællesskab, men også fordi den nok i nogen grad havde et horn i siden på det konkurrerende projekt, der havde modtaget et tocifret millionbeløb i stats- og fondsstøtte, hvormed den var en udfordring for *DanskOrdbogen*, som var Århus-skolens projekt. Nogle af de punkter, der er blevet kritiseret, er et angiveligt for lille og oppustet lemmaomfang (Bergenholtz & Vrang 2004) og kildehenvisningernes funktion (Leroyer 2005) – se også Pálfi (2005) for en tidlig (og ikke helt upartisk) sammenfatning af omtalerne.

---

2 Vi arbejder med dette fænomen i dansk-tysk perspektiv. Jf. også Faro (2018).

3. Nyt i Den Danske Ordbog online

3.1. “Ord i nærheden”

Tilgangen “Ord i nærheden” er baseret på DDO’s søsterordbog *Den Danske Begrebsordbog* (DDB 2014), hvis opslag igen alle er forbundne til ord, der er optaget i DDO (DSL 2018). *Ord i nærheden* er en interessant feature, hvis nytteværdi nok ikke falder alle brugere ind lige med det samme. At den både kan dække over synonyme, over- og underbegreber og endda antonymer, var vi nok ikke selv kommet på. Når funktionen endvidere dækker over fraserer (fx henvisningen fra *notabene* til *kort sagt*), begynder betegnelsen “ord i nærheden” at blive misvisende. Den rumligt konnoterende term kunne måske erstattes af en, der i højere grad signalerer, hvad der er tale om, nemlig semantiske strukturer af ret forskellig art. Det kunne fx være “ord og udtryk med relaterede betydninger”. Det lyder måske mindre friskt, men man kan ikke få i både pose og sæk.

3.2. Leksikalske opdateringer

Siden sin onlinelancering er ordbogen med jævne mellemrum blevet tilføjet nye ord og udtryk (jf. afsnit 6). Det foregår typisk bunkevist frem for løbende, og altid under stor mediebevågenhed. Om den rykvise påfyldning skyldes tekniske betingelser, eller om det er af reklamehensyn, ved vi ikke. I hvert fald får processen på den måde karakter af en begivenhed, og medierne beretter villigt om, at dette eller hine ord nu er blevet optaget i dansk, som altså sættes lig med dets kodificering (jf. fx overskriften “*Flødefod* får det blå stempel” i avisen *Berlingske Tidende*, 13.06.18., 3. sektion, s. 3). DDO synes at have overtaget Dansk Sprognævns (DSN’s) retskrivningsordbogs rolle som ordforrådets symbolske spejl, hvad der er rimeligt nok, ordbogens metodiske grundlag og dens beskrivelsesuniversalitet taget i betragtning (jf. også afsnit 3.5).

3.3. Indtalt udtale

I 2012 blev ordbogen udstyret med en udtalefunktion, der supplerede dens forenkede IPA-transskription, som næppe kan afkodes af alle brugere. Så det må betegnes som et yderligere fremskridt i retning af mere brugervenlighed, hvad fx Bergenholtz & Vrang (2004) har efterlyst ivrigt. Et af skudsmålne var, at DDO er “en ordbog for lingvister”. Det er den *også*, men absolut ikke udelukkende.

Vi gennemførte et par simple tests: bl.a. af minimalparret *mor/mord*, hvor både ordet med og uden stød lød rent og autentisk. Størdordet *hus* kan man desværre ikke få en udtaleprøve på, men derimod på det langt mindre brugte verbum *huse*. Har redaktionen her tænkt på brugere med dansk som modersmål frem for på tilflyttere eller andre fremmedsprogede brugere? Det er rimeligt nok, hvis det er tilfældet, men så bør man være åben om det. Det kan naturligvis også bare være et udtryk for *work in progress*. DDO’s hjemmeside oplyser således, at alle opslagsord “har eller vil blive forsynet med udtale i form af en lydfil”. Det kan man kun se frem til, for også anglicismer som *rockwool*, *windbreaker* og *workaholic* mangler udtalefiler. Der er dog ikke tale om et mønster; ved stikprøverne fandt vi lydfiler i opslagene for adskillige andre anglicismer (fx *frisbee*, *software* og *workshop*). Årsagen kan ligge i ordbogsartiklernes alder – dog var fx *rockwool* allerede med i den trykte udgave af DDO.

3.4. DDO’s app

Appen er med gennemsnitskarakteren 4,1 af 5 stjerner på Google Play blevet ganske godt modtaget af sine brugere, der roser, at den er gratis og reklamefri, samt at den er brugervenlig og tilbyder funktionen *Dagens udtryk*. Dog er der enkelte brugere, der savner grammatiske angivelser, synonymmer (men det var inden funktio-

nen *Ord i nærheden* kom til), stedvist endnu udtalelydfilet og endelig muligheden for at bruge appen offline. Sidstnævnte funktion er dog ifølge DDO bevidst udeladt for at undgå, at ikke-opdaterede udgaver af den online ordbog benyttes.

3.5. Reaktioner på nye ord i DDO

Et interessant og forfriskende indslag ved ordbogssitet er, at det også dokumenterer offentlighedens reaktioner på de nyoptagne ord – næppe bare som en selvbevidst demonstration af ordbogens betydning; formålet er formentlig også at reflektere over interaktionen mellem ordbog og samfund. I hvert fald kommer det til at fungere sådan.

Et spændende eksempel er reaktionerne på behandlingen af adjektivet *grønlænderstiv*: For det første skriver aviserne (ikke mindst de grønlandske), at ordet nu er en “officiel” del af det danske sprog. Det er naturligvis en misforståelse. I Danmark har vi kun en officiel retskrivning, ikke et officielt ordforråd.

Interessant er også både den etymologiske forklaring (“udtrykket bygger på den stereotype opfattelse at grønlandere generelt drikker mere end danskere”) og det ene citat, der formentlig er udvalgt for at tage brodden af ordet: “Udtrykket *grønlænderstiv* er forældet. De seneste 20 år er alkoholforbruget i Grønland nemlig raslet ned, og i dag drikker grønlanderne faktisk mindre end i Danmark”. Dét citat tager de grønlandske medier til sig med kyshånd. Men begge elementer er misvisende. Udtrykket er ikke opstået på baggrund af alkoholstatistikker, men ved selvsyn: Det bygger på erfaringer med i Danmark bosatte grønlandske skæbner, der stikker ud som en markant gruppe af alkoholiserede førtidspensionister – kolonialisme og nationalt ansvar ufortalt. Citatet er også uheldigt, for udtrykket er netop *ikke* forældet. I modsat fald ville det næppe være blevet medtaget i DDO. Distinktionen objekt- og metasprog kan man ikke forvente, at den almindelige

bruger kan håndtere. Bergenholtz & Vrangs (2004) kritik af “en ordbog for lingvister” får altså i dette specifikke punkt en smule medhold.

4. Dobbeltformer og anden varians

Fænomenet “dobbeltformer” i ordbøger er en af DSN anerkendt leksikalsk-ortografisk varians, jf. Galberg Jakobsen (1992). Et eksempel er *for øvrigt* vs. *i øvrigt*. At de er dobbeltformer, betyder, at de to fraser skulle kunne bruges frit udskifteligt med samme betydning. Dobbeltformer, som i princippet kan udarte sig til både trippel- og kvadrupelformer, er et særligt leksikografisk kunstobjekt, der først og fremmest lever i den præskriptive retskrivningsordbog, og måske især i Danmark. Der ville ikke være nogen dobbeltformer, hvis ikke der var en institution, der blander sig i måden, folk skriver på, hvad vi i øvrigt hilser velkomment (jf. Farø 2002). I DDO markeres dobbeltformer ved, at der står to leksemer på opslagspladsen, adskilt med et lille *eller*.

Det kan i praksis og ikke mindst for udenforstående være vanskeligt at skelne mellem dobbeltformer, synonyme, officielle/uofficielle former og anden varians. Og er det nu også virkelig tilfældet, at dobbeltformerne alternerer frit? *For øvrigt / i øvrigt* er måske nok overfladisk betragtet parallelle. Men har de samme brugsegenskaber? Det kan man jo ikke aflæse af leksemernes form, kun via sprogbrugen. Og den har vi mulighed for at analysere vha. det korpus (KorpusDK), som DDO er baseret på. Man kan konstatere, at *i*-varianten forekommer knap 11.000 gange i korpus, mens *for*-formen “kun” optræder knap 600. Det kunne pege på, at *i øvrigt* er normalformen og at *for øvrigt* er den sjældnere, markerede variant.

Balle/balde er et andet, rent ortografisk funderet eksempel: Selv

skriver vi i al uenighed ordet hhv. med *-ll-* og *-ld-*, hvad der kunne være udtryk for forskellige grader af ortografisk konservatisme, jf. staveformen af modalverberne i dansk før retskrivningsreformen i 1948. Ikke desto mindre er formen med dobbelt *-l-* dominerende i sprogbrugen. Hvorfor ikke give i det mindste særligt interesserede brugere denne oplysning, når nu DDO har adgang til den i form af ordbogens egen primærempiri?

Bananasplit/banansplit var indtil for nylig dobbeltformer; tydeligvis var *banansplit* et forsøg på at indføre en dansk form. Men da den ikke slog igennem, trak DSN den tilbage, ligesom tilfældet var med den fortænkte *bruse* som dobbeltform til *bruser*. Det har ført til, at DDO betegner *banansplit* som “nu uofficiel form”. Men hvad med at give oplysningen om, at *banansplit* er en marginal stavevariant? Det er mindst lige så interessant som retskrivningshistorikken – og måske endda praktisk vigtigere.

Handikappet/handicappet er dobbeltformer. Men hvorfor ikke også i samme ombæring nævne synonymet *handikappet menne-ske*, der er det seneste skud på det politisk korrekte træes stamme? Det ville være nyttigt at få oplysning om forskellige varianter grad af politisk korrekthed.

Dobbeltformen *medium/medie* er et andet eksempel, hvor man kunne ønske sig mere transparens af ordbogen: Det er tydeligt, at der her er tale om et sammenstød mellem en hypernorm og en frekvensnorm. Det er muligt, at DSN vurderer formerne som ligeværdige, men det er de ikke: *Medium* er den konservative, “fine” form (som indtil 1986 var den eneste DSN-godkendte), hvormed man som sprogbruger kan score point i ganske snævre kredse. Vil man derimod skrive, som folk gør flest, skal man bruge den integrerede form, *medie*, som optræder 366 gange i korpus. *Medium* forekommer 282 gange, hvad der kunne ligne en nogenlunde ligelig fordeling. Men 53 af *medium*-eksemplerne er adjektiviske (vedrørende størrelse). Det vil sige, at forholdet er tæt på dobbelt så mange aflatiniserede former som traditionelle. Det kunne godt

formidles til brugeren. Medtager man alle bøjede former, bliver forskellen langt mere markant: 4796 for *medie-* mod som nævnt 282 for *medium*.

Også anden varians, fx i forbindelse med præpositionsvalg, kunne være empirisk mere transparent: Skal man fx kalde sig medlem *af* eller *i* noget (forening, bestyrelse, kirke)? Der kunne man ønske sig en hjælpende hånd på et oplyst grundlag.

Det er som sagt et kernetræk ved DDO, at den er korpusbaseret. Så er det oplagt, at den går linen ud og udnytter denne metodik også der, hvor den nationale ortografiske autoritet (Dansk Sprognævn) fælder sin dom – og afviger fra sprogbrugen. Dette kan man fint referere til, samtidig med at man forbliver sin egen metode tro og “går bag kulisserne” ved at fortælle brugeren, hvad der er op og ned på sprogbrugen. Det viser DDO jo netop i forbindelse med de såkaldte “uofficielle former”, der ikke desto mindre har en stor udbredelse. En sådan *konsekvent empirisme* ville være at foretrække. Også frem for eksempelvis *DanskOrdbogens* såkaldte “proskriptivisme”, hvor baggrunden for de eksplicit anbefalede former heller ikke er transparent nok. Brugeren skal kunne træffe et bevidst valg. Med andre ord: Vil du skrive, som Sprognævnet anbefaler (og dermed signalere sproglig bevidsthed, kulturkonservervisme o.l.), eller vil du skrive som flertallet af danskerne? Denne distinktion er væsentlig og kunne være et fokuspunkt for en kommende strukturel opdatering af DDO.

5. *Tak* – og hvad dertil hører

“Tak er kun et fattigt ord”, hedder en dansk slager fra 1963. Det kunne være nyttigt, om man i en omfattende modersmålsordbog som DDO kunne få oplysninger om den slags bevingede ord, der er gået ind i sprogets ord- eller tekstforråd. Modstanden mod det encyklopædiske stof i ordbøger er velkendt og ofte blevet tilba-

gevist som unødvendig (jf. fx Farø & Hyllested 2007). I det omfang, bevingede ord har fået etablerede semantiske og pragmatiske funktioner, er de højrelevant stof i en monolingval ordbog. Ikke mindst fordi man typisk ikke finder sproglige oplysninger i opslagsværker over bevingede ord (se fx Jarvad 2006 og Büchmann 2007), der hovedsageligt interesserer sig for det encyklopædiske, selv om ordbøgerne heller ikke på dette område leverer tilfredsstillende med information.

Nu er det ikke bevingede ord, der er dette afsnits hovedfokus, men derimod talehandlingen *tak*. For det første er der selve substantivet *tak* og de mange præpositionalobjekter, der sammen med kernesubstantivet udgør etablerede flerordsforbindelser, først og fremmest *tak for* + NOM: *tak for alt / besøget / dansen / denne gang / det / en dejlig aften / gaven / hjælpen / i aften / i dag / i går / invitationen / kaffe / kampen / lån / mad / sidst / skænken / snakken / tippet / turen* m.fl.

Andre vigtige forbindelser med *tak* er de kausale: *tak fordi du/I kom / fordi du/I ville være med*. Endvidere kan man kombinere *tak* med præpositionen *til* for at tilknytte en adressat: "Tak til Farmor!". Men der er også disse varianter: *selv tak / tak selv / tak som byder / tak i lige måde / tak skal du/I have*.

Dette (ufuldstændige) inventar er resultatet af en brainstorm. Den burde suppleres af en grundig korpusresearch. Men hvordan ser DDO's behandling ud? Tilsyneladende er hovedfokus på reception. Det må være konklusionen på, at den vælger at nævne *eksempler* på kombinationer med *tak* i stedet for at opregne det samlede leksikalske inventar af takkeformler.

Det er ikke indlysende, at *tak for mad, te* etc. behandles som sublemmaer, mens *tak for lån, turen, i går og kampen* blot er eksempler på brugen af *tak*. I øvrigt har *tak for kampen* også en idiomatisk betydning, nemlig spøgende taknemmelighed for et netop overstået samarbejde. *Tak for dansen* og formlens idiomatiske betydning ('tak for samarbejdet' og som vittig kommentar, når koor-

dinationen mellem to mennesker, der prøver at gå forbi hinanden, mislykkes), kunne også nævnes.

Ordbogen nøjes med at angive de deciderede idiomatiske fraser som *tak for kaffe*, der som idiom (og med særegen intonation) er udtryk for stor forbavselse, ofte i negativ retning. Men det er vigtigere at beherske de kulturelt væsentlige og højfrekvente faste forbindelser (jf. *rutineformler* i Coulmas' 1981 terminologi) end at forstå betydningen af et ikke voldsomt hyppigt idiom. Derfor kunne ordbogen i højere grad end nu prøve at sætte fokus på det leksikaliserede inventar af takkeformler frem for blot at nævne eksempler.

6. Neologismer og andre potentielle opslagsord

Vi har foretaget en brainstorm med målet at ramme især nyere ord og udtryk, der burde tjekkes i ordbogen. Vi har i det hele taget ladet fantasien løbe, og tabel 1 gengiver et udvalg af dem af vores indfald, der enten ikke er optaget eller tilfredsstillende dækket i DDO (en del af de undersøgte ord fandtes dog i DDO, fx *blogger*, *gamer*, *hijab* og *vegansk*). Desuden vises det antal træffere, en Google-søgning på udtrykkene gav.³ Vi er bevidste om, at disse tal ingen statistisk værdi har, men de giver dog en indikation om ordenes og udtrykkenes udbredelse – også i den aktuelle, ikke-normerede sprogbrug, som Google, i modsætning til tekstkorpora, viser. Antallet af træffere er i nogle tilfælde angivet lavere, end det formentlig er. Det skyldes, at leksemerne blev søgt med danske bøjningsendelser (fx præteritumformen *tweetede*) og sammen med ord, der er eksklusive for dansk, med eller uden citationstegn, fx “stor koalition”, “store koalition”. Hyppigheden for udtryk som *controller*, *dø* og *poste* (i de betydninger, der mangler i DDO) samt *åh-åh* var

3 Ved ord og udtryk, der findes i DDO, men ikke er dækkende behandlet, er hyppigheden fundet med Google ikke angivet.

det dog ikke muligt at danne sig et billede af med Googles hjælp, da de mange tusinde resultater ville skulle vurderes enkeltvist.

<i>amagergevir</i> ; 0 (men <i>røvgevir</i>)	<i>amagermåge</i> 0
<i>amagernummerplade</i> 700	<i>avatar</i> 427.000
<i>benmølle</i> 740	<i>brøndbyfontæne</i> 0
<i>chicagosokker</i> 0	<i>CO₂-forbrug</i> 9.650 (men <i>-afgift</i>)
<i>controller</i> (mgl. gamer-bet. 'joystick')	<i>damper</i> (e-ryger) 194.000
<i>dirndl</i> 23.500	<i>dø</i> (mgl. gamer-bet. 'tabe' spillet / et liv)
<i>eid</i> 399.000	<i>elevintra</i> 244.000
<i>fake news</i> 326.000 (fakemedier)	<i>footies</i> 89.400
<i>grindedrab</i> 26.100	<i>grungeskæg</i> 3
<i>hadtale</i> 23.900	<i>hiposvin</i> (uden betydningsangivelse)
<i>hipsterskæg</i> 14.200	<i>hirtshalshabit</i> 447
<i>influenzavaccination</i> 307.000	<i>iPad(-)skuldre</i> 200
<i>ishøjpalme</i> 272	<i>jordkoger</i> 21
<i>medlemsapp</i> 26.900	<i>middelaldermarked</i> 52.700
<i>myrelokkedåse</i> 4.800	<i>nexøhabit</i> 48
<i>palæo-</i> mgl. bet. 'grov' (om mad)	<i>plastikaffald</i> 17.800
<i>poste</i> mgl. bet. 'slå op på sociale medier'	<i>prank</i> (practical joke) 265.000
<i>raw-</i> (-kage, -opskrift m.m.)	<i>rawfood</i> 94.600
<i>slowjuicer</i> 41.700	<i>smartphone(-)nakke</i> 265
<i>sojakød</i> 2.230	<i>stenalder-</i> 20.000 (brød, mad, m.m.)
<i>stor koalition</i> 15.000	<i>støvsugerskæg</i> 0
<i>svinebæst</i> 92	<i>talesyntese</i> 49.100
<i>to go</i> 67.300 (men <i>to go-krus</i>)	<i>tweeter</i> 1.500
<i>våbenlobby</i> 27.100	<i>youtuber</i> 143.000

Tabel 1: Ord og udtryk fra artiklens forfatteres brainstorm med antal forekomster på Google.

Det er klart, at nogle af vores indfald er vildskud: Når et ord har o træffere på internettet, som det var tilfældet med *amagermåge*, *-gevir*, *brøndbyfontæne*, *chicagosokker* og *støvsugerskæg*, så er det nok ikke udbredt i dansk – om end der kunne være tale om særmundtlige former – eller snarere idiolektale ad hoc-dannelser. For at kunne associeres med dansk ordforråd må der et vist antal belæg i forskellige tekster af forskellige sprogbrugere til. Vi forestiller os et minimum på omkring 100 belæg som delkriterium, hvad der fx vil udelukke *nexøhabit* og *grungeskæg*. Til gengæld kunne man overveje at oprette sidsteleddet *-habit*, der i sine forskellige kombinationer tilsammen er temmelig produktivt. I det hele taget kunne ordbogen have større fokus på produktive bundne morfemer og morfembetydninger, jf. fx *raw-*, *-liderlig* ('betaget af'), *to go*, *palæo-* og *stenalder-* ('grov-').

7. Tekstbaserede stikprøveundersøgelser

Vi benytter os her af metoden tekstbaseret stikprøveundersøgelse. Stikprøverne er foretaget i to ret forskellige medier, nemlig i *Weekendavisen* (8 og 9, 2018) og *Anders And* (70:5, 2018). Vi ville undersøge, om den tekstbaserede kontrol af lemmabestanden var mere eller mindre effektiv end den helt frie. I begge metoder spiller intuition en væsentlig rolle, for uden den ville det for en menneskelig kontrollant være et uoverskueligt arbejde. Intuitionen sørger for en grovsortering blandt de tusindvis af leksikalske kandidater, der trænger sig på.

7.1. Weekendavisen 2018, nr. 8 og 9

Vi lægger ud med en undersøgelse baseret på *Weekendavisen*. Ligesom ved brainstormen fandt vi en del af de undersøgte ord og udtryk i DDO, fx *celledeling*, *kvadrant*, *statsbudget* og *urbanisering*.

Tabel 2 viser ord og udtryk, der ikke var i DDO *eller* ikke var dækkende behandlet, samt antal Google-hits i dansk kontekst (afrundet).

<i>Darfur-regionen</i> 100	<i>dokumentationskrav</i> 83.400
<i>evolutionsbiologi</i> 5.110	<i>FN-rapport</i> 2.660.000
<i>formidlingsevne</i> 65.700	<i>forskerhold</i> 67.100
<i>forudprogrammeret</i> 10.200	<i>genaktualisere</i> 1050
<i>innovationsminister</i> 152.000	<i>kontekstafhængig</i> 32.800
<i>kontekstuaafhængig</i> 2.180	<i>maskeringsforbud</i> 205.000
<i>populationsgenetik</i> 4.650	<i>robotteknologi</i> 98.500
<i>singularist</i> 2.000	<i>sprogpurist</i> 320
<i>ultraliberal</i> 23.900	<i>våbenforherligelse</i> 3
<i>våbenlovgivning</i> 11.600	

Tabel 2: Ord og udtryk fra *Weekendavisen* 2018, nr. 8 og 9.

7.2. Anders And 2018, nr. 5

Efter samme princip som ved de to foregående tabeller vises i tabel 3 de ord og udtryk, der ikke er inkluderet i DDO. De fleste undersøgte ord fandtes dog i DDO, deriblandt *benmuskler*, *gå løs*, *tredjepremie* og *tøset*.

<i>curlingsten</i> 7.950	<i>giftpil</i> 9.090
<i>hus</i> (curling)	<i>hvem prøver du/I at narre/snyde?</i> 500 ⁴
<i>(komme) op på hesten igen</i> 87.000	<i>timetakst</i> 11.600
<i>vikingefestival</i> 26.500	<i>åh-åh</i> . Note: første stavelse kort med stød, den næste længere og uden stød, tonelejet er henholdsvis højt og dybt. Interjektionen (eller udtrykspartiklen) bruges som reaktion på en uheldig situation.

Tabel 3: Ord og udtryk fra *Anders And* 2018 nr. 5.

4 Inklusive kløvede former: *Hvem er det, du/I prøver at narre/snyde?*

8. Delkonklusioner og diskussion

Hvis vi sammenligner de to metoder til lemmakontrol, brainstorm og tekstbasering, så er de begge udmærkede til at detektere lakuner med. Der var dog ikke så mange huller på basis af Anders And-bladet, hvilket kunne skyldes, at netop denne kilde – nok i høj grad af hensyn til sit kernepublikum – holder sig til det basale og til dels det centrale ordforråd. De tre empiriske konfrontationsundersøgelser demonstrerer derudover følgende: DDO er relativt godt dækket ind mht. opslagsord; vi finder en stor del af det, vi søger, både det intuitivt søgte og det tekstuelts udsprungne “opslagsbehov”. Men der er stadig en del mangler, hvad der ikke overrasker os og næppe heller redaktionen selv; det vil der blive ved med at være.

Vi er både stødt ind i meget udbredte og en række relativt lavfrekvente, men tilsyneladende etablerede og også forklaringskrævende ord og udtryk, der lige så godt kunne optages og beskrives af ordbogen. Hvorfor? Fordi en korpusbaseret almenordbog ikke nødvendigvis kun skal dække det basale og det centrale ordforråd. Dette *skal* selvfølgelig dækkes. Men hvad med det mere lavfrekvente og dermed tilsyneladende perifere, men ikke desto mindre etablerede? Hvis det basale og centrale efterhånden er beskrevet godt og solidt, er der ikke noget i vejen for, at også mindre hyppige udtryk kan komme med, navnlig de særligt prægnante eller semantisk uigennemskuelige. Naturligvis giver det ikke mening at beskrive stærkt faglige, idiolektale og klart uetablerede ord og udtryk. Men en ordbog, der er online, behøver ikke holde sig tilbage. Det eneste, denne nye tilgang til ordforrådet ville kræve, var, at ordbogen markerede sit indhold som hhv. høj-, mellem- og lavfrekvent; gerne grafisk, det er mere pædagogisk og for de fleste brugere fuldt tilstrækkeligt. Det er der også præcedens for, eksempelvis i MED og *Duden online*. Og det må være en korpusbaseret online-ordbogs fornemste opgave frem for at fokusere på at definere en

nedre frekventuel grænse for relevans. Det afgørende i dette stadium af projektet, hvor ordbogens karakter af dokumentationsordbog af en bestemt periodes ordforråd (som ved den trykte ordbog) er forladt, må være et andet og tilsvarende ambitiøst mål, nemlig at brugeren kan få en forklaring på det, vedkommende måtte slå op. Gerne også det, der rækker ud over det centrale ordforråd. For netop det repræsenterer for mange det vanskelige og opslagskrævende.

9. Sammenfatning

DDO vokser løbende, og det endda i et relativt stærkt tempo. Det er glædeligt, og det er i sig selv grund nok til at motivere online-versionen ved siden af det respektindgydende seksbindsværk. Uden online-versionen ville opdatering være en meget krævende opgave. Så version 2.0 skabte grundlaget for ordbogens fortsatte levedygtighed og dermed indirekte 3.0, og tak for det, siger vi brugere, der opdrager studerende til at bruge både ordbog og korpus. Men der er (heldigvis?) masser at gøre på ordbogen endnu.

Vi har konstateret, at der stadig er huller, både sådanne, der vedrører det nyttilkomne ordforråd, som det kan være vanskeligt at være 100 % opdateret på, men også på områder, hvor leksemerne længe har været etablerede. Herudover foreslår vi, at ordbogen udvider sin genstand til også at omfatte leksikaliserede elementer, der måske har en lavere frekvens end opslagsværkets nuværende kriterier for inklusion, men som af andre grunde, fx ugennemskuelighed, prægnans o.a. kan have brugernes interesse. Endelig har vi foreslået, at bevingede ord vies systematisk opmærksomhed. Navne er en anden mulig kategori – se hertil Trap-Jensen & Lorentzen (2017).

På den strukturelle side har vi argumenteret for en større autonomi i forhold til Sprognævnet, således at dette organs holdninger

ikke kommer på tværs af DDO's konception og metode: DSN's beslutninger kan udmærket gengives, der hvor nævnet har autoritet til det. Men det bør ikke føre til, at det bliver en sovepude i forhold til ordbogens primære funktion: At beskrive det danske sprog, som det bruges. Derfor kunne DDO også udnytte korpusmetoden konsekvent der, hvor DSN har erklæret valgfrihed. Dets beslutninger har ofte måttet trækkes tilbage, fordi den skrivende befolkning ganske enkelt ignorerer dem. Her kunne DSN muligvis lære af DDO, så det undgik for mange urealistiske fejlskud, der jo i sidste ende svækker nævnets autoritet. Den fare udsætter DDO sig ikke for, så længe den er konsekvent i sin metode og i sin kommunikation af den til kolleger og offentlighed.

Litteratur og kilder

Ordbøger

Büchmann, Georg (2007): *Der Große Büchmann. Geflügelte Worte von Aristoteles bis Zappa*. Berlin: Knauer.

DanskOrdbogen (1999): Henning Bergenholtz & Handelshøjskolen i Århus, Center for Leksikografi (1. udgave, 1. oplag). Århus: Center for Leksikografi.

DDB (2014) = Nimb, Sanni, Henrik Lorentzen, Liisa Theilgaard & Thomas Troelsgård (2014): *Den Danske Begrebsordbog* (1. udgave). Odense: Syddansk Universitetsforlag.

DDO (2009-) = Det Danske Sprog- og Litteraturselskab: *Den Danske Ordbog* (online). <<https://ordnet.dk/ddo>> (juni 2018).

Duden online. <www.duden.de> (juni 2018).

Duden-ordbøgerne (1996) = Dudenredaktion & Scholze-Stubenrecht, Werner: *Duden, Rechtschreibung der deutschen Sprache* (21. völlig neu bearb. und erw. Aufl. ed.). Der Duden in 12 Bänden, 1. Mannheim: Dudenverlag.

- Jarvad, Pia (2006): *Bevingede ord*. 7. udgave. Fuldstændig omskrivning og nyrevidering af T. Vogel-Jørgensens 6. udgave. København: Gads Forlag.
- MED (2007) = *Macmillan English Dictionary for Advanced Learners* (2nd ed.) Oxford: Macmillan Education.
- Nudansk Ordbog* (2010). København: Politiken.
- ODS (1918-1956) = *Ordbog over det danske Sprog*. Det Danske Sprog- og Litteraturselskab. København: Gyldendal.

Anden litteratur og empiri

- Anders And*. Egmont (2018), 70. årgang, nr. 5.
- Bergenholtz, Henning & Vibeke Vrang (2004): Den Danske Ordbog imponerer og skuffer. I: *Hermes* 33, 149-178.
- Berlingske Tidende*, 17.06.18, 3. sektion, 3.
- Coulmas, Florian (1981): *Routine im Gespräch. Zur pragmatischen Fundierung der Idiomatik*. Wiesbaden: Akademische Verlagsgesellschaft Athenaion.
- DSL (2018) = Det Danske Sprog- og Litteraturselskab (2018): *Forrygende eller skæppeskønt? Nyt i Den Danske Ordbog*. <dsl.dk/presse/dokumenter/pressemeddelelse-nyt-i-den-danske-ordbog> (juni 2018).
- Farø, Ken (2002): Ortografi og empiri: konsonantfordobling eller ej? I: *LEDA-nyt* 34, 4-9.
- Farø, Ken (2018): Tak for alt! Om takkeformler i dansk og tysk. I: Inger Schoonderbeek Hansen, Kirsten Lyshøj & Viggø Sørensen (red.): *Fraseologi – genveje og omveje. Festskrift til Torben Arboe*. Aarhus Universitet, 51-56.
- Farø, Ken & Adam Hyllested (2007): Ordbog, leksikon eller encyklopædi? Et koncept for et dansk lingvistisk opslagsværk. I: *LexicoNordica* 14, 107-144.
- Galberg Jakobsen, Henrik (1992): *Danske dobbeltformer: valgfri former i retskrivningen* (Dansk Sprognævns skrifter 18). København: Munksgaard.

- Google Play: Brugeranmeldelser af appen Den Danske Ordbog. <play.google.com/store/apps/details?id=dk.dsl.ordnet.ddo&hl=da> (juni 2018).
- KorpusDK. Det Danske Sprog- og Litteraturselskab. <https://ordnet.dk/korpusdk> (juli 2018).
- Leroyer, Patrick (2005): Ordbogseksterne kildehenvisninger – fra belæg til funktioner. I: Henrik Lorentzen & Lars Trap-Jensen (red.): *Nordiske Studier i Leksikografi* 8. København: Nordisk Forening for Leksikografi, 239-251.
- Pálfi, Loránd-Levente (2005): Den Danske Ordbog – en kritisk opsamling af den offentlige ordstrid. I: *LexicoNordica* 12, 123-149.
- Trap-Jensen, Lars & Henrik Lorentzen (2017): Navnestof i ordbøger – nye tider, nye måder. I: *LexicoNordica* 24, 109-129.
- Weekendavisen* (2018) nr. 8 og 9 (uddrag).

Ken Farø
lektor, ph.d.
Københavns Universitet
Institut for Engelsk, Germansk og
Romansk
Emil Holms Kanal 6
DK-2300 København S

Lene Vinther Jensen
akademisk medarbejder, cand.mag.
Københavns Universitet
Institut for Engelsk, Germansk og
Romansk
Emil Holms Kanal 6
DK-2300 København S

RECENSIONER

The Routledge Handbook of Lexicography: en monumental ingång till lexikografi

Kristian Blensenius

Fuertes-Olivera, Pedro A. (ed.): *The Routledge Handbook of Lexicography*. Abingdon: Routledge 2018. 810 sidor. Pris: 132 GBP (tryck) eller 35,99 GBP (e-bok).

1. Inledning

Routledge har givit ut en rad handböcker inom det språkvetenskapliga området och turen har kommit till en lexikografisk handbok, redigerad av Pedro A. Fuertes-Olivera: *The Routledge Handbook of Lexicography*. Vad *handbok* betyder i detta sammanhang ges ingen särskild utredning i boken, men det sägs i alla händelser på s. 1 att boken är ”a reference work covering key topics in lexicography”. Fältet är lexikografi: ”the science concerned with the theory and practice of dictionaries” (s. 1).

Boken är omfattande: den innehåller inte mindre än 47 kapitel fördelade på sex tematiska delar som behandlar bl.a. lexikografins grunder, lexikografins samspel med andra discipliner och olika typer av lexikon. Målgruppen är bl.a. studenter och forskare inom lexikografi, med tillägget att boken är ”firmly oriented towards newcomers” (s. 1).

Först, i avsnitt 2, berörs bokens olika tematiska delar (alla delar behandlas inte i samma omfattning). Där presenteras också kapitlen tillsammans med namnen på kapitelförfattarna. Därefter ges en övergripande reflektion i avsnitt 3.

2. Bokens disposition

Inledningsvis i boken finns på sedvanligt sätt förlagsinformation, innehållsförteckning och förteckningar över figurer och tabeller. Sedan kommer en sida med redaktörens tack och en presentation av de drygt 60 personer som har varit med och författat bokens kapitel. Några lärosäten återkommer, bl.a. Århus universitet och Universitetet i Stellenbosch, men spridningen bland författarna och ämnesspecialiteterna är annars ganska stor. Det är såvitt jag kan bedöma många väletablerade lexikografiskt inriktade forskare och auktoriteter bland författarna, men även flera som inte återkommer så ofta i denna typ av lexikografiska handböcker. Till den senare kategorin kan bl.a. Josef Ruppenhofer, Hans C. Boas och Collin F. Baker föras. De bidrar med en artikel om FrameNet, ett ramsemantiskt projekt med hög relevans för lexikografin, bl.a. för hantering av flerordsuttryck.

Efter författarpresentationen följer redaktörens inledning "Lexicography in the Internet era" och en sammanfattning av bokens innehåll. Därefter kommer de tematiska delarna, I: Foundations of lexicography, II: The interdisciplinary nature of lexicography, III: Types of dictionaries, IV: Innovative dictionaries, V: World languages, lexicography and the Internet och VI: Looking to the future: lexicography in the Internet era. Varje del omfattar mellan fem och elva kapitel. I slutet av boken finns ett register med bl.a. centrala begrepp, personer, verk och webbplatser.

Kapitlen har löpande numrering, vilket gör hänvisningarna till dem entydiga. Varje kapitel, som är tänkt att täcka ett specifikt fält av lexikografin, har en ganska ensartad struktur: typiskt en introduktion och ett (mer eller mindre uttalat) historiskt perspektiv, sedan centrala frågor inom fältet och slutligen en framåtblick, som typiskt kretsar kring digitalisering och internet. Därefter ger varje kapitel en lista med relaterade forskningsfält, som hänvisar till andra kapitel i boken. Sedan finns det en lista med vidare läsning,

som består av referenser till ett par, i några fall upp till fem, verk inklusive en kort sammanfattning av dessa. Varje kapitel avslutas med en eventuell notförteckning och en litteraturlista.

E-versionen av boken (tillhandahållen av EBSCOhost) ser i fråga om sidlayout ut som den tryckta versionen, men är såklart betydligt lättare att söka i. Dessvärre pekar sökfunktionen bara ut sidor, inte var på sidorna de sökta orden befinner sig. Vidare kan läsaren i e-boken klicka sig från innehållsförteckningen till ett visst kapitel och väl i detta kapitel i princip klicka sig vidare till de referenser som ges i såväl brödtext som i litteraturlista. Klickbara referenser ges till bl.a. noter. Jag får dessvärre inte hänvisningarna att fungera, men det hade varit en mycket välkommen funktion eftersom noterna inte placerats i sidfoten utan samlats långt bak i artiklarna, före litteraturlistan.

En närmast oundgänglig funktion är länkningen av de ibland invecklade webbadresserna i e-boken. Jag noterar dock vid en slumpmässig rundklickning att ett antal (jag räknar vid en osystematisk kontroll till uppemot 30) länkar är trasiga eller pekar fel, vilket troligtvis beror på att det har gått lång tid sedan länkarna kontrollerades. I många fall saknas i källförteckningen uppgifter om artikelförfattarens senaste besök på de aktuella webbsidorna, men i de fall det anges framgår att det inte är ovanligt att det har gått upp till tre år sedan webbadresserna besöktes. På den tiden kan såklart mycket hända med en webbresurs.

2.1. Del I: Lexikografins grunder

Den första delen av boken handlar enkelt uttryckt om vad lexikografi är och vad lexikografiskt arbete i grunden kretsar kring. Redaktören har i bokens introduktion (s. 1–15) angivit att lexikografi inte enbart ska ses som en praktisk gren av lingvistik, utan som en egen vetenskap. Det första kapitlet i del I, Sven Tarps ”Lexicography as an independent science”, understryker denna hållning.

Tarp utgår från vedertagna beskrivningar av vad vetenskap är (bl.a. att den ska vara under utveckling och ha egna hypoteser och teorier). Lexikografen finns ha dessa ingredienser.

I kapitel 2, "Dictionary management", tar Henning Bergenholtz upp en intressant och viktig aspekt av det lexikografiska arbetet, nämligen projektstyrning (*project management*) och värdet av en sådan. Exempel ges på en projektplan för *DanskOrdbogen* (Bergenholtz et al. 1999), som förvisso varade bara två år. Det föreslås dock att längre lexikografiska projekt (vilket de ju inte sällan är) kan delas upp i mindre projekt; exempelvis kan en ordboksrevision utgöra ett delprojekt.

Rufus H. Gouws skriver i kapitel 3, "Dictionaries and access", om åtkomststrukturen hos ordböcker, dvs. den ordning i vilken ordbokens information presenteras på olika nivåer och hur användaren kommer fram till denna information (jfr även Svensén 2004:99). Frågor som diskuteras är bl.a. hur användaren finner den information som den letar efter och, viktigt nog, hur tryckta och digitala ordböcker kan skilja sig åt i fråga om accesstruktur. Denna senare och högst aktuella fråga blir tyvärr relativt lite behandlad; den diskuteras främst i det sista, konkluderande avsnittet i Gouws kapitel, "Looking into the future: possibilities in the digital era". När det som i dag ofta snarast är den digitala ordboken som är utgångspunkten och den tryckta ordboken som är "extramaterialet", kan mer önskas på detta område.

I kapitel 4, "Explaining meaning in lexicographical information tools", problematiserar Heidi Agerbo, i likhet med många andra, termen *definition*. Hon menar att den bortser från att betydelsegränser inte alltid är tydliga. Agerbo illustrerar med exemplet *stol*, som skulle kunna ha definitionen 'möbel med ryggstöd och fyra ben', enligt vilken en trebent stol inte är en stol (*definition* avser här en uppsättning nödvändiga betydelsevillkor). I stället förespråkas i kapitlet konceptet betydelseförklaring (*meaning explanation*), som enligt författaren behöver anpassas till olika användare.

Sandro Nielsen avslutar bokens första del med kapitel 5, ”Dictionary criticism”. I detta diskuteras ordbokskritiken och dess former (recensioner, delar i vetenskapliga artiklar etc.). Författaren går igenom några grundläggande saker som ordboksrecensenten bör vara medveten om för att kunna författa t.ex. en rättvisande recension. Den ena handlar om det objekt som ska genomgå granskningen, dvs. ordboken och vad denna har för funktioner. Den andra saken handlar om syftet med ordbokskritiken, vilket bl.a. anges vara att hjälpa läsaren att finna den lämpligaste ordboken och att hjälpa lexikografen att producera bättre ordböcker.

2.2. Del II: Lexikografi som interdisciplinärt forskningsområde

Del II fokuserar lexikografins tvärvetenskapliga sida. Delen inleds lämpligt nog med kapitlet ”Lexicography and interdisciplinarity” (även detta författat av Nielsen), som framhåller lexikografins extra-lexikografiska dimensioner. En tvärvetenskaplig skärningspunkt är den mellan lexikografi och lingvistik, bl.a. för hanteringen av ords syntaktiska restriktioner. Vissa ordboksprojekt kan dock kräva betydligt fler discipliner än så, t.ex. sådana inom medicin, historia och juridik. Författaren diskuterar även samarbetet mellan lexikografer och it-specialister.

Relationen mellan lexikografi och lingvistik behandlas även i kapitel 7, ”Lexicography and applied linguistics”, där Pam Peters & Trinidad Fernández tar upp förhållandet mellan lexikografi och tillämpad lingvistik inom framför allt engelsk och spansk lexikografi, där lingvister har bidragit till anläggandet av ett användarperspektiv och deltagit vid överföringen av språkvetenskapliga analyser i ordböcker.

I kapitel 8, ”Lexicography and corpus linguistics” är det korpuslingvistikens tur att ställas i relation till lexikografen. Författaren, Gertrud Faaß, är framåtblickande: efter en kort historik och

ett klagörande av vad en korpus är, fokuserar kapitlet på hur korpusar sammanställs, annoteras, lemmatiseras m.m. Även parsning berörs kort, närmare bestämt hierarkisk parsning och parsning utifrån dependenser, och en genomgång ges också av ordklasstaggning. Vidare ges en förhållandevis detaljerad och teknisk genomgång av olika annoteringsverktyg.

Lynne Bowkers kapitel 9, "Lexicography and terminology", behandlar istället lexikografi i förhållande till terminologi, där det senare fältet gäller "lexical items belonging to specialized areas of usage" (s. 138). Författaren söker visa att lexikografin och terminologin närmast sig varandra alltmer till stor del som ett resultat av teknisk utveckling. Bl.a. förekommer crowdsourcing inom båda disciplinerna, och båda drar nytta av korpusutvecklingen.

Kapitel 10, "Dictionaries and language policy", innehåller Dion Nkomos genomgång av lexikografi och den vid ordboksarbete ofta närvarande disciplinen språkpolitik. En intressant genomgång på mikronivån av preskriptivitet och deskriptivitet ges, där preskriptivitet bl.a. har ansetts vara präglad av elitistiska smakomdömen, men där även deskriptiva förhållningssätt kritiserats för att vara till alltför liten hjälp vid t.ex. textproduktion. Författaren framhåller en sorts medelväg, *proskription*, där användaren informeras om språkbruket men också om rekommendationer.

I nästa kapitel, kapitel 11, "Dictionaries and culture", tar Przemysław Łozowski upp en annan bedömningsfråga, frågan om objektivitet i ordboksdefinitioner. Författaren exemplifierar inledningsvis med hur hudfärgsorden *white* och *black* beskrivs i några engelska ordböcker och hur definitionerna av dem i många ordböcker är subjektiva på olika sätt. Tanken är att kulturella erfarenheter formar språket, vilket kommer till uttryck i bl.a. ordboksdefinitioner.

Aleš Horák & Adam Rambousek går i kapitel 12, "Lexicography and natural language processing", igenom hur lexikografin och språkteknologin kan dra nytta av varandra. Författarna nämner

extrahering av kollokationer och andra flerordsuttryck som ett område där lexikografin kan dra nytta av språkteknologin. Ett annat är hanteringen av polysemi (där datorn automatiskt kan klumpa ihop likstavad ord i olika betydelsegrupper) och hanteringen av ordrelationer (de ordhänvisningar som t.ex. brukar föregås av ”jfr” eller ”se även”). Språkteknologin kan å sin sida utvecklas med hjälp av de databaser som lexikografer har byggt upp och med hjälp av semantiska nätverk som WordNet. I framåtblicken nämns individualisering av ordböcker, t.ex. att användaren i större utsträckning ska kunna skraddarsy den information den vill ha. Även crowdsourcing inom ordboksältet (t.ex. Wiktionary) tas upp, vilket förvisso överlappar en del med innehållet i bokens senare kapitel.

Kapitel 13, ”Lexicography and information science”, innehåller Theo J. D. Bothmas redogörelse för den nära relationen mellan lexikografi och informationsvetenskap. Bothma går, i likhet med många andra av bokens författare, igenom funktionsteorin och de kontexter som ger användare olika ordboksbehov, samt de konsekvenser dessa kontexter (som är mycket finindelade i Bothmas genomgång) kan få för vilken information som ska presenteras för användaren. Bothma presenterar också några sökgränssnitt, bl.a. enkel och avancerad sökning i tidskriftsdatabaser. Författaren menar att digitala ordböcker typiskt bara innehåller ”enkel” sökning och att mer specifika sökningar, t.ex. i olika informationskategorier, bör övervägas (även denna diskussion överlappar en del med diskussioner i senare kapitel). Vidare presenteras användarprofilering som ett sätt att automatiskt leda användaren rätt. Redogörelsen av denna senare funktion är inte så detaljerad och kunde gott ha kunnat få lite mer utrymme. Detsamma gäller de efterföljande ämnesområdena, ”Adaptive hypertext and hypermedia” och ”Data markup”.

I den andra delens sista kapitel, ”Domain ontologies”, redogör Catherine Roussey, Nathalie Hernandez & Haïfa Zargayouna för

begreppet ”ontologier” inom datavetenskapen. Detta är innehållsmässigt ett relativt abstrakt kapitel, men tacknämligt nog inleder författarna med en för lekmannen någorlunda tydlig beskrivning av vad sådana ontologier är. Den andra delen av kapitlet behandlar ontologiverktyg och sökmotorer, bl.a. WordNet.

2.3. Del III: Olika sorters ordböcker

Bokens tredje del handlar alltså om olika sorters ordböcker och inleds med Sven Tarps kapitel 15, ”The concept of dictionary”. Kapitlets placering är på ett sätt självklar som en ingång i temat i del III. Samtidigt behandlar kapitlet *ordboken*, som kan tyckas vara ett nästan lika grundläggande ämne i denna handbok som lexikografen (som ju behandlas redan i inledningen), och detta kunde motivera en tidigare placering i boken. Tarp ger i alla händelser en fyllig och tydlig genomgång av ordbokens historia, bl.a. hur ordboken av många kom att bli ansedd som en förteckning över ord och sedermera betraktad som ett lingvistiskt verk. Tarp tar upp problemen med att tala om ordboken

- som en bok (exempelvis är ju digitala ordböcker inte typiska böcker),
- som en bok med ord (ordböcker kan t.ex. även ha ordled som uppslagsord),
- som en alfabetiskt ordnad förteckning (vilket exkluderar t.ex. många digitala ordböcker) och
- som ett verk som beskriver ords betydelser (alla ordböcker gör inte detta).

Tarp menar istället att ordboken kan beskrivas utifrån tre kriterier: syfte (att få ”punktuell” information, vilket bl.a. ska fånga att man läser en ordbok selektivt), innehåll (lexikografiska data) och form.

Kapitel 16, ”Dictionaries for text reception”, skrivet av Patrick

Leroyer, handlar om ordböcker för textreception. Olika sorters användarsituationer redovisas, t.ex. att användaren inte från kontexten kan räkna ut vad ett ord betyder eller att vederbörande tror sig veta vad ett ord betyder och bara söker bekräftelse från ordboken om att tolkningen är korrekt. Det konstateras att det är ont om renodlade receptionsordböcker, vilket följer av att de flesta ordböcker är flerfunktionella. I alla händelser ska en ordbok med receptionsaspirationer bidra med snabb och enkel tillgång till den efterfrågade informationen. Författaren diskuterar också artikelstrukturen: Ska t.ex. polysema betydelse hanteras ihop inom samma ordboksartikel eller ska de delas upp? Det är inte självklart att hopklumpning är den tydligaste strukturen för användaren. Vidare behandlas bl.a. definitions- och exempelformatet: Ska vokabulären vara enhetlig eller kan den vara friare? Ska exemplen vara autentiska eller redigerade?

Ordböcker för textproduktion får sin behandling i kapitel 17, ”Dictionaries for text production”, av Pedro A. Fuertes-Olivera & Henning Bergenholtz. Kapitlet handlar för det första om olika typer av synonymordböcker och för det andra om kollokationsordböcker och några principer för ordnandet av kollokationer i dessa. Ett projekt med bl.a. fyra produktionsordböcker presenteras också.

I kapitel 18, ”Dictionaries for translation”, diskuterar Laura Giacomini ordböcker för ännu en extra-lexikografisk situation, nämligen översättning. Denna sorts ordböcker ska enligt författaren hållas isär från tvåspråkiga ordböcker. Att denna distinktion har blivit mer uppmärksam på senare tid är enligt författaren resultatet av en historisk glidning från att likställa ordbokstyp (t.ex. tvåspråkig ordbok) med ordboksfunktion (t.ex. översättningsordbok) till att, enligt ett mer funktionsteoretiskt orienterat synsätt, likställa ordboksfunktion med vad ordboken har för funktion för användaren (det kan t.ex. handla om aktiv eller passiv översättning).

Kapitel 19, Reinhard Heubergers ”Dictionaries to assist teaching and learning”, fokuserar på enspråkiga inlärarordböcker. Dessa beskrivs bl.a. som ordböcker med en begränsad definitions-vokabulär, eventuellt bilder och information om grammatik men inte etymologi. Dessa särdrag genomgås – förvisso främst i tryckta ordböcker – och en framtidsutblick pekar helt kort på de elektroniska ordböckerna.

I kapitel 20, ”Specialised dictionaries”, skriver John Humbley om ett område som enligt författaren började studeras först i mitten av 1990-talet. Kapitlet tar upp frågor som rör olika grader av specialisering beroende på specialordbokens användare, en- eller flerspråkighet och de för framför allt tryckta ordböcker relevanta makro- och mikrostrukturerna.

Del III avslutas av Anne Condamines kapitel 21, ”Terminological knowledge bases”, som i likhet med kapitel 14 är ett i sammanhanget ganska abstrakt kapitel. Kapitlet handlar om så kallade terminologiska kunskapsbaser och deras relation till kunskapsmodellering.

2.4. Del IV: Innovativa ordböcker

I del IV behandlas så ordböcker som på ett eller annat sätt klassas som innovativa i förhållande till mer traditionella verk. Delen inleds med Julia Millers kapitel 22, ”Learners’ dictionaries of English”, som visserligen inte direkt ser ut att handla om typiskt innovativa ordböcker. Kapitlet motiverar dock enligt redaktören sin plats i denna del genom att det innehåller en genomgång av ett antal inlärarordböcker, som har utövat stort inflytande inom lexikografen (se s. 7). Den traditionella metod som inlärare av engelska tidigare använde, att konsultera tvåspråkiga ordböcker (och grammatiker), ersätts i dag ofta med konsulterandet av enspråkiga ordböcker. Dessa är numera ofta internetbaserade, och författaren redovisar en studie som visar att 75 procent av avan-

cerade engelskinlärare föredrar internetordböcker framför pappersordböcker och uppskattar att kunna lyssna på uttal och att kunna se videoillustrationer. Författaren går igenom 19 olika drag och informationskategorier hos ett antal större enspråkiga engelska inlärorordböcker ("the Big Six"), bl.a. definitionsvokabulärens omfång, typer av språkexempel, grammatisk information, idiom, "dagens ord" med mera. En genomgång av för- och nackdelar med online-inlärorordböcker ges också. Tacksamt nog kan denna genomgång delvis även generaliseras till ordböcker i allmänhet.

I kapitel 23, Stefan Dollingers "Revising the *Dictionary of Canadianisms on Historical Principles*", redovisas hur en uppdatering av ordboken med samma namn kan gå till. Först har den tryckta versionen av ordboken, som gavs ut på 1960-talet, gjorts tillgänglig på nätet, och sedan har det skapats en onlinedatabas med historisk kanadensisk engelska. Därefter har ett webbaserat redigeringsverktyg utvecklats. Författaren presenterar fem grundläggande principer som man har utgått ifrån vid redigeringsarbetet: den första principen är att diakroniska data skulle utökas med synkroniska studier av kanadensisk engelska och den andra principen är att ordboken ska nå en bred publik (därför är den reviderade ordboken fritt tillgänglig). Den tredje principen, som framför allt möjliggörs av det elektroniska formatet, framstår som särskilt intressant och innovativ: att grundligt presentera varför t.ex. ett visst ord bedömts som "kanadism". Denna presentation utgörs bl.a. av diagram som visar hur frekvent ordet är i olika regioner. Den fjärde principen är det ska finnas en fyllig "ordhistoria" och den femte är att regional variation ska få en tydlig redovisning.

Kapitel 24, "FrameNet", av Josef Ruppenhofer, Hans C. Boas & Collin F. Baker, innehåller en kortfattad och tydlig genomgång av den helt digitala ramsemantiska databasen med samma namn, i vilken ord, *lexical units*, antas väcka föreställningar om semantiska ramar med olika ramelement. Exempelvis väcker ett verb som *ge* föreställningar om en givare, en mottagare, något som ges osv.

Presentationen av FrameNet inkluderar en mängd exempel, så det är lätt att följa med. Författarna ger en glimt av vad som är på gång, bl.a. crowdsourcing av ramsemantisk annotering och utvecklandet av ett flerspråkigt FrameNet. Vidare är FrameNet tänkt att användas i språkteknologin, bl.a. för automatisk generering av semantiska roller i texter.

I kapitel 25, ”*The Online Dictionary of New Zealand Sign Language. A case study of contemporary sign lexicography*”, redogör Rachel McKee & David McKee för en onlineordbok över nyzeeländskt teckenspråk, där fördelarna med den digitala versionen framstår bl.a. i att tecken kan presenteras med video istället för med en bild. Författarna presenterar utförligt vilka frågor som aktualiserades vid överflyttningen från tryckt ordbok till digital, både på makro- och mikronivå.

Kapitel 26, ”*The Alicante Dictionaries*” av José Mateo, handlar om 13 spansk-engelska ordböcker för olika fackområden, bl.a. ekonomi och juridik, som började ges ut på 1990-talet. Trots att de genomgående föreligger i tryckt format, är de enligt författaren innovativa för att vara tvåspråkiga fackordböcker i det att de förutom lemma och ekvivalent även innehåller bl.a. förklaringar och semantiskt besläktade ord såsom synonymmer och hyperonymer.

Patrick Leroyer redovisar i kapitel 27, ”*The Oenolex wine dictionary*”, innovativa drag i den enspråkiga vinordboken och forskningsprojektet Oenolex, som bl.a. har vinprovare – främst experter men även lekmän – som målgrupp. Ett sådant drag är en för fackordböcker omfattande användning av korpusar, både skrift- och talbaserade (i det senare fallet handlar det om inspelade vinprovningssituationer som även har transkriberats). Ordboken ska också innehålla bilder och video. En besvikelse är att den webblänk som ges till ordboken inte fungerar.

I kapitel 28 redovisar Pedro A. Fuertes-Olivera & Marta Niño Amo arbetet med en serie fackordböcker: ”*The Accounting Dictionaries*”. Projektet involverar såväl lexikografer och översättare som

specialister inom redovisning, och målgruppen är översättare, redovisningsspecialister och den intresserade allmänheten. Språken är främst danska, spanska och engelska. Även redovisningsordböckerna är korpusbaserade, och ordboksdata-basen innehåller bl.a. kollokationer och språkexempel, ofta hämtade från Google, som i många fall har översatts till de andra språken i ordböckerna. De erbjuder också olika sökvägar beroende på användarens situation, i enlighet med funktionsteorin.

Erin McKean presenterar i kapitel 29, ”*Wordnik*”, den spännande engelskspråkiga onlineordboken med samma namn, som författaren själv har varit med och skapat. *Wordnik* utarbetades utifrån antagandet att ordboksanvändarna inte finner vad de söker i tryckta ordböcker (t.ex. ovanliga och nya ord). Ordboken använder tekniken för att samla in data, bl.a. definitioner och språkexempel, från andra platser på nätet. Även mänskliga användare bidrar, bl.a. med listor med nya ord, medan definitioner hämtas från andra onlineordböcker. Också detta kapitel innehåller information som i vissa bitar överlappar den i handbokens sista tematiska del (VI).

2.5. Del V: Lexikografi och internet i olika språk

Handbokens femte del handlar om lexikografi i ett antal språk som har valts ut på olika sätt. Urvalskriterierna redovisas i redaktörens inledning (s. 9–10). De ska vara världsspråk, så FN:s sex officiella språk har täckts in. Vidare har språk med viktiga lexikografiska traditioner (vilket i detta fall innefattar tyska och portugisiska) valts ut, och sedan inkluderas språk med begränsade lexikografiska resurser, vilket är välkommet.

I kapitel 30, ”*African lexicography in the Internet era*”, redogör Danie Prinsloo, Jacobus Prinsloo & Daniel Prinsloo för situationen för ordböcker över afrikanska språk och konstaterar att framför allt onlineordböckerna är mycket varierande kvalitetsmässigt:

några håller hög kvalitet, men i flera fall är de lexikografiskt bristfälliga. Detta är problematiskt eftersom det gör att de inte självklart används; författarna tar t.ex. upp konkurrensen från Google som en utmaning för lexikografin.

Kapitel 31, "Arabic lexicography in the Internet era", handlar också om relationen till onlineordböcker. Karlheinz Mörth diskuterar här den arabiska lexikografin, som bl.a. påverkas av förhållandet mellan klassisk arabiska och modern standardarabiska och av olika från varandra mer eller mindre avvikande talade varieteter.

Om internet är en självklar del av lexikografin i många av världens språk, så är situationen annorlunda i kinesiska, vilket behandlas av Heming Yong & Jing Peng i det fylliga kapitel 32, "Chinese lexicography in the Internet era". Författarna redogör för hur den kinesiska lexikografin med sina drygt tvåtusenåriga rötter har utvecklats från en mer filologisk inriktning till att i dag betraktas som en egen vetenskapsgren.

I kapitel 33, "English lexicography in the Internet era", blir det ett tvärt kast. Även om den tryckta ordboken inte alls glöms bort i kapitlet, är Howard Jacksons utgångspunkt den digitala ordboken. Jackson behandlar engelsk lexikografi, men kapitlet kan också läsas som en generell ingång till hur digitala ordböcker kan utformas med fokus på den enskilda användaren.

Även i Paul Achille Mavoungous kapitel 34, "French lexicography in the Internet era", är utgångspunkten digitala och internetbaserade ordböcker inklusive verktyg för maskinöversättning.

I Petra Storjohanns kapitel om tysk lexikografi, kapitel 35, är inriktningen likartad. Särskilt intressant i Storjohanns kapitel är genomgångarna av kommersiell lexikografi, användargenererade ordböcker och utmaningarna för den akademiska lexikografin.

Liksom i kapitel 30, som handlar om lexikografi i afrikanska språk, innehåller Parman Singh & Arimardan Kumar Tripathis kapitel 36, "Hindi lexicography in the Internet era", och Deny Arnos

Kwarys kapitel 37, om indonesisk lexikografi, beskrivningar av digital lexikografi som först ganska nyligen har tagit fart. Singh & Tripathi konstaterar att den lexikografiska utvecklingen går långsamt framför allt för hindi, som inte är särskilt använt inom t.ex. högre utbildning.

De tre avslutande kapitlen i del V är Teresa Linos kapitel 38, ”Portuguese lexicography in the Internet era”, Olga M. Karpovas kapitel 39, ”Russian lexicography in the Internet era”, och Ignacio Bosque & María Auxiliadora Barrios Rodríguez kapitel 40, ”Spanish lexicography in the Internet era”. Lino diskuterar två trender inom portugisisk lexikografi: för det första att konceptet ’ordbok’ har förändrats som ett resultat av den digitala utvecklingen, och för det andra att gränsen mellan allmän- och fackordböcker har blivit vagare under senare tid. Karpova beskriver delvis andra trender inom rysk lexikografi, bl.a. den ganska nyliga utvecklingen från enbart normativ lexikografi till även mindre normativ, vilket delvis är ett resultat av att korpusar har blivit mer tillgängliga. Ytterligare trender är t.ex. ett ökat intresse för lexikografisk terminologi och fackordböcker. Bosque & Barrios kapitel om spansk lexikografi, slutligen, är i stora delar en omfattande förteckning över och diskussion av några ordböcker och ordboksprojekt i den spansktalande världen.

2.6. Del VI: Framtidsutsikter: lexikografi i internets tidevarv

I bokens sista del är det fokus på digital lexikografi. Om internet har behandlats i tidigare kapitel, så har det ofta varit på ett abstraktare plan, men i denna sista del är innehållet enligt redaktörens inledning (s. 13) konkretare och mer praktiskt inriktat. Det är nu inte alls lika instruerande praktiskt som i t.ex. *Handbok i lexikografi* (Svensén 2004), men i förhållande till övriga delar får väl denna del sägas vara ganska praktiskt inriktad.

Det kan synas överraskande att det 41:a kapitlet, Anna Dziemi-ankos ”Electronic dictionaries”, kommer så sent (och inte placerats i t.ex. del III: *Types of dictionaries*). I alla händelser ägnas Dziemi-ankos kapitel åt att diskutera olika typer av elektroniska ordböcker. Bl.a. framhävs att den elektroniska ordboken är mycket mer än bara en digitaliserad tryckt ordbok; den kan ju även t.ex. vara avsedd för datorer. Kapitlet handlar nu främst om elektroniska ordböcker för människor, och en indelning av ordböckerna görs utifrån hur användaren får åtkomst till dem, genom en dator eller en mobil enhet (hur skarp denna gräns nu är i dag), genom internet eller CD-ROM (det senare mediet får väl sägas vara obsolet för svenskans del). Fördelarna med elektroniska ordböcker i förhållande till pappersordböcker får så en genomgång. Ett antal fördelar känns ganska självklara vid det här laget, t.ex. att användaren får ordförslag under tiden den skriver i sökfältet (denna funktion finns ju numera i många olika sorters sökfält på internet). Diskussionen av andra, möjliga, fördelar är mer spännande, t.ex. i fråga om ordböcker som tar hänsyn till det enskilda ordets kontext.

Vincent Ooi tar i kapitel 42, ”Using the Internet for lexicographic purposes” bl.a. upp förhållandet mellan sökmotorer och ordböcker: den som söker ett ord går ofta till sökmotorer och triangulerar sig fram till rätt betydelse, en betydelse som kan stå i konflikt med vad som sägs i ordböckerna, beroende på bl.a. ordbokens korpusunderlag. En genomgång av hur nätet kan användas som korpus ges därför.

I kapitel 43, ”Information retrieval for lexicographic purposes”, ger Orin Hargraves en redovisning som följer upp den genomgång som ges i kapitel 42. Här tas ett antal verktyg upp som kan göra lexikografens arbete effektivare, bl.a. Googles Ngram Viewer, Sketch Engine, WordNet m.fl.

Kapitel 44 till 46 har ett särskilt tydligt användarfokus. Carolin Müller-Spitzer, Alexander Koplenig & Sascha Wolfer tar i kapitel

44, "Dictionary usage research in the Internet era", upp hur onlineenkäter, ögonrörelsemätning och loggfilsundersökningar kan användas av lexikografen. I kapitel 45, "User participation in the Internet era", tar Christian M. Meyer & Andrea Abel upp frågan om i vilken utsträckning användarna kan delta i det lexikografiska arbetet. Författarna menar att forskning om användarundersökningar är ett eget metalexikografiskt forskningsfält, och de presenterar ett ramverk för att klassificera användardeltagande i elektroniska ordböcker (och andra referensverk): *direct user participation* (t.ex. användargenerering av ordböcker à la Wikipedia), *indirect user participation* (t.ex. möjligheten för användaren att ge förslag på ord) och *accessory user participation* (avser sådant som främjar kommunikationen mellan användare och lexikograf, t.ex. bloggar om ordboksutveckling). Kapitel 46, "Dictionary portals" av Bob Boelhouwer, Anne Dykstra & Hindrik Sijens, ger en viktig diskussion av en typologi över ordboksportaler: *dictionary nets* (ordboksportaler som bl.a. innehåller referenser mellan de ingående ordböckerna), *dictionary search engines* (ordboksportaler som ger tillgång till flera ordböcker men där länkning mellan ordböckerna saknas) och *dictionary collections* (ordboksportaler som inte erbjuder möjlighet att söka i de ingående ordböckerna). Dessa typer diskuteras ur ett användarperspektiv, och förslag på hur ordboksportaler kan göras mer användarvänliga läggs fram.

Handbokens sista kapitel, kapitel 47, "Towards an international directory of lexicography" av Reinhard R. K. Hartmann, är klart mindre internetfokuserat är de andra i denna sista del och bör nog snarast ses som en avrundning av hela boken. Författaren går först igenom faktorer, bl.a. lexikografiska referensverk, institutioner och konferensserier, som påverkar världens lexikografiska kunskaper, och argumenterar för vikten av en internationell förteckning över dessa faktorer.

3. Reflektion

Routledge Handbook of Lexicography är med sina dryga 800 sidor en omfattande bok. Den är sidantalsmässigt såklart därför inte omedelbart jämförbar med exempelvis den drygt 400-sidiga *The Bloomsbury Companion to Lexicography* (Jackson 2013). En tydlig skillnad är t.ex. att Routledges handbok tar upp en rad lexikografiska språkspecifika problem (del V, ”World languages, lexicography and the Internet”), något som Bloomsbury inte gör i alls samma omfattning. En annan skillnad, som förmodligen har med Bloomsbury-handbokens ålder att göra, är att diskussionen om elektroniska ordböcker och framtidens lexikografiska utmaningar framstår som (i vissa fall betydligt) mer aktuell i *Routledge Handbook of Lexicography* än i *The Bloomsbury Companion to Lexicography*.

Routledges handbok har nu sina brister även i förhållande till Bloomsburys mindre omfattande handbok, vilket delvis har med redovisningsprinciperna att göra. Bland annat kan man tycka att ämnet tvåspråkiga ordböcker kunde förtjäna ett eget kapitel, något det har fått i såväl Bloomsburys handbok som i den mer omfattande om därmed mer jämförbara *Oxford Handbook of Lexicography* (Durkin 2016). I Routledges handbok tas tvåspråkiga ordböcker upp här och var, men kanske främst i kapitlet ”Dictionaries for translation”. Detta är nu visserligen också begripligt med tanke på att redovisningen av olika typer av ordböcker i Routledges handbok (del III, ”Types of dictionaries”) främst baseras på ordböckernas funktion.

Även om Routledges och Oxfords handböcker är omfångsmässigt likartade, kan några skillnader mellan dessa urskiljas. Den senare riktar sig till studenter, forskare och lexikografiska praktiker enligt förlagets presentation, medan den förra vänder sig till en liknande målgrupp men med tillägget, som nämnts ovan, att den riktar sig till nybörjaren. Det är väl inte helt klart vad den-

na formuleringsskillnad innebär, men ett exempel på att Oxfords handbok inte direkt riktar sig till nybörjaren kan vara att den inte har någon framträdande beskrivning av vad *lexikografi* är, medan Routledges handbok behandlar frågan direkt i inledningen.

I övrigt kompletterar Routledges handbok Oxfords på några punkter, bl.a. i att Routledges handbok berör teckenspråkets lexikografi och lexikografen i bl.a. afrikanska språk. Oxfords handbok kan å sin sida sägas komplettera Routledges i fråga om bl.a. historisk lexikografi. I Oxfords handbok behandlas historiska ordböcker i en egen del som innefattar inte mindre än fem kapitel om bl.a. användning av historiska korpusar och grammatisk förändring. Den historiskt inriktade lexikografen skulle nog gärna se mer av dessa aspekter på ordböcker även i Routledges handbok.

För nybörjaren bidrar *Routledge Handbook of Lexicography* med en hel del relevant information. Ett par kapitel framstår som något abstrakta både för nybörjaren och kanske även för den erfarne lexikograf som inte ägnar sig specifikt åt språkteknologi. Boken ger dock en god överblick över det lexikografiska fältet och en lexikografisk allmänbildning. Till den allmänbildning som jag för egen del tycker är intressant hör bl.a. att få ett grepp om lexikografins användning av teori, något som främst diskuteras i Tarps kapitel 1. Utöver vissa mer lingvistiskt inriktade teorier som tas upp i enstaka kapitel (t.ex. ramsemantik), återkommer en teori, funktionsteorin, i någon form i ett stort antal kapitel i boken och framstår som den helt dominerande, åtminstone som generell teori (Tarp 2008:9). Det funktionsteoretiska bidraget är mer påtagligt i vissa kapitel och mindre påtagligt i andra. I de fall det är mindre påtagligt kan framhållandet av teorin framstå som ett sätt att pliktskyldigt infoga en teoretisk etikett utan att appliceringen av teorin ger så stora avtryck i kapitelinnehållet. En mer problematiserande hållning till teori(n) efterlyses här. Samtidigt ska det sägas att bara framhållandet av funktionsteorin även i dessa fall bidrar till att påminna läsaren om vikten av att uppmärksamma

ordboksanvändarens behov i ett antal olika situationer, vilket är angeläget.

I fråga om Routledge-handbokens förhållande till digitala ordböcker finns det tidvis en del att önska, vilket delvis har att göra med att det har hänt mycket på det lexikografiska området bara under de senaste åren. På grund av långa ledtider mellan manuskript och publikation har kapitlen kanske hunnit bli några år gamla, liksom den forskning som dessa bygger på. Förutom tidigare nämnd kritik om brustna webblänkar, hade de digitala ordböckerna kunnat behandlas mer systematiskt på fler ställen än främst i det sista avsnittet i varje kapitel, ”Looking to the future”, eller i den sista delen i boken, ”Looking into the future: lexicography in the Internet era”. Digitala ordböcker får väl sägas vara utgångspunkten för det lexikografiska arbetet i dag: nya utgåvor arbetas inte längre fram med den tryckta ordboken som tänkt produkt – utgångspunkten är snarare den digitala ordboken. Vidare har de digitala traditionella akademiska ordböckerna numera även konkurrens av internetbaserade ordböcker utarbetade av icke-professionella lexikografer (se t.ex. Sköldbberg & Wenner 2017 för exempel på sådana resurser), och, för den delen, av sökmotorer som Google.

Tidvis ligger dock *Routledge Handbook of Lexicography* i framkant i fråga om behandlingen av elektroniska lexikografiska resurser: jag tänker då t.ex. på kapitlet om FrameNet och Wordnik.

Det totala intrycket är i alla händelser att handboken är välskriven (även om dispositionen som sagt i vissa bitar ger överlappande information). Den täcker väl också, även om detta kan diskuteras, i stort sett ”key topics in lexicography” som den utlovar (se avsnitt 1 ovan), och den ger en god orientering om tillståndet inom lexikografen även för nybörjaren, samtidigt som den framför allt mot slutet bidrar med information till nytta även för den praktiskt inriktade lexikografen. Också den erfarne lexikografen torde ha stor behållning av detta monumentala verk, inte minst i fråga om den digitala utvecklingen inom olika språkområden.

Litteratur

- Bergenholtz, Henning, Jette Pedersen, Vibeke Vrang & Richard Almind (1999): *DanskOrdbogen*. Århus: Systime.
- Durkin, Philip (ed.) (2016): *The Oxford Handbook of Lexicography*. Oxford: Oxford University Press.
- Jackson, Howard (ed.) (2013): *The Bloomsbury Companion to Lexicography*. London, New Delhi, New York & Sydney: Bloomsbury.
- Sköldbberg, Emma & Lena Wenner (2017): Folkmun och Luxikon. En jämförelse mellan två användargenererade ordbokssajter. I: *Språk och stil* NF 27, 21–48.
- Svensén, Bo (2004): *Handbok i lexikografi. Ordböcker och ordboksarbete i teori och praktik*. 2 uppl. Stockholm: Norstedts.
- Tarp, Sven (2008): *Lexicography in the Borderland between Knowledge and Non-Knowledge. General Lexicographical Theory with Particular Focus on Learner's Lexicography*. Tübingen: Niemeyer.

Kristian Blensenius
postdoktor
Göteborgs universitet
Institutionen för svenska språket
Box 200
SE-405 30 Göteborg
kristian.blensenius@gu.se

Målreising og morsmålsdokumentasjon – leksikografi som lingvistisk disiplin

Tove Bull

Bjørghild Kjelsvik, Christian-Emil Smith Ore, Lars S. Vikør, Åse Wetås & Dagfinn Worren (red.): *Målreising og morsmålsdokumentasjon. Heidersskrift til Oddrun Grønvik ved 70-årsleitet*. Oslo: Novus Forlag 2017. 283 sider. Pris (innbunde): 240 NOK.

1. Opptakt

Tidlegare hovudredaktør i *Norsk Ordbok* Oddrun Grønvik fylte sytti år 18. august 2017. At ho ved dette høvet fekk eit stort og fint heidersskrift, redigert av gode kollegaer, er vel forrent. Frå tusenårsskiftet til prosjektet var avslutta, har ho vore ein sentral og stødig kraft i den fornyings- og påskundingsprosessen som blei sett i gang for redigering og utgjeving av *Norsk Ordbok*, kalla *Norsk Ordbok 2014*, ofte forkorta *NO 2014*.¹ Også Språkrådet har nytt godt av arbeidskrafta til Oddrun Grønvik, både før og etter at ho blei tilsett i ordboksprosjektet. Når det dessutan kan føyast til at ho har lagt ned mykje tid, arbeid og engasjement for nynorsk språk og kultur i og utanfor målrørsla, skjønner vi at tittelen på heidersskriftet treffer blink.

---

1 Arbeidet med *Norsk Ordbok* tok til i 1930. Påskundingsprosjektet blei sett i gang ved tusenårsskiftet med auka løyvingar frå Kulturdepartementet. Målet var at verket skulle vere fullført til 200-årsjubileet for Grunnloven i 2014. Det blei forseinka med to år.

2. Oversyn over heilskapen og presentasjon av første del i heidersskriftet

Heidersskriftet (eller festskriftet) er tredelt. Den første delen er svært personleg, så slik sett er denne delen noko atypisk for eit festskrift, som gjerne har med bibliografien til den som blir heidra, eventuelt noko om den faglege verksemda til vedkommande, men ikkje det private og familiære livet. I dette tilfellet er det mest personlege bidraget ein biografi over Grønvik med tittelen «Storesøster er 70», skriven av broren, Gunnvald Grønvik, med eit supplement av ei venninne frå skoletida. Det som legitimerer denne personleg vinkla biografien og gjer han interessant i ein samanheng som denne, er at forfattaren så tydeleg, både implisitt og eksplisitt, knyter saman det fagleg-profesjonelle arbeidet til Grønvik med den sterke kulturelle og målpolitiske forankringa som foreldra og familiebakgrunnen hennar representerer. «Stor arv det er for mannen (kvinna?) av godtfolk vera fødd», er eit sitat² som snøgt fell ein inn mens ein les. Attåt biografien er det med to stuttare artiklar i første delen, ein av Olaf Almenningen om Grønviks arbeid i målrørsla og ein av Åse Wetås om arbeidet til Grønvik i Språkrådet og i forløparen til Språkrådet, Norsk språkråd.

Del 2 består av fem artiklar om ordboksprosjekt Grønvik har vore engasjert i, først og fremst naturleg nok prosjektet NO 2014 og digitaliseringa av *Norsk Ordbok*, men også dei afrikanske språkdokumentasjonsprosjekta ho har vore involvert i, særleg i Zimbabwe.

Tredje og siste delen består av sju fagartiklar der seks av bidraga er skrivne av tidlegare kollegaer frå *Norsk Ordbok*. Alle desse sju artiklane handlar om ulike sider ved leksikografisk arbeid med vekt på problemstillingar som ordboksredaktørar møter og må finne løysingar på.

2 Sitatet er tatt frå A.O. Vinjes dikt «At far min kunne gjera».

I tillegg til desse tre delane er det til slutt tatt med ei innstilling om ordboks- og arkivarbeid som grunnlag for vitskapelege kvalifikasjonar (s. 249–260). Bak denne innstillinga, som er frå 1988–89, står ei nemnd ved Det historisk-filosofiske fakultet (frå 2005: Det humanistiske fakultet) ved Universitetet i Oslo. Når denne innstillinga er tatt med her, må det truleg sjåast på bakgrunn av den konflikten som oppstod på Institutt for lingvistiske og nordiske studium på slutten av prosjektperioden til NO 2014, og som vi kjem nærmare inn på nedanfor. Dagfinn Worren, som har skrivne ei kort innleiing til innstillinga, seier at dokumentet har vore ein viktig referanse for det vitskapelege arbeidet i dei ulike samlingsmiljøa ved Universitetet i Oslo. Desse såkalla språksamlingane omfattar leksikografisk og onomastisk dokumentasjon, og fagfolka som var knytte til desse samlingane, var såleis leksikografar og namnegranskarar. Worren legg til:

Innstillinga har vore ein av grunnføresetnadene for at NO 2014-prosjektet kunne sikre seg fullkompetente medarbeidarar i opptrappinga når den vitskapelege statusen for arbeidet var udiskutabel. (s. 250)

Grønviks bibliografi er også tatt med i denne siste tilleggsdelen av boka.

Eg har i denne meldinga vore mest opptatt av å beskrive artiklane i heidersskriftet. Da eg sjølv ikkje er leksikograf, vil eg nødvendigvis meg inn på kritikk av enkeltbidrag. Rett nok vil ein nok kunne finne implisitte vurderingar av enkeltartiklar i det som blir sagt. Dei antydde vurderingane eg kjem med, er jamt over positive. Å komme med negativ kritikk av arbeid i ein språkvitskapeleg disiplin eg sjølv ikkje arbeider innanfor, ville eg oppfatte som uttrykk for hybris, overmot. Det skal likevel seiast at eg har eit svært positivt inntrykk av boka som heilskap.

3. Del 2: NO 2014 og ALLEX-prosjektet

Del 2 blir innleidd med ein lang og grundig artikkel av Dagfinn Worren med tittelen «Fleirgenerasjonsverket Norsk Ordbok – frå nasjonsbyggjar til grunnlovsjubileumsprosjekt». Artikkelen er eit historisk oversyn over den lange arbeidsprosessen, frå 1930 til 2016, som ligg bak tolvbindsverket *Norsk Ordbok*. Storparten av artikkelen handlar om dei siste 20 åra om lag, det vil seie den tida som har gått frå det såkalla opptrappings- eller påskundingsprosjektet (altså NO 2014) blei sett i gang, til verket var fullført. Opptrappingsprosjektet kom i gang etter eit vedtak i Stortinget som førte til ein avtale mellom Kulturdepartementet og Universitetet i Oslo i 2001.

Jamvel om artikkelen til Worren er historisk basert, blir også redaksjonelle prinsipp for ordboksarbeid, styringsordningar i redaksjonen o.a. drøfta. Worren tar utgangspunkt i seks dilemma som det må finnast løysingar på i alt ordboksarbeid. Desse har han frå Lars S. Vikør (2011:178f.), og dei er:

- 1 effektivitet mot kvalitet
- 2 representativitet mot uttømmelegheit
- 3 eit allsidig sett av informasjonstypar mot konsentrasjon om det vesentlege
- 4 einskap over tid mot tilpassing til ytre krav og vilkår som endrar seg
- 5 forskning mot formidling
- 6 papiret mot elektronikken

Artikkelen drøftar korleis redaksjonen i *Norsk Ordbok* løyste desse dilemmaa og vurderer korleis dei involverte partane i og utanfor redaksjonen bidrog i prosessen.

For alle som er interesserte i ordbøker og ordboksarbeid generelt og *Norsk Ordbok* spesielt, er dette ein svært nyttig artikkel. Her vil det føre for langt å gå inn på han i detalj. Vi skal heller ikkje

komme så mykje inn på dei triste og turbulente siste par åra før verket var ferdig, da Institutt for lingvistiske og nordiske studium ved Universitetet i Oslo, som ordboka og språksamlingane sorterte under, vedtok å avvikle desse samlingane, noko som førte til store faglege motsetnader, oppseiingar, forseinkingar, rettssak og til slutt forlik, og heilt til slutt fest i Universitetets aula da bind 12 var ferdig og det komplette verket kunne lanserast og feirast. Men denne saka må nemnast fordi så mange av artiklane i del 3 har henne som bakteppe. Vikør (2016) gjer grundig greie for det som skjedde.

Dei aller siste sidene i Worrens artikkel er vigd Grønviks arbeid i *Norsk Ordbok* og også hennar engasjement i det såkalla ALLEX-prosjektet, eit samarbeidsprosjekt mellom det leksikografiske miljøet ved Universitetet i Oslo og eit morsmålsprosjekt ved Universitetet i Zimbabwe. Prosjektet var til gjensidig nytte og glede for partane. Worren hentar eit sitat frå Grønvik (2016:54) som viser til Emmanuel Chabata i ALLEX-prosjektet: «Dei afrikanske språka i Zimbabwe ville ikkje ha fått jamstelt status i grunnlova av 2013 utan ordboksarbeidet på 1990-talet.» Og Worren føyer til at for *Norsk Ordbok* var det ei gavepakke at språkressursane i ALLEX-prosjektet skulle utviklast på ei korpusbasert, fulldigital plattform.

Denne delen i festskriftet har også med ein eigen artikkel om ALLEX-prosjektet og oppfølgjaren CROBOL, «African Lexicography, Terminology and Living Heritage: impact of the ALLEX–CROBOL Projects», av tre av deltakarane frå Zimbabwe: Herbert Chimhundu, Langa Khumalo og Nomalanga Mpofo-Hamadziripi. Det som gjer denne artikkelen viktig og tankevekkjande, er det framtidsperspektivet forfattarane dreg opp for afrikanske språk versus kolonispråka i Afrika. Dei får tydeleg fram kor viktig språkleg infrastruktur og språklege ressursar og ikkje minst digitalisering av desse ressursane er for at desse språka skal ha ei framtid også som statsberande språk på det afrikanske kontinentet. Forfattarane gjev uttrykk for optimisme, og dei viser med fleire ek-

sempel at dei har grunn til å vere optimistiske. Dei understrekar at det arbeidet som er gjort i Zimbabwe, hadde ei emansipatorisk grunngeving (utan å bruke nett den nemninga), og at ordboksutgevingane har gjeve ringverknader også i andre afrikanske land, ringverknader som òg har hatt direkte emansipatorisk verknad, eller «impact» som dei omtaler det som.

Digitaliseringa av *Norsk Ordbok* skriv Christian-Emil Smith Ore om i ein artikkel med tittelen «Norsk Ordbok digital». I tillegg har redaksjonen fått trykt opp att ein artikkel av Grønvik og Ore, «What should the electronic dictionary do for you – and how?» Det vi lærer av desse artiklane, er at bak det trykte tolvbindsverket på papir og i bokform finst det ein heildigital redigeringsverkstad med ei rekkje kjelddatabasar. Den informasjonen som ordboksverket inneheld, kan altså presenterast på talrike andre måtar. Først står det att ein god del arbeid før *Norsk Ordbok* er heildigitalisert. Alfabetbolken I–Å er det som heiter «digitally born», mens digitaliseringa av dei første binda vil bli basert på såkalla retrodigitalisering. No ligg det praktiske ansvaret for å fullføre digitaliseringa på Universitetet i Bergen. Det er å håpe at prosessen skjer raskt. For at det skal kunne skje, må det sjølvstg statlege løyvingar til.

4. Del 3: Døme på leksikografisk arbeid, praktisk og teoretisk

Som nemnt er dei fleste artiklane i del 3 skrivne av tidlegare redaktørar i *Norsk Ordbok*. Kvar for seg tar dei opp ymse sider ved konkrete ordartiklar som forfatarane har arbeidd med. Artiklane gjev lesaren innsyn i praktisk og teoretisk leksikografisk arbeid. Det handlar om dilemma som må taklast, utfordringar det må takast stilling til, og problem som må løysast før ein ordartikkel er ferdigredigert. Først ute i denne bolken er Bjørghild Kjelsvik som skriv om «[s]amansetningar i norsk og leddeling i ordbøkene». Sa-

mansetningar er ei stor og mangslungen gruppe ord i norsk. Fire spørsmål står sentralt i drøftinga:

- 1 Korleis skal ein forstå samansetningar, og kva teoretisering over samansetningar finst i lingvistisk litteratur?
- 2 Samansetningar i ordbøkene – korleis vise oppbygginga?
- 3 Kva nytte har brukarane av delingsmerke?
- 4 Korleis blei leddeling utført i ordbanken,³ og kva var resultatet?

Artikkelen illustrerer tydeleg kor mange og komplekse problem ein ordboksredaksjon må ta stilling til, og kor vidtrekkjande konsekvensar ulike val vil kunne få.

Det same kan ein seie om dei andre artiklane som behandlar arbeidet med enkelte ordoppslag, Leiv Inge Aa om oppslagsordet *opp*, Madeleine Halmøy om *som*, Tor Erik Jenstad om verbet *taka*, Toril Opsahl om *vel*, Ellen Hellebostad Toft om *slik* og *sånn* og Lars S. Vikør om *skuld* vs. *skyld*.

Leiv Inge Aa skriv om *opp*, og konstaterer innleiingsvis at dess kortare orda er, dess lengre synest artiklane deira vere i ordbøkene. Småord som *opp* er ofte svært komplekse og har mange og ulike funksjonar. Tradisjonelt har ordet vore sett på som eit adverb. *Norsk referansegrammatikk* (Faarlund, Lie & Vannebo 1997) karakteriserer det som ein preposisjon, mens Aa hevdar at ordet stort sett blir brukt som verbpartikkel. Han viser korleis klassifikasjonsmåten også får konsekvensar for struktureringa av ein ordartikkel om *opp* i ei ordbok. Så går han gjennom tydingsstrukturen til ordet og diskuterer problem som dukka opp under arbeidet med ordartikkelen. I konklusjonen sin prøver han å svare på to spørsmål: Kvifor kartlegge *opp*, og kven bryr seg? Svaret hans på

---

3 Norsk ordbank er ein elektronisk database av fullformer, altså leksikalske einingar med bøyingsformer. Ordbanken er drifta av Universitetet i Bergen og er frå 2011 tilgjengeleg via Språkbanken.

det første spørsmålet er at empirisk kartlegging og tolking som blir lagde fram i ordboksartiklar, kan danne utgangspunkt for teoretisk drøfting. Han føyer til at det finst nok av døme i teoretisk språkvitskap der empirien er faren over med harelabb, og slår fast at ei omfattande dokumentasjonsordbok openbert kan bøte på slike manglar. Svaret på det andre spørsmålet handlar om at «dokumentasjonsordbøker godt kan nyttast meir i språkvitskapleg arbeid, slik dei kan i populærvitskaplege, pedagogiske og private samanhengar» (s. 185).

I artikkelen «Leksikografi som språkvitskap» snur Halmøy opp ned på problemstillinga ved å formulere det konkluderande avsnittet sitt slik: «Språkvitskap som leksikografi». Denne vrien er det lett å tolke som eit argument i den striden som oppstod om språksamlingane mot slutten av prosjektperioden for NO 2014. Artikkelen er relativt teoritung, jamvel om – eller nettopp fordi – han tar utgangspunkt i det vesle ordet *som*. Iallfall indirekte er Halmøys artikkel eit forsvar for leksikografi som vitskap, og slik sett eit sterkt argument imot den argumentasjonen som blei brukt da Institutt for lingvistiske og nordiske studium vedtok å leggje ned språksamlingane. Sentralt i artikkelen står også eit forsvar for Saussures språkvitskap. Denne meldaren klarer ikkje å motstå den store freistinga det er å sitere Halmøys konkluderande merknader (s. 202) in extenso:

Et ordboksverk som tar på alvor det gjensidige avhengighetsforholdet mellom leksikalske oppslag og grammatiske regler, som legger kontekst til grunn for betydningsstrukturen og som redegjør for hvilke prinsipielle og overordna valg den (sic) har gjort for hver ordklasse, er derfor svært nær både den mest fullkomne og den mest vitenskapelig etterrettelige beskrivelsa (sic) og analysa (sic) en kan gi et enkeltspåk. I sin nåværende form er Norsk Ordbok som vel kjent ikke helt der, men den er helt klart det nærmeste

vi kommer her til lands, og den utgjør ikke minst et sjeldent godt utgangspunkt for å få det til nå som den uansett skal revideres og oppdateres.

Slike fullstendige beskrivelser av enkeltspråk er videre, ifølge Lazard (2008), ei nødvendig forutsetning for en så fullstendig typologi over verdens språk som mulig, noe som igjen er ei forutsetning for å eventuelt kunne avdekke flere universaler enn de som følger av begrensningen satt av vår kognitive og fysiske utrustning, altså for å fullt ut forstå språket som system. At de i tillegg, som Norsk Ordbok, nødvendigvis vil være historiske og nasjonale kulturskatter av de sjeldne, er fra et språkvitenskapelig synspunkt for en bonus å regne.

Taka-artikkelen av Tor Erik Jenstad begynner med å slå fast at verbet *ta(ka)* kan ha (minst) 30 ulike tydingar i norsk. Jenstad skriv mest om korleis han konkret gjekk fram da han arbeidde med artikkelen, først med å få på plass ein grovstruktur, så ei finare og meir nyansert inndeling. Neste steget bestod av semantisk sortering og utforming av sjølve teksten, som i neste omgang måtte reduserast i omfang. At prosessar som desse tar svært lang tid, seier seg mest sjølv. For verbet *ta(ka)* hadde Jenstad nemleg meir enn 6000 belegg å arbeide med.

Toril Opsahl skriv om den pragmatiske partikkelen eller diskursmarkøren *vel*. Artikkelen sin har ho svært råkande kalla «–‘Vel’ er vel vel, vel? – Vel, vel». Ho argumenterer for at slike partiklar høyrer heime i ordbøker, og grunngjev dette i eit dialogisk språksyn der også data frå faktiske kommunikasjonssituasjonar må vere ein del av den empirien ordbøkene bygger på. Etter denne argumentasjonen kjem det Opsahl kallar ei mogleg og kan hende også rimeleg tolking av meiningsinnhaldet i overskrifta, som ho no set opp som ein stutt dialog, slik:

- ‘Vel’ er vel vel, vel?
- Vel, vel

Og slik tolkar ho denne dialogen (s. 220):

«Stemmer det ikkje at vi er einige om at ordet ‘vel’ ganske enkelt har det meiningsinnhaldet vi alle veit at det har?» Og svaret lyder: «Takk for dette. Du kan sjølvsagt ha rett, men eg er sannelig ikkje så sikker på det, for eg har grunn til å tru noko anna.»

Resten av artikkelen gjer greie for redigeringa av oppslagsordet *vel* i *Norsk Ordbok*. Det skal seiast at dette er ein svært velskriven og innsiktsfull artikkel, som i tillegg er humoristisk og riktig morosam å lese.

Ellen Hellebostad Toft illustrerer leksikografiens rolle gjennom arbeidet sitt med ordartiklane *slik* og *sånn*. Også ho tar utgangspunkt i den debatten som gjekk føre seg om leksikografiens rolle i språkvitskapen da ordboksprosjektet gjekk mot slutføring og instituttet ikkje lenger ville ha ansvaret for språksamlingane. Ho argumenterer som fleire andre for at leksikografisk forskning har same verdi som teoretisk lingvistikkforskning. I argumentasjonen sin bygger ho på Vikør (2016), som tar utgangspunkt i at det i språkvitskapen har eksistert eit skilje mellom språkforskarar som legg hovudvekta på empiri og altså faktisk språkbruk, og dei som har hovudfokuset sitt på teori. Det er her ikkje snakk om eit anten–eller, men om ulik vektlegging. Det er skilnad på å – på den eine sida – ha fokus på dokumentasjon av språkbruk og bruke teori som middel for å handsame og tolke empirien, og – på den andre sida – å sjå på teori som det eigentlege målet med forskinga og empiri som noko sekundært der data blir eit middel for å teste teoriane. Som Vikør argumenterer Toft godt for at det må vere målet med forskinga som avgjer kor hovudfokuset skal vere;

ordboksredaktørar vil nødvendigvis måtte leggje hovudvekta på dokumentasjon.

Slik og *sånn* er funksjonsord som i ordbokssamanheng står i ein annan situasjon enn reine innhaldsord der det semantiske innhaldet gjerne er meir handfast og konkret. Jamvel om det finst ein overflod med døme, er det vanskeleg å gje ei generaliserande beskriving av det semantiske innhaldet i desse orda. Toft fortel korleis ho gjekk fram da ho redigerte orda, samstundes som ho får vist korleis ho under arbeidet kom fram til at *slik* og *sånn* slett ikkje alltid er synonyme.

Siste artikkelen i denne bolken er skriven av Lars S. Vikør. Han handlar om *skuld* og *skyld* med avleiingar. Forholdet mellom desse orda har alltid vore komplekst i nynorsk, noko Vikør får vist i ein kort historisk gjennomgang der han refererer til eldre ordbøker, frå Ivar Aasens *Norsk Ordbog* (1873) til *Nynorskordboka* (2006). Delvis har desse to formene hatt status som jamstelte former av same leksem, delvis har dei vore to ulike ord med ulike tydingar. På bokmål finst berre *skyld*, og det same er tilfellet i fleire dialektar. I tillegg har det sjølvstgt skjedd ei utvikling i dei dialektane som på ein eller annan måte skil mellom dei to orda formelt og/eller semantisk. Vikør tar for seg substantiva *skuld*–*skyld*, adjektiva *skuldig*–*skyldig*, negasjonen *uskuldig*–*uskyldig*, substantiva *skuldnar*–*skyldnar*, verba *skulda*–*skylda*, *skuldast*–*skyldast*, enkeltsubstantivet *skyldnad* (med tyding ‘plikt’), substantiva *skulding*–*skylding* (som er to ulike ord og ikkje variantformer av same ordet), enkeltordet *skyldskap* (som betyr ‘slektskap’) og samansetningar med desse orda, i tur og orden. Jamvel om ein no i skriftleg nynorsk kan bruke *skyld* overalt, måtte sjølvstgt ordboka føre opp alle variantformene som er dokumenterte, og vise det mønsteret som har grunnlag i reell språkbruk, både i skrifttradisjonen og i målføra. Gjennomgangen til Vikør viser dette mønsteret slik det iallfall kjem til uttrykk i skrifttradisjonen; han slår fast at mønsteret i talemåla neppe er skikkeleg undersøkt og kan ha vore skiftande over tid.

5. Sluttord

Som nemnt spøker instituttvedtaket frå 2014 i bakgrunnen i mange av dei artiklane som gjer greie for arbeidet med enkeltoppslag til *Norsk Ordbok*. Det er lett å forstå. Dels representerte dette vedtaket eit brot med ein langvarig tradisjon og med ein avtale med Kulturdepartementet, og dels representerte det ei fagleg underkjenning av ordboksarbeid som språkvitskapleg forskning, og dermed også ei nedvurdering av dei som arbeider med leksikografi og produserer ordbøker. Da er det gledeleg å kunne konstatere at mange av artiklane i festskriftet dokumenterer meir enn klart nok at det synet på språkvitskap som låg til grunn for vedtaket i 2014, er forfeila. For ein ikkje-leksikograf utan erfaring med ordboksarbeid har det vore lærerikt å lese om kor lingvistisk komplekst ordboksarbeid faktisk kan vere, kor mykje språkstrukturkunnskap ein ordboksredaktør må sitje inne med, og kor mange dilemma som må handterast i prosessen frå konkrete døme til ferdig ordartikkel. Praktisk ordboksredigering som dette heidersskriftet gjev mange døme på, bygger på grundige språkvitskaplege kunnskapar og føreset innsikt i grammatiske og pragmatiske forhold, både diakront og synkront. I tillegg dokumenterer fleire av artiklane i dette heidersskriftet at slikt arbeid også genererer ny kunnskap og ny innsikt.

Litteratur

Faarlund, Jan Terje, Svein Lie & Kjell Ivar Vannebo (1997): *Norsk referansegrammatikk*. Oslo: Universitetsforlaget.

Grønvik, Oddrun (2016): Vitskaplegheit og samfunnsrelevans for store ordboksverk. I: Asgerd Gudiksen & Henrik Hovmark (red.): *Nordiske Studier i Leksikografi* 13. København: Nordisk Forening for Leksikografi, 129–141.

- Lazard, Gilbert (2008): Vers une typologie scientifique. I: *La linguistique* (2 Vol. 44), 13–24.
- Norsk Ordbok. Ordbok over det norske folkemålet og det nynorske skriftmålet.* 1–12. 1930–2016. Oslo: Det Norske Samlaget.
- Nynorskordboka* (2006). Marit Hovdenak et al. (red.). 4. utgåva. Oslo: Samlaget.
- Vikør, Lars S. (2011): Fleirgenerasjonsordbøker og tida. I: Olaf Almenningen, Marit Hovdenak & Dagfinn Worren (red.): *Lars S. Vikør. Språk og samfunn – heime og ute. Festskrift til Lars S. Vikør.* Oslo: Novus forlag, 165–180. Først prenta i 1997.
- Vikør, Lars S. (2016): Språkdokumentasjon og språkforskning. To sider av same sak eller to saker? I: Helene Urdland Karlsen, Lars S. Vikør & Åse Wetås (red.): *Livet er æve, og evig er ordet. Festskrift til Norsk Ordbok 1930–2016.* Oslo: Det Norske Samlaget, 15–39.
- Aasen, Ivar (1873): *Norsk Ordbog med dansk Forklaring.* Christiania: P.T. Mallings Boghandel.

Tove Bull
professor emerita
UiT Noregs arktiske universitet
NO-9037 Tromsø
tove.bull@uit.no

Svar på recension av *Svenska Akademiens ordbok* på nätet

Erik Bäckerud & Bodil Rosqvist

1. Inledning

Den digitala versionen av *Svenska Akademiens ordbok* (SAOB), saob.se, recenseras i *LexicoNordica* 24 (2017) av språkhistorikern och dialektologen Erik M. Petzell. För oss på redaktionen är det glädjande att recensenten finner det enkelt att använda saob.se, att sökfunktionen beskrivs som sympatisk och mikro- och makrostrukturen som välfungerande.

Petzell är däremot mycket kritisk till avsaknaden av avancerade sökmöjligheter och bristen på klickbara länkar, t.ex. för källhänvisningar och hänvisningar inom och mellan artiklar. Han frågar sig varför det är verklighetens bokband som är själva utgångspunkten snarare än den digitala sökportalen och dess användbarhet (Petzell 2017:272).

Vi är helt eniga med Petzell om att saob.se är långt ifrån den ideala digitala ordboken. Det finns mycket att göra både vad gäller användbarhet och översiktlighet. Sökmöjligheterna bör absolut förbättras. För närvarande arbetar vi också aktivt med att göra alla källhänvisningar klickbara (se vidare nedan). Hänvisningar inom och mellan artiklar står näst på tur.

Att det är verklighetens bokband som utgör utgångspunkten för saob.se är däremot ingenting vi kan ändra på. Vårt huvuduppdrag är fortsatt just att färdigställa ordboksverket SAOB, dvs. att arbeta vidare med, och efter hand publicera, ord i spannet *vrett-ö*. Att släppa förbindelsen mellan den tryckta och den digitala ordboken, och betrakta den senare som en lexikal resurs i sin egen

rätt, ligger inte inom möjligheternas gräns så länge hela alfabetet inte har behandlats. Om alla de 466 000 artiklar som hittills har publicerats plötsligt skulle befinna sig i stöpsleven skulle vi nog aldrig få se en komplett första upplaga. Att öppna för att lägga till nytillkomna ord i den digitala ordboken och ”börja uppdatera innehållet i ordboksartiklarna där det behövs” som Petzell föreslår (2017:275) måste därför betraktas som en omöjlighet. Att färdigställa verket som helhet så att det omfattar hela alfabetet är för övrigt en högst angelägen åtgärd även för den digitala resursen som sådan. För närvarande saknas ju alla uppslagsord i slutet av alfabetet såväl i den tryckta som den digitala utgåvan.

2. Varför en digital ordbok?

I sin recension ställer Petzell saob.se mot den första nätversionen av SAOB, dvs. OSA (Om Svar Anhålles), som lanserades 1997. Han konstaterar att den nya versionen speglar den tryckta förlagan betydligt bättre och har en mer användarvänlig uppbyggnad är föregångaren, men när det gäller sökmöjligheter och länkbarhet får den nya versionen underbetyg. Petzell framhåller att OSA-versionen erbjuder betydligt fler avancerade sökmöjligheter – även om den också innehåller många felaktigheter. Han ställer sig rentav frågande till vilket syfte saob.se tjänar som digital ordbok och beklagar att det tycks vara viktigare för konstruktörerna ”att det är rätt än att det är användbart” (2017:273).

Huvudsyftet med saob.se är att göra det tryckta verket SAOB mer tillgängligt och användarvänligt. Som vi ser det är ett första och grundläggande steg härvid att innehållet i nätversionen är en korrekt återgivning av innehållet i den tryckta förlagan.¹ Utan

1 Uppenbara tryckfel som upptäcks vid digitaliseringen rättas dock i viss mån. I artikeln *hemtrevlig* har *tvivsam* exempelvis ändrats till *trivsam* i webbutgåvan.

denna grund tycker vi inte att man kan tala om god användbarhet. Text som är feltolkad kan inte ge tillförlitliga sökresultat hur förfinaade sökmöjligheterna än må vara.

I ett andra steg ser vi sökfunktioner och länkningsar av information som högprioriterade områden. De möjligheter som det digitala mediet erbjuder bör absolut tas tillvara och, som nämns på vår hemsida, har vi ambitionen att förbättra funktionaliteten efter hand.

För närvarande kan man söka dels på uppslagsord (genom att använda den överallt synliga sökrutan), dels på ord eller fraser i hela textmassan (genom menyvalet Fritextsök). Vi menar att redan dessa till synes begränsade funktioner trots allt erbjuder många nya ingångar till ordboksinnehållet och tycker att Petzell undervärderar värdet av dem när han betraktar dem som ”digitala versioner av vad man kan göra analogt” (2017:273). Visst skulle man teoretiskt sett kunna läsa igenom samtliga artiklar i SAOB:s 37 band och hitta alla förekomster av ordkombinationen *i färd med* (84 stycken) eller ordformen *vele* (444 stycken²), men i praktiken är sådana operationer omöjliga. Även när det gäller uppslagsorden ger den digitala versionen nya möjligheter, särskilt tack vare trunkeringsfunktionen. Det går t.ex. att söka fram alla sammansättningar med efterleden *vas* eller alla ord som börjar på bokstaven *o* och slutar med bokstavskombinationen *bar* (t.ex. *oanalyserbar*, *oanvändbar*, *oanfäktbar* m.fl.). Ordboken har även en inbyggd rättstavningshjälp som gör att man kan hitta fram till rätt uppslagsord även om man stavat fel i sökrutan. En sökning på *sjanger* ger t.ex. *genre* som första svar.

Fortfarande kan emellertid mycket göras för att utveckla och förfina sökfunktionerna. Vad som är användbart och önskvärt måste naturligtvis hela tiden ställas mot vad som är möjligt (nu eller senare) och vilka resurser som krävs. Överst på att-göra-listan

2 Ordformen *vele* kan exempelvis vara en presens- eller preteritumform av verbet *vilja*.

hamnar givetvis sådant som kräver en liten insats och ger stort mervärde, och nederst sådant som kräver en stor insats men endast ger litet mervärde.

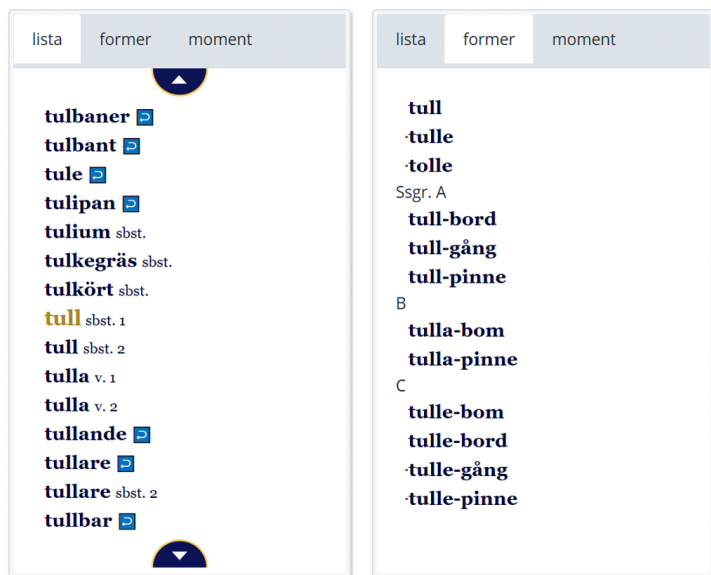
The screenshot shows the online dictionary entry for 'tull' on the Svenska Akademiens Ordbok website. At the top, there is a search bar with the text 'Sök i ordboken' and a 'Sök' button. Below the search bar, the page title 'SVENSKA AKADEMIENS ORDBOK' is displayed, along with navigation links: 'HEM', 'FRITEXTSÖK', 'OM', 'HJÄLP', and 'KONTAKT'. The main content area is titled 'Publicerad 2009' and 'Lärna synpunkter'. The word 'TULL' is defined as 'tull¹, sbst.¹, fjer äv. TULLE (LoW (1889, med grav accent)) l. TOLLE, sbst.², r. l. m.; best. -en. pl. -ar.' Below the definition, there are two expandable sections: 'Ordformer' and 'Etymologi'. The 'Etymologi' section contains two numbered paragraphs: 1) 'trädtopp; särsk. (skogsv.) om den yttersta del av ett trädets toppända som vid avverkning avskiljs (avskiljts) ss. otjänlig till gagnvirke, skate (se SKATE, sbst.² 1); förr äv. om axände (se d. o. 2) på säd. BUREUS Saml. 22 (c. 1600). Et Rönträ ... med greenfull och ticker topp eller tulle. BROMAN Glys. 2: 28c (c. 1730). These Råghänd ... (torrkets) grensle hängande .. tullen el. axen neder, och stufven up. BROMAN Glys. 3: 76 (c. 1730). Det är naturligtvis .. förkastligt att efter avverkning kvarlämna tullar och stamtappar af sådana dimensioner, att de kunna tagas i besittning af märkeborrar för afkommas utvedning. Skogsv/T 1911, s. 392. TNCPubl. 71: 495 (1978). — jfr MAR-TULLE. 2) klyka l. fäste för åra, årtull. SCHRODERUS Lec. 34 (1637). Tulle i en slup eller båt är den trädpiñnen som åran ligger emot. DALMAN (1765). Han (drog) åran ur tullen och gick bort i båtena alsteram, för nu skulle han vrida. HÖLPHERS Ångermanl. 136 (1900). — jfr RO-, RODDARE-, STYR-TULL m. fl.

On the right side of the page, there is a panel with a dropdown menu showing 'lista', 'former', and 'moment'. Below the menu, a list of related terms is displayed, each with a small blue square icon: 'tulbaner', 'tulbant', 'tule', 'tulipan', 'tulum', 'tulkegräs', 'tulkört', 'tull', 'tulla', 'tullare', and 'tullbar'.

Figur 1: Artikeln tull sbst.1 från saob.se.

Om en funktion som kan vara till hjälp för användaren endast kräver en liten arbetsinsats, har vi således sett den som värd att implementera, även om den inte (i sin första version) representerar den optimala lösningen. Ett sådant exempel är den databas med uttydningar av förkortningar som tillhandahålls under menyvalet Hjälp, i väntan på att förkortningarna ska göras klickbara. Ett annat exempel är den panel med tre flikar som visas till höger om artikeltexten (se exemplet *tull*, sbst.1 i figur 1). Panelen, som har kunnat åstadkommas relativt enkelt, har till syfte att öka översiktligheten och underlätta navigeringen dels i hela ordboks innehållet, dels i den artikel som för tillfället visas på skärmen.

Figur 2: Förstoring av fliken med alfabetisk lista över artiklar nära artikeln **tull** sbst.1 (till vänster) och fliken med alla uppslagsformer inom artikeln (till höger). Bilden är manipulerad så att innehållet i båda flikarna visas samtidigt.

Panelens första flik, *lista*, innehåller länkar till de artiklar som alfabetiskt kommer närmast före och efter den visade artikeln (se kolumnen till vänster i figur 2; den aktuella artikeln, **tull** sbst.1, är markerad med avvikande färg). Här kan man alltså ”bläddra” mellan olika uppslagsord på ett enkelt sätt. Man får överblick över vilka artiklar som finns utan att behöva slå upp varje ord, en fördel som tryckta ordböcker erbjuder men som flera digitala ordböcker faktiskt saknar. Det är denna flik som visas så länge användaren inte aktivt väljer ett annat visningsläge.

I den andra fliken, *former* (se kolumnen till höger i figur 2), finns länkar till de uppslagsformer som ingår i den artikel som för tillfället visas på skärmen. I vårt exempel utgör flikens innehåll således en översikt av artikeln **tull**, sbst.1. När denna flik är aktiverad

visas huvudformen *tull* och sidoformerna *tulle* och *tolle*, liksom de sammansättningar med olika förled som utgör underartiklar till artikeln.

Den tredje fliken, *moment*, visar indelningen av betydelser i artikeln. Eftersom artikeln *tull* innehåller två betydelsemoment hade siffrorna 1 och 2 visats om denna flik hade varit aktiverad i figur 1. Så länge hänvisningar inom och mellan artiklar inte är länkade kan man i artiklar med långtgående indelning i betydelser och underbetydelser få viss hjälp genom att klicka sig fram i siffrorna i denna flik (för att följa upp en hänvisning som pekar på ett visst moment) i stället för att skrolla i den omfattande artikeltexten. Här vore det önskvärt att siffran kompletterades med ledord som antyder de olika betydelserna och ger en snabb översikt över artikelns innehåll, men sådana ledord skulle knappast kunna tas fram automatiskt. Insatsen skulle därmed bli mycket arbetskrävande och måste därför skjutas på framtiden.

3. Utvecklingsarbete

Som nämns ovan har vi för avsikt att tagga källor och hänvisningar i texten. Detta är ett grannlaga arbete som kräver tid för att nå tillräckligt bra resultat, men nyttan av att ha alla källor och hänvisningar som klickbara länkar är stor. Dessutom blir det möjligt att göra flera intressanta analyser av materialet när källorna är identifierade. Vi har redan kommit långt vad gäller identifieringen av källangivelser och har även påbörjat arbetet med (identifiering av) hänvisningar mellan och inom artiklar.

Framtida utvecklingsmöjligheter inkluderar bl.a. att skilja redaktionell text från språkprov och att markera alla etymologiparenteser (inte bara dem som förekommer inledningsvis i huvudartiklar och som redan är tydligt utmärkta) samt att göra dessa delar sökbara var för sig. Vidare kommer funktionen Fri-

textsök att vidareutvecklas, både vad gäller funktionalitet och presentation.

Vi har även tänkt oss en del förbättringar av presentationen, som t.ex. att tydligare markera momentsiffror för att underlätta navigeringen i långa artiklar.

Sammantaget kan vi konstatera att arbetet med den digitala versionen av SAOB är långt ifrån färdigt och att vi kontinuerligt arbetar vidare med förbättringar.

4. Avslutande ord

Det senaste bandet av SAOB sträcker sig fram till ordet *vret* och nu återstår ett och ett halvt band med egentligt ordboksinnehåll av den tryckta upplagan (samt ett halvt band med källförteckning m.m.). Så länge hela alfabetet inte har behandlats kommer den tryckta ordboken fortsatt att utgöra utgångspunkten för saob.se, men när det omfattande arbetet med att uppdatera och revidera ordboksinnehållet sedan tar sin början öppnar sig helt nya möjligheter. När såväl ordboksinnehåll som funktionalitet kan uppdateras löpande har en digital version av SAOB alla möjligheter att bli en fullödlig digital ordbok.

Litteratur

OSA = ”Om svar anhålles”, den första versionen av *Ordbok över svenska språket utgiven av Svenska Akademien (Svenska Akademiens ordbok)* på nätet, lanserad 1997. <<http://www2.saob.se/>> (maj 2018).

Petzell, Erik M. (2017): *Svenska Akademiens ordbok på nätet. I: LexicoNordica* 24, 267–276.

saob.se = Nätutgåva av *Ordbok över svenska språket utgiven av Svenska Akademien (Svenska Akademiens ordbok)*, 1893– (maj 2018).

Erik Bäckerud
IT-ansvarig
Svenska Akademiens
ordboksredaktion
Dalbyvägen 3
SE-224 60 Lund

erik.backerud@svenskaakademien.se

Bodil Rosqvist
biträdande huvudredaktör
Svenska Akademiens
ordboksredaktion
Dalbyvägen 3
SE-224 60 Lund

bodil.rosqvist@svenskaakademien.se

Portalen svenska.se – en ny digital samlingsplats för språkresurser från Svenska Akademien

Harry Lönnroth

Ordboksportalen svenska.se <<https://svenska.se/>>. Svenska Akademien, Stockholm. Publicerad på internet 22.9.2017.

1. Inledning

”Sök i tre ordböcker på en gång.” Så lyder sloganen för den nya webbplatsen svenska.se som Svenska Akademien lanserade den 22 september 2017. Nu kan man alltså på ett ögonblick söka i flera verk över svenska språket: *Svenska Akademiens ordlista* (SAOL, 14:e upplagan), *Svensk ordbok* (SO) och *Svenska Akademiens ordbok* (SAOB). Och till råga på allt kan man använda ordböckerna helt gratis och de är tillgängliggjorda i en form som är vetenskapligt tillförlitlig, effektiv och användarvänlig. Detta konstaterande gäller både för den tekniska utformningen och för innehållet.

Portalen svenska.se är en digital samlingsplats som i första hand vänder sig till forskare, studenter och alla andra språkintresserade, även om de explicita målgrupperna för webbplatsen inte nämns. Det är fråga om en webbplats där alla som i sitt dagliga arbete använder sig av ordböcker på svenska lätt och behändigt har tillgång till ordböcker utgivna av Svenska Akademien. Därtill kommer även *Svenska Akademiens grammatik* (SAG) som är ett referensverk med auktoritet. För användaren kostar den tidigare så kostsamma grammatiken inte ett öre. Genom att ha gjort alla dessa språkresurser tillgängliga både för forskarsamfundet och

för allmänheten har Svenska Akademien gjort en kulturgärning med både vetenskaplig och samhällelig relevans. Ända från slutet av 1700-talet har Svenska Akademiens syfte varit att ”arbeta uppå Svenska Språkets renhet, styrka och höghet” (<http://www.svenskaakademien.se/>). Utifrån dagens perspektiv kan man alltså säga att Svenska Akademien följer sin ursprungliga uppgift också under en tid som präglas av digitalisering. Här kan Svenska Akademien fungera som en inspirerande förebild för andra liknande digitaliseringsprojekt i framtiden (jfr även den danska portalen sproget.dk).

I det följande kommer jag att redogöra för den nya webbplatsen. Efter helhetsintrycket presenterar jag de tre ordböckerna som återfinns på webbplatsen och därefter även SAG som ingår i samma digitala helhet. I det avslutande kapitlet summerar jag min erfarenhet som forskare och användare av ordböcker, främst ur ett användarperspektiv. Utgångspunkten är att jag tidigare i huvudsak använt mig av tryckta ordböcker. Min granskning gäller läget den 27 mars 2018.

2. Det allmänna intrycket

Portalen svenska.se är en ovanligt stilig webbplats som präglas av hög visuell kvalitet. Det är lätt att bilda sig en uppfattning om innehållet i webbplatsen; man behöver inte söka i onödan och man blir inte frustrerad. Som användare är det alltså inte speciellt svårt att orientera sig och hitta det man är ute efter. Webbredaktionen har med all sannolikhet velat satsa på det visuella utseendet men också på lättanvändbarheten, och i denna krävande uppgift har de lyckats galant. Webbplatsen och de webbsidor som ingår i den är överhuvudtaget lätta att använda även för den tekniskt oinvidde. ”Snille och smak” i samma paket.

Menyn i sidans övre kant följer en struktur som är enkel och

överskådlig: Hem, Ordböckerna, Grammatik, Akademien och Kontakt. Samma meny finns även i sidans nedre kant, med undantag av att där även finns menyn ”Om webbplatsen” som innehåller kortfattad men relevant information om till exempel kompatibiliteten. I den nedre kanten finns även en meny som innehåller länkarna till bakgrundsorganisationen Svenska Akademien samt till SAOL, SO, SAOB och SAOLhist, det vill säga databasen som innehåller ett antal tidigare utgåvor av Svenska Akademiens ordlista över svenska språket, samt A.F. Dalins ordbok, *Ordbok öfver svenska språket* (1850–1853).

Som användare är jag speciellt nöjd med att sidan inte innehåller för mycket information. Den bärande tanken har säkert varit att göra sidan så användarvänlig som möjligt så att användaren inte drunknar i överflödigt information. Orden och sökfunktionen står alltså i fokus, och så ska det naturligtvis vara i en digital ordbok. Å andra sidan skulle det ha varit intressant att läsa mer om de tankar och principer som ligger bakom den digitala storsatsningen.

Största delen av ingångssidan upptas av de tre ordböckerna SAOL, SO och SAOB, eller snarast det prominenta sökfältet. Användaren kan genast här söka i alla de tre ordböckerna och se sökresultaten på en gång (se figur 1 nedan). Detta skulle man inte ha kunnat tänka sig för tio år sedan, men nu är det full verklighet.

Figur 1: Ingångssidan för svenska.se.

Webbredaktionen (vars sammansättning dock inte framgår) har fäst uppmärksamhet på kompabiliteten: deras mål har varit att se till att sidan skulle fungera på så många webbläsare som möjligt. Man kan alltså använda sidan med de flesta webbläsare som i dag finns tillgängliga för datorer, men därtill kan man även använda webbplatsen på sin mobil eller surfplatta. Det finns dock ett par undantag. För det första är alla funktioner inte tillgängliga på äldre mobiltelefoner (t.ex. Android version 3 eller lägre). För det andra stöds inte alla webbläsare (t.ex. Internet Explorer version 9 eller lägre). Jag har dock inte testat dessa möjligheter i praktiken och kan sålunda inte säga om detta är ett verkligt problem som webbredaktionen borde åtgärda.

3. Ordböckerna

Ordböckerna på svenska.se spelar en central roll både inom forskning och inom undervisning. På ingångssidan anges grundläggande information om de aktuella ordböckerna: SAOL är en koncentrerad ordlista med 126 000 ord, SO innehåller ingående beskrivningar av 65 000 ord, och SAOB är en historisk ordbok med 500 000 ord. Den som inte är så insatt i ordböckerna från förut får alltså genast en ganska god bild av webbplatsen och de största skillnaderna mellan de tre ordböckerna.

I figur 2 nedan sammanfattas den information som möter användaren när han eller hon klickar på länken ”Ordböckerna” i huvudmenyn. Ur användarsynvinkel är informationen korrekt och tillräcklig. Informationen är också placerad på ett ändamålsenligt sätt i hierarkin på nätsidan, och de länkar som anges är nyttiga för användaren.

Ordböckerna

SAOL

Svenska Akademiens ordlista (SAOL) utkom med sin första upplaga 1874. Den nu aktuella upplagan är den fjortonde, publicerad 2015. SAOL innehåller cirka 126 000 uppslagsord. Ordlistan betraktas som den inofficiella normen för stavning och böjning av modern svenska, men det finns även viss information om ords betydelser. I princip alla äldre SAOL-upplagor, med sammanlagt över 200 000 olika uppslagsord, är tillgängliga på webbplatsen [SAOLhist](#).

Mer information om SAOL finns på [svenskaakademien.se](#) och på [SAOL:s hemsida](#).
SAOL finns också som app för [iOS](#) och [Android](#).

SO

Svensk ordbok utgiven av Svenska Akademien (SO) från 2009 ger en ingående beskrivning av ordförrådet i modern svenska. Tyngdpunkten ligger på vad uppslagsorden betyder och hur de används. Dessutom ger SO information om ordens historia. Med sina cirka 65 000 uppslagsord är SO ett hjälpmedel för att förstå ord i texter och skriva egna texter. I denna ordbok kan man även höra hur uppslagsorden uttalas.

Mer information om SO finns på [svenskaakademien.se](#) och på [SO:s hemsida](#).
SO finns också som app för [iOS](#) och [Android](#).

SAOB

Svenska Akademiens ordbok (SAOB) är en historisk ordbok som beskriver svenskt skriftspråk från 1521 till våra dagar och omfattar 37 band och cirka 500 000 uppslagsord. Det första bandet trycktes år 1898, det senaste 2017. Idag är artiklarna *a*–*vret* färdiga och publicerade.

Ordboken är ett viktigt hjälpmedel framför allt vid läsning av äldre texter, och den riktar sig såväl till forskare som till alla andra som är intresserade av ord och uttryck.

Mer information om SAOB finns på [svenskaakademien.se](#) och på [SAOB:s hemsida](#).

Figur 2: En översikt över de tre ordböckerna på svenska.se.

I figur 3 nedan presenteras hur en vanlig ordsökning på svenska.se kan se ut. Jag har här använt sökordet *filologi*. Det är ett stort plus att SO även innehåller information om hur ordet i fråga uttalas. Denna egenskap uppskattas säkert av många användare, speciellt blivande lärare och andra språksakkunniga i svenska.

I samband med varje ordbok finns det även länkar till Svenska Akademiens egen webbplats men också till de aktuella ordböckernas egna webbsidor som innehåller utförlig information om SAOL, SO och SAOB för den som vill läsa mera.

Figur 3: Ett exempel på en ordsökning (sökord: *filologi*).

3.1. SAOL

Den första ordboken på webbplatsen är SAOL (för en recension av SAOL 14 se Silén 2016). Svenska Akademiens ordlista är en ordlista med gamla anor och den används flitigt. Första upplagan utkom redan år 1874 och den senaste upplagan – och den upplaga som alltså finns på svenska.se – är den fjortonde från år 2015. SAOL är en ordlista över dagens svenska som innehåller omkring 126 000 ord. På webbsidan informerar man läsaren om att SAOL är ”den inofficiella normen för stavning och böjning av modern svenska”. Informationen om vad ord betyder är däremot mer knapphändig i SAOL och för att få den ska man anlita andra ordböcker på webbplatsen.

SAOLhist är en intressant historisk länk till svenska.se men den är inte en del av portalen (den är t.ex. inte direkt sökbar på denna). SAOLhist är en separat databas och man har haft tillgång till den innan svenska.se lanserades. Den innehåller (utöver Dalins ordbok) följande upplagor av SAOL, det vill säga i princip alla äldre upplagor av SAOL: 1 (1874), 6 (1889), 7 (1900), 8 (1923), 9 (1950), 10 (1973), 11 (1986), 12 (1998), 13 (2006) och 14 (2015). De äldre upplagorna är självfallet förknippade med ett stort mervärde och det är mycket glädjande att man nu också har tillgång till

dem på internet. Sidan är dock fortfarande under arbete, och det är att önska att också denna sida i framtiden skulle vara lika stilig och användarvänlig som de övriga sidorna på webbplatsen. Nu är så inte ännu fallet, men arbetet pågår. (För mer om SAOLhist se Holmer 2012 och Holmer, Malmgren & von Martens 2016.)

En intressant och viktig sak för många användare är att SAOL även finns tillgänglig som en applikation (iOS och Android), och detta är relevant med tanke på övriga tillgångssätt till de enskilda ordböcker som ingår i portalen. Framtiden får utvisa hur den hittar sina användare, men applikationen är ett tecken på att man har velat tänka speciellt på de ”digitalt infödda” användarna. Så som det är just nu innehåller sidan dock ganska lite information om detta högaktuella sätt att använda SAOL på.

3.2. SO

Den andra ordboken på webbplatsen är SO. Ordboken är från år 2009 och den skildrar det svenska ordförrådet med speciell hänsyn till den moderna svenskan. Fokus i SO ligger dels på användningen av ord, dels på deras betydelse. En viktig aspekt är ytterligare att ordboken även innehåller en viss historisk dimension: i samband med sökresultaten anges också information om ordens historia. Antalet uppslagsord är 65 000. I linje med SAOL är också SO tillgänglig som applikation. Både SAOL och SO innehåller funktionen ”Visa mer/Dölj” som är viktiga med tanke på den tilläggsinformation som man som användare kan få då man använder portalen. (För en recension av SO som applikation se Karlsson 2016).

3.3. SAOB

Den tredje och sista ordboken på svenska.se är SAOB, Svenska Akademiens självskrivna flaggskepp (för en recension av SAOB på

internet se Petzell 2017). SAOB är med andra ord redan i sig en institution: det är fråga om en historisk ordbok i 37 band. Det första häftet såg dagens ljus redan år 1893 och det första bandet trycktes fem år senare, år 1898. Till dags dato har man hunnit ge ut 36 band och det allra senaste bandet är från år 2017. Band 37 är under arbete och i dag täcker SAOB bokstäverna A–VE- (artiklarna *a–vret*). Också SAOB har en egen webbplats med gott om information om bland annat ordboksprojektets språk- och kulturhistoriska betydelse, något som är av stort lexikografihistoriskt intresse.

SAOB är en ordbok som i främsta rummet vänder sig till de mer språkhistoriskt intresserade ordboksanvändarna: det är tiden från äldre nysvenska – från och med år 1521 och Gustav Vasas tid – som står i fokus, och det är det skrivna språket som man beskriver i ordboksartiklarna. Antalet ord i SAOB rör sig kring 490 000. Någon applikation finns inte tillgänglig.

En rolig detalj på SAOB:s egen sida, som dock inte direkt angår den aktuella portalen, är att man där varje dag presenterar ”dagens ord” som i skrivande stund (27.3.2018) är *märkvärdig*.

4. Grammatiken

Utöver de tre ordböckerna innehåller svenska.se även den auktoritativa grammatiken över svenska språket, SAG, utgiven ursprungligen år 1999. Och även om grammatiken egentligen inte hör till området lexikografi är det dock skäl att kort tangera även denna viktiga del av webbplatsen. SAG är, står det på sidan, ”den svenska standardgrammatiken, avsedd för universitetsstudier, forskare, lärare, professionella språkbrukare och en språkintresserad allmänhet”. SAG fokuserar svenskan både i tal och i skrift och ger sålunda en ingående bild av språket.

På SAG:s webbsida kan man ladda ned alla volymer som grammatiken omfattar: 1) ”Inledning, bibliografi, register”, 2) ”Ord”, 3)

”Fraser” och 4) ”Satser och meningar”. Volymerna kan laddas ned som pdf: antingen volym för volym eller alla fyra volymer i en fil. Att grammatiken endast är tillgänglig i pdf är dock inte helt optimalt med tanke på användaren: också grammatiken borde med fördel vara fullt sökbar i framtiden. Av figur 4 nedan framgår hur webbsidan med SAG ser ut.

Grammatik

Svenska Akademiens grammatik (SAG). Detta är den svenska standardgrammatiken, avsedd för universitetsstuderande, forskare, lärare, professionella språkbrukare och en språktresserad allmänhet. Här ges en utförlig beskrivning av svenska språket i tal och skrift med tonvikt på de gemensamma dragen och med hjälp av en huvudsakligen traditionell begreppsapparat och terminologi. Svenska Akademiens grammatik omfattar fyra volymer: 1 Inledning, bibliografi, register; 2 Ord; 3 Fraser; 4 Satser och meningar.

Nyhet! Nu finns Svenska Akademiens grammatik att ladda ned som PDF.

- Volym 1.
- Volym 2.
- Volym 3.
- Volym 4.

Som alternativ kan man ladda ned [alla volymer i en fil](#).

Svenska Akademiens språklära (SAS) är en kortfattad grammatisk grundbok avsedd för en betydligt större läsekrets än den stora grammatiken. Boken förutsätter inte några djupare grammatiska förkunskaper hos sina läsare, däremot intresse för språkliga frågor och nyfikenhet på språket. Svenska Akademiens språklära är huvudsakligen deskriptiv, dvs. den beskriver språket som det är och inte som det borde vara. Men där det finns alternativa uttrycksätt upplyser den också om vad som är mest förenligt med de

Figur 4: SAG på svenska.se.

I detta sammanhang nämns även *Svenska Akademiens språklära* (SAS) som dock inte är tillgänglig i digital form via webbplatsen. Det är naturligtvis att önska att även SAS i framtiden skulle finnas på svenska.se. Den skulle komplettera de övriga språkresurserna på webbplatsen på ett utmärkt och ändamålsenligt sätt.

5. Avslutning

Svenska Akademien är en institution som enligt webbplatsen ”både vårdar arvet från det förgångna och är uppmärksam på nya strömningar i tiden”. Webbplatsen svenska.se är ett ypperligt exempel på

denna kulturvilja. Webbplatsen kombinerar på ett elegant sätt de tidigare och nuvarande lexikografgenerationernas arbetsinsatser och expertis med de möjligheter som digitaliseringen i dag kan erbjuda. Arbetet med digitala ordboksresurser förutsätter dock ständigt nytänkande och jag är säker på att denna webbplats hittar sina användare. Jag hoppas att speciellt de digitalt infödda studenterna hittar den nya webbplatsen och tar den i aktivt bruk i sina studier. De möjligheter som sociala medier erbjuder kan också vara till nytta för att sprida kännedom om den nya webbplatsen bland allmänheten.

Webbplatsen svenska.se är ett oersättligt verktyg som kan användas av alla som är intresserade av svenska språket från 1500-talet till 2000-talet. När som helst. Digitaliseringen är ett fenomen som lexikografin kan dra stor nytta av och samtidigt får användarna god och tillförlitlig information som vilar på solid lexikografisk grund. En viktig aspekt är växelverkan mellan webbredaktionen och ordboksanvändarna som aldrig kan betonas för mycket. För närvarande innehåller webbplatsen ett formulär med vilket man kan kontakta webbredaktionen och komma med synpunkter.

Nu hoppas jag att man därefter kommer att ta itu med de språkhistoriska ordböcker över äldre svenska som ännu inte finns tillgängliga på internet så att också de någon vacker dag skulle stå till buds på samma stiliga och användarvänliga sätt som ordböckerna på svenska.se.

Litteratur

Ordböcker och grammatiker

Dalin, Anders Fredrik (1850–1853): *Ordbok öfver svenska språket I–II*. Stockholm: Författarens förlag.

- SAG = *Svenska Akademiens grammatik* 1–4. Ulf Teleman, Staffan Hellberg & Erik Andersson (1999). Stockholm: Norstedts Ordbok (i distribution).
- SAOB = Nätutgåva av *Svenska Akademiens ordbok*. <<https://www.saob.se/>> (maj 2018).
- SAOL 14 = *Svenska Akademiens ordlista över svenska språket* (2015). 14 upplagan. Stockholm: Norstedts (i distribution).
- SAOLhist <<http://spraakdata.gu.se/saolhist/>> (maj 2018).
- SAS = Tor G. Hultman (2003): *Svenska Akademiens språklära*. Stockholm: Norstedts Ordbok.
- SO = *Svensk ordbok utgiven av Svenska Akademien* (2009). Stockholm: Norstedts (i distribution).

Annan litteratur

- Holmer, Louise (2012): SAOLHist – alla upplagor av SAOL i en och samma databas. I: Birgit Eaker, Lennart Larsson & Anki Mattisson (red.): *Nordiska studier i lexikografi* 11. Lund: Nordiska föreningen för lexikografi, 287–295.
- Holmer, Louise, Sven-Göran Malmgren & Monica von Martens (2016): SAOLhist.se – för allmänt och vetenskapligt bruk. I: Asgerd Gudiksen & Henrik Hovmark (red.): *Nordiske Studier i Leksikografi* 13. København: Nordisk Forening for Leksikografi, 349–358.
- Karlsson, Susanna (2016): *Svensk ordbok* som app – något att glädjas över. I: *LexicoNordica* 23, 247–257.
- Petzell, Erik M. (2017): *Svenska Akademiens ordbok* på nätet. I: *LexicoNordica* 24, 267–276.
- Silén, Beatrice (2016): Den fjortonde upplagan av SAOL. I: *LexicoNordica* 23, 283–299.
- sproget.dk = <<https://sproget.dk/>> (juni 2018).

Svenska Akademien = <<http://www.svenskaakademien.se/>> (maj 2018).

Harry Lönnroth
professor i nordiska språk, fil.dr
Institutionen för språk och kommunikationsstudier
PB 35
FI-40014 Jyväskylä universitet
harry.h.lonnroth@ju.fi

NAOB – velskapt fra halsen og ned

Toril Opsahl

Det Norske Akademis ordbok (NAOB) <naob.no>, testet mars 2018.

1. Mer enn NRO

I en kronikk i Aftenposten i forbindelse med lanseringen av *Det Norske Akademis ordbok* (NAOB) 24. januar i år blinket Knut Olav Åmås ut ferdigstillingen som «trolig det største og viktigste som skjer i norsk kulturliv i 2018» (Åmås 2018). Kronikken er også gjengitt i årets første nummer av kvartalskriftet for riksmålsbevegelsen, *Ordet*, og på forsiden kan vi lese ord som *storverk*, *ordskatt* og *milepæl* brukt om lanseringen av NAOB. Bladet er breddfullt av fotografier av smilende representanter for språk- og kultur-Norge på lanseringsarrangementet, som satte et foreløpig, verdig punktum for et intenst arbeid med en massiv sluttspurt. Det er ingen liten bragd å bidra med over 225 000 ordportretter til en digital, diakron ordbok som dekker ordtilfanget i riksmålet og bokmålet fra tidlig 1800-tall og fram til i dag. Ordboka er fritt tilgjengelig på nettet og presenterer et stort og rikt ordtilfang, inkludert slikt som aldri tidligere er ordbokfestet i Norge. Til grunn for NAOB ligger også en storstilt nyordsdugnad, der det norske folket ble invitert til å sende inn 2014 nyord i løpet av grunnlovsjubileumsåret, i et samarbeid mellom NAOB og NRK-programmet *Nitimen*.

NAOBs historie strekker seg tilbake til 1920-tallet og arbeidet med *Norsk riksmålsordbok* (NRO). Firebindsverket NRO ble utgitt mellom 1937 og 1957 og fikk midt på 1990-tallet to supplementsbind i eget alfabetstrekk. Arbeidet med å digitalisere NRO og spleise de to alfabetstrekene, samt utvide og revidere verket, startet

helt på tampen av 1990-tallet. Nilstun (2012) redegjør for interessante leksikografifaglige og tekniske hensyn som måtte trekkes inn i revisjonsarbeidet og i overgangen til et internettbasert grensesnitt. Her kommer det tydelig fram at NAOB ikke er en rein modernisering eller revisjon av NRO, men en ny, gjennomredigert ordbok som bygger på innholdet i NRO. Redaksjonsspråket er såkalt moderat bokmål, en norm som langt på vei er identisk med riksmålsnormen, og som bygger på den valgfriheten som gjeldende offisiell normering åpner for (Språkrådet 2005). Det er ønsket at verket inngår som ledd i et langsiktig arbeid for å få på plass en korpusbasert dokumentasjonsordbok for bokmål, med offentlig støtte. NAOB er finansiert gjennom tilskudd fra Kulturdepartementet på ca. 80 millioner kroner. I tillegg har en rekke private allmenntilgitte stiftelser og fond bidratt med betydelig økonomisk støtte.

Det er visse utfordringer forbundet med å anmelde en dynamisk størrelse som en nettbasert ordbokressurs utgjør. Én ting er at endringer kan forekomme (og allerede har forekommet etter at denne anmeldelsen ble sendt tidsskriftredaksjonen første gang), en annen ting er omfanget. Etter sigende ville en papirversjon av NAOB utgjøre et sted mellom 12 og 20 bind. En anmeldelse av et omfattende papirordbokverk ville kunne suppleres med dybdegranskinger av for eksempel utvalgte alfabetstrekk. I en digital ordbok som NAOB utviskes til dels den klassiske opplevelsen av «alfabetstrekk», spalter og dype betydningshierarkier. Vurderingen er i størst mulig grad forsøkt utført på verkets egne premisser som «digital, diakron samtidsordbok», og hoveddelen av anmeldelsen vil omhandle oppbygning, søkemuligheter og brukeropplevelse.

Anmeldelsen bygger på verket NAOB slik det framstod ved lanseringen i januar 2018, og etter en konsentrert periode med stikkprøver, søk og testing foretatt i løpet av mars 2018. Omfanget av verket og omfangsbegrensningene til denne anmeldelsen gjør at det er perspektiver som kun kan omtales overflatisk, og perspek-

tiver som må utelates. Anmeldelsen vil i liten grad innlemme et komparativt perspektiv til nasjonale, nordiske og internasjonale ordbokprosjekter, og den vil i liten grad kommentere etymologier og uttale.

2. Anmeldelse med brukerperspektiv

Verken beskrivende eller vurderende teksthandlinger er totalt uhildet, og en lesning vil med nødvendighet speile enkelte av særinteressene til anmelderen. Ifølge Nielsen (2008:172) vil en leksikografisk anmeldelse som utgjør seg for å være mer enn en rein beskrivelse, og som bringer inn elementer av mer eller mindre dyptpløyende analyser, betraktninger og vurderinger, forutsette «at anmelderen har en viden om anmeldelsesgenstanden og den virkelighet, den er forankret i, som stikker dybere end den almindelige borgers viden». Det er med andre ord ikke bare nødvendig, men også i enkelte henseender ønskelig at anmelderens egne forskningserfaringer trekkes inn i møtet med anmeldelsesgenstanden. Mine forskningsinteresser, som kan tenkes å farge min lesning av NAOB, er knyttet til ulike former for språkmøter og flerspråklig praksis, og til språklige uttrykk som befinner seg i skjæringspunktet mellom grammatikk og pragmatikk. Jeg har erfaring med utvikling av dokumentasjonsordbøker, da jeg i perioden 2009–2014 var del av redaksjonen til prosjektet Norsk Ordbok 2014.

I tillegg til forskerperspektivet, der både fagleksikografen og den allmenne språkviteren får et ord med i laget, vil brukerperspektivet i anmeldelsen omfatte forestillingen om den allmenne, gjennomsnittlige ordbokbrukeren, som gjerne benytter en digital ordbokressurs både i arbeid og fritid. Vi vet noe om brukerperspektivet på ordbøker, og vi vet hva vi ikke vet (jf. Tarp 2008); vi vet også noe om forventninger og krav til digitaliserte ressurser

(se f.eks. Trap-Jensen 2010; Lew 2012). Jeg bygger forestillingen om den «gjennomsnittlige ordbokbrukeren» på denne kunnskapen, men også på kunnskap ervervet gjennom jevnlige møter med studenter i nordisk språkvitenskap og norsk som andrespråk og gjennom møtet med flerfoldige lytterspørsmål om språk og språkbruk i norsk radio.

Testingen er utført med ulike søkeinn ganger, henholdsvis en Android-telefon, et iOS-basert nettbrett, en Windows-basert PC med tre ulike eldre og nyere nettlesere, nettopp for å ivareta ulike brukerperspektiver og -opplevelser.

3. Oppbygning og søkemuligheter

Én ting kan vi slå fast først som sist: IT-medarbeiderne i NAOB-prosjektet har etter det jeg er i stand til å bedømme, gjort en fabelaktig jobb. Responsiv design fungerer upåklagelig, og tilpasning til ulike skjermstørrelser og ulike nettlesere virker tilfredsstillende. Samtlige former for søkeresultater, med utgangspunkt i både kortere og lengre, fulle og trunkerte søkestrenger, lastes uhyre raskt inn og på plass. Design og søkefunksjonalitet ser ut til i utgangspunktet å følge det (i norsk sammenheng) velkjente slagordet «det enkleste er ofte det beste»: Skjermbildet som møter brukere av NAOB, er et trefarget designvalg i hvitt, rustrødt og mørkeblått. Åpningsskjermbildet domineres av NAOBs logo og navn, et langt aktivitetsfelt i form av et søkefelt med mulighet til å hake av i en liten fritekstboks, samt en diskret hamburgermenyknapp (dvs. et kvadrat av tre horisontale striper) øverst i høyre hjørne. Designvalget gjør at uttrykket blir det samme på tvers av plattformer, og er i tråd med en framtid med sannsynlig hovedvekt av touchskjerm-løsninger.

Aller nederst på skjermen finner man et blått bunnfelt med informasjon om utgiver og kontaktinformasjon, med klikkbare

lenker i hvitt. I skrivende stund er forsiden også utstyrt med en informasjonsramme med lenke til en pedagogisk utformet framgangsmåte for å legge inn en snarvei i Safari eller Chrome for henholdsvis iPhone eller Android-telefoner (en framgangsmåte som for øvrig viser seg å fungere utmerket).

Et første møte med NAOB etterlater liten tvil om at du inviteres inn som bruker. Alle artikler er utstyrt med en responsknapp nederst, med teksten «send oss en kommentar til denne artikkelen». Dersom søket ditt ikke gir treff, inviteres du også til å melde inn oppslagsord gjennom en egen knapp merket «send inn forslag til oppslagsord». Artikkene er utstyrt med delingsikoner til henholdsvis Facebook, Twitter, Reddit og e-post. Samtlige delingsikoner fungerer raskt og effektivt. Den åpne og enkle søkesiden (se figur 1) er ganske sikkert til stor glede for den presumptivt utålmodige ordbokbrukeren, som umiddelbart kan taste inn det han eller hun er nysgjerrig på, og få et lynraskt svar (jf. Trap-Jensen 2010).

Figur 1: Eksempel på søkeside på en Android-mobilskjerm.

3.1. Søke- og treff-forslag

Når det ikke er haket av for fritekstsøk, søkes det blant oppslagsord (inkludert variantformer, bøyningsformer og uttrykk). Dersom den lille boksen *fritekstsøk* er haket av, utvides søket til all tekst i ordboka. Svarene presenteres i grupper på inntil 25, der det avsløres mer enn nok tekst til å lede deg videre til rett artikkel. NAOB er rask til å foreslå fullføringer av søkeordene du taster inn i søkefeltet, i form av en alfabetisert forslagsliste som foldes ut direkte under søkefeltet. Dersom treffene du forventer, likevel lar vente på seg, vanker det forslag om nærstående ord. Skulle du være så uheldig å stokke om på to bokstaver, kan du imidlertid risikere å bli skuffet. Skjebnen til et søk på *spakre* for *sparke* kan illustrere dette; der får man forslag om både *sjakre*, *spikre* og *spare*, noe som er vel og bra, men i dette tilfellet ikke bra nok, når det var *sparke* man ønsket seg.

Et enkelt og intuitivt aktivitetsfelt med mål om umiddelbar behovstilfredsstillelse er valgt framfor informasjonstekster og innføring i avanserte søkemuligheter og påtrengende synlige lenker til videre informasjon. Dette virker som et heldig valg for en digital ordbok anno 2018, og er i tråd med prinsipper for e-leksikografisk brukervennlighet (Lew 2012). Du forutsettes imidlertid enten allerede å vite hva du går til, eller selv aktivt å oppsøke bakgrunnsinformasjonen som er tilgjengelig bak menylogoen i øverste høyre hjørne, for å forstå at dette er en dokumentasjonsordbok. Den umiddelbare invitasjonen inn i NAOBs univers uten kunnskap om terrenget kan potensielt skape problemer for den som skulle slumpe til å tro hun er i ferd med å slå opp i en rettskrivingsordbok (se også avsnitt 4.1 nedenfor).

3.2. Menyene

Når man klikker seg inn i menyen via hamburgerikonet, flyttes søkefeltet automatisk til toppen av skjermbildet. Man har med andre

ord alltid tilgang til søkefeltet mens man navigerer i NAOB. Meny- en inneholder: Veiledning; Om NAOB; Finansiering; Redaksjon, administrasjon; Litteratur; Kontakt og NAOB på smarttelefon. Veiledningsteksten inneholder den aller mest sentrale informasjonen, mens pekere leder videre til noe mer utdypende tekst. Teksten om Navigering er et av få tilfeller jeg har funnet der hensynet til responsiv design og ulike plattformer er glemt; her blir man i skrivende stund geleidet tilbake til en funnliste ved oppfordring om å bruke «nettleserens bakoverpil i skjermens øvre venstre hjørne». I mange nettlesere, ikke minst på smarttelefoner, vil man lete for- gjeves i øvre venstre hjørne etter noe slikt. Menytekstene framstår som velskrevne og tilgjengelige, med klar prosa, om enn noe kort- fattede. Deler av tekstene forutsetter en grad av språkvitenskapelig kunnskap som jeg ikke er 100 % sikker på at alle potensielle bruke- re innehar, men dette vil alltid være en balansegang.

3.3. Navigeringstrinn og uttrykksfortegnelser

«Bakoverpil», som ble nevnt under navigeringsteksten i veilednin- gen, kan også få være et stikkord for et ørlite hjertesukk i møtet med navigasjon i NAOB. Som nevnt er søkehastighet og presen- tasjon av treffliste upåklagelig. Man bringes imidlertid ikke alltid ett hakk tilbake i egen søkesti når man velger bakoverpil, men to. Et tidligere eksempel, som gledelig nok er rettet opp siden før- ste testrunde, er ved lesningen av underkapitler i menydelen Vei- ledning: Der man først ble brakt tilbake til startsidene, blir man nå brakt tilbake til oversikten over veiledningsområder. Akku- rat dette opplevdes ikke som så fryktelig farlig, men det at man ikke bringes tilbake til stedet man hadde som utgangspunkt for navigering innad i en større artikkel, er hakket verre. Dette kan illustreres ved først å rose NAOB for et genialt grep, nemlig valget om å innlemme uttrykksfortegnelser. Ikke bare er lange, struktu- relt kompliserte artikler utstyrt med en innholdsfortegnelse som kan ekspanderes via et lite kryss øverst i artikkelstrukturen; de er

også utstyrt med uttrykksfortegnelser. Disse kan åpnes og lukkes på samme måte som innholdsfortegnelsene (se figur 2). Dette gjør at det imponerende utvalget av kollokasjoner og faste uttrykk som ordboka rommer, virkelig kommer til sin rett. Både gjennom den leksikografiske behandlingen av et stort utvalg flerordsuttrykk og i mulighetene søkegrensesnittet gir for å kunne søke på flerordsuttrykk, bidrar NAOB til å rette opp inntrykket av kollokasjonenes leksikografiske stebarnsstatus (jf. Fjeld 2009).

gå verb

BØYNING gikk, gått, gåing

UTTALE [gå:]

ETYMOLOGI jf. norrønt *gá*, muligens fra middelnedertysk *gān*; preteritum *gikk* og foreledet, imp *gange*, av norrønt *ganga*; jf. dansk *gå*, svensk *gå* og engelsk *go*

BETYDNING OG BRUK

INNHOLDSFORTEGNELSE

UTTRYKKSFORTEGNELSE

bli gående	gå i land	gå på
den går ikke	gå i løpet	gå på
det er gått i	gå (i)mellom	gå på
det gikk i ham (at)	gå inn	gå på bommen
det går for noen	gå inn	gå på frierfotter
det går i	gå inn	gå på — løs
det går i døren	gå inn for noe(n)	gå på noe
det går (ikke)	gå inn i sitt — år (eller	gå på noens kappe
det går i surrr/tull (for	annet tidsrom)	gå på noens regning

Figur 2: Utsnitt av artikkel med uttrykksfortegnelse.

Uttrykksfortegnelsen er alfabetisk og gjør det i prinsippet mulig raskt å finne fram til det uttrykket man er interessert i. (I selve artiklene er det litt vilkårlig hvilken rekkefølge uttrykkene er plassert i, selv om alfabetisk plassering etter betydning ser ut til å være en rettesnor for de fleste.) I uttrykkslista er uttrykkene ekstrahert ut fra artikkelkroppen uten å skille mellom betydningsinndelinger. Det betyr at man under et omfattende verb som for eksempel *gå* finner flere varianter av uttrykk som å *gå inn* og *gå på* (se figur 2). Et klikk på den øverste *gå på* bringer deg raskt til aktuelt sted i artikkelen, der det kanskje viser seg at det ikke var denne betydningen du var interessert i. Dette er øyeblikket der jeg ville foretrekke at «bakoverpila» brakte meg tilbake til den ekspanderte lista jeg

nettopp forlot, slik at jeg kunne teste neste *gå på*-variant uten å måtte klikke meg inn via krysset og memorere hvor jeg befant meg. I stedet bringes jeg nå tilbake til artikkelhodet. Alternativt kunne en mer finmasket søkesti være merket av i toppen av skjermbildet, slik at jeg kunne klikket meg bakover i denne. Til syvende og sist er ikke dette et stort problem, da et «søk på siden» (som man får forklart på pedagogisk vis hvordan arter seg i ulike nettlesere) vil gjøre det relativt enkelt å navigere mellom ulike *gå på*-varianter. Like fullt vil jeg påstå at runddansen tilbake til en toppnode man ikke nødvendigvis navigerer etter, ikke alltid er optimal.

4. Artikkelstruktur

Ved første gangs testing var jeg ikke i stand til å finne en beskrivelse av eller forklaring til de ulike bestanddelene av en typisk NAOB-artikkel i ordbokportalen. Dette har gledelig nok etter hvert kommet til, og det samme har en kort forklaring til noen av betydningsdifferensiatorene. Her kunne en grundigere forklaring imidlertid vært ønskelig, ikke minst til dem som er knyttet til fag- og stilmarkering (se 4.2). Strukturen i NAOB-artiklene består av et artikkelhode med bøyningsopplysninger, uttale, etymologi og eventuelle variantformer, en del kalt «betydning og bruk» som i praksis er en definisjonsdel, og en del med redaksjonelle brukseksemplere og litterære sitater. Alle artikkelens hoveddeler er navngitt på en oversiktlig måte med rustrøde majuskler.

4.1. Artikkelhodet og litt om språket som (ikke) beskrives

I den siste, avsluttende delen av denne anmeldelsen, del 5, bruker jeg ordet *ketsjup* i sammensetningen *ketsjupeffekt*, som synes å være trygt innenfor gjeldende bokmålsnorm. NAOB sender meg prisverdig direkte til *ketchup* når jeg taster inn *ketsjup*, men *ketsjup* er

ikke oppgitt som variant i artikkelhodet **ketchup**. Når jeg forsøker meg på å søke på preteritumsformer på *-a*, som i *kasta*, stanger jeg raskt hodet mot veggen, for i artikkelhodet er fortidsformene med *-et* oppgitt som eneform. Bestemt form av potensielt feminine substantiver er med få unntak *-en*, og den ubestemte artikkelen er *en* og ikke *ei*. Uttalevariasjon får vi svært lite innblikk i. Ingenting av dette er overraskende i en moderat bokmålsnorm, men for mange brukere kan dette være problematisk.

Normuttrykket i artikkelhodet er kanskje den delen av NAOB som har høstet sterkest kritikk, sammen med merking av normerte bokmålsformer som dialektale, muntlige, o.a. (se f.eks. kritikken til Ims 2018, Aa 2018 og tilsvarende fra Guttu 2018). NAOB er relativt tydelig i sin beskrivelse av språket som dokumenteres, i informasjonen som er tilgjengelig via menyknappen, og den som leter litt, finner lenker og referanser videre til aktuelle rettskrivingsordbøker. Det står samtidig aldri eksplisitt og tydelig at det ikke er snakk om en rettskrivingsordbok. Brukerne orienteres ikke tydelig om den smale normen i selve artiklene (ut over enkelte variantformer som står oppført). Den jevne norske språkbruker engasjerer seg ofte stort i spørsmål om språkrøkt, men har ikke nødvendigvis den faglige ballasten som skal til for å skille mellom dokumentasjonsordbøker og rettskrivingsordbøker. Det som står i ordboka, er gjerne «sannheten». Brukerne av NAOB kan fryde seg over et rikt ordtilfang og, som vi straks skal se, et bredt eksempelmateriale, men i artikkelhodet er formverket smalt. Mange vil selvsagt kunne fryde seg over dette også, gjennom muligheten for en enhetlig og tydelig norm. En rekke bokmålsbrukere vil på sin side kunne føle seg fremmedgjorte i møtet med denne normen. Den pedagogiske bruksverdien av NAOB forringes også når normmangfoldet ikke inkluderes.

Det manglende uttrykket for normmangfold henger trolig sammen med at NAOB har en dobbel oppgave, både å dokumentere og å normere. En viktig oppgave for Det Norske Akademi for

Språk og Litteratur har helt fra starten av vært «å gå i bresjen for en normbevisst og forbilledlig språkpleie» (Det Norske Akademi for Språk og Litteratur 2018). NAOB søker å gi en gjennomført entydig norm for den som ønsker å benytte moderat bokmål. Det ville likevel vært godt med om ikke en «varseltrekant», så iallfall en noe mer eksplisitt advarsel om hvilket formverk som kommer til uttrykk, i en tekst som lar seg gjenfinne noe høyere opp i menystrukturen. NAOBs utmerkete e-leksikografiske løsninger og teft for brukervennlighet gjør meg heller ikke i tvil om at en innlemmelse av variantformer i artikkelhodet vil være *piece of cake* 'enkel, uproblematisk sak, oppgave, e.l.', gitt tilstrekkelig økonomisk støtte. Anmelderens personlige preferanser innenfor bokmålsnormen er selvsagt uinteressante, men jeg er opptatt av mangfoldet. Når alternativene ikke vises fram, er de til syvende og sist ikke reelle alternativer. Gjennom utvisking av variasjonsbredden risikerer nye språkbrukere å bli ofre for en selvoppfyllende profeti om hvilken norm «som vil passe når man uttrykker seg i sakprosa», som redaksjonen skriver under overskriften Om NAOB.

4.2. Betydningsstruktur og stilmerking

Oppbygningen av en NAOB-artikkel følger velprøvde leksikografiske prinsipper, og artiklene framstår som tilgjengelige og oversiktlige. Som nevnt er de ulike delene tydelig atskilt med overskrifter. Definisjonen er ledsaget av eventuelle synonymer. Disse står skrevet i svarte minuskler mot hvit bakgrunn, med et luftig og åpent typografisk uttrykk. Andre elementer som inngår i mer eller mindre tydelig uttrykte semantiske relasjoner til oppslagsordet, er gjerne lenket opp rett etter en tverrstrek. Brukseksemplene er listet i punktlistor og kursivert.

Definisjonene jeg har rukket å studere, er gjennomgående solide, presise og følger tydelig et ekvivalensprinsipp. Reine bruksanvisninger eller syntaktiske avgrensninger er skilt ut typografisk ved

bruk av rustrøde kapiteler. Den samme fargen og utførelsen, skilt ut i noe mindre punktstørrelse, har foranstilte fag- og stilmarkører. Betydningene er ledsaget av arabiske tall, der undernivåene er rykket inn, og de tidligere nevnte flerordsuttrykkene er plassert under overskriften *uttrykk* i nær tilknytning til de aktuelle betydningene. Betydningsnivåene er, som tidligere nevnt, gjengitt i en innholdsfortegnelse, som kan ekspanderes eller lukkes ved hjelp av et lite kryss/minus-tegn. Tilgjengeligheten og brukervennligheten er slående, ikke minst holdt opp mot mer eller mindre vellykkede typografiske uttrykk for ulike nivåer og nærmest ugjennomtrengelige betydningshierarkier i papirordbøker. Kort sagt er det tydelig at NAOB-redaksjonen har tenkt lenge, faglig og godt på e-leksikografiske løsninger.

Denne anmeldelsen gir ikke rom for dybdeanalyser av artikler, men jeg vil trekke fram ett kvalitetstrekk og ett potensielt forbedringspunkt jeg sitter igjen med etter søk etter betydning og bruk i NAOB-artikler. Kvalitetstrekket er hvordan flere innovasjoner og utviklingstrekk er innlemmet, ikke bare i form av nyordtilfang som spenner fra *askefast* og *babe* via *wolla* til *ølbrille*, men også nye betydninger av eldre ord, syntaktiske innovasjoner og kollokasjoner med det som ser ut til å være nye (pragmatiske) funksjoner. Et eksempel er behandlingen av *bare* som sitatmarkør, et annet er skifte av transitivitetsstatus for verb som *knuse*, der den nyere, intransitive bruken er tildelt et eget betydningsnummer 3 og utstyrt med eksempler på bruk. De rikholdige fag- og stilmerkingene, som gjerne innleder betydningsstrukturen, er også en styrke. Samtidig kan de skape usikkerhet hos brukeren, særlig der signalene som sendes, går på tvers av usus eller variasjon og er uttrykk for igangværende endringer. Et eksempel er betydning 2 i verbartikkelen *forfordele*, der den nyere betydningen 'gi (noen) for mye' ikke er utstyrt med brukseksempler eller sitater, men til gjengjeld er markert med stilmerkingen *muntlig, uheldig*. Dette minner mer om pekefinger enn dokumentasjon av bokmålet i faktisk bruk.

En ting jeg ikke får klart for meg, er hva stilmerkingen *mundlig* egentlig betyr. Et søk etter ordet *mundlig* gir i skrivende stund treff i hele 7848 artikler. Det er koplet både til tydelige dialektale former, til former som befinner seg trygt innenfor gjeldende bokmålsnorm, former som er belagt med skriftlige, litterære sitater og former som neppe vil kunne la seg spore i skriftlige kilder med et visst formelt preg, iallfall ikke på en god stund. En del ordformer som har oppstått i multietniske ungdomsmiljøer, som *lø*, *sja* og *tert*, er representert og illustrert i NAOB. Typisk nok er slike ord dokumentert gjennom metaeksempler eller replikkgjengivelser fra en ungdomsroman eller TV-serien *Skam*, nettopp fordi dette først og fremst er muntlige fenomener. Disse ordene er imidlertid ikke merket med *mundlig*, men med *slang*. NAOB-artikkelen **mundlig** hjelper oss kanskje et stykke på vei, der betydning 2 er angitt som 'som er preget av uformell dagligtale'. Det kan se ut til at en god del av betydningene med stilmerking *mundlig* sammenfaller med det som i NRO het *familiær* (fam.). Men det stemmer ikke i alle de mangfoldige tilfellene *mundlig* er brukt som betydningsdifferenserende innledning, og jeg mistenker at merkingen kunne tjent på en forklaring eller en noe mer nennsom bruk. Stilmerking er også en form for normering, idet betydning og bruk avgrenses til spesifikke domener og registre. NAOB er, som nevnt, både et utgangspunkt for en dokumentasjonsordbok for bokmålet i all dets bredde og en normerende instans for riksmål og moderat bokmål. Dette samspillet er med på å prege både det språket som (ikke) beskrives i ordboka, og måten det beskrives på.

4.3. Eksempler og sitater

Selv om redaksjonsspråket er moderat bokmål, og artikkelhodet gir sparsomt med informasjon om normvariasjon, gir NAOB leserne innblikk i en rik variasjonsbredde gjennom de mangfoldige litterære sitatene. Disse er hentet fra over 6000 ulike kilder, som

spenner fra Wergeland og fram til dagens Pondus-tegneserie av Frode Øverli og TV-serien *Skam*. Flere eksempler er hentet fra Leksikografisk bokmålskorpus (LBK). Det forekommer at det samme sitatet er brukt som illustrasjon til flere oppslagsord. Det har vært redaksjonell praksis i andre dokumentasjonsordbøker å unngå dubletter. Det er antakelig vanskelig å komme utenom i enkelte tilfeller, men kunne trolig vært unngått med et såpass rikt kilde materiale å velge fra: «et vell av sitater», som NAOB skilter med, blant annet på sin egen Facebook-side. Enkelte sitater inneholder ord som ikke er definert i ordboka. Dette dreier seg stort sett om sammensetninger man kanskje anser for å være gjennomsliktige, eller svært lavfrekvente ord. Jeg må innrømme at nysgjerrigheten etter å ha lest brukseksempelet i artikkelen **tevling**, «[Akers Sogneselskap arrangerte] tevling i premiepløying på Veitvet [i 1833]» sendte meg til kilden *Oslo byleksikon* (Tvedt 2000) for å få bekreftet eller avkreftet mine antakelser om hva premiepløying monne være. Og veien til kildene er stort sett gledelig kort. I menyen, under overskriften Litteratur, finnes nemlig en omfattende verkfortegnelse fordelt på verker med forfatter, verker uten forfatter og bibelbøker. I fortegnelsen er en stor del av verkene lenket elektronisk til digitale utgaver hos Nasjonalbiblioteket. Dette bidrar til en særegen dybde og flerdimensjonalitet ved NAOB som digitalt verk og bygger opp under verkets kulturhistoriske status. Et annet kvalitetstrekk er valget om å la forfattere og verktitler skrives fullt ut, uten forkortelser eller kodesystemer, etter sitatene. Selv om det er plasskrevende, er det informativt og godt for leseren å se verktitlene, også fordi de skaper gjenkjennelse og nysgjerrighet, og fordi de kan gi en pekepinn om sammenhengen der ordet typisk forekommer. Enda bedre hadde det vært om også utgivelsesåret var nevnt. Sitatene som er hentet fra LBK, er heller ikke utstyrt med sidetall. Likevel åpner fullskrivningen av verktitler og forfatternavn i kombinasjon med fritekstsøkemulighetene trolig for spennende didaktiske muligheter i klasserommet. Bruken av og

koplingen til litterære kilder vitner også om stor akribi og skaper tillit til de redaksjonelle avgjørelsene som er tatt i utarbeiding av ordportrettene. Samtidig kan det rikholdige kildematerialet skape savn etter innblikk i grunnlagsmaterialet som ligger bak de artiklene som verken har sitater eller kildeangivelser. Et eksempel på en artikkel som fikk denne leseren til å reagere, er artikkelen **støtteord** (se figur 3).

støtteord	substantiv
BØYNING	et
ETYMOLOGI	første ledd støtte
BETYDNING OG BRUK	
SPRÅKVITENSKAP lite, utfyllende ord, f.eks. <i>bare</i> i setningen <i>han er bare så kul</i> jf. partikkel	

Figur 3: Artikkelen **støtteord**.

Selve definisjonen er mer eller mindre identisk med NROs artikkel med samme navn, og er trolig tradert herfra: 'lite, utfyllende ord', men NAOB har lagt til forklaringen: «f.eks. *bare* i setningen *han er bare så kul*», samt kopling til artikkelen **partikkel**. At *bare* har langt flere diskursive funksjoner enn å være utfyllende, og heller ikke nødvendigvis er så lite, har blant andre undertegnede illustrert i egen forskning, men det er ikke det sentrale poenget her. Her er poenget at det er vanskelig å finne umiddelbare belegg for bruken av ordet *støtteord* i denne betydningen, eller som synonymt til språkvitenskapens *partikkel* i noen av de betydningene NAOB selv angir til ordet *partikkel*. I tillegg til at *støtteord* her ser ut til å bli brukt om 'stikkord til muntlige framføringer av tekst', finner jeg i Nasjonalbibliotekets digitale arkiver flere eksempler fra engelskgrammatikker, der *støtteord* er betegnelsen på ord som må legges til i engelsk der vi i norsk relativt uproblematisk kan benytte adjektiver substantivisk. Definisjonen 'lite, utfyllende ord' ser med andre ord uklanderlig ut, dog uten å være helt dekkende, i NRO. NAOBs variant, derimot, med eksempelet «bare så kul» er mer

forvirrende enn oppklarende. Det skapes samtidig et inntrykk av at dette er en bruksmåte av *bare* som er utbredt og fortjener å bli ordbokfestet, og det er isolert sett gledelig (jf. Opsahl 2015), men eksempelet gir strengt tatt ikke informasjon om hva uttrykket betyr. Som over gjennomsnittlig interessert i ordet *bare* kan jeg heller ikke dy meg for å påpeke den noe pussige plasseringen av kollokasjonen *og jeg bare ...* under betydningen ‘brukt for å uttrykke forbehold’ i adverb-artikkelen **bare**. Sitatene som er brukt for å illustrere uttrykket, viser at frasen ikke nødvendigvis er så prototypisk: Konjunksjonen *og* er ikke obligatorisk, subjektet kan variere, og utfyllingen trenger ikke å være elliptisk. At bruken henger sammen med forbehold, eller pragmatisk demping, er også høyst tvilsomt ut fra det vi vet om ordet *bare*. Når det er sagt, er det et likevel et stort løft å få illustrert denne siteringsformen, som gjerne er den foretrukne blant yngre mennesker (Hasund, Opsahl & Svennevig 2012:59), i en norsk ordbok.

5. Avsluttende betraktninger

Det dynamiske og fleksible preget er en digital ordboks særlige styrke, men i enkelte tilfeller også dens akilleshæl. Mitt inntrykk er at den ketsjupeeffekten som gjorde seg gjeldende etter at verket endelig mottok forsterket offentlig finansiering i 2015, bidro til ferdigstillingen av et verk, men også til etableringen av et dokumentasjonsverk som vanskelig kan kalles fullendt. I jakten på et bilde som er dekkende for inntrykket jeg sitter igjen med etter et dypdykk i NAOB, har jeg landet på en tenåringsgutt. Han er klar over og stolt av sitt opphav, men vil samtidig løsrive seg og utvikle en egen identitet. På et punkt begynte armene og nesa å vokse litt raskere enn resten av kroppen, og usikkerheten omkring hvem han er, preger ham til tider. Han har en sterk vilje og en rik slekthistorie å spille på, og det er ingen tvil om at han er eslet til noe stort.

I rettferdighetens navn skal det sies at fullending ikke har vært intensjonen til NAOB. Under overskriften Om NAOB kan vi lese at vi har å gjøre med «en fritt tilgjengelig, løpende oppdatert digital ordbok». Samtidig er dette det øyeblikket der «norsk bokmål og riksmål har fått sitt nasjonale ordbokverk i storformat» (samme sted), og der søknad om midler til en papirversjon, og eksplisitt sammenlikning med større, nasjonale prosjekter som *Oxford English Dictionary*, peker i retning av at verket også er noe monumentalt og bestandig.

Det både å skulle være en diakron ordbok med autentiske litterære sitater fra et tidsspenn på nærmere 200 år og en dynamisk, løpende oppdatert samtidsordbok med beskrivelser av betydningsnyanser i uttrykk som *Sjæl!* (sic) fra TV-serien *Skam* (2015–2017), kan kort og godt gi NAOB et visst schizofrent preg. Den smale normen gir god mening som redaksjonsspråk i den tradisjonen NAOB står i, og riksmål og moderat bokmål fortjener en pålitelig normerende instans. Samtidig skurrer det smale og noe rigide formverket i artikkelhodet mot en svært radikal holdning til ordtilfang og inkorporering av nyordsmateriale. Bokmålet ytes kort sagt ikke rettferdighet i redegjøringen for bøyningsformene i artikkelhodet foreløpig. NAOB-redaksjonen har vist seg som fabelaktige e-leksikografer, og en ørliten blå knapp til variantformer bør ikke være et uoverkommelig tilskudd.

Forfatteren Tom Egeland skriver 14. mars 2018 på sin Facebook-profil at det vil være en kulturpolitisk skandale om ikke redaksjonen og verket videreføres. Dette er jeg enig med ham i, både når det gjelder NAOB og andre dokumentasjonsordbøker over norsk språk. I sin dialog med en rik teksttradisjon og med levende, moderne språkbruk kan NAOB uten tvil bli navet i noe stort, men verket bør først la respekten for mangfoldet gå til artikkelhodet på seg.

Litteratur

Ordbøker

Norsk Ordbok. Ordbok over det norske folkemålet og det nynorske skriftmålet (1966–2016). Oslo: Det Norske Samlaget.

NRO = *Norsk Riksmålsordbok I–VI* (1937–95). Oslo: Kunnskapsforlaget.

Annen litteratur

Det Norske Akademi for språk og litteratur (2018): <<https://www.detnorskeakademi.no/>> (mars 2018).

Fjeld, Ruth E. V. (2009): Leksikografisk dokumentasjon av flerordsenheter i norsk. I: *LexicoNordica* 16, 103–118.

Guttu, Tor (2018): Rettskrivingsordbok? (Tilsvaret til kronikk). *Klassekampen* 3. februar.

Hasund, Ingrid Kristine, Toril Opsahl & Jan Svennevig (2012): By three means – The pragmatic functions of three Norwegian quotatives. I: Isabelle Buchstaller & Ingrid van Alphen (red.): *Quotatives. Cross-linguistic and cross-disciplinary perspectives*. Amsterdam: John Benjamins Publishing Company, 37–67.

Ims, Ingunn Indrebø (2018): Ei ordbok for folket? Kronikk i *Klassekampen* 1. februar.

LBK = Leksikografisk bokmålskorpus <<http://www.hf.uio.no/iln/tjenester/kunnskap/samlinger/bokmal/veiledningkorpus/>> (juni 2018).

Lew, Robert (2012): How can we make electronic dictionaries more effective? I: Sylviane Granger & Magali Paquot (red.): *Electronic Lexicography*. Oxford: Oxford University Press, 343–361.

Nasjonalbiblioteket <nb.no> (mars 2018).

- Nielsen, Sandro (2008): At anmelde og blive anmeldt videnskabeligt. I: *LexicoNordica* 15, 169–195.
- Nilstun, Carina (2012): Fra dype betydningshierarkier til flattere struktur – et innblikk i revisjonen av Norsk Riksmålsordbok. I: *LexicoNordica* 19, 123–140.
- Opsahl, Toril (2015): Kan ord i bruk bli ord i bok? Urbane ungdomsvarieteter i framtidige ordboksressurser. I: *LexicoNordica* 22, 131–149.
- Språkrådet (2005): Rettskrivningsendringer fra 1. juli 2015. <http://www.sprakradet.no/Vi-og-vart/hva-skjer/Aktuelt/2005/Rettskrivningsendringer_fra_1/> (mars 2018).
- Tarp, Sven (2008): Kan brugerundersøgelser overhovedet afdække brugernes leksikografiske behov? I: *LexicoNordica* 15, 5–32.
- Trap-Jensen, Lars (2010): One, Two, Many: Customization and User Profiles in Internet Dictionaries. I: Anne Dykstra & Tanneke Schoonheim (red.): *Proceedings of the XIV Euralex International Congress*. Leeuwarden/Ljouwert: Fryske Akademy, 1133–1143. <<http://euralex.org/publications/one-two-many-customization-and-user-profiles-in-internet-dictionaries>> (juni 2018).
- Tvedt, Knut Are (red.) (2000): *Oslo byleksikon*, 4. utgave, Oslo: Kunnskapsforlaget.
- Aa, Leiv Inge (2018): Ordbok med fotlenke. Debattinnlegg i *Klassekampen* 7. februar.
- Åmås, Knut Olav (2018): Ordboken et kjempeløft. I: *Ordet – Kvar-talsskrift for riksmålsbevegelsen*, 1/2018, 5–6.

Toril Opsahl
 førsteamanuensis, ph.d.
 ILN, MultiLing – Senter for flerspråklighet
 Universitetet i Oslo
 Postboks 1102 Blindern
 NO-0317 Oslo
 toril.opsahl@iln.uio.no

Íslenskt orðanet: a treasure for writers and word lovers

Eiríkur Rögnvaldsson

Íslenskt orðanet. Author: Jón Hilmar Jónsson. Design and programming: Bjarki Karlsson. Stofnun Árna Magnússonar í íslenskum fræðum, Reykjavík 2016. Online edition: <<http://ordanet.arnastofnun.is/>>.

1. The work

Íslenskt orðanet ('Icelandic wordnet'; henceforth ÍNET) is an online dictionary, or thesaurus, or database – it is not easy to classify this great work. It is amazing that it is essentially the work of one man – Jón Hilmar Jónsson, research professor (now emeritus) at the Árni Magnússon Institute for Icelandic Studies (formerly of the Institute of Lexicography at the University of Iceland). ÍNET is based on three previous dictionaries by Jón Hilmar: *Orðastaður* ('The place of words', 1994), a dictionary of collocations and multiword expressions; *Orðaheimur* ('The world of words', 2002), a conceptual dictionary; and *Stóra orðabókin um íslenska málnotkun* ('The big dictionary of Icelandic language usage', 2005), which is a combination and expansion of the two previous works.

ÍNET has been greatly expanded by harvesting examples from corpora, especially Tímarit.is, which is a digitized corpus containing the bulk of Icelandic newspapers and magazines from the beginning of the 19th century to the present, and Mörkuð íslensk málheild (MIM), which is a 25 million word balanced tagged corpus containing text samples of various genres from the first dec-

ade of the 21st century. ÍNET also benefits greatly from a large list of fixed phrases and collocations which the author has excerpted from the collections of the Institute of Lexicography. The material in ÍNET is immense – almost 200,000 headwords (102,000 single words and 93,000 phrases in April 2018 according to information on the project web).

Despite the name, ÍNET bears little relation to the well-known Princeton WordNet and similar works that have been developed for many languages in recent years. WordNet has a hierarchical structure and is a complex network of synonyms, antonyms, hypernyms, hyponyms, meronyms, holonyms, sister terms, derivationally related forms, etc. Every word belongs to a synset, a set of cognitive synonyms. In contrast, ÍNET has a flat structure where semantically related headwords are grouped together under a concept, but the concepts themselves are not directly related. Individual words can appear under more than one concept, but many words have not been connected to any concept at all. It must be emphasized that even though ÍNET was officially opened in 2016, it is still a work in progress and the semantic classification is still ongoing.

It is impossible to do justice to such a voluminous work in a short review, but let me start by showing the opening screen of the website.

Figure 1: The opening screen of Íslenskt orðanet.

Under the icon in the upper right corner we can find basic information about the project – its main characteristics, history, statistics, and people. This information, and the user interface in general, is only in Icelandic. Under the question mark to the right we find search help, and context-sensitive help is available for all the different screens on the website.

We start by entering a word in the search box (*leita* ‘search’) and press “enter” or the arrow to the right of the search box. If we enter the word *regn* ‘rain’, for instance, we get the screen shown in figure 2.

The screenshot shows the website 'Íslenskt orðanet' with the search term 'regn' entered. The page is divided into a search window on the left and a results window on the right. The search window contains the word 'regn' and various grammatical forms and related words. The results window shows a Venn diagram with three overlapping circles: a blue circle labeled 'Þú og skólathúfið 90', a green circle labeled 'Hættu 4', and an orange circle labeled 'Grænifélagið 26'. The text above the diagram explains that the search results are based on the frequency of the word in different contexts.

Íslenskt orðanet
 hefur er þetta orðanet?
 regni
 regn finnst í tuttugu fluttum.
 Nafnorð
 regn hvik
 hann er yfirlenging með regn
 hann hefur sé sér regnið
 hvarfan kallar ofan regn
 hvarfan spáir regnið
 sárt regn
 Nafnorð sem er auðkenni með lýsingarorði
 flengdur (lýsing, regn)
 gættur (skilum, regn)
 hjó (regn)
 káldur (lýsing, regn)
 málkur (regn)
 mjólkur (regn)
 smágerður (lýsing, regn)
 stórgerður (lýsing, regn)
 Leitarað i breytillit
 regnið - hefur - til þarf
 regnið - hefur - með
 regnið - hefur - á gullgullum
 regnið - stannur - hefur - á heitum
 regnið - stannur - i ljúkum - um stöð - þegar - hefur -

Stofnun Arna Magnússonar í íslenskum fræðum
 © Jon Hiltmar Jónsson 2006–2018

regn no hvik
 Yfir 222 smáfrágnir/lygdir 23 pól 74 heitir 19 gættir 4 meðmenni 115 smáfrágnir
 YFIRLIT
 nafnorð • i hvorumlygn
 Lýsing fluttum er fölgir i þvi sem fram kemur undir fluttum hér fyrir ofan.
 Fluttum venstur hver við aðra á jessan hátt og of i öðrum vensturágangum.
 I Öðruáttinu er sjátt með myndum yfirlit hvernig þjár náskyldar vensturágangir elga það til að skarast.
 HÉLF: FLETTUR
 Þarftu véttar
 Gættu

Figure 2: The main screen of Íslenskt orðanet.

The screen is divided into two parts – a search window to the left, taking up approximately one-third of the screen, and a results window to the right, taking up the rest of the screen. Let us now look at these windows in turn.

2. The search window

When a word is entered into the search box, the word itself appears below (provided it is a headword in the database) followed by a list of phrases containing it. This list can contain from zero to several hundred phrases (for instance, 1585 for the verb *gera* ‘do’, 481 for the adjective *góður* ‘good’ and 365 for the noun *barn* ‘child’).

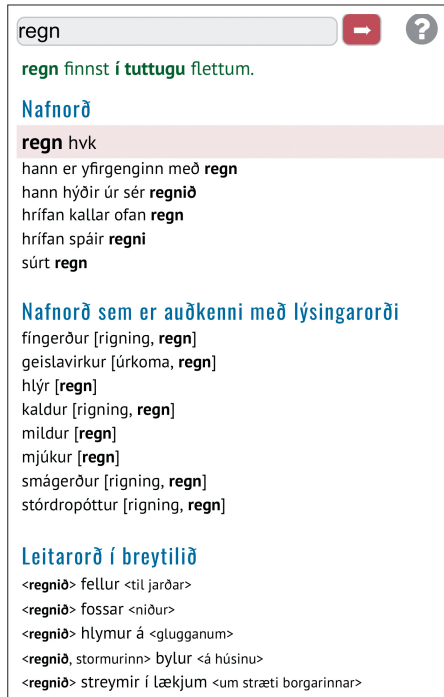

Figure 3: The search window.

The list is usually divided into two or three sublists with separate headings, and the criteria for this division are a bit different for different parts of speech. In figure 3, we see the search results for *regn*. The list starts with this word and typical phrases containing

it, under the heading *Nafnorð* ‘noun’. The next section of the list shows adjectives that are characteristic as attributes to the noun in question, such as *fingerður* ‘fine’, *geislavirkur* ‘radioactive’, *mjúkur* ‘soft’, etc. The final section lists phrases with variables where the search word is a typical – and in some cases the only possible – way to complete the phrase, such as <regnið> *fossar* <niður> ‘<the rain> pours <down>’, <regnið> *hlymur* <á húsínu> ‘<the rain> thunders on <the house>’.

If the user clicks on one of these phrases, it jumps into the search box and information on that phrase appears in the results window to the right, instead of information on the original search word.

The variables exhibit some inconsistencies, especially with respect to genders. Many of them show both a masculine and feminine personal pronoun, such as *hjálpa* <honum, henni> *á fætur* ‘help <him/her> on [his/her] feet’, whereas others only show one pronoun (usually masculine), such as *vera fús að* <hjálpa honum> ‘be willing to <help him>’. There does not seem to be any general rule as to whether both possibilities are shown.

Given the great number of headwords, one would expect ÍNET to cover modern Icelandic vocabulary very well. Since it is not possible to see an alphabetical list of headwords, it is difficult to find out whether any words that should have been listed are missing. In repeated searches, however, I came across a few such instances. Neither *göltur* ‘boar’ nor *gylda* ‘sow’ is found, although both *svín* ‘pig’ and *grís* ‘piglet’ are. Some verbs are not listed in their own right, so to speak, but only as parts of phrases. Thus, a search for *lofa* ‘promise’ returns *lofa betrun* ‘promise to behave better’, and a search for *mæla*, which is actually the infinitive of two verbs which conjugate differently, ‘speak’ and ‘measure’, returns *mæla bert* ‘speak openly’.

Under most or all adjectives *X*, the phrase *vera X* ‘be *X*’ is also listed as a search term – and the same goes for many nouns which

denote human characteristics. Thus, *vera þreyttur* ‘be tired’ is listed under *þreyttur* ‘tired’, *vera gáfaður* ‘be bright’ is listed under *gáfaður* ‘bright’, *vera aumingi* ‘be a loser’ is listed under *aumingi* ‘loser’, and so on. This may of course be justified if *vera X* has a special meaning, not fully predictable from the meaning of *X*, such as in *vera grænn*, which literally translates to ‘be green’ but usually means ‘naive’ when used about a person. In most cases, however, separate listing of *vera X* appears to be superfluous – and can be misleading since analogous pairs can appear under different head-words, as explained below.

3. The results window

In the results window, information on the search word is displayed under different tabs, from one up to six, each with its own distinctive colour. None of these tabs is obligatory, but the six shown in figure 4 are typical for individual words.

The leftmost tab is *vensl gegnum hugtök* ‘relations through concepts’, the next one is *pör* ‘(word) pairs’, the third tab is *skyldheiti* ‘related words’, then comes *grannheiti* ‘neighbouring words’, the fifth tab is *metin vensl* ‘judged relations’, and finally we have *samsetn(ingar)* ‘compounds’. If the search term is a phrase, *setningargerð* ‘syntactic structure’ appears as the rightmost tab.

In the lower half of the results window, the number of different relations, the ratio among them, and their overlap is shown using circles of different sizes and colours.

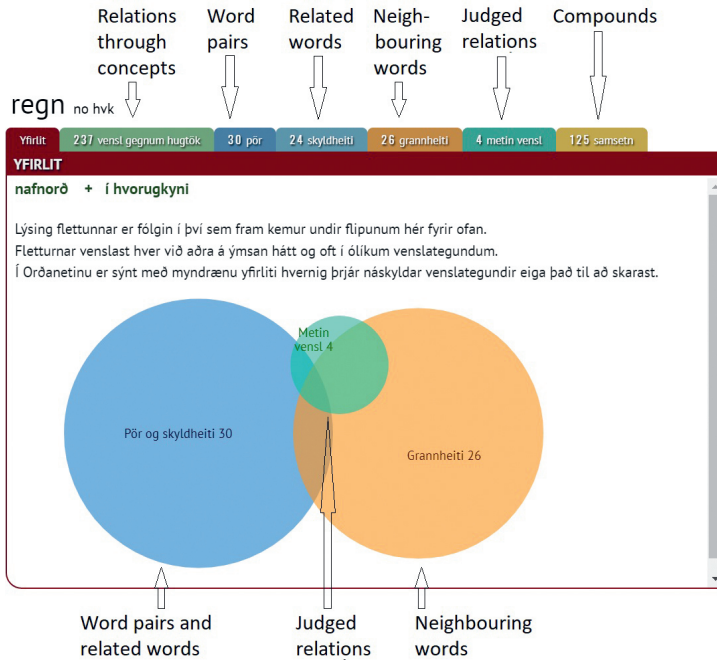

Figure 4: The results window.

3.1. Concepts

Under “relations through concepts” we get an alphabetized list of all individual words and phrases that have been classified under the same concept as the word we have searched for. The search word *regn* ‘rain’ is classified under only one concept, RIGNING ‘rain’. In many cases, however, the search word has been classified under two or more concepts. Both (or all) will then appear under this heading, and the user can choose among them to see the relevant related words. Another column under “relations through concepts” has the heading “related headwords through pairs”. The words in this column occur in pairs with words in the first col-

umn. The third column lists concepts related to the selected concept heading the first column. The closeness of the relationship is measured by the number of common words that occur in pairs related to both concepts. Thus, the relationship index between the concepts RIGNING and ÞOKA ‘fog’ is listed as 17, which should mean that the same 17 words can be found in pairs listed under both concepts.

The selection of concepts and the grouping of words under certain concepts appear to be rather haphazard, and I will just name a few examples of the numerous I have come across. The words *ær* ‘ewe’ and *lamb* ‘lamb’ are listed under BÚFÉ ‘livestock’, but *hrútur* ‘ram’ is not listed under any concept. The word *bíll* ‘car’ is listed under two concepts, BÍLL and FARARTÆKI ‘vehicle’, but its exact (but more formal) synonym *bifreið* is not listed under any concept. All colours (including *hvítur* ‘white’) appear to be listed under LITUR/ LITABRIGÐI ‘colour / shade of colour’, except *svartur* ‘black’, which is not listed under any concept.

The word *gluggatjöld* ‘window curtains’ is only listed under one concept, which happens to be GLUGGATJÖLD. The singular *gluggatjald* is also a headword, even though the word is almost never used in the singular as evidenced by the phrases related to this headword, which all show the plural. Surprisingly, however, *gluggatjald* is not only grouped under GLUGGATJÖLD but also under HÚSBÚNAÐUR ‘furnishings’. The word *gardína*, which is an exact synonym of *gluggatjöld* (the only difference being that *gardína* is a loanword from Danish whereas *gluggatjöld* is a neologism) is also listed under these two concepts. Phrases containing the plural *gardínur* (which is not a headword by itself) are, however, either only listed under GLUGGATJÖLD (*hengja* <*gardínur*> <*fyrir gluggann*> ‘hang up <curtains> for the window’) or under no concept at all (*setja upp* <*gardínur*> ‘put up <curtains>’).

Since for many adjectives (and nouns) X, the phrase *vera X* ‘be X’ is also a headword, as mentioned above, these headwords each

have their own listing of concepts, word pairs, related words, and neighbouring words. This often leads to strange discrepancies. For instance, *vera umdeildur* ‘be controversial’ is listed under GAGN-RÝNI ‘criticism’ but *umdeildur* ‘controversial’ is not listed under any concept. The word *greindur* ‘intelligent’ is listed under both GREIND/GÁFUR ‘intelligence/brightness’ and VIT/ SKYNSEMI ‘wisdom/common sense’, whereas *vera greindur* ‘be intelligent’ is only listed under GREIND/GÁFUR. Conversely, *breyskur* ‘fallible’ falls under VEIKLYNDI ‘weakness’, but *vera breyskur* ‘be fallible’ is listed under both VEIKLYNDI and BREYSKLEIKI ‘fallibleness’. The word *móður* ‘short of breath’ falls under ÞREYTA ‘tiredness’ whereas *vera móður* ‘be short of breath’ falls under MÆÐI ‘shortness of breath’.

3.2. Word pairs

Under “word pairs” we get a list of pairs where the search word is either the first or the second member – pairs like *regn og bleyta* ‘rain and wetness’, *regn og myrkur* ‘rain and darkness’, *ský og regn* ‘clouds and rain’, *regn og sólskin* ‘rain and sunshine’, *stormur og regn* ‘storm and rain’, *regn og þoka* ‘rain and fog’, etc. These pairs are actually the backbone of the work, in the sense that they are central in deducing and assessing the relations between words. The pairs are mainly taken from corpora, especially Tímarit.is and MIM, as mentioned above. There is no doubt that this use of corpora adds an invaluable dimension to the work and makes the semantic classification much more detailed and accurate than otherwise would have been possible.

Since many of the pairs seem to be taken directly and unchanged from texts, they exhibit a lot of inconsistency. Under *gláður* ‘glad’, for instance, 70 pairs are listed, all but one with *vera gláður* ‘be glad’. In 65 of these pairs, *gláður* is in the masculine, but 4 pairs have the feminine *glöð* instead – for no obvious reason. In

many cases, the same noun is in the singular in some pairs (*hestur og asni* ‘horse and donkey’, *tölva og skjár* ‘computer and monitor’) but in the plural in others (*hestar og hundar* ‘horses and dogs’, *tölvur og skjávarpar* ‘computers and projectors’). On the other hand, verbs always seem to be in the infinitive. This diversity should not lessen the usability of the dictionary, even though it may be a bit confusing for the user.

Word pairs with *vera X* ‘be X’ are either listed under the headword *vera X* or under *X*, and there does not seem to be any general rule as to their distribution. For instance, 220 pairs are listed under *gáfaður* ‘bright’, all of them containing *vera gáfaður* ‘be bright’. These pairs could of course have been listed under *vera gáfaður*, but there only 8 pairs are found – some of them the same as are listed under *gáfaður*, but not all. 26 pairs are listed under *svangur* ‘hungry’, all but one with *vera svangur* ‘be hungry’. No pairs are listed under *vera svangur*.

Despite the great number of pairs, I found some rather common pairs to be missing. Examples of these are *góður og gegn* ‘good and honest’ (1158 instances on Tímarit.is), *æpa og góla* ‘scream and wail’ (18 instances on Tímarit.is), and *dauði og djöfull* ‘death and devil’ (202 instances on Tímarit.is). It must be mentioned, however, that even though *dauði og djöfull* does not appear in the list of word pairs, neither under *dauði* nor under *djöfull*, the combination *dauðann og djöfulinn / dauðanum og djöflinum* ‘the death and the devil ACC/DAT’ occurs four times in phrases under *dauði*. The pair *brjóta og bramla* ‘break and destroy’ is listed as a phrase under *brjóta*, but not as a pair (only one pair is listed under *brjóta*, *brjóta og eyðileggja*, which has the same meaning as *brjóta og bramla*).

Furthermore, the pairs sometimes contain too detailed information and superfluous words. Under *dauði* we find for instance the pairs *dauði* <Masaryks> og *valdarán* <kommúnista> ‘the death of <Masaryk> and the <communist> coup’ and *dauði* <Sulla> og *valdataka* <Cesars> ‘the death of <Sulla> and <Caesar>’s taking

of power'. I do not see the reason for including the names in these cases.

3.3. Related words

The list under the tab “related words” is automatically generated, based on common words in pairs. Thus, *ský* ‘cloud’ is listed as related to *regn* ‘rain’ because two words, *vindur* ‘wind’ and *þoka* ‘fog’ form pairs with both of them – *vindur og regn*, *regn og þoka* vs. *ský og vindur*, *ský og þoka*. The number of common words is shown, and also their ratio of the pairs of the related word. By clicking on a magnifying glass to the left of each related word, we get a list of the common words, and the overlapping of the pairs for the search word and the related word is shown with circles of different sizes.

However, the use of pairs to determine word relationship can sometimes be a bit misleading. In some cases, it seems that the pairs are made up of words that have happened to co-occur in a text without being specially related. For instance, five pairs are listed under *fótaaðgerð* ‘pedicure’ – *fótaaðgerð og hárgreiðsla* ‘pedicure and hairstyle’, *hársnyrting og fótaaðgerðir* ‘hairstyling and pedicure’, *leikfimi og fótaaðgerðir* ‘gymnastics and pedicure’, *fótaaðgerð og myndlist* ‘pedicure and art’, and *fótaaðgerðir og sund* ‘pedicure and swimming’. None of these words appears to be specially related to *fótaaðgerð* ‘pedicure’ (although *hárgreiðsla/hársnyrting* and *fótaaðgerð* can be claimed to belong to the same semantic field in some sense). In spite of that, both *leikfimi* and *sund* also appear under ‘related words’ – based on the pairs *leikfimi og fótaaðgerðir* and *fótaaðgerðir og sund*, since *sund og leikfimi* is also a pair.

Nine pairs are listed under the word (and concept) *gluggatjöld* ‘window curtains’. Exactly the same nine words that occur in pairs with *gluggatjöld* are also listed under ‘related words’ to *gluggatjöld* even though many of them do not seem that related, such as *handklæði* ‘towels’, *húsgögn*, *innanstokksmunir* ‘furniture’, and *rúmföt*,

sængurfatnaður, *sængurföt* ‘bed linen’. On the other hand, no pairs, and hence no related words, are listed under the singular *gluggatjald*, which is also a headword as mentioned above.

I have serious doubts about the usefulness of showing word pairs and related words in the ÍNET interface. The pairs are too irregular and too accidental to be of much value for the general user, and since the “related words” are automatically derived from the pairs, they are also in many cases too accidental and not really related to the search word.

Under “related words” for *góður* ‘good’, for instance, we get 118 words. Among them are listed words like *þurr* ‘dry’ and *gamall* ‘old’, even though each word only has one pair containing a word that also occurs in a pair with *góður*. True, the number of common words is shown, together with the percentage of common words with respect to the number of pairs (*gamall* occurs in 166 pairs, and since only one of them also occurs in a pair with *góður*, the ratio is 0.6%), but I think it would be much better to have a threshold here and only show words which reach a certain limit, both with respect to the number of common words and to their ratio of the number of pairs.

3.4. Neighbouring words and judged relations

The words we find under the tabs “neighbouring words” and “judged relations” are closer to what we find in traditional synonym dictionaries. The list of “neighbouring words” is based on word pairs from texts, but also on the list of fixed phrases and collocations mentioned in section 1. This list is not automatically generated and does not just contain any words that are connected to the search word through pairs, but only those that the author has judged to be semantically close. In many cases, these words are close to being synonyms of the search word.

By clicking on an icon (chain links) to the left of the search

word, we get a list of the pairs and phrases on which the relation rests. Thus, the words *regn* ‘rain’ and *skúr* ‘shower’ are related through the words *leysing* ‘melting (snow)’ (*með regni og leysingu, leysing og skúrar*, from the list of pairs) and *þéttur* ‘dense’ (*þétt regn, þéttur skúr*, from the list of fixed phrases of collocations).

In contrast to the other relations, “judged relations” are not based on text examples, but only on the subjective judgement of the author. In most cases, these relations are synonyms, but in the case of adjectives, antonyms may also be listed. The third possibility under this tab is *stikla* ‘tip’ which is used for words that are related to and relevant to the search word, but do not show up in connection to it in the data.

I find the information under these two tabs very useful. The extensive use of examples from corpora adds a new dimension to the traditional synonym dictionary and brings the dictionary more up to date.

3.5. Compounds and syntactic structures

The rightmost tab for individual words is “compounds”. Under that tab we get two separate lists of compounds – one where the search word is the first immediate constituent of the compound and another where it is the second constituent. The other part of the compounds is usually also a headword, but not always, and the same goes for the compounds themselves. For instance, many compounds with *regn* ‘rain’ like *regn-frakki* ‘raincoat’ and *sprengju-regn* ‘bomb rain’ are headwords, whereas *regn-lækur* ‘rain brook’ and *haust-regn* ‘autumn rain’ are not, even though all are listed under the “compounds” tab. Notice that separate searches for *regn-lækur* and *haustregn* do not give any hits, although these words clearly exist in the database. Thus, it might be useful to point out to users to look under simple words for compounds not found with direct search.

If the search term is a phrase, its syntactic structure is described under a separate tab. To name an example, <regnið> *fossar* <niður> ‘<the rain> pours <down>’ is described as <nafnorð í nefrifalli með greini> » *sagnorð* » <atviksorð/atviksliður> ‘<noun in the nominative with a definite article> » verb » <adverb/adverbial phrase>’. All phrases having identical syntactic structure, regardless of the words they contain, are then listed below the description – and there can be hundreds of them. I must admit that I do not see the usefulness of this list.

4. Design, interface, and search

The usefulness and success of an online dictionary depends heavily on the design and user-friendliness of the interface, and on the flexibility and efficiency of the search. ÍNET scores high on these criteria. The user interface and the graphic design is for the most part well-conceived and serves its purpose. I used Google Chrome running on Windows 10 for this review. ÍNET also works fine on other browsers I tried (Internet Explorer, Mozilla Firefox, Vivaldi). No special mobile interface appears to be available, and using ÍNET on mobile phones is therefore a bit cumbersome.

The search is very flexible and extremely quick. Many of the lists can be ordered according to different criteria, such as part of speech, number of relations, ratio of relations, the alphabet, etc. This is very convenient and highlights the advantages of an online dictionary compared to traditional printed dictionaries.

However, I have my doubts about the usefulness of the circles that show the ratio of neighbouring words and judged relations versus word pairs, and the overlapping of these categories. The graphic illustration of the relationship between neighbouring words is also not very attractive.

I have encountered a few technical flaws in ÍNET (which may

have been fixed by the time this is published). For instance, the linking seems to have gone wrong in some cases. To name just two examples: In the list of pairs for *frægur* ‘famous’, the pair *frægt og umdeilt* <*skáldrit*> ‘famous and controversial <work of fiction>’ appears twice. If we click on the first instance, we get the adjective *umdeildur*, but if we click on the second instance, we get (correctly) the phrase *umdeildur* [*ráðstöfun; ákvörðun; mál, rit*] ‘controversial [operation; decision; case, book]’. An exactly parallel case is found in the list of pairs for *góður* ‘good’ where *góð og uppbyggileg* <*umræða; boðskapur*> ‘good and inspiring <discussion; message>’ appears twice.

Finally, I can mention that it is not always possible to use the back button in the browser – sometimes it sends the user to the initial screen of the website instead of the previous page.

5. Use – and potential usefulness

Despite certain shortcomings and inconsistencies, ÍNET is an invaluable tool for the ordinary user in its current online version. It should be especially useful for writers, journalists, translators, and others who want to write good and varied text using rich vocabulary. However, even though the interface and design of ÍNET is user-friendly as pointed out above, and even though context-sensitive help is available for all screens, the fact remains that this is a complex work which opens up many possibilities and it takes some time to familiarise oneself with it and figure out how to make the most of it. My main concern is that many potential users will not be patient enough.

I am not a lexicographer but a linguist who has worked extensively with corpus linguistics and language technology and this inevitably affects my viewpoint. I think the usefulness of ÍNET would be greatest within language technology. Its wealth of in-

formation on word combinations and relations would be an extremely valuable resource for current methodologies like neural networks and would facilitate disambiguation, genre classification, machine translation, style checking etc. I believe that the source files of ÍNET are potentially the most valuable resource that exists for enhancing Icelandic language technology, and it is to be hoped that they will be made available for that purpose in the future.

References

- Jón Hilmar Jónsson (1994): *Orðastaður. Orðabók um íslenska málnotkun*. Reykjavík: Mál og menning. [2nd edition 2001. Reykjavík: JPV.]
- Jón Hilmar Jónsson (2002): *Orðaheimur. Íslensk hugtakaorðabók*. Reykjavík: JPV.
- Jón Hilmar Jónsson (2005): *Stóra orðabókin um íslenska málnotkun*. Reykjavík: JPV.
- MIM = Mörkuð íslensk málheild. <<http://mim.arnastofnun.is>> (October 2018).
- Tímarit.is = <<http://timarit.is>> (October 2018).
- WordNet = <<http://wordnet.princeton.edu/>> (October 2018).

Eiríkur Rögnvaldsson
professor emeritus
Háskóla Íslands
Árnagarði við Suðurgötu
IS-101 Reykjavík
eirikur@hi.is

Sprogportalen málið.is

Aldís Sigurðardóttir & Ellert Þór Jóhannsson

Sprogportalen málið.is <málið.is> eller <malid.is>. Stofnun Árna Magnússonar í íslenskum fræðum.

1. Indledning

Málið.is er en frit tilgængelig islandsk sprogportal der blev lanceret på det islandske sprogs dag den 16. november 2016. Portalen er udarbejdet ved Stofnun Árna Magnússonar í íslenskum fræðum, dvs. Árni Magnússon-instituttet for islandske studier. Den indeholder forskellige typer ordbøger og andre sproglige ressourcer over moderne islandsk og er en velkommen samlet kilde til udforskning af dokumenteret materiale vedrørende det islandske sprog.

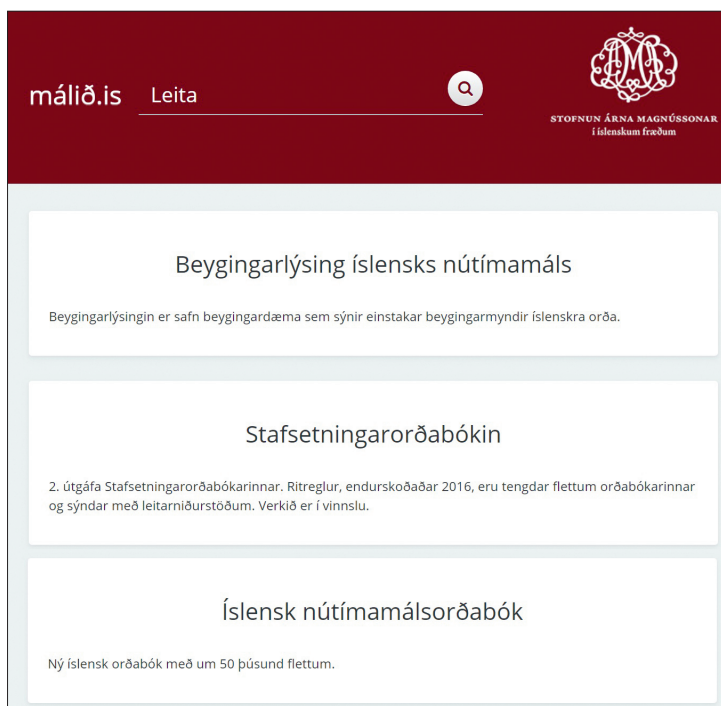
Oplysninger om tilblivelse og principper for udarbejdelsen af portalen er ikke tilgængelige på selve portalen, men i en kort artikel kan man finde oplysninger om projektet (Eva María Jónsdóttir & Steinþór Steingrímsson 2016). Formålet med at samle sproglige ressourcer på en sprogportal er ifølge artiklens forfattere at give offentligheden let adgang til det store materiale der er blevet samlet gennem tiderne. Det fremhæves også at portalen skal være med til at forhindre det islandske sprog i at lide sprogdøden. Portalen indeholder både traditionelle tidligere trykte værker og værker der specifikt er udarbejdet til elektronisk format. Med tiden er det planen at udvide portalen med flere ordbogsdata og korpora. Portalens målgruppe er alle der har brug for ordbøger, og her nævnes oversættere, journalister, forfattere, elever på alle trin og alle der beskæftiger sig med tekster og det islandske sprog.

I det følgende vil vi beskrive portalens design, dens overordne-

de struktur, de værker der indgår i den, og endelig vil vi teste dens anvendelse og funktion. Testningen er foretaget på en stationær pc, men málið.is er også tilpasset mobile enheder.

2. Portalens design og overordnede struktur

Portalen er holdt i et stilrent design. Øverst til højre er instituttets (klikbare) logo placeret, til venstre portalens navn og til højre for dette søgefeltet. Farveskalaen er enkel med baggrundsfarverne bordeaux og grå med hvide bogstaver. Under søgefeltet er der syv hvide felter med titlerne på portalens værker og en kortfattet beskrivelse af dem (figur 1).

Figur 1: Udsnit af portalens grænseflade.

Portalen ser ud som ovenfor beskrevet hvis man går direkte ind på málið.is. Man kan også tilgå portalen fra instituttets site <arnastofnun.is> hvor man finder portalens søgefelt på en central plads lige under hjemmesidens topmenu. For begge fremgangsmåder gælder det at man ikke kan orientere sig i værkerne før man har skrevet et søgeord i søgefeltet. Det er efter vores mening en svaghed, for som bruger er man nysgerrig efter at vide hvad det er for værker man har foran sig før man går i gang.

Der er ingen orientering til brugeren om hvem der står bag portalen (ud over instituttets logo) eller nærmere oplysninger om de enkelte værker, og ej heller om hvordan portalen fungerer. Med hensyn til de enkelte værkers forfattere og værkernes tilblivelse må man søge oplysninger andre steder, enten på det pågældende værks hjemmeside eller i den trykte udgave. Med hensyn til hvordan portalen fungerer, må man prøve sig frem. Det ville være gavnligt med en introduktion med oplysninger om og vejledning i brug af portalen og oplysninger om de enkelte værker, især de værker der ikke er tilgængelige elektronisk andre steder.

3. Sprogressourcer på portalen

Portalen indeholder indtil videre syv værker som optræder på málið.is i samme rækkefølge som nedenfor.

- (1) *Beygingarlýsing íslensks nútímamáls* (BÍN, red. Kristín Bjarnadóttir) er et særdeles nyttigt værktøj som indeholder fuldstændige bøjningsparadigmer over ca. 278.000 islandske ord. I islandsk kan substantiver have 16 bøjningsformer, verber 48 og adjektiver 120. Det enorme materiale er her gjort tilgængeligt i en overskuelig form. Efter at BÍN blev offentliggjort i 2007, er dens popularitet steget støt, og den bruges hyppigt af en bred vifte af sprogbrugere. BÍN er en primær kompo-

nent på málið.is fordi den danner grundlag for søgningen i de øvrige værker. Ved hvert søgeord der indtastes i søgefeltet på málið.is, genereres en opslagsform eller opslagsformer på grundlag af bøjningsparadigmerne. Resultaterne fra BÍN, som vises på málið.is, er kun opslagsformerne med hyperlink, og man må klikke på det relevante link for at komme ind på BÍN's website.

- (2) *Stafsetningarorðabókin* (SOB) er en ny og revideret udgave af papirudgaven (Dóra Hafsteinsdóttir 2006). Den trykte udgave indeholdt 73.000 lemmaer, og denne første udgave er tilgængelig gennem ordbogsportalen Snara. 2. udgave er, som det fremgår af den korte præsentation på málið.is, stadig under revision. Søgeresultaterne vises som et statisk billede på portalen, dvs. at man kun får præsenteret resultatet af éns søgning uden mulighed for at kunne klikke rundt i ordbogens elektroniske version.
- (3) *Íslensk nútímamálsorðabók* (ÍN, red. Halldóra Jónsdóttir & Þórdís Úlfarsdóttir) er en forholdsvis ny netordbog over moderne islandsk med ca. 50.000 lemmaer. Den bygger på det flersprogede netordbogsprojekt ISLEX som er et samarbejdsprojekt mellem Island, Danmark, Finland, Færøerne, Norge og Sverige (tilgængelig på <islex.is>, hvor der er adgang til alle de involverede sprog). På málið.is vises opslagsordets første (primære) betydning med link til ÍN's website, hvor man bl.a. kan finde flere betydninger, idiomer, kollokationer og en alfabetisk lemmaliste. Ved hvert lemma oplyses at værket er under udarbejdelse.
- (4) *Íslenskt orðanet* (ÍNÉT, red. Jón Hilmar Jónsson) er skabt på basis af Jón Hilmar Jónssons værker *Orðastaður* (1994), *Orðaheimur* (2002) og *Stóra orðabókin um íslenska málnotkun* (2005). ÍNÉT er født som en elektronisk sprogressource og indeholder en meget stor samling sprogdata, suppleret med materiale fra tekstkorpora. Materialet er ordnet i en lemmali-

ste med over 250.000 etords- og flerordsenheder. ÍNET giver eksempler på fraser og kollokationer og viser syntagmatiske og semantiske relationer. Søgeresultaterne på málið.is består af en liste over opslagsord der hver især giver adgang til de relevante opslag på ÍNETs eget website.

- (5) *Málfarsbankinn* (MB, udarbejdet på instituttets sprogrøgtsafdeling, tidligere Íslensk málstöð) består af kortfattede artikler som hver især belyser et bestemt problem i forbindelse med “korrekt” sprogbrug. Samlingen er baseret på henvendelser fra offentligheden og en række institutioner og ministerier med spørgsmål af forskellig art (om udtale, retskrivning, låneord, navne osv.) ledsaget af svar på spørgsmålene. MB blev lanceret som webresource i 2002 med ca. 7000 lemmaer, og vi formoder at antallet er væsentligt forøget i de mellemliggende år, for det oplyses på hjemmesiden at sprogrøgtsafdelingen behandler ca. 2000 henvendelser pr. år. Resultatet af søgning på málið.is er artikler hvor opslagsordet enten optræder som lemma eller indgår i en artikel. Udviklerne af málið.is har valgt at gengive søgeresultaterne statistisk, dvs. at der ikke er link til MBs egen hjemmeside via portalen.
- (6) *Íðorðabankinn* (ÍOB, red. Ágústa Þorbergsdóttir et al.) er en fagordssamling som har været åben for adgang på internettet siden 1997. Den bygger på en lang tradition i Island med udvikling af islandske fagord inden for så godt som alle fagområder. Samlingerne findes i en søgbar database, hvor man får oplysninger om tilsvarende fagord på engelsk og andre sprog. Søgeresultatet i dette værk på málið.is varierer alt efter om ordet findes inden for et eller flere fagområder. I tilfælde af det sidste dukker der en liste op med links til forskellige artikler. Søgeresultatet ledsages af en forkortet artikel.
- (7) *Íslensk orðsifjabók* (ÍOS, red. Ásgeir Blöndal Magnússon) er en etymologisk ordbog som indtil lanceringen på málið.is i 2016 kun har været tilgængelig på tryk. ÍOS er det eneste værk

af sin art over moderne islandsk. Det indeholder ca. 25.000 opslagsord med oplysninger om endnu flere ord som ikke optræder som selvstændige lemmaer. På málið.is fremtræder søgeresultaterne som statiske billeder, og brugeren har ikke mulighed for at bevæge sig rundt mellem artiklerne. Brugeren har heller ikke adgang til det trykte værks grundige indledning, hvor der bl.a. er en gennemgang af principperne for værket samt lister over forkortelser.

4. Test af sprogportalen

I det følgende vil vi fokusere på hvordan málið.is fungerer og på samspillet mellem portalen og værkerne. På denne baggrund vil vi kommentere enkelte værker på portalen. Noget af det vi skriver i det følgende, kan meget vel være ugyldigt i morgen eller om en uge, for som det er med internetbaserede ressourcer, er også denne underlagt så hyppige ændringer at følgende gennemgang må blive et øjebliksbillede for perioden februar-marts 2018.

4.1. Generelt om søgning

Al søgning på málið.is fremgår ved at man indtaster et ord eller en ordform i søgefeltet. Som tidligere nævnt danner BÍN grundlaget for søgningen så man ikke nødvendigvis behøver at indtaste den gængse lemmaform (subst.: nom. sg., adj.: nom. sg. mask, vb.: infinitiv etc.), men kan indtaste en hvilken som helst bøjningsform. Dette kan være nyttigt, men medfører ofte at man får resultater fra mere end ét opslagsord, hvilket kan virke forvirrende. Her ville det være en fordel at kunne begrænse søgningen til et bestemt lemma og en bestemt ordklasse, men som portalen er sat op nu, er det ikke muligt.

Selv om det ikke er nødvendigt at indtaste grundformen af et

ord, er det nødvendigt at indtaste alle islandske særtegn. Eksempelvis kan man ikke indtaste “tina” eller “tyna” for verberne *tína* ‘samle, plukke’ og *týna* ‘tabe, miste’. Accenter volder ofte problemer, især for udlændinge. Søgningen på ordene uden accent giver ikke noget svar, og vi kunne derfor tænke os en mere fleksibel løsning som fx “mente du?” med forslag som kunne hjælpe én videre, eller en alternativ søgemulighed hvor der ikke blev skelnet mellem særislandske og andre tegn. En anden mulighed ville være at indsætte et felt med de islandske tegn ved siden af søgefeltet, sådan som man kender det fra fx ISLEX. Endelig har vi prøvet at søge med wildcards, men det er ikke en mulighed på málið.is. Det var værd at overveje om det ikke burde tilbydes brugeren.

4.2. Test af forskellige ord

Med ovenstående in mente besluttede vi at den bedste måde at finde ud af hvordan portalen fungerer, ville være at teste den gennem at prøve forskellige ord og ordformer. Vi begyndte med et almindeligt ord og håbede at der var hits i alle værkerne. Vores første forsøg var søgestrengen “hafa”, som er opslagsform af verbet *hafa* ‘have’. Resultatet fra de første tre værker ses i figur 2 på næste side.

Øverst på siden står der “hafa fannst í 6 gagnasöfnum” (hafa blev fundet i seks ressourcer). Det oplyses ikke hvilket af værkerne der ikke er repræsenteret, men vi kunne hurtigt konstatere at det var MB. Det er måske ikke så overraskende fordi denne ressource primært er orienteret mod vanskelige og problematiske ord og vendinger, og man forventer måske ikke at finde et så almindeligt ord som *hafa* her, selv om det i princippet godt kunne tænkes at vendinger hvori *hafa* indgår, kunne volde problemer.

Når man kigger nærmere på resultaterne, viser det sig at det ikke kun er verbet *hafa*, men også substantivet *haf* ‘hav’ der gives som svar på søgningen. Det har sin forklaring i at formen *hafa* også kan være en bøjningsform (genitiv pluralis) af substantivet

hafa fannst í 6 gagnasöfnum

Beygingarlýsing íslensks nútímamáls

haf Hvorugkynsnafnorð
hafa Sagnorð, þátið *hafði*

Stafsetningarorðabókin

haf -ið hafs; höf *haf|kul; haf|skrímsli*
hafa hafði, haft *ég hef(i) lágt; hann hefur/hefir lagt sig*

Íslensk nútímamálsorðabók

haf nafnorð hvorugkyn
sjór, einkum úthaf
oplið haf
<bátinn rekur> á haf út
<vera staddur> á hafi úti
<vera staddur> úti á hafi
<bærinn stendur> fyrir opnu hafi
<halda> til hafs
<sigla> <vestur> um haf

[Fara í orðabók](#)

hafa sagnorð
FALLSTJÓRN: ÞOLFALL
vera með (e-ð)
ég hef mitt eigið skrifborð í vinnunni
hann hafði dagblað í hendinni
við höfum stóran garð

[Sjá 34 merkingar í orðabók](#)

Figur 2: Udsnit af málið.is. Søgeresultat af *hafa* fra BÍN, SOB og ÍN.

haf, og fordi søgningen er baseret på bøjningsformer og ikke opslagsord, bliver dette resultatet. Søgning på *haf* giver et næsten identisk resultat eftersom *haf* også er imperativ sg. af verbet *hafa*. Det er ikke muligt at begrænse søgningen til kun at omfatte verbet eller kun substantivet, og søgeresultatet bliver derfor lidt mudret.

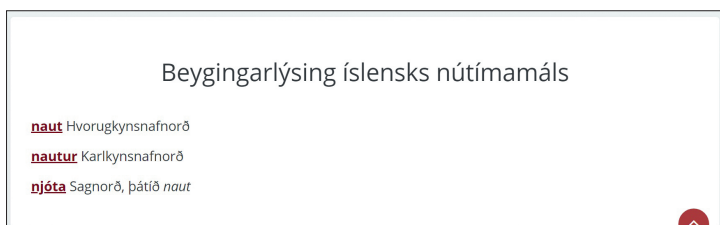
I tilfældet *hafa* eller *haf* handler det kun om to mulige ord, mens der ved andre homonymer kan være tale om et helt uoverskueligt antal hvor det ikke klart fremgår hvilke ord det drejer sig om. Det er tydeligt at systemet har svært ved at håndtere homonymer generelt, fx viser søgning af *sá* (demonstrativt pronomener) ‘den’ også resultat for *sár* (subst. neut.) ‘sår’ selvom *sá* ikke kan være bøjningsform af dette ord. Det skyldes formentlig at *sá* kan være bøjningsform af *sár* (subst. mask.) ‘kar’, som er homonym til *sár* (subst. neut.), og derfor er søgningen udvidet til også at inkludere dette ord. I sådanne tilfælde virker resultaterne meget forvirrende.

Det næste ord vi testede, var *slíkur* ‘sådan, slig’, et ord der i sig selv byder på en del vanskeligheder. Søgeresultatet viser fire værker på málið.is: BÍN, SOB, ÍN og ÍOS. Ordets ordklassetilørsforhold er ikke så enkelt, hvilket afspejles i uenigheden mellem værkerne. BÍN og ÍOS klassificerer ordet som demonstrativt pronomener, hvorimod ÍN klassificerer det som adjektiv. SOB angiver ikke ordklasseforhold.

ÍNÉT overraskede ved ikke at vise noget søgeresultat. Går man uden om málið.is og direkte ind på ÍNET, får man dog et andet resultat. Ordet er der skam, og det klassificeres som pronomener. I dette værk ser det ud til at søgeresultatet i forbindelse med pronomener er én til én, forstået på den måde at kun den opslåede ordform vises i et meget stort antal fraser. For at se eksempler på de øvrige bøjningsformer af ordet må man indtaste dem hver især. Vi undersøgte i denne forbindelse flere pronomener (*þessi*, *hann* og *hún*), og det viste sig at ingen af disse kommer op som resultat

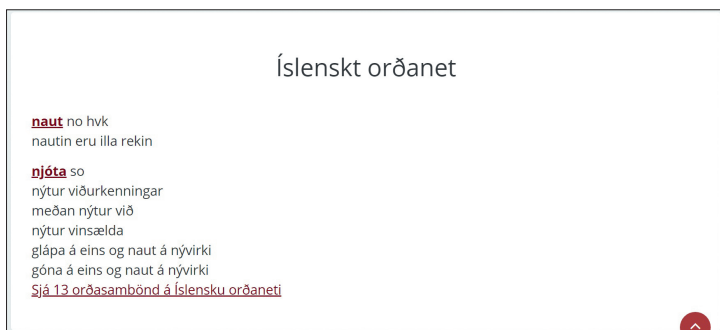
í ÍNET gennem málið.is, men at de alle findes på ÍNET når man går direkte ind på sitet, og vi må konkludere at der er mangler i koblingen mellem ressourcerne.

Det næste ord vi testede, var substantivet *naut* ‘okse’. Grundformen (neutr. nom.) af dette ord falder sammen med akkusativ og dativ af substantivet *nautur* (mask. nom.) ‘kammerat; (gave) giver’ og med præteritum singularis af verbet *njóta* ‘nyde’, nemlig formen *naut*. Slår man substantivet *naut* op på málið.is viser resultatet derfor både verbet og to substantiver, se figur 3, repræsenteret ved BÍN.

Figur 3: Udsnit af málið.is. Søgeresultat af *naut* fra BÍN.

ÍNET viser to ord, nemlig det neutrale substantiv *naut* og verbet *njóta* (figur 4).

Figur 4: Udsnit af málið.is. Søgeresultat af *naut* fra ÍNET.

Et hurtigt blik på søgeresultatet fra ÍNET på málið.is afslører at noget ikke stemmer, nemlig at de to sidste eksempler under “*njóta* so” (*njóta* vb.) er forkert placeret. Der er ikke tale om verbet, men om substantivet *naut*.

Hvis man klikker på *njóta*, kommer man ind på ÍNETs site hvor man til venstre finder en liste med eksempler. Eftersom det er verbet *njóta* vi har valgt, burde substantivet *naut* ikke figurere her, men det gør det (se figur 5).

Sagnorð	
njóta	
fá að njóta sín	
fá að njóta <hæfifleika sinna, verka sinna>	
glápa á <hann, hana> eins og naut á nývirki	
góna á <hann, hana> eins og naut á nývirki	
haga sér eins og naut í glervörubúð	
láta <hann, hana> njóta drauma sinna	
láta <hann, hana> njóta sannmæla	

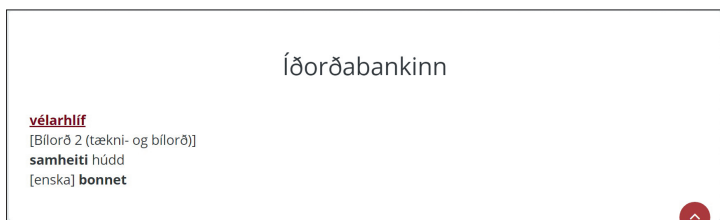
Figur 5: Udsnit af fraser med verbet *njóta* på ÍNETs site.

Her har tre eksempler med substantivet forvildet sig ind i listen over fraser med verbet *njóta*. Det fremhævede eksempel i figur 5 og de to efterfølgende eksempler viser substantivet *naut* og ikke præteritumsformen af verbet *njóta*. Den fejlagtige identificering og placering af substantivet i listen af fraser med verbet må stamme fra en teknisk fejl på ÍNET, som afspejles i resultatet på málið.is.

De sidste to eksempler vi vil omtale, er substantiverne *rostungur* ‘hvalros’, og *húdd* ‘motorhjelme’. *Rostungur* gav hits i fem af værkerne på málið.is, og alle fem værker fungerede efter hensigten. MB og ÍOS fremviste ingen resultater. Eftersom MB indeholder forholdsvis få lemmaer, var det ikke så overraskende at den ikke var repræsenteret. Til gengæld havde vi forventet at finde *rostungur* i den etymologiske ordbog (ÍOS), og vi slog derfor ordet op i den trykte udgave, hvor det da også var at finde. En hurtig test af

25 opslag i papirudgaven af ÍOS (Ásgeir Blöndal Magnússon 1989) viste dog at alle 25 lemnaer også figurerede på málið.is, så vi håber at det manglende *rostungur* er et enkeltstående tilfælde.

Med hensyn til *húdd* ‘motorhjeml’ var vi især interesseret i om ordet var belagt i ÍOB. I figur 6 kan man se at *húdd* ikke figurerer som lemma, men anføres som “samheiti”, dvs. synonym for lemnaet *vélarhlíf*, og at det svarer til *bonnet* på engelsk (figur 6).

Figur 6: Udsnit af málið.is. Søgeresultat af *húdd* fra ÍOB.

Det undrer os at kun det engelsk-engelske ord er repræsenteret, for vi er klar over at *húdd* ikke er en islandsk dannelse, men et lån fra amerikansk, og vi klikkede os derfor videre ind på ÍOBs website for at se om vi kunne finde oplysninger om det amerikansk-engelske ord.

Figur 7: Søgeresultat fra ÍOBs site.

Og ganske rigtigt, her er det opført nederst i den korte artikel (figur 7). Det står ikke klart hvorfor denne del af artiklen er udeladt på málið.is. Det kan ikke skyldes pladshensyn idet det kun drejer sig om en linje på et par ords længde. Det ville hjælpe brugeren hvis oplysninger om eventuelle forkortelser af artiklerne blev anført på málið.is. En løsning kunne også være at indsætte en mulighed for at udfolde hele artiklen ved et klik med musen.

5. Konklusion

Sprogportalen málið.is giver adgang til en række forskellige islandske sproressourcer som hele offentligheden kan få glæde af. Det er en åbenlys fordel at samle disse ressourcer ét sted hvor man kan søge i mange værker samtidig. Det er imidlertid en svaghed ved portalen at man ikke kan begrænse sin søgning til ét bestemt ord eller til udvalgte værker. Det medfører at søgeresultaterne ofte indeholder mange forskellige informationer om flere ord, og det kræver i visse tilfælde lidt sorteringsarbejde at finde frem til det man søger svar på.

Under testen af portalen stødte vi på nogle tekniske brister både på selve portalen og i enkelte værker. Det er dog vores indtryk at de fleste af disse brister forholdsvis let vil kunne afhjælpes. En forbedret kobling af data og en klarere struktur i søgeresultaterne ville øge portalens brugervenlighed og effektivitet markant.

Eva María Jónsdóttir & Steinþór Steingrímsson (2016) gør opmærksom på at málið.is ikke er et færdigt produkt, men en dynamisk ressource som er under udvikling, og som efterhånden vil blive forbedret og udvidet. Vi forventer at portalen vil opnå stor udbredelse blandt islandske sprogbrugere og alle andre der er interesseret i det islandske sprog og glæder os til at følge udviklingen.

Litteratur

- Ásgeir Blöndal Magnússon (1989): *Íslensk orðsifjabók*. Reykjavík: Mál og menning.
- BÍN = *Beygingarlýsing íslensks nútímamáls*. <bin.arnastofnun.is> (marts 2018).
- Dóra Hafsteinsdóttir (2006): *Stafsetningarorðabókin*. Reykjavík: JPV útgáfa.
- Eva María Jónsdóttir & Steinþór Steingrímsson (2016): *Vefgáttin málið.is. I: Tölvumál. Tímarit Skýrslutæknifélags Íslands 1, 16-17*.
- ÍN = *Íslensk nútímamálsorðabók*. <islenskordabok.arnastofnun.is> (marts 2018).
- ÍNÉT = *Íslenskt orðanet*. <www.ordanet.is> (marts 2018).
- ÍOB = *Íðorðabankinn = Orðabanki Íslenskrar málstöðvar*. <www.ordabanki.hi.is> (marts 2018).
- ÍOS = *Íslensk orðsifjabók*. Tilgængelig på <malid.is> (marts 2018).
- ISLEX = <islex.is> (marts 2018).
- Jón Hilmar Jónsson (1994): *Orðastaður. Orðabók um íslenska málnotkun*. Reykjavík: Mál og menning. 2. udgave 2001. Reykjavík: JPV útgáfa.
- Jón Hilmar Jónsson (2002): *Orðaheimur. Íslensk hugtakaorðabók*. Reykjavík: JPV útgáfa.
- Jón Hilmar Jónsson (2005): *Stóra orðabókin um íslenska málnotkun*. Reykjavík: JPV útgáfa.
- MB = *Málþarsbankinn*. <malfar.arnastofnun.is> (marts 2018).
- Snara = <snara.is> (marts 2018).
- SOB = *Stafsetningarorðabókin*. 2. udgave. Tilgængelig på <malid.is> (marts 2018).

Aldis Sigurðardóttir
ordbogsredaktør, mag.art.
Københavns Universitet
Njalsgade 136
DK-2300 København S
cws301@hum.ku.dk

Ellert Þór Jóhannsson
ordbogsredaktør, ph.d.
Københavns Universitet
Njalsgade 136
DK-2300 København S
ellert@hum.ku.dk

Många kroker i långdansen – en diger samling av finlandssvenska ordspråk och talesätt

Mariann Skog-Södersved

Carola Ekrem (utg.): *Många kroker i långdansen. Finlandssvenska ordspråk och talesätt*. Andra tryckningen. Helsingfors: Svenska litteratursällskapet i Finland. 2017. 672 sidor. Pris 28 €.

1. Inledning

Det är svårt att inte bli imponerad av det omfattande, tålmodiga och långsiktiga arbete som flera forskare lagt ner för att dokumentera olika typer av stående uttryck. Detsamma gäller för det arbete som Carola Ekrem investerat för att sammanställa finlandssvenska ordspråk och talesätt i bokform. Enligt en intervju i YLE:s svenska radiokanal Vega i augusti 2017 (Nyländsk förmiddag) har hon under ungefär 20 år arbetat med boken *Många kroker i långdansen*.¹ Titeln på verket har sannolikt valts med tanke på den långa arbetsprocessen, eftersom uttrycket betecknar något som tar längre tid och är mer invecklat än man kanske tänkt sig från början. Ekrem har disputerat i folkloristik och är sedan 1984 arkivarie vid Svenska litteratursällskapet i Finland och specialiserad på ordspråk, lek- och barntraditioner samt festtraditioner (bokomslagets baksida). Detta är värt att hålla i minnet, då man läser samlingen, eftersom man inte kan förvänta sig att den sammanställts ur lingvistisk synvinkel.

I det följande ska först ett försök göras att få grepp om läsaren

---

1 Både på pärmens och titelsidan ingår ett citattecken i titeln, dvs. *Många ” kroker i långdansen*. Från detta tecken bortses här. Ekrem använder det inte heller själv i sitt förord (s. 9).

av boken samt de anvisningar och informationer hen har att tillgå, sedan ska bokens struktur och innehåll presenteras närmare. I det sista avsnittet ges ett sammanfattande omdöme om verket.

2. Läsaren och de inledande omtexterna

Vem riktar Ekrem sin utgåva av finlandssvenska ordspråk och talesätt till, dvs. vem kan ha intresse och nytta av att läsa någonting sådant? Eftersom språkminoriteter lär vara mycket intresserade av sitt eget språk och finlandssvenskarna knappast utgör något undantag, kan det finnas en hel del läsare. Dessutom kan man kanske räkna med ett visst intresse i Sverige, vilket gör att de ca 300 000 svenskspråkiga i Finland plötsligt utökas med miljoner teoretiskt möjliga läsare.²

Samlingen inleds med två omtexter, nämligen ”Till läsaren” (s. 8–9) och ”Om utgåvan” (s. 10–14). Den första texten börjar med en anekdot som beskriver hur Ekrem för snart 50 år sedan kom i kontakt med finlandssvenska ordspråk på Frivilliga brandkårens sommarfest på Emsalö i Borgå skärgård, där ett föredrag om ordspråk från trakten gjorde formidabel succé. Efter denna bakgrund som uppvärmning följer sådana informationer som kan förväntas av ett förord. Det hänvisas t.ex. till en viktig föregångare till den aktuella samlingen, nämligen *Finlands svenska folkdiktning III. Ordstäv* som publicerades av Väinö Solstrand redan 1923 (s. 8). Vidare nämns under vilken tidsperiod de uppförda ordspråken huvudsakligen upptecknats (1880–2005) och påpekas att materialet är tematiskt indelat och att det ingår ”hundratals ordspråkstyper representerade av en mängd lokala varianter” (s. 9). Här beskrivs också hur boken kan användas, nämligen antingen som uppslags-

2 Att det finns intresse för boken tycks vara klart, eftersom det redan inom ett knappt halvår efter utgivningen var dags för den tredje tryckningen i december 2017. (Personligt meddelande per e-post 19.12.2017 från Hanna Riska vid Svenska litteratursällskapet i Finland.)

verk, då man söker talesätt om olika ämnen, eller då man vill ta reda på hur ett ordspråk använts i olika delar av Finland. Vidare ges en för många säkert intressant uppgift om arbetet med en databas som ska öppnas våren 2018³ och som kommer att innehålla nästan 19 000 ordspråksvarianter på dialekt. Däremot framgår inte hur många (olika) uttryck den föreliggande volymen innehåller och inte heller om innehållet i databasen kommer att motsvara bokens. Avslutningsvis framhålls att ordspråken inte är någon död genre utan att den är högst levande med rötter både i det internationella och det lokala (s. 9).

Ingen speciell målgrupp av läsare nämns, vilket kanske är bra, eftersom det för ett verk som detta kan vara svårt att nämna någon specifik. Ekrem verkar åtminstone inte i första hand vända sig till läsare med expertkunskaper i ämnet. Det kunde ändå redan i den inledande omtexten vara välkommet med någon typ av förklaring av vad som avses med *ordspråk* respektive *talesätt*. Nu förutsätts det att läsaren har en klar uppfattning om vad begreppen betyder, eller eventuellt att hen inte är intresserad av sådant. Här skulle det ha varit bra med en hänvisning till det sista avsnittet i boken (s. 630–664), där Ekrem ger korta förklaringar till de språkliga enheterna *ordspråk* och *talesätt* samt dessutom till *liknelse* och *ordstäv*, dvs. *wellerism* (s. 630–631). Det är förståeligt att denna text av mer vetenskaplig karaktär kommer först efter uppslagsdelen, eftersom texten kanske kunde verka avskräckande på många läsare både genom sin längd och sitt innehåll, men det är ändå synd att det inte hänvisas till den i den inledande texten till läsaren. För att hitta fram till ”Ordspråken – urgamla och internationella” måste man antingen studera innehållsförteckningen eller råka landa i den avslutande texten då man bläddrar i boken.

Den andra omtexten, ”Om utgåvan” är stramare hållen och trots att den är kort indelad i avsnitt. Först kommer ”Om innehållet” (s. 10), sedan ”Hur materialet är uppställt” (s. 11), ”Liknelser

3 En kontroll i början av april 2018 visade att databasen då ännu inte öppnats.

och wellerismer” (s. 11, 14) och ”Äldre ordspråkssamlingar” (s. 14). Utan närmare förklaring avbryts texten om liknelser och wellerismer av en förteckning över förkortningar av ortnamn på sidan 12 och en kartskick över Svenskfinland på sidan 13, där förkortningarna över orterna och de berörda landskapen finns inplacerade. Här undrar man också varför *NYL* anges som förkortningen för *Nyland*, men man på kartan återfinner *NL*, eller egentligen *vNL*, *mNL* och *öNL*. Denna finare indelning som även återfinns för Österbotten som *nÖB*, *mÖB* och *sÖB* samt för Åboland och Åland i formerna *vÅB*, *öÅB*, *vÅL* och *öÅL* ska man tydligt kunna förstå utan hjälp, vilket för en finlandssvensk torde vara lätt, men vet man i Sverige att *mÖB* är den mellersta delen av det nuvarande Österbotten? På skissen hittar man dessutom förkortningen *SK* söder om *sÖB* (’Sydösterbotten’) och till den lyser varje förklaring med sin frånvaro. Eftersom det i ordboksdelen dock konsekvent används t.ex. *NYL* och inte *NL* kan man utgå ifrån att kartan övertagits från en annan källa och att därför vissa inkonsekvenser uppstått som antagligen undgår de flesta läsarna.

Innehållet i boken är i huvudsak hämtat ur Svenska litteratursällskapets arkiv, vars traditionssamlingar från 1880–2005 innehåller ca 60 000 enskilda ordspråksvarianter. Ekrem uppger att hon i sitt urval beaktat finlandssvenska ordspråk som finns upptecknade i minst två varianter, men förklarar inte närmare sin gränsdragning. De som har över 30 varianter har försetts med en asterisk, de som finns i 51–100 med två och de som är upptecknade i över 100 varianter med tre asterisker (s. 10). Ekrem talar här om ”typer” och om ”ordspråkstyper”, men utan att typerna förklaras närmare, vilket är lite olyckligt, eftersom *typ* har en ganska vid betydelse. Det verkar dock som om utgivaren med *ordspråkstyp* avser den form som är markerad med fet stil, är skriven på standardsvenska och bildar ett slags rubrik för de dialektala varianter som uppförs i förteckningen i de olika kategorierna (se exempel på s. 353 nedan).

Avsnittet över materialets uppställning innehåller flera informativa förklaringar för läsaren. Först får hen veta att ordspråken sammanförts enligt ordspråkstyp och därefter indelats tematiskt i 41 olika kategorier (s. 11). Dessa kategorier återfinns i innehållsförteckningen och hjälper läsaren att hitta sådant som kanske intresserar hen speciellt. Viktigt för läsaren är säkert vidare påpekandet att ordspråken finns återgivna i den form som meddelaren eller upptecknaren använt. Det här kan å ena sidan förvirra, eftersom olika meddelare kan återge samma dialekt på olika sätt, å andra sidan är det ett tecken på att källmaterialet hanterats mycket varsam. Ibland har meddelaren själv även angett betydelsen, som satts inom parentes, medan de förklaringar som utgivaren Ekrem tillfogat återfinns inom hakparentes. Utgivarens förklaringar förekommer endast sparsamt, medan meddelarens dyker upp då och då. Exemplet nedan visar hur förfaringssättet fungerar.

Låne ska int gråta. (Man skall alltid ge tillbaka litet rikligare än man fått låna.)

Rå vedä, läkä grytå, grinå båna och supand gubbä, tå jöutas [vara påfrestande, besvärligt] live.⁴ (s. 11)

I beskrivningen av liknelser och wellerismer ger utgivaren korta förklaringar av vad dessa är och illustrerar med exempel. I liknelsen används enligt beskrivningen på s. 11 *som* eller *liksom* mellan de två begreppen och den kan bestå av ett enda ord, vilket exemplifieras med *flitig som en myra*. Här förblir det oklart vilket ord som räknas. Wellerismerna beskrivs som citat med en anföring yttrad av en anonym eller namngiven person i en speciell situation. Ett exempel som ges är *Ungdomen rasar, sa gumman, sprang i kapp med kalvarna* (s. 11).

4 På standardsvenska: Rå ved, en gryta som läcker, griniga barn och en supande gubbe, då är livet påfrestande.

I det sista avsnittet ”Äldre ordspråkssamlingar“ redovisas en del äldre ordspråkssamlingar, vilka det hänvisas till vid vissa ordspråk, t.ex. ”Skägget pryder mannen. (*Grubb*, s. 728)” (s. 386).⁵ På samma sätt går utgivaren till väga med andra gamla verk som hon nämner, bl.a. av Zacharias Topelius. Hänvisningar finns också till moderna ordböcker, som exempel nämns *Bevingat. Från Adam & Eva till Köttberget* (Helsing, Hellquist & Hallengren 2005). Vidare framkommer att Bibeln har en särställning och att även hänvisningar ges till den (s. 14). Dessa är värdefulla informationer för läsaren. De ger dels en uppfattning om vad allt som finns i samlingsvolymen, dels drar de uppmärksamheten till att många av de ordspråk som finns uppförda stammar från en förgången tid och kan upplevas som förlegade och därför t.o.m. ge upphov till nytappningar, t.ex. *Den som gräver en grop åt andra ska ha avtalsenlig lön*, vilket det finns en hel del exempel på i Ekrems avslutande text.⁶

3. Förteckningen över ordspråken och talesätten

3.1. Kategorierna

Efter de två inledande omtexterna följer de 41 tematiska kategorierna som Ekrem ordnat materialet i. I det följande kommer inte varje enskild kategori att behandlas, utan ett urval kommer att lyftas fram för att exemplifiera bokens innehåll och illustrera eventuella problem.

5 Den upplaga som använts för samlingen uppges vara från 1678 (s. 14). Verket *Peny Proverbiale Dhet är: Ett ymnigt förråd aff allehanda Gambla och Nyia Swenska Ordseeder och Lährespråk* av Christofer Larsson Grubbe utgavs ursprungligen 1665 och finns tillgängligt som faksimil i Litteraturbanken vid Göteborgs universitet.

6 Den inom tysk fraseologi välkända ordspråksforskaren Wolfgang Mieder har systematiskt samlat nya varianter av gamla ordspråk och gett ut dem i bokform i flera band, t.ex. *Antisprichwörter* (1989).

Kategorierna bildar 41 numrerade kapitel som finns listade i innehållsförteckningen (s. 5–7). Det framgår inte här enligt vilka kriterier de är ordnade, men ett studium av förteckningen visar att religionen och överheten i största allmänhet tycks tillmätas en stor betydelse, eftersom dessa inleder samlingen. Allra första kapitlet bär rubriken ”1. Vår herre och djävulen”, vilket följs av ”2. Him-melen, helvetet, tron, döden och de yttersta tingen”, ”3. Kyrkan, prästen och klockaren” och ”4. Kejsaren, herrarna och överheten”. Om man studerar t.ex. kapitel 4 närmare, kan man förstå, hur svårt det måste ha varit att sammanställa ordspråken enligt teman eftersom det i kapitlet finns väldigt få exempel som innehåller ordet *kejsaren*. Det kan tänkas att han ändå valts i stället för *kungen*, som finns företrädd med flera belägg, eftersom just en kejsare kan fungera väl som representant för överheten och Finland under den autonoma tiden (1809–1917) hade en kejsare som överhuvud. Att rubriken för en kategori inte ska tolkas alltför snävt märks i kapitlet. Till exempel *Allt är inte folk som går på två fötter* (s. 46), som väl ska beteckna ojämlikhet, har inte en lika klar anknytning till kapitlets tema som t.ex. *Härran har lang armar* (s. 44). Men å andra sidan är överheten ett ganska vitt begrepp.

Förklaringen till grupperingen av ordspråken ger Ekrem dock på ett annat ställe i samlingen, då hon på s. 654 skriver att hon följer indelningen i Fredrik Ströms *Svenska ordspråk*, som utkom första gången 1926 och är en föregångare till den senare *Svenska ordstäv* (Ström 1995:7, 40). I *Svenska ordspråk* påträffas dock endast 30 kategorier, vilket betyder att det är metoden som följts och inte slaviskt de enskilda kategorierna. Man kan förstås fråga sig om en kategorisering som användes redan för snart 100 år sedan fortfarande kan tjäna sitt syfte. Ekrem lyckas lösa problemet ganska elegant genom att hålla sig till de 41 kategorier hon valt, men gardera sig genom att i slutet av boken föra en diskussion om dagens läge och ge exempel på sådant man möter i medierna och i någon mån diskutera ordspråkens framtid (s. 654–659).

Om man läser vidare i innehållsförteckningen hittar man även andra kategorier som följer på varandra och tillsammans bildar ett slags grupper. Någon sorts röd tråd tycks t.ex. förena ”7. Pengarna, egendomen och sparsamheten”, ”8. Den fattige, den rike och tiggaren” och ”9. Snällheten, slöseriet och generositeten”. Det förhåller sig ingalunda genomgående så, att man tycker sig skönja samband mellan flera kategorier eller att de skulle följa enligt en genomskinlig logik på varandra. Så undrar man kanske varför ”14. Föräldraskap och uppfostran” står före kategorin ”15. Mannen och kvinnan, giftermål och kärleken”. För utgivaren som känner sitt material väl finns det säkert skäl till att ordningsföljden är som den är förutom den modell hon följer. Det är knappast heller meningen att läsaren ska sitta och fundera över sådana frågor. Hen är säkert mycket mer road av innehållet i kategorierna.

Det finns ytterligare ett par saker som man noterar om man tittar närmare på de olika kategorierna ur ett mer forskningsinriktat perspektiv. De första 17 saknar indelning i undergrupper, men senare finns några som har onummerade underkategorier. Den första är ”18. Laster och dygder” som delas in i ”Högfärd, skrytsamhet, egenkärlek”, ”Sanning och lögn”, ”Pålitlighet, ärlighet” samt ”Andra laster och dygder”. Av sidantalet att döma, verkar de laster och dygder som har mest belägg fått egna underkategorier. På motsvarande sätt har ”38. Djuren i ordspråken” delats in i grupper. Här handlar det i huvudsak om husdjur, men även sådana som upplevts som ett hot mot just husdjuren finns i en egen grupp ”Rävar, vargar och björnar”. Separat nämns även skadedjur som möss och råttor samtflugor och löss, medan fåglar och fiskar bildar egna grupper utan närmare specifikation. Den sista gruppen är en samlingsgrupp ”Om andra djur” innehållande sådant som inte passat in i de mer avgränsade underavdelningarna, t.ex. *Alla känner apan men apan känner ingen* (s. 502). Här finns fyra belägg med *apa*, men även ett femte belägg från Nyland (Lappträsk) med prästen: *Alla känner presten men presten känner int alla*. Eftersom

avsikten knappast varit att kategorisera prästen som djur måste anledningen vara en annan till att belägget återfinns just här. Den saken diskuteras av förståeliga skäl inte, eftersom boken inte vänder sig till en lingvistiskt inriktad målgrupp, men belägget torde exemplifiera användningen av modellen *X känner Y men Y känner inte X* som kan fyllas med olika innehåll och där *apan* i fallet ovan ersatts med *prästen*.

Även de två nästista kategorierna är indelade i underavdelningar. Kategorin ”39. Liknelser” innehåller fem grupper, medan ”40. Ordstäv – wellerismer” har hela elva. I fråga om liknelserna tycks antalet belägg varit avgörande för ordningsföljden. Den första och klart största gruppen bildar ”Om olika egenskaper”, t.ex. *Dö ji så domb såm hovå ji lodet* ’Du är så dum som huvudet är ludet’ (s. 507) eller *Knaro som än gambelan lädodör* ’Knarrig som en gammal ladudörr’ (s. 511). Den första gruppen bland ordstävorna bildar ”Vad djuren sa”, sedan följer ”Vad fan och några andra sa”, ”Vad bonden, gubben, gumman och annat folk sa” samt ”Sagt i festtider”. De sista ordstävorna i kategorin utgörs av ”Sagt av namngivna personer”. Eftersom det handlar om ordstäv möter läsaren här inte personer som hen kanske personligen känner eller har läst om, bortsett från sådana som Pilatus, Moses och Kajsa Varg. Namnen kan utgöras av förnamn *Dyynjon, sa Daanjel åm kårvin* ’Dynga sa Daniel om korven’ (s. 616) eller efternamn *Poikar, poi-kar, sa Hellman åt svinen* (s. 617). Gruppen upptar även belägg där ortnamn beskriver personen, t.ex. *Det var en skitresa, sa Pellingebon och De ånder, sa Karisbon* (s. 620).

Den allra sista kategorin i samlingen är ”41. Situationskommentarer och allehanda uttryck”, med andra ord en kategori som verkar innehålla de ordspråk och talesätt som blev över efter indelningen i mer avgränsade kategorier. Belägg för situationskommentarerna är t.ex. *An svelger va ar a togga* ’Han sväljer vad andra tuggat’ (om en som talar efter andra) (s. 624) och *Han ji mitt i smöröga* ’Han är mitt i smörögat’ (Gäller dem som har det bra

förspänt, åtminstone för tillfället.) (s. 625). Bland ”Andra uttryck” finns sådana som *Han ä ejn bra kaar när an sover* (s. 627)⁷ och *Ja ska gör he när ä blir sju torsdagar i vickån* (s. 628).

Som genomgången ovan visat ryms det allehanda inom de 41 tematiska kategorier som ordspråken och talesätten i samlingen delats in i. Samtidigt kan man konstatera att alla kategorier inte är tematiska, eftersom ”39. Liknelser” och ”40. Ordstäv – wellerismer” inte betecknar teman. Den finare indelningen i dessa två kategorier är däremot tematisk. Det som förorsakat denna lilla inkonsekvens är användningen av ”Ordspråk och talesätt” (s. 5) som rubrik för hela samlingen, trots att det görs en indelning även i liknelser och ordstäv. Ekrem gör ett försök att redogöra för terminologin och skiljer mellan ordspråk, talesätt och ordstäv (s. 630), varefter hon skriver: ”Liknelser kallas de talesätt som innefattar den komparativa konjunktionen ’som’: ’Fattig som en kyrkråtta’ eller ’Klart som korvspad’” (s. 631). Vidare skriver hon att merparten av liknelserna hör till talesätten, men att de också kan ha formen av wellerismer, vilket får mig att undra, varför de bildar en egen kategori och om det inte hade varit möjligt att arbeta in dem i de andra kategorierna, speciellt som temat kan vara likadant? Detta skulle emellertid inte ha löst problemet med den avvikande kategorin ”40. Ordstäv – wellerismer”⁸.

3.2. Plock ur innehållet

Ovan har anförts enstaka exempel på beläggen i *Många krokur i långdansen* utan att närmare gå in på innehållet. En ytterligare sak

7 Uttrycket finns även på s. 209 under ”Andra ordspråk om män, kvinnor, sex och giftermål” i kategorin ”15. Mannen och kvinnan, giftermålet och kärleken”, vilket tyder på att samma belägg kan inordnas i mer än en kategori.

8 En lösning hade varit att använda ett annat överordnande begrepp, nämligen *frasem* (jfr Korhonen 2018, spec. s. 54–90), men det hade nog decimerat läsekretsen till ett minimum, eftersom termen fortfarande är obekant för de flesta.

som ännu inte behandlats är illustrationerna i boken. Varje kategori har en egen rubriksida med en illustration av Bosse Österberg. Även om det är enkla illustrationer i svartvitt säger de mycket om kategorins innehåll. Till exempel illustrationen till den första kategorin ("Vår herre och djävulen", s. 15) visar vår herre stående på ett moln med händerna i sidorna, gloria på huvudet, mustaschen missnöjt slokande, medan han spänner ögonen i djävulen. Från var sin sida bakom honom närmar sig en gloriaförsedd ängel. På marken nedanför står djävulen stadigt på bockbenen, även han med armarna i sidorna samt med hornen välvässade och bocksvansen på helpänn medan han lika bestämt blickar upp mot vår herre. Treudden ligger på marken och i fonden avtecknar sig tre små granar och gräs. Det är bäddat för tvekamp och läsaren kan ana vad som komma skall.

Som framgår i texten om innehållet (s. 10–11) är de ordspråk och talesätt som finns uppförda nedtecknade på dialekt med angivelse av landskap och ort för insamlingen. Det är ingen självklarhet att man vet vad som döljer sig bakom förkortningarna för de olika ortnamnen, men det är inget problem att snabbt slå upp dem i förteckningen på sidan 12. Hur ser det då ut bland ordspråken? Ur kategori "7. Pengarna, egendomen och sparsamheten" kan följande exempel (s. 87) användas som illustration:

Pengar skapar högmod

ÖB: Pengar lyfter näsan. Mu

ÅB: Pänningar skapar högmod. Ho

NYL: Pengar lyfter bröstet. Bo

Pengana lagar no bryste ti svälla. Bo

Pengar lyfter höft och bröst. Lo

Tjock plånbok lyfter bröstet. Helsingfors

Som tidigare nämnts har Ekrem följt skrivsättet i beläggen i stället för att försöka förenhetliga det för de olika dialekterna. Förutom angivandet av landskapen längst till vänster (de förkortningarna lär man sig snabbt vad de betyder, ifall man inte redan vet det) preciseras orten efter den fasta ordförbindelsen. Har man lokal-kännedom kan man klara sig ganska långt utan att ens titta i förteckningen över förkortningarna. De orter som det här refereras till är Munsala, Houtskär, Borgå och Lojo. Den frågvis undrar varför Helsingfors är utskrivet, men inte Borgå. Båda är ju inte helt obekanta städer. Andra stadsnamn som är utskrivna är t.ex. Hangö, Lovisa och Vasa, medan bl.a. Ekenäs och Esbo anges med förkortningar. Tydligt spelar storleken ingen avgörande roll. Anledningen till dessa skillnader är säkerligen att ortnamnsförkortningarna ska vara de samma som de som används i *Ordbok över Finlands svenska folkmål* (s. 11). Ekrem's information (på samma sida): ”Efter varje dialektal variant uppges insamlingsorten i förkortad form” stämmer alltså inte helt. Det som även bör noteras är att orterna inte betecknar dagens kommuner, då skulle nätet vara grovmaskigare, utan en äldre kommunindelning. Den som dessutom vill ta reda på var t.ex. Munsala ligger i Österbotten har stor hjälp av den tidigare nämnda kartan på s. 13.

En ordspråkstyp till får illustrera angivandet av insamlingsorter (s. 360).

Det ej örat hör ej hjärtat rör

ÖB: He int ööra höör gråätär int jërta ot. Bj
He int öra hör så gråätär int jërta. Kn Sv Mu Kb

ÅB/ÅL: De int öra hör, de int hjërta rör. Ho Iö Ge Ku
Det örat ej hör det hjërta ej rör. Pa

Av exemplet framgår att samma uttryck kan ha insamlats på fler

än en ort. Detta gäller t.ex. för *He int öra hör så gråtär int järta*, som finns belagt i Korsnäs, Solf,⁹ Munsala och Karleby. Ordningen på ortnamnen följer inte alfabetet utan som man snabbt kan konstatera är de ordnade från söder till norr. Detsamma gäller för *Ho* (Houtskär) och *Iö* (Iniö) i Åboland, medan *Ge* (Geta) och *Ku* (Kumlunge) går från väster mot öster. Detta tycks dock vara tillfälligheter. För t.ex. *Han som inga vuågar, so vinnär an inga häldär* 'Den som ingenting vågar, vinner ingenting heller' (s. 334) uppges orterna Kimito, Dragsfjärd och Västanfjärd, vilka anger en rörelse från norr mot söder (och sedan österut). Detta är naturligtvis härklyverier, som inte stör läsningen. Däremot kan man undra varför Åboland och Åland sammanförts ovan, då Ekrem ändå oftast tycks hålla landskapen i sär. Har själva formen vunnit över landskapsindelningen, vilket sparat plats? För belägget *De int öra hör, de int hjärta* rör finns de två första orterna som ovan framgått i landskapet Åboland, de två sistnämnda i landskapet Åland. *Det örat ej hör det hjärtat ej rör* är däremot insamlat i Pargas, vilket definitivt inte hör till Åland. Detta kan säkert reta en och annan ortsbo.

En annan sak jag undrat över då jag botaniserat i samlingen av ordspråk och talesätt är dialektkunskaperna hos läsarna. Ibland spelar de ingen roll, eftersom den standardspråkliga varianten ("ordspråkstypen") som utgör rubriken för listan med dialektala varianter vanligen ligger så nära de belägg som återges på varierande grad av dialekt att det inte uppstår några problem att förstå de lokala fasta ordförbindelserna. Detta är dock inte alltid fallet, vilket gör att man kan fråga sig om det oftare kunde ha varit på sin plats med en intraspråklig översättning. Ett exempel finns bland liknelserna i avdelningen "Långt", där en liknelse från Pedersöre i Österbotten finns upptagen under "lång som granen och majstången": *Raklar ååv såm granä i skooji* 'Växer snabbt som granen i

9 Att förkortningen *Sv* används och den på s. 12 upplöses som *Solv* beror troligen på att en äldre förteckning över ortnamn används (s. 11). Ortens namn skrivs emellertid med *f*, varför den stavning som används i verket känns främmande för österbottniska läsare.

skogen'. Även om meddelaren här angivit en situationsbeskrivning "Om ungdom som växer snabbt." (s. 515) är det inte helt uteslutet att någon inte förstår *raklar ååv* ('far iväg') eller åtminstone skulle vilja ha en standardspråklig motsvarighet till liknelsen. Bland liknelser som betecknar långsamhet finns "Långsamt som lusen i tjära" (s. 516), vilken verkar vara populär, eftersom den markeras hörande till dem som finns i 51–100 varianter i arkivsamlingarna. Vid några av varianterna anges en situationsbeskrivning, t.ex. "Om det är någon som går sakta så brukar man säga:" (s. 516) eller ett slags standardspråklig motsvarighet. Detta gäller emellertid inte för alla som innehåller komponenter som avviker från rubriken, t.ex. *Sakta som lusin på tjyrostickon, He gaar som tå luusen kreeker i tjeron* och *E gaar som lusen åp en tjära stick*. Även om man identifierar *tjyrostickon* som *tjärsticka* är det ingen garanti för att man vet vad det är.¹⁰ Och är *tjära stick* detsamma som *tjärsticka*? För att inte tala om *kreeker*, man kräks väl ändå inte? Enstaka ordförklaringar har dock tillfogats av utgivaren. Ett exempel på detta är förklaringen till *spilltan* i *Tungan värld och spilltan [ovass] lia, tungt äre ti vara utan friar* (s. 195), ett annat *Jifte je som fisjin i mjälan [mjärden], han såm je in vill ut, å han såm je ut vill in* (s. 196). Att man som icke-dialektalande kanske inte förstår enskilda komponenter som ingår i de fasta ordförbindelserna betyder å andra sidan inte, att man inte skulle förstå innebörden. Det är även lätt att föreställa sig hur mycket extra arbete ständiga förklaringar vid enskilda komponenter skulle ha inneburit.

I *Många långkrokar i dansen* förekommer kanske inte helt oväntat belägg på ordspråk och talesätt som ingalunda väjer för runda ord eller andra mindre salongsfäliga och drastiska uttrycks sätt. En kategori som innehåller sådant är "15. Mannen och kvinnan, giftermålet och kärleken". Under "När fingret är ringat" med hänvisningen *När fingret är ringat så är piigan tingat. (Grubb,*

¹⁰ En sökning i svenska.se ger en träff i SAOL, men ingen betydelsebeskrivning. Däremot finns ordet upptaget med förklaring i SAOB.

s. 576) finner man t.ex. *Tå fingren är ringa så ä fitton tinga* från Jeppo i Österbotten. Ytterligare exempel har samlats under ”Andra ordspråk om män, kvinnor, sex och giftermål”: *Tå baln star, e viti i arsöle* ’Då man har erektion är vettet i arset’ från Nagu i östra Åboland och *Dä mä konsten man knullar int mä den där stora ballin* från Saltvik på västra Åland (s. 208–209). Speciellt drastisk är liknelsen med Greta för att uttrycka att något är passligt eller lika. Här varianten från Jeppo: *Passar som pittin (manslemmen) i Greta. (Glädje uttryck [sic!]* när det gällt att prova en skruv eller tapp och som visat sig passa. Troligen det mest använda ordstävets i Jeppo men självfallet på behörigt avstånd från allt vad Greta och medsyster kan kallas.) Belägget finns bland liknelserna (s. 523) även om meddelaren av någon anledning själv kallar det ordstäv.

En så omfattande samling som det här är frågan om är inte alldeles lätt att få grepp om trots uppdelningen i olika kategorier. Tematiska ordböcker kan behöva fler än en ingång för att bli sökvänliga för användaren. Exempel på en sådan är *Synonymwörterbuch der deutschen Redensarten* av Hans Schemann (1989), som har tre sökmöjligheter. Förutom den tematiska delen finns en alfabetisk, där uttrycken är ordnade enligt den komponent som betraktas som den första huvudkomponenten i ordförbindelsen. Sist finns dessutom ett alfabetiskt register bestående av oftast en men ibland flera viktiga komponenter och med hänvisningar till respektive kategori. Dessa register gör det möjligt att söka efter bestämda uttryck på ett helt annat sätt än enbart en tematisk uppställning gör. När den databas öppnar som Ekrem hänvisar till på sidan 9 torde den kunna erbjuda helt andra sökmöjligheter än den tryckta versionen *Många krokare i långdansen* gör. Samtidigt ska inte en tryckt bok underskattas. Den låter läsaren hoppa hit och dit på ett planlöst men njutningsfullt sätt och försjunka i just de avsnitt som hen råkar få ögonen på.

3.3. ”Ordspråken – urgamla och internationella”

Det har redan vid flera tillfällen funnits skäl att hänvisa till den text som Ekrem skrivit och som finns placerad efter uppslagsdelen, dvs. ”Ordspråken – urgamla och internationella” (s. 630–664, varav sidorna 660–664 utgörs av noter). Den här texten ger alltså en mer vetenskaplig syn på ordspråk i så måtto att den stöder sig på många källor från forskningsområdet. Bland annat tas debatten om ordspråken som ”ekon av folksjälen” upp (s. 632–635). Flera argument ur den internationella forskningen anförs, utan att Ekrem uttryckligen tar ställning. Man kan enligt min åsikt fråga sig, hur ordspråken skulle kunna vara ekon av ett specifikt folks mentalitet med tanke på att så många olika nationaliteter visar sig ha samma ordspråk. Detta betyder däremot inte att vitt spridda fasta ordförbindelser har motsvarigheter i t.ex. alla språk i Europa, även om kulturerna inte skiljer sig radikalt från varandra.¹¹

Ekrem går vidare bl.a. in på gamla och nya ordspråk i arkiv och utgåvor samt utförligt på hur de finlandssvenska ordspråken samlats in, vilket förstås är av stort intresse för den föreliggande samlingen. Speciell uppmärksamhet ägnas Väinö Solstrand, som hon nämner redan i en av de inledande omtexterna och som får epitetet ”den stora finlandssvenska ordspråksinsamlaren” (s. 641). För den som är intresserad av frekvensuppgifter finns en sammanställning av de finlandssvenska ordspråk som har minst 100 uppteckningar i Svenska litteratursällskapet i Finlands arkiv, sammanlagt 32 stycken (s. 650). Öhötad etta respektive tvåa är *Mycket vill ha mera* (196) och *Den som spar han har* (188). Trea är *Man ska inte flyga högre än vingarna bär*. Bland de tio vanligaste finns ett som för mig känns obekant, nämligen *Prästsäcken är utan botten/Utan botten är prästsäcken*. Bland de övriga finns det dessutom ett, nämligen *Slösa med pennin, mista marken*, som jag inte kan minnas

11 Om ett antal vanliga idiom och deras spridning i Europa finns ambitiös forskning genomförd av Elisabeth Piirainen, publicerad i t.ex. Piirainen (2012).

att jag någonsin skulle ha träffat på. Även *Ståt ska föras fast bröd ska lånas* och *Väljer i väpplingen, stannar i starren* känns obekanta. Förutom att detta visar att jag som finlandssvensk inte känner till ens alla ordspråk som anges höra till de vanligaste, visar det kanske också att ordspråk kan ha olika regional spridning och att den geografiska fördelningen av upptecknarna/meddelarna samt deras antal kan spela roll för dylik statistik. En ytterligare faktor är åldern på ordspråken.

Ekrem avslutar sin text med avsnittet ”Ordspråken i dag: travestier, nytolkningar och mediebruk”. Även de ”nyskapade ordspråken” finns redan utgivna i samlingar. Ekrem nämner *Ordspråk i tiden* av Ulf Palmenfelt och ger exempel på vedertagna ordspråk i nya former, t.ex. *Bättre en kompis i skogen än tio på krogen* och *Det är bäst att smita medan liket är varmt* (s. 656). Hon anför även exempel ur dagspressen, i det här fallet ur *Hufvudstadsbladet*, där både vedertagna och mindre vedertagna former finns representerade, t.ex. *Mycket skrik – ingen ull, Ärlighet varar längst, Den som spar hen har* (s. 657) samt *Soppa på en Stubb* (s. 658), där *Stubb* syftar på den vid tiden för textens tillblivelse högaktuella finländska politikern Alexander Stubb. De modifierade fasta ordförbindelserna är ofta bundna till en viss text, vilket betyder att deras möjligheter att överleva är begränsade. Detta gäller dock inte alla, en del kommer säkert att klara sig och dyka upp i någon kommande samling av ordspråk och talesätt. Det är positivt att Ekrem uppmärksammar de fenomen inom området ordspråk och närliggande uttryck som pågår just nu; dels utvecklas och förändras språket och med det även ordspråken i viss mån hela tiden, dels är det just i medierna som de ofta möter oss, inte sällan i förändrad form. Frågan är sedan hur allmänt man fortfarande förstår innebörden hos de minitexter som ordspråken utgör. Den som inte känner till den ”vedertagna” formen har ingen chans att förstå den modifierade, eftersom den lever på att man känner till den underliggande formen.

4. Slutord

Det är ett tålmodigt och systematiskt arbete som resulterat i volymen *Många krokare i långdansen*. Det är lätt att föreställa sig att arbetet med verket dragit ut mer på tiden, än utgivaren kanske från början tänkt sig. Man kan rent av fråga sig hur många gånger hon varit nära att ge upp. De i någon mån kritiska synpunkter jag framfört beror främst på det perspektiv jag anlagt, ett där även ett fraseologiskt synsätt spelat roll. För en fraseolog har verket begränsad användning, eftersom terminologin och kategoriseringen av materialet inte följer klara kriterier, men för lekmannen och den folkloristiskt intresserade är boken säkert desto mer givande. Samlingen ger sig dock inte ut för att vara något annat än en omfattande samling med finlandssvenska ordspråk och talesätt, av vilka många inte är begränsade till svenskan i Finland utan är internationellt spridda p.g.a. de källor de härstammar från. En speciell krydda utgör de dialektala dragen som i förenklad form finns kvar i varianterna. Roligt för speciellt den finlandssvenska läsaren är uppgifterna om upppteckningsorterna, eftersom hen kan förundra sig över hur man säger på annat håll i Svenskfinland eller igenkännande nicka åt sådant som även hen hört eller använder. Samlingen är inget man sträckläser utan något man återvänder till gång efter gång. Ordspråk och talesätt är dessutom någonting som verkar intressera gemene man och många är säkert tacksamma över att Ekrem haft uthålligheten och tagit sig tiden att sammanställa boken.

Litteratur

Helsing, Birgitta, Magdalena Hellqvist & Anders Hallengren (2007): *Bevingat från Adam och Eva till Köttberget*. Andra, utökade upplagen. Stockholm: Bonnier.

- Korhonen, Jarmo (2018): *Fraseologia. Kiinteiden sanayhtymien tutkimus*. Helsinki: Finn Lectura.
- Litteraturbanken vid Göteborgs universitet. <<https://litteraturbanken.se/forfattare/GrubbeCL/titlar/PenuProverbiale/sida/16/faksimil>> (juli 2018).
- Mieder, Wolfgang (1989): *Antisprichwörter. Dritte Sammlung*. Unter Mitarbeit von Renate Birkenhauer. Heidelberg: Quelle & Meyer.
- Nyländsk förmiddag. Medverkande Carola Ekrem och Bertel Berra Lindell. YLE Radio Vega, 28.08.2017. <<https://arenan.yle.fi/1-4215358>> (mars 2018).
- Palmenfelt, Ulf (utg.) (1991): *Ordspråk i tiden. Ur svenska folkets rika tradition och nyskapande fantasi*. Stockholm: Sveriges Radios förlag.
- Piirainen, Elisabeth (2012): *Widespread Idioms in Europe and Beyond. Toward a Lexicon of Common Figurative Units*. New York: Peter Lang.
- Schemann, Hans (1989): *Synonymwörterbuch der deutschen Redensarten*. Straelen: Straelener Manuskripte Verlag.
- Solstrand, Väinö (utg.) (1923): *Finlands svenska folkdiktning III. Ordstäv*. Helsingfors: Svenska litteratursällskapet i Finland.
- Ström, Fredrik ([1926] 1963): *Svenska ordspråk*. Stockholm: Bonnier.
- Ström, Fredrik (1995): *Svenska ordstäv*. Ny utgåva. Femte upplagan. Stockholm: Rabén Prisma.
- svenska.se. <<https://svenska.se/tre/?sok=tjärsticka&pz=1>> (april 2018).

Mariann Skog-Södersved
 professor
 Vasa universitet / JYU
 PB 700
 FI-65101 Vasa
 mss@uva.fi

MEDDELANDEN

Nytt från styrelsen för Nordiska föreningen för lexikografi

Pär Nilsson

Nordiska föreningen för lexikografi (NFL) är en förening med syftet att utveckla ordboksarbete i Norden och att främja nordiskt lexikografiskt samarbete. Föreningen grundades i Oslo 1991 och har idag över 200 medlemmar. Föreningen arrangerar regelbundet symposier och konferenser och ger ut tidskriften *LexicoNordica* och skriftserien *Nordiska studier i lexikografi*.

Nedan följer en kort rapport över föreningens aktiviteter och styrelsens arbete.

Styrelsens konstitution

Sedan generalförsamlingen den 2 juni 2017 är styrelsen för NFL sammansatt enligt följande:

Pär Nilsson, Sverige, ordförande

Henrik Hovmark, Danmark, vice ordförande

Hanne Lauvstad, Norge, kassör

Kristin Marjun Magnussen, Färöarna, sekreterare

Maria Lehtonen, Finland

Þórdís Úlfarsdóttir, Island, suppleant

Caroline Sandström, Finland, suppleant

Året som gick

I januari 2018 arrangerades det 25:e *LexicoNordica*-symposiet, med temat *fackspråk i nordiska ordböcker*. Symposiet hölls på Schæf-fergården utanför Köpenhamn med inbjudna deltagare från hela Norden. Resultaten från föredragen och diskussionen publiceras i *LexicoNordica* 25 (detta nr).

Även ett nummer av skriftserien *Nordiska studier i lexikografi* har getts ut. I juli 2018 kom nämligen konferensrapporten från den 14:e konferensen om lexikografi i Norden (som hölls i juni 2017 i Reykjavík). Rapporten redigerades av Ásta Svavarsdóttir, Halldóra Jónsdóttir, Helga Hilmisdóttir och Þórdís Úlfarsdóttir.

NFL:s båda tryckta publikationer finns till försäljning på föreningens hemsida (<<http://sprogkoordinationen.org/aktoerer/andre-aktoerer/nordisk-forening-for-leksikografi/publikationer/>>). De publiceras även online (<<http://tidsskrift.dk/>>), med viss fördröjning.

Styrelsen har under det gångna året arbetat vidare med föreningens administrationssystem med målet att göra det så enkelt som möjligt både för medlemmar och administratörer. Arbetet har bland annat inneburit att betalningssystemet för medlemsavgifter ses över.

Styrelsen har under året även utarbetat en policy för hantering av personuppgifter, med anledning av EU:s nya dataskyddsförordning (GDPR).

Framåtblick

I januari 2019 hålls det 26:e *LexicoNordica*-symposiet. Temat den här gången är *nordiska ordböcker med två eller flera språk*. Symposiet äger rum i Köpenhamn eller Oslo.

Nästa konferens om lexikografi i Norden arrangeras i Helsingfors i Finland i juni 2019. Konferensen anordnas av Institutet för

de inhemska språken i Finland i samarbete med Helsingfors universitet och NFL. Temat för konferensen är *ordböcker – av vem, för vem och varför?* Närmare upplysningar om tid och plats meddelas på föreningens hemsida och Facebooksida.

Tack!

NFL har under året tagit emot stöd från Nordplus Nordens Språk för arbetet med *LexicoNordica*-symposiet och för föreningens båda publikationer. Styrelsen riktar ett stort tack till Nordplus för detta stöd. Även Fondet for dansk-norsk samarbejde tackas för stöd i samband med symposiet.

Styrelsen vill också tacka alla dem som på olika sätt bidragit till föreningens verksamhet med sina arbetsinsatser.

Ett stort tack riktas till *LexicoNordica*-redaktionen. Tack till landsredaktörerna och till huvudredaktörerna Emma Sköldberg och Sturla Berg-Olsen, för engagerat – och stort – arbete. Styrelsen vill också passa på att tacka den avgående huvudredaktören Henrik Lorentzen för viktiga insatser och gott samarbete.

Styrelsen tackar även redaktionskommittén för *Nordiske Studier i Leksikografi* 14 för en ny, fin volym, och Laurids Kristian Fahl för hans arbete med layout och distribution av *LexicoNordica*. Tack till Anni Renner Mortensen och Sabine Kirchmeier på Dansk Sprognævn för arbetet med digitalisering av föreningens publikationer. Styrelsen tackar också Rikke Hauge för viktiga insatser för föreningens administration och ekonomi.

Pär Nilsson
redaktör SAOB
Redaktionen för Svenska Akademiens ordbok
Dalbyvägen 3
SE-224 60 Lund
Par.Nilsson@svenskaakademien.se

REDAKTIONELLT

1. LexicoNordica **udkommer** hvert år i november. Tidsskriftet indeholder leksikografiske bidrag som er skrevet på et af følgende nordiske sprog: dansk, finsk, færøsk, islandsk, norsk (bokmål eller nynorsk) og svensk. Bidrag på engelsk, fransk eller tysk kan også optages hvis særlige forhold taler for det.
2. **Bidrag** sendes til det medlem af redaktionskomitéen som repræsenterer bidragerens land:
  - Anna Braasch, Institut for Nordiske Studier og Sprogvidenskab (NorS)/Center for Sprogteknologi, Københavns Universitet, Njalsgade 140, DK-2300 København S.
<braasch@hum.ku.dk>.
  - Kjetil Gundersen, Nils Huus' gate 9 A, NO-0482 Oslo.
<gunderkj@yahoo.com>.
  - Annika Karlholm, Institutet för språk och folkminnen, Dialekt- och folkminnesarkivet i Uppsala, Box 135, SE-751 04 Uppsala.
<annika.karlholm@sprakochfolkminnen.se>.
  - Mariann Skog-Södersved, Vasa universitet / JYU, PB 700, FI-65101 Vasa. <mss@uva.fi>.
  - Ásta Svavarsdóttir, Árni Magnússon-instituttet for islandske studier, Laugavegi 13, IS-101 Reykjavík.
<asta.svavarsdottir@arnastofnun.is / asta@hi.is>.

Seneste tidspunkt for aflevering af bidrag er **den 1. april** hvis artiklen skal kunne trykkes i det nummer af tidsskriftet som udkommer i november samme år. Bidraget indleveres digitalt i både tekstbehandlingsformat og i PDF-format.

3. **Illustrationer** der skal medtages i artiklen, indsættes i manuskriptet og vedlægges som separate grafikfiler, helst i JPG-format og minimum 300 ppi.

4. **Manuskript:** Bidraget forfattes i LexicoNordicas stilark, der kan rekvireres ved henvendelse til redaktionen. Manuskriptet **indledes** med titel på artiklen og forfatterens navn. For tematiske og ikke-tematiske bidrag følger et **abstract** på engelsk på op til 10 linjer og dernæst selve artiklen, som opdeles i kapitler. Bidraget afsluttes med angivelse af forfatterens navn, titel samt post- og e-mailadresse. Bidrag kan normalt have et omfang på højst 20 sider.
5. **Citater:** Kortere citater (op til 3 linjer) bringes som en del af teksten med dobbelte anførselstegn omkring, mens længere citater eller fremhævelser af større vigtighed gives i et afsnit for sig selv **uden** anførselstegn.
6. Vi anbefaler en tilbageholdende brug af **fodnoter**. Evt. nødvendige noter gennemnummereres i teksten med højtstillet angivelse uden parentes.
7. **Litteraturhenvisninger** foretages i teksten efter følgende model:

som det fremgår af Herbst (2009)
 som det fremgår af Borin & Forsberg (2011:18)
 (se Herbst 2009:158ff.)

I den løbende tekst angives ikke hele internetadresser, men et forfatternavn eller en angivelse af titlen på internetbidraget, som bruges i litteraturlisten. Her angives internetadresser uden understregning, men omgivet af < >.

8. Særlige angivelser: Vær tilbageholdende med brug af **fede** typer; **sprogksempler** markeres med kursiv, fx: ordet *ungkarl* har synonymet *alenemand*; **betydninger** af sproglige enheder

angives ved hjælp af enkelte anførselstegn, fx: ‘en ugift mand’; dobbelte anførselstegn bruges ved citater eller forbehold, fx: De er vokset op i de “glade” tressere. Tegnsætningsreglerne, bl.a. for brug af komma, tankestreg, bindestreg (i betydningen ‘fra ... til’), er forskellige i de nordiske lande, og forfatterne bør naturligvis følge reglerne for det sprog som bruges i artiklen.

9. Litteraturangivelser

I tilfælde af en længere litteraturliste kan den inddeles i to dele i lighed med nedenstående eksempel. Hvad angår angivelser som *red.*, *eds.*, *Hrsg.*, anbefales det så vidt muligt at bruge originalsproget. Det vigtigste er dog konsekvens inden for samme liste.

Litteratur

Ordbøger

ALD (1948) = A.S. Hornby, E.V. Gatenby & H. Wakefield: *A Learner's Dictionary of Current English*. London: Oxford University Press.

COBUILD (1987) = *Collins COBUILD English Language Dictionary*. Editor in Chief: John Sinclair, Managing Editor: Patrick Hanks. London/Glasgow: Collins.

ELEXIKO = Annette Klosa m.fl.: *elexiko*. Mannheim: Institut für Deutsche Sprache. <www.elexiko.de> (maj 2008).

Jarvad, Pia (1999): *Nye Ord. Ordbog over nye ord i dansk 1955-1998*. København: Gyldendal.

Norstedts stora engelska ordbok (2000). Stockholm: Norstedts.

Oxford-Hachette French Dictionary (1994). Oxford: Oxford University Press.

STO = Anna Braasch m.fl. (red.): *Sprogteknologisk Ordbase*. København: Center for Sprogteknologi. <www.cst.dk/cgibin/defisto> (april 2007).

Anden litteratur

Haiman, John (1980): Dictionaries and Encyclopedias. I: *Lingua* 50, 329-357.

Lakoff, George & Mark Johnson (1980): *Metaphors we live by*. Chicago/London: The University of Chicago Press.

Mugdan, Joachim (1985a): Grammatik im Wörterbuch: Wortbildung. I: Herbert Ernst Wiegand (Hrsg.): *Studien zur neuhochdeutschen Lexikographie IV*. Hildesheim/Zürich/New York: Olms, 237-308.

Nikula, Kristina (2012): Samspelet mellan text och bild i enspråkigt svenska ordböcker. I: *LexicoNordica* 19 (dette bind).

NRG = Jan Terje Faarlund, Kjell Ivar Vannebo & Svein Lie (1997): *Norsk referansegrammatikk*. Oslo: Universitetsforlaget.

Svenonius, Peter (1996): The Verb-Particle Alternation in the Scandinavian Languages. <<http://ling.auf.net/ling-Buzz>> (september 2011).

Zgusta, Ladislav (1971): *Manual of lexicography*. The Hague: Mouton.

10. LexicoNordica udkommer både som trykt tidsskrift og i en **internetudgave**. Ved indsendelse af et bidrag til redaktionen erklærer forfatterne sig derfor indforstået med både trykt og digital publicering.